

Головний редактор:

Клименко А. П.,

ректор Чорноморського національного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,

д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Смелянов В. М.,

д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Норд Г. А.,

к. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління

Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Гайдуцький І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Даций Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Даций О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну

Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниць Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президенті України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Курашовілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 15 серпень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з

ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського національного університету імені Петра Могили 15.08.19 р.

Підписано до друку 15.08.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1508/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту держав-
ного управління Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського національного універ-
ситету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факуль-
тету політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м. Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського національного університету імені Пет-
ра Могили
Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України
Калынин Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського на-
ціонального університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського національного університету імені Петра Могили
Курашвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджмен-
ту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук
Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського національного університету імені
Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету
Софок С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського національного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 15 серпень 2019 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ИНДЕКСАЦИЯ ВИДАНИЯ В НАУКОМЕТРИЧНЫХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

**Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
національного університету
імені Петра Могили 15.08.19 р.
Підписано до друку 15.08.19 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 20,2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1508/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 15 серпень 2019 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

<u>Кравченко В. І.</u>	
Житлова економіка України: проблеми теорії та практики	5
<u>Кушнір С. О.</u>	
Інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в умовах його інноваційного розвитку	13
<u>Коровій В. В.</u>	
Податкова політика у системі економічного регулювання	20
<u>Комарницька Г. О.</u>	
Механізм розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства	27
<u>Лойко Д. М.</u>	
Аналіз ефективності залучення іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки України	35
<u>Набока Ю. В.</u>	
Формування бізнес-моделі рекреаційного підприємства на ринку медичного туризму	42
<u>Дрепін А. В.</u>	
Роль видатків місцевих бюджетів у забезпеченні суспільного добробуту	47
<u>Ляшенко М. В.</u>	
Синергія інноваційного та екологічного підходів у розвитку тваринництва в Україні	57
<u>Чугунов О. І.</u>	
Напрями формування місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень	63

Державне управління

<u>Дацій Н. В., Сичевська І. В.</u>	
Теоретичні підходи та практичні інструменти впровадження інновацій у соціальній політиці	70
<u>Сіцінська М. В., Ярмолинська І. В.</u>	
Механізми здійснення громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей	76
<u>Вавренюк С. А.</u>	
Історія проведення реформи вищої освіти в Європі	80
<u>Зима І. Я.</u>	
Теоретичні підходи до визначення та формування механізмів державного управління	85
<u>Кравчук О. В.</u>	
Побудова інформаційної структури розкриття і розслідування злочинів в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю	90
<u>Шестаковська Т. А., Батракова Т. І.</u>	
Стратегічні орієнтири державної політики забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні	94
<u>Борис О. П.</u>	
Аналіз і узагальнення результатів соціологічного дослідження щодо загроз національної безпеки у сфері цивільного захисту	102
<u>Марушева О. А.</u>	
Недоліки маркетингових стратегій у будівельній галузі в Україні	107
<u>Крилова І. І.</u>	
Підвищення ефективності управління активами підприємств сфери водопостачання та водовідведення як фактор сталого розвитку підприємств	113
<u>Карлаш В. В.</u>	
Державне регулювання реформування системи охорони здоров'я України	121
<u>Семенова Ю. М., Курілов Є. А., Якимчук О. Ф.</u>	
Державне регулювання процесів інформаційного забезпечення водогосподарських комплексів	125

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 15 / 2019

CONTENTS:

Economy

Kravchenko V.

HOUSING ECONOMY IN UKRAINE: MATTERS OF THEORY AND PRACTICE 5

Kushnir S.

INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SAFETY OF AGRICULTURAL SECTOR IN CONDITIONS OF ITS INNOVATION DEVELOPMENT 13

Koroviy V.

THE TAX POLICY IN THE SYSTEM OF THE ECONOMIC REGULATION 20

Komaranytska H.

MECHANISM OF DEVELOPMENT OF CUSTOMS SERVICES IN THE CONDITIONS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP 27

Loiko D.

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF INVESTIGATION OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE CONSUMER SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE 35

Naboka Y.

FORMING BUSINESS MODELS OF THE RECREATIONAL ENTERPRISE ON THE MARKET OF MEDICAL TOURISM 42

Drepin A.

THE ROLE OF LOCAL BUDGET EXPENDITURES IN THE SOCIAL WELFARE ENSURING 47

Liashenko M.

SYNERGY OF INNOVATIVE AND ECOLOGICALLY-SAFE APPROACHES IN LIVESTOCK DEVELOPMENT IN UKRAINE 57

Chugunov A.

DIRECTIONS OF FORMATION OF LOCAL BUDGETS IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS 63

Public administration

Datsii N., Sychevska I.

THEORETICAL APPROACHES AND PRACTICAL INSTRUMENTS OF INNOVATIONS IMPLEMENTATION IN SOCIAL POLICY 70

Sitsinska M., Yarmolynska I.

MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC CONTROL FOR IMPLEMENTATION OF CHILD RIGHTS IN THE INSTITUTIONAL CARE AND CHILDREN'S INSTITUTIONS 76

Vavreniuk S.

THE HISTORY OF THE REFORM OF HIGHER EDUCATION IN EUROPE 80

Zyma I.

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION AND FORMATION OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION 85

Kravchuk O.

THE CREATION OF AN INFORMATION STRUCTURE OF DISCLOSURE AND INVESTIGATION OF CRIMES IN PUBLIC ADMINISTRATION OF EXPERT AND CRIMINALIST ACTIVITY 90

Shestakovska T., Batrakova T.

STRATEGIC ENVIRONMENTS OF THE STATE POLICY TO PROVIDE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE 94

Boris O.

ANALYSIS AND COLLECTION OF RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH ON NATIONAL SECURITY IN CIVIL PROTECTION 102

Marusheva O.

WEAKNESSES OF MARKETING STRATEGIES IN CONSTRUCTION INDUSTRY IN UKRAINE 107

Krylova I.

INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF ASSETS OF ENTERPRISES OF WATER SUPPLY AND WASTEWATER AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES 113

Karlash V.

STATE REGULATION OF THE REFORM OF THE HEALTH CARE SYSTEM OF UKRAINE 121

Semenova Y., Kurilov Y., Yakimchuk O.

STATE REGULATION OF INFORMATION PROVIDING PROCESSES OF WATER MANAGEMENT COMPLEXES 125

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА

В. І. Кравченко,
д. е. н., професор, Заслужений економіст України,
Президент, Міжнародний інститут фінансів
ORCID ID: 0000-0002-4345-9255

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.5

ЖИТЛОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

V. Kravchenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored economist in Ukraine, President, International Finance Institute

HOUSING ECONOMY IN UKRAINE: MATTERS OF THEORY AND PRACTICE

У статті розглянуто теоретичні проблеми та практичні аспекти становлення та функціонування житлової економіки України. Зокрема зазначено, що житлова економіка є важливою сферою людської діяльності, мезоекономікою. Житлова економіка створює умови для задоволення однієї з первинних фізіологічних, соціальних, матеріальних, духовних та культурних потреб людини як індивідуума. Це потреба у житлі. Житлова економіка є окремою галуззю науки, формування якої нині відбувається в Україні. Житлова економіка як мезоекономіка є зв'язковою ланкою між макроекономікою та мікроекономікою і, таким чином, має важливий вплив на функціонування економічної системи та народного господарства в цілому.

Функціонування та модернізація житлової економіки вже тривалий час пов'язані з розв'язанням важливої для кожної людини, родини, суспільства в цілому, житлової проблеми. В Україні, як зазначив автор в одній з публікацій, ця проблема є "оголеним нервом суспільства".

The article is treating the theory problems and practical aspects establishing and functioning of housing economy in Ukraine. It is worth mentioning that housing economy is an important sphere of human activity, mezeoeconomics. Housing economy creates conditions for the fulfillment of one of the basic physiologic, social, material, spiritual and cultural needs of a person as an individual. This need is the need for a house. Housing economy is a separate branch in science which formation is currently happening in Ukraine. Housing economy as mezeoeconomy is a joining bridge between macroeconomics and microeconomics, and therefore greatly affects the functioning of the economic system and domestic manufacture as a whole.

The functioning and modernization of the housing economics for a long time was related to a problem solving for every person, every family, society as a whole, that is lodging problem. In Ukraine, as was mentioned by the author in one the publications, this issue is the hot topic in our society.

Lodging is considered to be one of the basic human values, just as important as food, water, and clothing, as well as community, society, State etc. For the entire time of human existence lodging went through a serious evolution — from caves and other primitive forms of shelter against climate conditions and predators to modern construction just like "Burj Khalifa" in Dubai. The skyscraper is 828 meters tall. Housing/lodging is one of the most important elements of the material culture for the humanity. Having a home — is one of the basic parameters that show the life quality of population in different countries. The humanity experience in housing funds is an important component of the national treasures of the world. The right to dwelling is one of the basic human rights guaranteed by Constitution many countries on the world including Ukraine. Housing economics in its science quality

forms a system of terms regarding lodging, housing, housing fund, housing needs, housing sectors, regarding their types, forms of management, forms of property, types of settlement, depending on the architectural and national, as well as historical peculiarities. As science it defines the mechanisms of functioning of a private, municipal, collective and State housing sectors, as well as the lodging for people with low income and/or homeless etc. There are being formulated the principles of functioning of the housing markets, housing business, its risks, the effect of housing economics on the development of social sphere of land usage, and the instruments for the housing policy, etc.

Ключові слова: житлова економіка, житлова проблема, житлова політика, масове житлове будівництво, мультиплікативний ефект, драйвери економічного зростання, інструменти фінансування житлового будівництва, житловий фонд, фонди фінансування житлового будівництва, доступне житло, соціальне житло, орендне житло, макроекономіка, мезоекономіка, житлова та земельна іпотека, іпотечні кредити, забезпеченість житлом, первинний і вторинний ринки житла.

Key words: housing economy, housing issues, housing policy, mass housing construction, multiplicative effect, drivers of economic growth, instruments for financing housing construction, housing fund, construction financing funds, affordable housing, public housing, rental housing, macroeconomics, mezeoeconomics, housing and land mortgage, mortgage loans, housing property, new and secondary house markets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перед Україною постали непрості проблеми геополітичного значення. Порушення територіальної цілісності, війна, соціально-економічна нестабільність, низькі темпи зростання валового внутрішнього продукту не можуть нікого задовольнити. Питання темпів розвитку економіки країни є питанням виживання, збереження конкурентоздатності народного господарства в Європі та світі. За нинішніх темпів розвитку економіки Україні необхідно, за оцінками, 50 років для того, щоб досягти нинішнього рівня розвитку сусідньої Польщі. За цих умов необхідно розробити і задіяти національну програму розвитку країни, що дозволить суттєво наростити економічний потенціал, спираючись на інноваційні технології, принципово нову обробну промисловість галузі, що у своєму розвитку створюють потужний мультиплікаційний ефект зростання сукупного виробництва. До таких сфер діяльності відноситься житлова економіка, яка, розвиваючись, створює мультиплікативний ефект прискорення зростання ВВП, зайнятості, рівня життя в країні. За розрахунками, додатково проінвестована гривня у житлове будівництво створює умови для додаткового зростання валового продукту країни. Саме тому житлова економіка, житлове будівництво є драйверами економічного зростання країни і мають стати одним з першочергових національних пріоритетів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

З питань житлової проблеми, житлової політики, житлового будівництва є широке коло публікацій. Це стосується як питань теорії, так і практики реалізації будівельних програм. Проте питання житлової економіки залишаються недостатньо дослідженими. Звернемо увагу на найбільш цікаві праці з цих питань. Це зокрема дослідження "Житлова економіка" у перекладі з англійської мови під редакцією Г. Поляковського [5].

Це вітчизняний навчальний посібник "Основи житлової економіки" [3], авторами якого стали Кравченко В.І., Паливода К.В., Поляченко В.А. Це фундаментальна робота канадського професора Норберта Шенауера "6000 років житла" [1]. Це також публікації з проблем житлової ситуації в Україні [4], шляхів модернізації житлового фонду, зокрема, знесення так званих "Хрущовок" [2], будівництва доступного житла [7; 6], механізмів та інструментів фінансування житлового будівництва за умов соціально-економічної нестабільності в Україні [9; 8]. Це також нормативно-правові акти з питань житлового будівництва в Україні, зокрема, Державна програма будівництва (придбання) доступного житла [10]. Значний інтерес викликає університетський підручник, написаний професором Орегонського університету Артуром О'Салліваном "Економіка міста", надруковане у Санкт-Петербурзі, видання "Економіка житлової сфери", за авторством Бударьова В.В. та Чекаліна В.С. Заслужують на увагу публікації з питань розвитку міст Народного архітектора України Дьоміна М.М., видання з питань іпотеки нерухомості професора О.Г. Євтуха, статті професора Олійник Н.І., зокрема, з питань житлового будівництва як фактору мультиплікативного зростання економіки України, та інших фахівців.

МЕТА СТАТТІ

У статті аналізуються теоретичні проблеми становлення житлової економіки України, визначено її роль у розвитку країни на середньострокову перспективу. Досліджуються особливості житлової проблеми в Україні та формулюються нові підходи до шляхів її розв'язання. Окреслені основні проблеми житлової політики країни та визначені перспективи її вдосконалення за рахунок впровадження позитивного зарубіжного досвіду, вітчизняних практик, нових фінансових механізмів та інструментів, апробованих на українських ринках житла.

Таблиця 1. Прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир

Рік	Введення в експлуатацію житла млн м ²	Кількість збудованих квартир (тис.)	Введення в експлуатацію житла, загальної площі м ² на 1000 населення
1980	17,326	320,0	347
1985	19,193	321	376
1987	21,257	372	416
1990	17,447	279	338
1995	8,663	118	169
2000	5,558	63	113
2005	7,816	76	167
2008	10,496	94	228
2009	6,4	66	140
2010	9,339 ¹	77 ¹	198 ²
2013	9,949,4	102	232
2015	11,044,4 ²	120 ²	259 ²
2016	9,366,8 ²	113 ²	220 ²
2017	10,206 ²	126 ²	241 ²
2018	8,689,4 ²	103 ²	206 ²

Примітка: ¹ Починаючи з 2010 року з урахуванням житла до нових порядків (накази Мінрегіону від 19.03.2013 № 95 та від 24.06.2011 № 91) та тимчасового порядку (Постанова КМУ від 09.09.2009 № 1035).

² Дані без урахування тимчасово окупованих територій АРК та м. Севастополя за 2014—2018 рр., а також без частини окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Причини формування та галузева структура житлової економіки. Поява житлової економіки як окремої сфери діяльності, спрямованої на задоволення однієї з першочергових потреб людини — потреби у житлі, пов'язана з важливими історичними змінами у розвитку суспільного виробництва. Це був процес становлення індустріального суспільства у ході промислової революції, що супроводжувався механізацією та автоматизацією праці, розвитком ринків, будівництвом великої кількості фабрик та заводів у містах. Зазначений процес обумовив стрибкоподібне зростання попиту на робочі руки у містах і скороченню зайнятості у сільському господарстві. Протягом нетривалого часу у другій половині XIX ст. — на початку XX ст. зайнятість у сільському господарстві і чисельність сільського населення зменшилась з майже 80% до 10—12 відсотків. Відповідно зросла чисельність населення у містах і зайнятість у промисловості та інших пов'язаних галузях. Як наслідок, частка міського населення досягла 80—85 %, що обумовило грандіозні проблеми у розселенні людей. Гостро постало питання проживання робітників, будівництва для них житла. Почали масово будуватися бараки, казарми, інші трущобні форми житла. Зазначений процес як відомо, пов'язаний з такими спорідненими явищами, що отримали назву "урбанізації" та "індустріалізації". Індустріалізація стала процесом переходу від переважно сільськогосподарської економіки до промислової, промислового виробництва, формування капіталізму як панівної системи господарювання у світі. У колишній царській Росії ці процеси трохи зсунулися у часі і значну частину індустріалізації здійснено вже в 30-х роках XX ст. новою більшовицькою владою. Урбанізація (від лат. urbanus — міський) була процесом підвищення ролі міст як особливих центрів проживання, формування нового середовища і культури, що виз-

начали спосіб життя людей, відмінний від сільського. Цей спосіб життя визначив нову динамічну роль міст, як носіїв прогресу.

Промислова революція, індустріалізація, домінування міського населення створили об'єктивні потреби житлового будівництва у великих обсягах, і таким чином, було закладено базові цеглини житлової економіки.

Протягом другої половини XIX—XX ст. житлова економіка пройшла значну еволюцію ставши важливим сегментом народного господарства кожної розвинутої країни, що суттєво впливає на темпи розвитку, обсяг національного продукту, зайнятість, рівень і спосіб життя, культуру та духовність людей.

Нині житлова економіка має розгалужену галузеву структуру. Це зокрема житлове будівництво, виробництво будівельних матеріалів, землекористування, генеральне та територіальне планування, архітектура, металургія, транспорт, дорожнє будівництво, енергетика, теплозабезпечення. Це рекультивація та освоєння територій, початкова, середня, середня спеціальна та вища освіта, охорона здоров'я, культура, наука, спорт, фонди фінансування будівництва, банківські кредити, земельна та житлова іпотека, банківські проекти житлового будівництва. Це страхування, інфраструктура, інженерна справа, державне управління, регулювання і нагляд у житловому будівництві, державні стандарти будівництва, місцеві стандарти і норми. Це реконструкція і модернізація житлового фонду, утримання і управління житловим фондом, житлове законодавство, житлове право, іпотечні цінні папери, інструменти та механізми фінансування житлового будівництва, житлові ринки, ризики житлового будівництва, житловий бізнес. Це житлова політика держави і місцевих властей, державні житлові програми, зайнятість, житлові інвестиції. Це цикли розвитку житлової економіки, інфляція, доходи домогосподарств, попит і пропозиція житла, житлові та

Таблиця 2. Прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир у м. Києві

Рік	Прийняття в експлуатацію загальної площі житла (тис. м ²)	Кількість збудованих квартир (тис.)	Прийняття в експлуатацію житла, м ² на 1000 населення
1990	1157	19220 ¹	440,9
1995	410	6,6 ¹	155,1
2000	859	10,7	334,5
2005	1201	15,3	455,1
2008	1430		527,5
2009	948	10,5	346,7
2010	1012	9,9	368
2013	1509	19,1	536
2014	1442	19	508
2015	1366	19,1	478,2
2016	1334	20,3	464,0
2017	1734	28,2	600,1
2018	1256	19,9	433

Примітка: ¹ розрахунково.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України.

житлово-будівельні субсидії, доступність житла, соціальне та орендне житло, кризи ринків житлової нерухомості. Це масове житлове будівництво як фактор індустріальної та постіндустріальної епох, нових п'ятого і шостого технологічних укладів.

Житлове будівництво — основа сучасної економіки. В Україні сформувалася власна житлова економіка, яка спочатку буда частиною житлової економіки колишнього Радянського Союзу та інших держав. Житлове будівництво в колишній УРСР почало стрімко розвиватися наприкінці 50-х років ХХ ст., в процесі реалізації так званих Хрущовських програм забезпечення житлом. Якщо у 1955 році в УРСР було введено в експлуатацію 8 млн 733 тис. м² житла, то у 1960 році — вже 20 млн 836 тис. м² житла. Це був стрибок у розвитку житлового будівництва, комплексу галузей будівельної індустрії та інших складових житлової економіки.

Протягом 60—70-х років ХХ ст. в УРСР щороку здавалося понад 18 — близько 20 млн м² житла. Динаміку прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількості збудованих квартир у 1980—2018 роках в УРСР, а згодом в Україні ілюструє таблиця 1.

Зазначена таблиця свідчить про значне скорочення будівництва житла в Україні у 90-х роках ХХ століття, 2000-х роках, внаслідок глибокої системної кризи, в яку потрапила Україна та її економіка. Криза у житловому будівництві України набула системного характеру. Якщо у 1985 році в Україні було збудовано 321 тис. квартир, то у 2000 році — 63 тис. У 2018 році в Україні збудовано 103 тис.ячі квартир. У країні низька забезпеченість житлом. Введення в експлуатацію житла в Україні складає 206 м² на тис. населення. У розвинутих країнах цей показник досягає 1000 м², а то й більше на 1000 населення.

Дещо краща ситуація столиці України місті Києві, завдяки притоку інвестицій у житлове будівництво. Таблиця 2 ілюструє обсяги прийняття в експлуатацію загальної площі житла та кількість збудованих квартир у м. Києві.

Статистика матеріалів, пов'язаних з житловим будівництвом, житловою економікою України, свідчить про

те, що країна потребує докорінного покращення у цій сфері за рахунок запровадження нової житлової політики і нових механізмів та інструментів фінансування житлової сфери. У м. Києві є приклади успішного застосування таких механізмів та інструментів, зокрема, в АТ АКБ "АРКАДА". Як зазначив у травні 2019 року Голова Правління цього банку Паливода К.В., за роки функціонування установою профінансовано будівництво майже 6 млн м² житла. Завдяки цьому у реальний сектор проінвестовано 26,8 млрд гривень. Банк останніми роками залучав 3—4 млрд гривень інвестицій на рік. У довірчому управлінні банку перебувають активи вартістю 9 млрд гривень, які створені 12 тисячами довіритель. Для довіритель за участю забудовників нині будується 41 багатоповерховий та багатосекційний будинок. Банк разом з альянсом девелоперів займає провідне місце в будівництві Києва і країни в цілому [8]. Ще в одній публікації, [9], як вже відзначалося, цей автор обґрунтовує і дає характеристику механізмам та інструментам фінансування житлового будівництва за умов соціально-економічної нестабільності в Україні.

Житлова економіка, основні поняття та терміни. Функціонування житлової економіки сформувало систему понять і термінів. Розглянемо сутність найбільш важливих. Базовим поняттям є саме житло. Житло це місце існування і перебування людини як біологічної істоти, яке оберігає її від зовнішніх сил. Це середовище для існування сім'ї, народження дітей, відпочинку, сну, освіти, духовного розвитку, відтворення робочої сили. Житло найважливіший елемент національного багатства та матеріальної культури. Основними видами сучасного житла за формою власності та формою управління є приватний односімейний будинок чи квартира, таунхаус, приватний багатоквартирний будинок, багатоквартирний доходний дім, кондомініум, державна житлова одиниця, муніципальна житлова одиниця, гуртожиток, готель, пансіонат, лікарня, приватне орендне житло, житло громадських та релігійних установ, житло асоціацій, житло для безпритульних, казарма та інше житло для військових, житлові одиниці для ув'язнених та інших особливих груп людей.

Таблиця 3. Динаміка житлового фонду України

Рік	Загальна площа (млн м ²)	У середньому на 1 жителя, м ²	Кількість квартир, тис.	Кількість сімей та однаків, які перебували на квартирному обліку на кінець року, тис. ¹	Кількість сімей та однаків, які одержали житло протягом року, тис. ¹
1990	922,1	17,8	17656	2638	235
1995	932,7	18	17827	2728	179
2000	1015	20,7	18921	1765	32
2005	1046,4 ²	22	19132 ²	1323	20
2010	1079,5 ²	23,3	19322 ²	1139	11
2013	1096,6 ²	23,8	19638 ²	808	6
2014 ³	966,1 ²	22,6	16785 ²	657	3
2015 ³	973,8 ²	22,9	16886 ²	-	-
2016 ³	977,9 ²	23,1	16912 ²	-	-
2017 ³	984,8 ²	23,3	16987 ²	-	-
2018 ³	993,3 ²	23,7	17100 ²	-	-

Примітка: ¹ Державне статистичне спостереження скасовано починаючи зі звіту за 2015 р.

² Включно з даними підприємств банкрутів та тими, що припинили діяльність.

³ Без урахування тимчасово окупованих територій АРК, м. Севастополь та частин територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними Державної Служби статистики України.

До житла належать також різноманітні види нетрів, зокрема, фавели у Бразилії, барріос у Венесуелі, вілья місерія у Аргентині, геджеконду у Туреччині, коулун у Гонконзі, різноманітні самобудови у Росії, бідонвілі, бараки, курені, комунальні квартири. До житла відносяться також аварійне та застаріле житло, перенаселене і невідповідне житло, житло, що не використовується. Мають місце такі сегменти житла як соціальне, доступне, орендне, інші приміщення придатні для постійного, або тимчасового проживання.

Житловою одиницею є окрема будова, група будов, квартира, інше автономне приміщення призначене для постійного або тимчасового проживання родини, однаків, домогосподарства, групи людей, домогосподарств.

Проживання у тому чи іншому житлі визначає умови життя. Відповідно до визначень ООН, введено поняття "достатнє житло". Людина, що проживає у достатньому житлі повинна бути гарантована від виселення або знесення будови або квартири. Має бути доступ до комунальних послуг. Зокрема безпечної питної води, адекватної каналізації, тепла, освітлення, енергії для приготування їжі, зберігання продуктів харчування, вивезення відходів. Житло має бути доступним. Вартість житла не повинна ставити під загрозу можливості реалізації інших прав людини. Житло повинно бути придатним для проживання. Воно повинно мати достатню площу, яка визначається на основі санітарних норм держави на основі рекомендацій Всесвітньої організації охорони здоров'я. ООН рекомендує, щоб площа житла на одну особу не була меншою ніж 30 м². Житло має забезпечувати захист від холоду, спеки, вологості та інших загроз для здоров'я людини. Воно не повинно бути старим, похилим. Житло має бути фізично доступним для інвалідів, похилих людей, дітей, обладнаним засобами для пересування таких груп людей. Житло не повинне бути відрізане від місць працевлаштування, медичного обслуговування, дитячих закладів, шкіл, магазинів. Воно не повинне знаходитись в забруднених чи небезпечних районах. Житло має бути адекватним з точки зору куль-

тури. Конструкція житла повинна відповідати культурним, історичним та національним особливостям. Житло має бути довговічним. Зазначені та інші характеристики житла є обов'язковими для того, щоб вважати його, достатнім. Інше житло в різних аспектах відноситься до нетрів. Згідно з доповіддю Комісії ООН з питань осель наприкінці 2008 року у нетрях проживало 1 млрд бідняків, 930 млн у країнах, що розвиваються. Це 42% міського населення цих країн на той час. За прогнозами до 2030 року у нетрях проживатиме 2 млрд людей.

Житловий фонд складається не лише з місць проживання, але охоплює системи водопостачання та водовідведення, теплового забезпечення, енергопостачання, автоматичних засобів експлуатації та управління, мереж комунікацій, ліфтового, протипожежного, телефонного, радіо, санітарного та іншого устаткування, охорони, вивезення відходів, органів і систем управління будинком, інших систем.

Житловий фонд — основна частина національного багатства. В Україні на нього припадає 25% основних засобів. Житловий фонд України значно застарів. 70—80 % цього фонду потребують модернізації, на що необхідно, за оцінками Мінрегіону, 30 млрд євро. Частина цього фонду опинилася на окупованих територіях Автономної Республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей. Динаміку житлового фонду України ілюструє таблиця 3.

Україна значно відстає від провідних країн за обсягом житлового фонду та чисельністю квартир і будинків. Обсяг житлового фонду Німеччини у 2018 р. перевищив 3,9 млрд м². А кількість квартир і будинків досягла 42 млн одиниць. У Франції нараховується 35 млн квартир і будинків. Лише у 2018 році в країні збудовано понад 498 тис. квартир і будинків. Житловий фонд Франції перевищує 2,7 млрд м². Іспанія має 550 квартир і будинків на 1000 населення, Європейський Союз в цілому демонструє показники у 490 квартир і будинків на 1000 населення. Житловий фонд Російської Федерації перевищує 3,6 млрд м². Забезпеченість житлом досягає 23 м² на людину. Існує понад 62 млн квартир. У житловому

фонді США, за оцінками, 132 млн будинків. Забезпеченість житлом на 1 людину складає 75 м². Житловий фонд США перевищує 24 млрд м². Середня площа одиноким будинку в країні складає 189 м². У Китаї міський житловий фонд нараховує 261 млн житлових одиниць і займає площу 21 млрд м². Середня площа квартири у містах — 80 м². (У Російській Федерації у містах 46 млн житлових одиниць з площею 2,5 млрд м². Середня площа квартири — 54 м²). у 2015 році лише для вільного продажу на ринку у Китаї збудовано 6,7 млн квартир, загальною площею 738 млн м². В цілому житловий фонд Китаю досягає 31,5 млрд м². У Великій Британії середня забезпеченість житлом одного громадянина складає 62 м², у Норвегії — 64 м². Житловий фонд Великої Британії досягає 3 млрд м².

За нинішньої забезпеченості житлом в Україні, станом на 2018 рік, яке складає 23,7 м², країні для досягнення мінімальних норм такого забезпечення (30 м² на людину), відповідно до стандартів ООН, необхідно ввести в експлуатацію додатково 280 млн м² житла. Це орієнтовно 5,1 млн квартир (житлових одиниць). За темпами будівництва житла, обсягом 10 млн м² на рік, для цього потрібно буде 28 років. Для досягнення показників забезпеченості житлом у таких країнах, як США, Норвегія, Великобританія, Данія та інших необхідно від 170 до 90 років.

Це ще одне підтвердження об'єктивної потреби збільшення темпів житлового будівництва як мінімум до показників, які ми мали у 70—80-х роках ХХ ст. Це один з аспектів житлової проблеми, яка постала перед сучасною Україною. Житлова проблема — це широке коло труднощів із задоволенням базової потреби людини у житлі. Це відсутність житла, проживання у непридатному та тимчасовому житлі, неприйнятні умови проживання, низька забезпеченість житлом, відсутність власного дому, як умова забезпечення себе і родини усамітненням, вихованням дітей, духовним і культурним життям, здоров'ям. Житлова проблема це проблема бездомності, безпритульності, антисоціальних форм існування людини, злочинності тощо. Мова йде не лише про наявність житла, але й про відповідні, гідні умови проживання. З умовами народження, дитинства, становлення, які багато в чому визначаються умовами проживання, пов'язаний життєвий шлях людини.

Житлова проблема відноситься до тих проблем, яку самостійно людина не завжди здатна розв'язати. Тому житловою проблемою у всіх країнах займаються Уряди, органи місцевого самоврядування, профспілки, різноманітні спілки та асоціації, кооперативи, об'єднання. Зазначена діяльність у загальноючому визначенні є житловою політикою. Сутність житлової політики зводиться до діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, політиків і політичних організацій, інших суб'єктів у сприянні громадянам у розв'язанні їх житлового питання. Житлова політика, як окрема цілеспрямована діяльність, сформувалась у ХІХ ст. і знайшла своє правове та інституційне відображення на початку ХХ ст. Житлова політика стала важливою складовою соціально-економічної політики.

Першочерговим завданням держави є забезпечення права громадян на житло. Це одне з важливих конституційних, соціальних прав. Так, відповідно до Статті

47 Конституції України визначено, що "кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або зняти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до Закону". Статтею 30 Конституції України визначені гарантії недоторканості житла. Відповідні та інші норми визначені Статтею 108 Союдної Конституції Швейцарської Конфедерації, статтею 57 Конституції Турецької Республіки, Статтею 18 Конституції Іспанії, Статтею 34 Конституції Португальської Республіки та відповідними конституційними нормами інших країн. Важливим напрямом регулювання питань забезпечення житлом, функціонування житлового фонду є "Житлове право". В Україні це Житловий Кодекс і ряд законів, що регулюють житлове будівництво і містобудування. Проте в цій сфері перед країною стоїть велике коло питань. Житловий Кодекс України ухвалений ще за радянських часів. Практично не працює Закон, який регламентує функціонування житла фонду соціального призначення.

Країні потрібен закон, який регламентуватиме будівництво, експлуатацію та державну підтримку власникам та забудовникам доступного житла. Важливим є розвиток та ухвалення закону про оренду житла, а також нова дієва редакція законодавства щодо модернізації та реконструкції застарілого житлового фонду. Доцільним є ухвалення законодавчих норм щодо державно-муніципального партнерства та інвесторів, забудовників житла. Нині влада, особливо місцева, займається поборами й фактично рекетом щодо інвесторів та забудовників. Це вбиває інвестиційний клімат країни та окремих міст, зокрема, Києва.

Принципово важливим питанням житлової політики є створення системи механізмів та інструментів стимулювання будівництва дешевого, доступного, соціального житла, включаючи фінансово-кредитні. Зокрема має бути запроваджене державна та муніципальна житлова допомога для сімей з низьким доходом, фінансова підтримка місцевих властей з покращення забезпечення житлом та відновлення і модернізацію застарілого та аварійного житлового фонду. Має бути запроваджено державну політику з обмеження максимальної кварти плати та стримування тарифів на комунальні послуги. Мають бути запроваджені субсидії для домогосподарств з низьким рівнем доходу на експлуатацію житла, субсидії на його ремонт, на оренду приватного житла, на оплату процентів за кредитами при покупці житла. Відповідно до практики США та багатьох європейських країн має бути впроваджена система житлового субсидування, згідно з якою сімейні витрати малозабезпечених громадян на утримання житла не повинні перевищувати 30% їх сукупного доходу.

Необхідно створити муніципальні фонди соціального житла, систему нових гуртожитків, житла для безпритульних, запровадити муніципальні замовлення на будівництво житла та об'єктів соціальної сфери на компенсаційній основі. Крім існуючої програми будівництва доступного житла, мають бути розроблені державні та муніципальні програми, спрямовані на надання житловому будівництву масовості, його здешевленню, ви-

рішення житлового питання для окремих груп населення, особливо вразливих з питань фінансових можливостей. Важливим є використання вітчизняного та зарубіжного досвіду фінансування житлового будівництва. Наприклад, у Китаї починаючи з 1991 року сім'ї з низькими доходами отримують підтримку за рахунок Фондів житлових заощаджень. Спочатку це був Фонд житлових заощаджень Шанхая. З 1999 року фонди створені у всіх містах. Учасниками фондів є всі працівники та всі роботодавці. Нині відкрито близько 220 млн рахунків у цих фондах. Вже понад 100 млн осіб покращили свої житлові умови за рахунок фондів. Кошти фондів формуються за рахунок відрахувань 5—12% зарплати працівника на персоніфікований рахунок і не оподатковуються. Працедавець вносить на цей рахунок аналогічну суму. Працівник може за ці кошти купити квартиру, зробити ремонт, використати на оренду житла, може отримати кредит Фонду (2,75% — 3,25% річних). Може використовувати кошти на свій розсуд після виходу на пенсію). Це система іпотечних кредитів, що підтримується державою. Заборгованість за цими кредитами у Китаї станом на 2014 рік складала 10,6 трлн юанів (1,6 трлн дол. США).

Важливим сегментом житлової економіки є житловий бізнес та умови його ведення. Житловий бізнес це діяльність споживачів, інвесторів, виробників, продавців житла, посередників, різноманітних інститутів фінансового сектору, зокрема, банків, страхових компаній, правових установ, судів, держави, місцевого самоврядування, інших суб'єктів, метою яких є, з одного боку, задоволення базової потреби людини в житлі, створення умов для її цивілізованого існування і функціонування, з іншого боку, отримання прибутку суб'єктами житлової економіки, а також виконання своїх суспільних функцій такими суб'єктами як влада, місцеве управління, правоохоронна система. Важливими суб'єктами житлового бізнесу є інвестори, девелопери, забудовники, замовники, підрядники, субпідрядники, саморегулюючі організації, банки, страхові компанії, суди, держава, органи місцевого самоврядування, міжнародні організації. Житлове будівництво як галузь житлової економіки базується на інвестиційних проектах та проектній документації, інженерних дослідженнях, робочій документації, технічному регулюванні, стандартизації, законодавстві, включаючи міжнародні стандарти, зокрема, Європейські кодекси. Житловий бізнес — це ділова діяльність будівництва житла, його продажу, перепродажу, наданні житла в оренду, передачі в іпотеку. Це також бізнес з управління житловим фондом, наданні житлових кредитів, включаючи іпотечні, використанні інструментів та механізмів фінансування будівництва житла, функціонування Фондів фінансування будівництва житла, страхуванні житлових операцій.

Житловий бізнес здійснюється як на первинному, так і на вторинному ринках житла. На первинному ринку житловий бізнес пов'язаний з інвестиціями у житлове будівництво з наступним продажем житла. На вторинному ринку житла мають місце процеси продажу і перепродажу вже функціонуючих житлових будівель, квартир, інших житлових одиниць.

Для житлового бізнесу характерні різноманітні ризики, мають місце місцеві та глобальні кризи. Житло-

вий бізнес також пов'язаний з циклами ділової активності, які мають кілька фаз, а саме пік, бум, спад, депресія, дно, криза (нижня точка спаду), піднесення, новий виток зростання. Мають місце тривалі цикли ділової активності, цикли ділової активності, пов'язані з етапами розвитку економіки та країни, сезонні цикли житлового будівництва. На цикли ділової активності великий вплив мають інфляція, інвестиції, державне та місцеве регулювання, рекет і корупція, вартість землі, можливості її отримання, дозвільні процедури, вартість підключень до мереж тощо. З житловим бізнесом, особливо в Україні, пов'язані серйозні диспропорції, які виникли між житловим будівництвом і розвитком міст та населених пунктів в цілому. Це відставання з будівництвом об'єктів соціальної сфери, шкіл, дитячих садків, лікарень, об'єктів культури та спорту. Це проблема з будівництвом доріг, мостів, об'єктів інфраструктури, охорони навколишнього середовища та створення громадського простору. Це проблема енергетики, водо- та тепло забезпечення, утилізації відходів тощо. Зазначені проблеми не породжені безпосередньо житловим бізнесом. Вони здебільшого пов'язані з неефективністю та корумпованістю багатьох місцевих властей, регуляторних органів, структур центральної влади.

Житловий бізнес потребує окремого вивчення і є темою спеціальних досліджень, які в Україні потрібно розгорнути.

Житлова економіка, зокрема, житлове будівництво, створюють потужний мультиплікативний ефект розвитку економіки країни в цілому. Завдяки додатковим інвестиціям у житлове будівництво прискорюється розвиток інших галузей економіки, темпи зростання валового внутрішнього продукту, зайнятість у суміжних та інших галузях.

Дослівно, мультиплікативний ефект — це зміни національного доходу країни у більшому розмірі чим збільшення витрат у житловій економіці. В Україні збільшення витрат у житлове будівництво на одну гривню ініціює збільшення обсягів виробництва у суміжних галузях на 3—4 гривні і відповідно збільшення зайнятості. Є також поняття "Мультиплікатор". Мультиплікатор — це коефіцієнт, який свідчить про залежність змін валового внутрішнього продукту від змін інвестицій. Концепція макроекономічного мультиплікатора була сформульована англійським економістом Річардом Фердинандом Каном, бароном Каном Хемпстедським у 1931 році (10.08.1905 — 6.06.1989). Спираючись на цю концепцію Джон Мейнард Кейнс, 1-й барон Кейнс (5.06.1883 — 21.04.1946), у своїй широковідомій праці "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей", яка побачила світ у 1936 році, розрахував коефіцієнт, який отримав назву "мультиплікатор Кейнса". Це мультиплікатор інвестицій, множник Кейнса. Це коефіцієнт, який дорівнює зворотній величині максимальної схильності до заощаджень або зворотної величини різниці одиниці і максимальної схильності до споживання. Коефіцієнт свідчить про те, наскільки максимальна схильність до заощадження обмежує зростання ВВП. З іншого боку, збільшення сукупних витрат веде до зростання ВВП у ще більших масштабах. Подібний вплив витрат на ВВП отримав назву ефект мультиплікатора.

Житлова економіка активно впливає на розвиток ринків землі, фінансових ринків, соціальні процеси, є ключовим чинником розвитку міст та інших територій. Вона є чинником власного розвитку, тобто мезоекономікою, але й фактором, що визначає модель макроекономіки та мікроекономіки.

Житлова економіка є важливою галуззю науки. Враховуючи це доцільним є запровадження навчальних дисциплін з питань житлової економіки у вищих навчальних закладах України. Важливо також запровадити наукову спеціальність "Житлова економіка" для захисту дисертацій на ступені "доктор наук" та "доктор філософії". Україні слід впровадити в практику, зокрема, наукових досліджень рекомендації Комісії ООН з населених пунктів, забезпечити широкомасштабне проведення та святкування Всесвітнього дня Хабітат (World Habitat Day), заснованого ООН у 1985 році. Це Всесвітній день житла, що святкується у перший понеділок жовтня. У цей день також святкується Всесвітній день архітектури.

Доцільно виступити з ініціативою проведення одного з таких днів в Україні, де обговорювали б стан міст та населених пунктів України та інших країн у контексті прав людини на доступне житло та середовище проживання.

Проблематика житлової економіки має стати предметом національних та міжнародних наукових конференцій, у тому числі з ініціативи України, її наукових установ та вищих навчальних закладів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Житлова економіка України є важливим сегментом народного господарства. Як особлива сфера вона впливає на розв'язання одного з найбільш гострих питань — житлової проблеми, проблеми забезпечення громадян України житлом. Темпи розв'язання житлової проблеми нині суттєво уповільнились у порівнянні з 70—80 роками ХХ ст. Потрібно значно збільшити обсяги житлового будівництва. Перед Україною гостро стоять питання будівництва соціального та доступного житла, модернізації застарілого житлового фонду. Має бути модернізована державна житлова політика з метою створення сприятливих умов розвитку житлової економіки. Необхідно оновити житлове право України. Житлова економіка України має набути статусу важливої сфери науки в Україні.

Проблематика житлової економіки залишається слабко дослідженою і потребує нових розробок та публікацій. Як один з кроків щодо вирішення цих питань доцільного розглянути можливість запровадження журналу "Житлова економіка".

Література:

1. 6000 years of Housing Norbert Schoenauer. — w w Norton, 2000. — 502 p.
2. "Хрущовки" як спроба вирішення квартирного питання в СРСР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pobudovano.com.ua/news/khrushchovki-sproba-virishennya-kvartirnogo-pitannya-v-srsr>
3. Кравченко В.І., Паливода К.В., Поляченко В.А. Основи житлової економіки. — К.: Основа, 2007. — 416 с.

4. Кравченко В.І. Житлова проблема — оголений нерв суспільства // Дзеркало тижня. — Україна — №36. — 20 вересня 2002. — с. 11.

5. Жилищная экономика. Перевод с английского / Под ред. Г. Поляковского. — М.: Дело 1996. — 224 с.

6. Кравченко В.І. Фінансові та економічні проблеми реалізації в Україні Державної програми "Доступне житло". Інвестиції: практика та досвід. №9, травень 2013. — С. 4—7.

7. Сергей Глазунов, Владимир Самошин Доступное жилье: люди и национальный проект. М.: Изд-во "Европа": 2006. — 96 с.

8. Костянтин Паливода Банк, який збудував дім. Український тиждень. 31 травня. 2019.

9. Паливода К.В. Механізми та інструменти фінансування житлового будівництва за умов соціально-економічної нестабільності в Україні. Інвестиції: практика і досвід. № 1. 2018, с. 5—10.

10. Про затвердження Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010—2017 роки. Кабінет Міністрів України. Постанова від 11 листопада 2009 р. № 1249. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1249-2009>

References:

1. Schoenauer, N. (2000), 6000 years of Housing, W.W. Norton, NY, USA.
2. Pobudovano (2016), "Khrushchovki" as a method of solving the housing issue in USSR", available at: <http://pobudovano.com.ua/news/khrushchovki-sproba-virishennya-kvartirnogo-pitannya-v-srsr> (Accessed 16 July 2019).
3. Kravchenko, V.I. Palyvoda, K.V. and Poliachenko, V.A. (2007), "Osnovy zhytlovoi ekonomiky" [Basis of housing economy], Osнова, Kyiv, Ukraine.
4. Kravchenko, V.I. (2002), "Housing problem — the painful nerve of society", Dzerkalo Tyzhnia, vol. 36, p. 11.
5. Poliakovskiy, G. (1996), Zhilishhnaya ekonomika [Housing economy], Delo, Moscow, Russia.
6. Kravchenko, V.I. (2013), "Financial and economic problems of the realization I Ukraine State program "Affordable housing", Investitsii: praktyka ta dosvid, vol.9, pp. 4—7.
7. Glazunov, S. and Samoshyn, V. (2006), Dostupnoe zhylye: ludi i natsionalnyi proekt [Affordable housing: people and national project], Evropa, Moscow, Russia.
8. Palyvoda, K. (2019), "Bank that built a house", available at: <https://tyzhden.ua/Economics/230742> (Accessed 16 July 2019).
9. Palyvoda, K. (2018), "Mechanisms and instruments of financing housing construction in times of social and economic instability in Ukraine", Investitsii: praktyka ta dosvid, vol. 1, pp. 5—10.
10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2009), Regulation "On Approval of the State Target Socio-Economic Program for the Construction (Acquisition) of Affordable Housing for 2010-2017", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1249-2009> (Accessed 16 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019 р.

УДК 354.32

С. О. Кушнір,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування,
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-1410-1887

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.13

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ЙОГО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

S. Kushnir,
PhD in Economics, Associate Professor, Department of Finance,
Banking and Insurance, Zaporizhzhya National University

INSTITUTIONAL PROVISION OF ECONOMIC SAFETY OF AGRICULTURAL SECTOR
IN CONDITIONS OF ITS INNOVATION DEVELOPMENT

Розглядаючи економічну безпеку аграрного сектору як системну категорію, яка постійно еволюціонує та враховуючи те, що теорія й методологія досліджень не існують та не розвиваються відокремлено, адже мають, насамперед, соціальну орієнтованість, у дослідженні факторів і критеріїв, які формують та визначають її рівень використовуємо у дослідженні системний, синергетичний та інституційно-когнітивний підходи, які включають ієрархічність змістовного наповнення сутності економічної безпеки, а також передбачають врахування цілісності досліджень щодо визначення специфічних ознак, зв'язків та залежностей, які виникають як результат соціально-економічних відносин в аграрному секторі. Дослідження категорій "інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору" є дуже важливим, передусім, для тих суб'єктів, які бажають і мають можливість бути "над системою економічної безпеки", а не "всередині неї", тобто управляти системою ззовні, а не залежати від неї. Значущість відповідних досліджень зводиться до підвищення рівня і якості регулювання економічної безпеки аграрного сектору шляхом формування надбудови надрівня контролю за загальною ситуацією, яка виходить за рамки аграрного сектору, — це загальноекономічна ситуація, військово-політична, соціальна, природно-кліматична тощо. Це ті сфери, в яких відбувається генезис основної кількості загроз і які не підлягають обов'язковому контролю з боку головних суб'єктів аграрного сектору — Міністерства аграрної політики і продовольства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Роль системи інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору полягає у безперервному моніторингу умов і факторів її формування, які у той чи інший спосіб впливають на стан безпеки аграрного сектору. Моніторинг є джерелом даних для контролю за показниками безпеки, аналізу динаміки кількісних і якісних змін, коригування тактичних дій, зміни загальної стратегії, адекватного і своєчасного впливу на об'єкти системи інституційного забезпечення.

Considering the same economic security of the agrarian sector as a systematic category that is constantly evolving and taking into account the fact that the theory and methodology of research do not exist and do not evolve separately, because they have, first of all, social orientation, when studying the factors and criteria that form and determine its level, we use the study systematic, synergistic and institutional-cognitive approaches that include the hierarchy of content content of the essence of economic security, and also include integrity RESEARCH to identify specific attributes, relationships and dependencies that arise as a result of socio-economic relations in the agricultural sector. The study of the categories "institutional provision of economic security of the agrarian sector" is very important, first of all, for those entities who want and have the opportunity to be "above the system of economic security", and not "inside it", that is, to manage the system from the outside, and do not depend on it. The significance of relevant research is to increase the level and quality of regulation of the economic security of the agrarian sector by forming an overhead of monitoring the

general situation that goes beyond the agrarian sector — this is the general economic situation, military-political, social, natural and climatic, etc. These are the areas in which the genesis of the main number of threats is occurring and which are not subject to obligatory control by the main actors of the agrarian sector — the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. The role of the institutional system for ensuring the economic security of the agrarian sector is to continuously monitor the conditions and factors of its formation, which in one way or another affect the state of the security of the agricultural sector. Monitoring is a data source for monitoring security indicators, analyzing the dynamics of quantitative and qualitative changes, adjusting tactical actions, changing the overall strategy, adequate and timely impact on the objects of the system of institutional support.

Ключові слова: економіка, державне регулювання, інституційне забезпечення, економічна безпека, аграрний сектор.

Key words: economy, state regulation, institutional support, economic security, agrarian sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Основними факторами успішного інституційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору визначається система інституцій, яка упорядковує взаємодії та орієнтована на ефективне формування й використання всіх видів інституційного капіталу, ефективність використання виробничого капіталу, доступність до диверсифікованих джерел фінансування (фінансовий капітал), доступність соціального капіталу шляхом сприяння соціально-економічному розвитку сучасного села. Соціальний капітал є особливо важливим адже саме аграрний сектор забезпечує достойний рівень якості життя кожної людини (і не лише продовольчої її частини, а й екологічної, рекреаційної та етнічної), яка є носієм різних соціальних якостей, а головне, джерелом внутрішніх рушійних сил для суспільного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Систему інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в умовах його інноваційного розвитку розкрито в наукових працях Маліка М.Й., Лівінського А.І. Марчук Л.Л., Давидюка О.О. [7], Міщак І.М., Гришової І.Ю. [6], Дяченка О.П. [8], Галицького О.М., Гнатєвої Т.М., Стоянової-Коваль С.С., Кофмана Б.Я., Шабатури Т.С. Проте методологія досліджень системи інституцій потребує додаткових узагальнень у контексті теоретико-методологічних конструкцій взаємодії компонентів інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

інституційне забезпечення економічної безпеки аграрного сектору в умовах його інноваційного розвитку, дослідити функції та проблеми аграрного сектору.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основою методології системного підходу є дослідження об'єктів як систем. Системний підхід представляє собою особливості розуміння того, що результативність будь-якого об'єкта дослідження забезпечується передусім не одним фактором, а є результатом, взаємодії сукупності факторів та елементів. "У будь-якій системі важлива робота всього цілого як результат до-

сягнутої динамічної рівноваги" [4; 6]. На думку автора, саме масштабність, специфічність та диверсифікованість зв'язків і взаємовідносин у процесі функціонування аграрного сектору (природні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні) потребують їх врахування не окремо один від одного, а комплементарно, як єдине ціле, враховуючи потреби інших галузей знань та використанням системного аналізу більш широкого спектру різних факторів й умов модернізації аграрного сектору, взаємозумовленостей різних аграрних відносин.

У свою чергу, на думку Гришової І.Ю., використання системного підходу у процесі дослідження аграрного сектору ускладнюється при використанні статистично-економічних та техніко-технологічних підходів. "Відсутнє адекватне розуміння того, що саме здійснення сільськогосподарської діяльності селянином у власному господарстві — це не просто сукупність певних факторів виробництва, не механічне їх поєднання. Тут ціле — не просто сума частин. Це свого роду самостійний організм, що потребує допомоги у всіх його проявах: використанні землі, праці, матеріально-технічних ресурсів, підприємницькому хисті, інших природних і набутих властивостях людини, задоволенні її соціальних та духовних потреб" [4].

На відміну від системного підходу, який розглядає цілісність, змінність, інтегрованість як загальні властивості системних об'єктів, синергетика вважає, що системам притаманні ще й самоорганізація, відкритість, нелінійність. Самоорганізація передбачає, що суб'єкти аграрного сектору мають здатність формуватися у відповідності до власних тенденцій та потенціалу, а також формувати рівновагу, адаптуватися до змін та якісно перетворюватися. Відкритість аграрного сектору характеризує наявність у ньому джерел та механізмів обміну відповідними ресурсами із зовнішнім середовищем. А не лінійність полягає у наявності зворотного зв'язку між виробниками і споживачами аграрної продукції, що свідчить про можливість швидкого розвитку в ньому нових процесів на певних стадіях еволюції. Застосування синергетичної методології в нашому дослідженні необхідне для більш глибокого пояснення сутності явищ, що відбуваються у аграрному секторі, та забезпеченні економічної безпеки зокрема.

Сучасна парадигма інноваційного розвитку аграрного сектору передусім потребує підвищення якості ос-

новних інститутів та інституцій аграрного сектору й відповідно удосконалення інституційного середовища, що сприятиме забезпеченню економічної безпеки, узгодженості дій виробничого, фінансового та людського капіталів не лише у вигляді агрохолдингів, а і у інших господарсько-правових формах, у рівному доступі всіх суб'єктів господарювання до інфраструктурних об'єктів, науково-дослідних установ, фінансових інститутів як для поточних потреб, так і на процес розвитку аграрного виробництва.

Основою для інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору повинні стати інноваційні процеси в організаційно-інституційній, техніко-технологічній та соціально-економічній площинах, підтримка людських ресурсів та розвиток сільських територій. Структурне реформування аграрного сектору має передусім здійснюватися у напрямі забезпечення економічної безпеки галузі та національної економіки загалом, за рахунок пріоритетного розвитку експортноорієнтованих та імпорто-замінних товарів, виробництва альтернативних видів енергії, упровадження ресурсо та енергозберігаючих технологій, розвитку адаптивного механізму виробництва, що значно знижує навантаження на навколишнє природне середовище, забезпечення виробництва екологічно чистої органічної продукції з власної сировини, розвитку села та підтримки сільського соціуму. В сучасному інформаційному суспільстві пріоритетами програм розвитку аграрного сектору є:

1) інституціональні зміни, що представляються в модернізації вже існуючих, оптимальної адаптації запозичених та впровадженні сформованих нових інститутів у напрямку формування інституціональних умов забезпечення економічної безпеки аграрного сектору, формування можливостей для поєднання соціально-економічних інтересів усіх суб'єктів аграрного сектору та їх комплементарності;

2) технічні та технологічні зміни, які передбачають певні якісні зміни у взаємозв'язках науково-освітньої, інноваційної, техніко-технологічної сфер діяльності суб'єктів аграрного виробництва з метою задоволення потреб бізнесу (отримання прибутку) та сільських територій, становлення умов для динамічного прискорення технологічного прогресу;

3) соціальні зміни, сприяння формуванню необхідної соціально-економічної орієнтації учасників аграрного ринку, адекватних реформаційних перетворень, забезпечення зворотного зв'язку між діяльністю аграрного сектору та інноваційними стратегіями забезпечення економічної безпеки, що ґрунтуються на основі наявних ресурсів та соціально-економічних відносин

Досліджуючи інституційні умови, які сприяють забезпеченню економічної безпеки аграрного сектору, ми розуміємо, що навіть у масштабах країни підходи до різних складових економічної безпеки мають теж бути різними, але мати єдине стратегічне спрямування, або єдиний вектор змін. Тому в процесі дослідження нами використовується інституційно-когнітивний підхід, який поєднує в собі інституціональну концепцію, спрямовану на дослідження всього спектра взаємодій економічних агентів, і когнітивну концепцію орієнтовану на вивчення пізнання як окремої групи з наявною у неї типо-

вою соціальною поведінкою, що забезпечують саму можливість названих вище взаємодій, так і окремого члена цієї групи з виявленням значущих для результатів такої взаємодії.

Оскільки аграрний сектор є інтегрованим результатом конкуренції виробників та покупців аграрної продукції за значного рівня впливу інструментів державного регулювання, кожен з яких впливає по визначеним правилами та нормами, а їх взаємовідносини для зменшення невизначеності і відповідно трансакційних витрат або витрат взаємин між ними, передбачають відповідну систему обмежень, то для представлення стратегії та ідентифікації вектора її реалізації нами використується весь арсенал інституційних концепцій та визначено вплив базових інститутів та інституцій аграрного сектору на забезпечення його економічної безпеки.

Підтримуючи позиції представлених підходів, сформульовано загальну методологічну концепцію нашого дослідження. Вона враховує не лише соціально-економічні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору, а і сукупність інших (нормативно-правових, соціально-екологічних, ментальних) які у взаємодії здатні забезпечити економічну безпеку, та сприяти формуванню нової системи поглядів, які засновані на збалансованому комплементарному поєднанні інноваційного розвитку (технологій, виробничих процесів, потенціалів, соціально-економічних моделей поведінки) із закріпленням дієвих інституційних форм, які забезпечують економічну безпеку аграрного сектору та країни (рис. 1).

Отже, основою дослідження проблем інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору є системно-концептуальна парадигма з синергетичним та інституційно-когнітивним підходами. Таке поєднання методологічних підходів дає змогу, по-перше, через включення в аналіз інститутів адекватно відобразити взаємовідносини між всіма економічними агентами аграрного сектору. По-друге, пояснити динаміку інституційної трансформації суб'єктів аграрного сектору та розкрити сутність забезпечення його економічної безпеки в умовах інноваційного розвитку. По-третє, забезпечити розуміння ролі держави, суспільства та індивідів у формуванні інституційних відносин, орієнтованих на забезпечення економічної безпеки аграрного сектору.

Виділимо три групи методів наукового пізнання, які застосовуються під час вивчення інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на емпіричному рівні:

— загальні методи (спостереження, вивчення документів, порівняння);

— експлікативні методи (kartування, метод індикаторів, статистичний метод);

— конструктивні методи, пов'язані з ідеалізованим відтворенням реальності (моделювання, прогнозування, дельфійський метод, побудова сценаріїв і системний метод).

Як правило, розвиток системи відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів, а збереження її рівноваги залежать саме від здатності структури швидко адаптуватися до несподіваних та істотних змін. Для системи — володіти адаптивною структурою — означає бути стійкою до впливу негативних факторів та бути

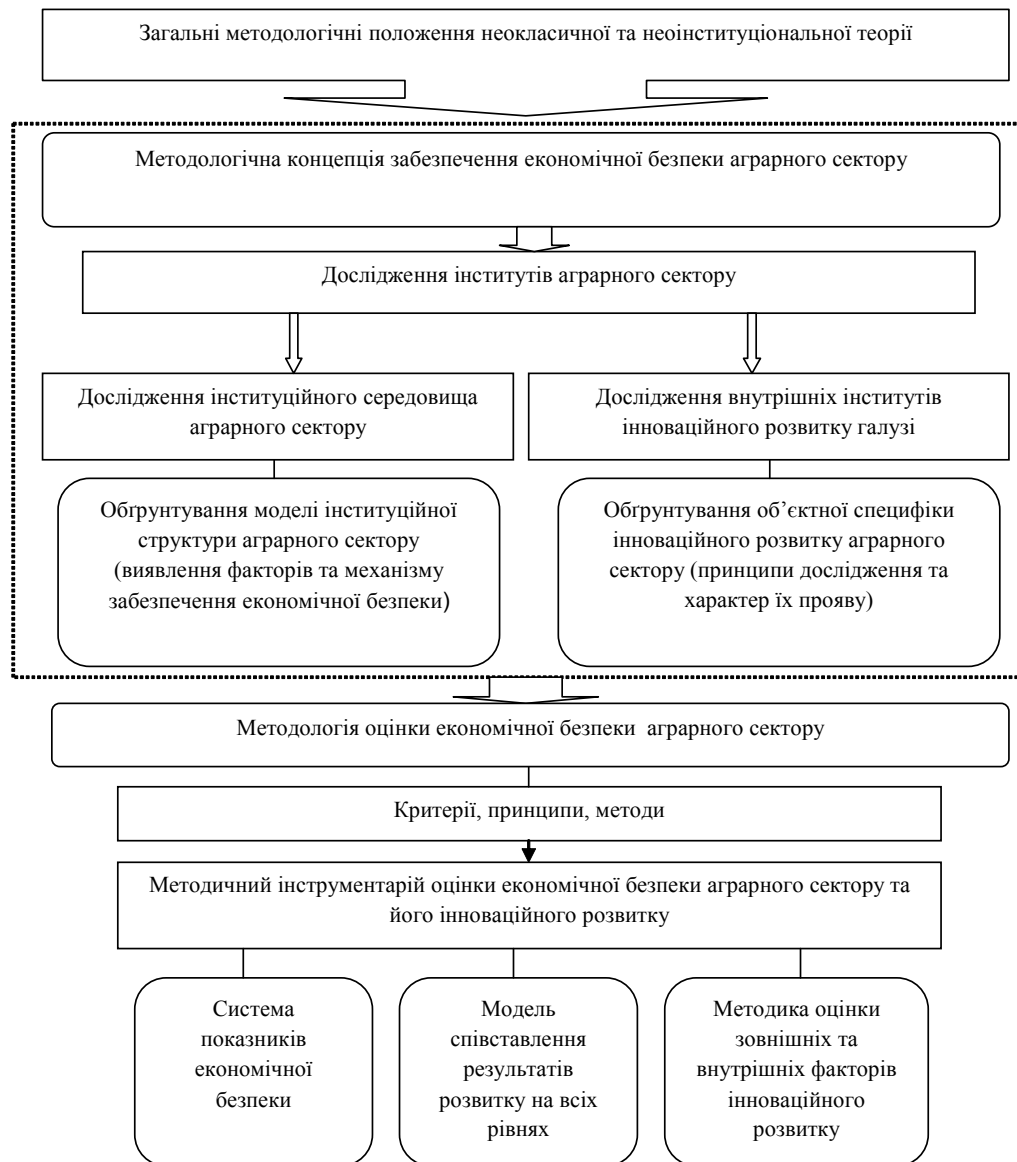

Рис. 1. Схема методологічної концепції інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору на засадах інноваційного розвитку

Джерело: розроблено автором.

здатною одержати максимум позитивних результатів від можливостей наявних та розкритих. Основна умова адаптивності — гнучкість структури, тобто здатність реагувати на зміни ситуації шляхом відповідної зміни організаційно-інституційної форми, зберігаючи існуючу якісну визначеність, та свого функціонального призначення. В основі механізму структурної адаптації лежить здатність системи до саморегуляції, самоорганізації діяльності. Система отримує певні сигнали від зовнішнього і внутрішнього середовища, що свідчать про істотну зміну ситуації. Сприймаючи ці сигнали, вона визначає доцільність структурної адаптації та за потреби починає здійснювати структурні зміни. У аграрному секторі запуск процесу інноваційного розвитку дещо затримується, а його швидкість нижча, ніж в інших галузях, оскільки структурно галузь представлена специфічними компонентами, а саме земля, живі організми, що розвиваються на підставі біологічних законів, більш того велика частина чинників зовнішнього середовища належить до класу нерегульованих. Тому в порівняль-

ному аналізі аграрну структуру вважають менш гнучкою (рис. 2).

Особливістю сьогодення є те, що у процеси самоорганізації активно втручається держава, розробляючи програмні документи, спрямовані на передбачення поведінки і недопущення несприятливого впливу середовища, підтримку стійкості аграрного сектору. В управлінні цими процесами основний акцент робиться на поліпшення внутрішньої будови, вдосконаленні пропорцій і підвищення рівня збалансованості галузі. Крім держави, вільний або мимовільний вплив на структурне оформлення системи можуть робити інтегровані корпоративні структури. У аграрному секторі ними можуть бути споживчі кооперативи, асоціації, холдингові компанії, аграрні фінансово-промислові групи. Задіюючи свій фінансовий, матеріально-технічний, управлінський потенціал, вони можуть впливати на структуру виробництва, капіталу, параметрів зайнятості, експортно-імпортних потоків, доходів товаровиробників і тощо [7].

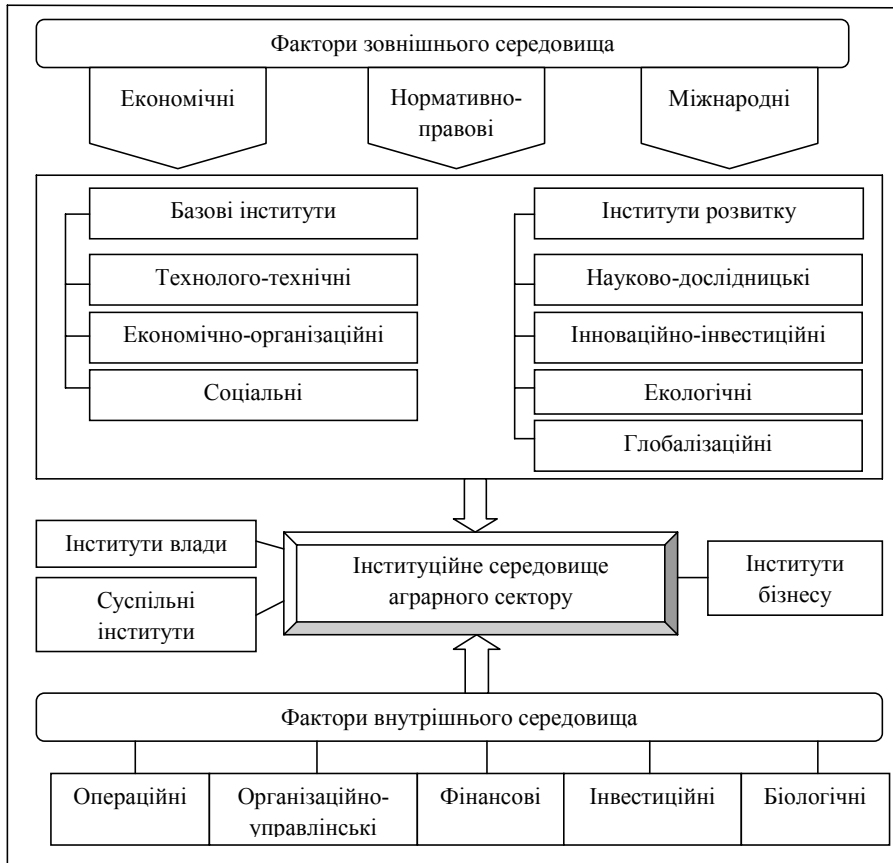

Рис. 2. Теоретична конструкція взаємодії компонентів інституційного забезпечення економічної безпеки аграрного сектору

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, структура не тільки відображає внутрішній порядок у системі, але й визначає її цілісність, ефективність, адаптивність і стійкість.

Викладені уявлення про аграрну структуру дозволяють з легкістю виокремити основні її властивості, які впливають на забезпечення економічної безпеки:

— складність — значна кількість елементів та їх функціональність, рівень взаємозв'язків елементів один з одним, значний обсяг обробленої інформації, необхідної для формування різних рішень, зумовлюють визнання аграрного сектору структурно складним системним об'єктом. У свою чергу складність описується такими характеристиками, як поліструктурність та багатшаровість;

— стійкість — зазначена структурна властивість забезпечує стабільність і рівновагу системи, а її існування визначено тим, що внутрішній порядок системи формується сумісними і взаємодоповнюючими елементами, чіткими і добре вираженими зв'язками, ясними і постійними відносинами;

— динамічність — оскільки соціально-економічна дійсність є потоком безперервних і різноманітних змін, аграрна структура схильна до динаміки — модифікує склад елементів, трансформуює характер зв'язків і зміст відносин. Змінюючись, така структура перетворює саму систему, даючи їй новий якісний зміст;

— діалектичність — велику роль у розвитку структури відіграють спадковість, формування нової структури відбувається в надрах тієї, що історично передувала їй на її основі. Це має місце завдяки, по-перше, самоза-

переченню "старих" компонентів, зв'язків і відносин, по-друге, зародженню нового структурного поєднання, його розгортанню у разі поступового зменшення інерції старої структури;

— гнучкість — прояв такої властивості пов'язують зі здатністю структури до оперативних внутрішніх змін, зберігаючи у свою чергу якісну визначеність і функціональне призначення системи. Гнучкість підтримує стійкість системи, визначає поріг її адаптації. У зв'язку з тим, що аграрний бізнес залежно від нерегульованих факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, йому притаманна менша гнучкість порівняно з іншими галузями народного господарства;

— самоорганізація та саморозвиток — проявляється через безперервні структурні зміни, властиві саме аграрному сектору. Значні зовнішні і внутрішні впливи спричиняють порушення прийнятого порядку аграрної системи і в той же час викликають об'єктивні процеси, спрямовані на підтримку певних співвідношень, пропорцій або формування нових, впровадження нових елементів або зни-

щення застарілих. Чим швидше система адаптується до мінливих умов, тим досконаліший механізм її самоорганізації, краще стійкість і вище ефективність;

— керованість — окрім процесів самоорганізації для сучасних аграрних систем характерна наявність потужних механізмів регулювання як з боку держави, так і з боку великих організацій, корпоративних об'єднань тощо. Їхня роль полягає в тому, щоб сформувати структуру, яка відповідає їх інтересам. Так для держави ця діяльність виражається в продуманій структурній політиці і спрямована на забезпечення збалансованості сільського господарства, підтримку такої пропорційності, за якої досягається найбільш динамічний, стійкий, безкризовий розвиток галузі. Інтереси корпорацій мають приватний характер і можуть призводити як до позитивних, так і негативних структурних зрушень [2].

Представлені характеристики і властивості дозволяють уточнити поняття аграрної структури, подаючи її як визначену для кожного історичного етапу розвитку сукупність стійких системоутворюючих зв'язків і відносин між сумісними і взаємодоповнюючими елементами, що забезпечують цілісність і збереження основних властивостей агросистеми за різних внутрішніх змін і зовнішніх впливів.

В аграрному секторі інституційні трансформації полягали в демонтажі командно-адміністративної системи та переході до нової системи ціннісних характеристик, соціально-економічних відносин і норм поведінки. Результатом перетворень мало було стати підвищення результативності аграрного сектору на ґрунті форму-

Рис. 3. Компаративний аналіз інституційних трансформацій в аграрному секторі

Джерело: сформовано автором.

вання зацікавленого ефективного власника, який формується у процесі створення багаторівневої економіки, здорової конкуренції організацій різних форм власності і господарювання, еквівалентного обміну між промисловістю і сільським господарством, формування ринкової інфраструктури та ефективної державної політики щодо аграрного сектору (рис. 3).

Сьогодні ми спостерігаємо, що спроби подібних революційних змін призвели до суперечливих результатів. Поряд з позитивними підсумками виникло багато непередбачених наслідків: незавершеність законодавства, яке б регулювало всю систему аграрних відносин в Україні; нерозвиненість інфраструктури, що відриває сільськогосподарських товаровиробників від ринку збуту і ринку ресурсів; диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що вилучає кошти з аграрного сектора; розрив економічних зв'язків всередині господарських комплексів і підкомплексів, що призводить до зростання трансакційних витрат на сільськогосподарську продукцію і всього аграрного сектору; та високі соціальні витрати інституційних реформ.

ВИСНОВКИ

Таким чином і успіхи, і проблеми реформ підтверджують, що необхідні інституційні зміни вимагають сис-

тематичних зусиль і витрат протягом досить тривалих періодів часу на підставі еволюційного підходу. Сучасна інституційна структура аграрного сектору має бути збагачена комплексом необхідних елементів: розвиненою фінансовою системою, орієнтованою на кредитування реального агровиробника; ефективним фондовим ринком, який формує об'єктивну ринкову ціну активів суб'єктів аграрного виробництва та забезпечує рух капіталу; розвиненою системою державного і приватного страхування, покликаною розподілити фінансові й підприємницькі ризики; цивілізованою інфраструктурою, яка формує основу до суттєвого зниження трансакційних витрат.

Перехід від адміністративно-командної системи до ринкової економіки, руйнування існуючого господарського механізму призвели до того, що багато економічних суб'єктів аграрного сектору зіткнулись з новими ризиками, які не були характерні їхній діяльності раніше. Ризики, які до цього в значній мірі регулювалися з боку держави, стали звичним атрибутом виробничої і господарської діяльності аграрного сектору. Ризик став обов'язковим фактором, який необхідно враховувати суб'єктам господарювання під час прийняття відповідних соціально-економічних рішень.

Саме у таких умовах діяльність суб'єктів аграрного пов'язана з ризиками, які витікають з нестійкості, суперечливості та незрілості інституційного середовища, об'єктивно обумовленого, з одного боку, відмиранням і модифікацією старих інститутів, а з іншого — виникненням абсолютно нових інститутів, як формальних, так і неформальних. На об'єктивний процес накладаються ще й суб'єктивні фактори, які пов'язані з труднощами узгодження груп інтересів та відбору ефективних, тобто рівнозначних економічних інститутів. Особливо гостро ця ситуація проявляється у сільській місцевості, що обумовлено такими обставинами:

1. Відсутність у уряду науково обґрунтованої стратегії і продуманої тактики інноваційного розвитку, достатньої і ефективної нормативної бази реформування, що призвело до широкого поширення деструктивної поведінки і переважання руйнівних тенденцій над творчими.

2. Значною залежністю аграрного сектору від соціокультурних складових сільської спільноти, що виявляється в стійкості суспільної психології, зрівняльних настроїв, примітивних сільськогосподарських технологій і форм організації виробництва, в інертності економічної поведінки.

Невизначеність і непередбачуваність інституційного середовища стримують господарську ініціативу "знизу",

збурюють довгострокову зацікавленість людей щодо забезпечення економічної безпеки та знижують їхню економічну активність, сприяють зростанню неформально-го сектора економіки, її архаїзації і примітивізації.

Тому в період економічної трансформації особливого значення набуває формування інституційного середовища, яке орієнтує поведінку економічних суб'єктів в умовах нестаціонарної економіки. Інституціоналізація ризиків дозволяє створити ефективну систему управління ними.

Література:

1. Myshchak I. (2018). Проблеми і перспективи законодавчого забезпечення інноваційного розвитку в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, (6), 34—43. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>
2. Rusan V., Diachenko O. (2019). Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of state. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, (2), 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>
3. Гришова І.Ю. Інституційне забезпечення аграрного ринку як чинник продовольчої безпеки / І.Ю. Гришова, В.М. Бондаренко, В.Ю. Єліневський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2015. — Том 19. — № 3. — С. 4—9. — ISSN 1993-0259.
4. Gryshova I.Yu. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Текст] / I.Yu. Gryshova, O.V. Mityay, T. M. Gnatyeva // Український журнал прикладної економіки. — 2016. — Том 1. — № 2. — С. 25—35. — ISSN 2415-8453.
5. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L. The institutional provision of the development of the consumerism in Ukraine: challenges and perspectives // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. — № 3. — С. 54—62.
6. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 4. — С. 75—80.
7. Гнат'єва Т.М., Давидюк О.О. Механізм забезпечення компліментарності захисту економічних інтересів аграрного виробництва. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2017. № 5. С. 80—89.
8. Галицький О.М., Лівінський А.І., Дяченко О.П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 93—98.
9. Кушнір С.О., Чепец О.О. Інвестиційна стратегія як засіб підвищення економічної безпеки підприємства. Забезпечення інноваційно-інвестиційної привабливості держави на засадах сталого розвитку суб'єктів господарювання: колективна монографія / За заг. ред. А.В. Череп. Запоріжжя, 2017. С. 176—184.
10. Марчук Л.Л. Міжнародні методики оцінки конкурентоспроможності національної економіки в контексті економічної безпеки. Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О.В. Ярошук (голов. ред.) та ін. — Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2017. Том 27. №4. С. 311—317.

References:

1. Myshchak, I. (2018), "Problems and Prospects of Legislative Support of Innovation Development in Ukraine", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 6, pp. 34—43. <https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05>
2. Rusan, V. Diachenko, O. (2019). "Institutional frameworks for agrarian sector development in the context of ensuring the economic security of the state", *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 2, pp. 117—122. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.02.12>
3. Grishova, I.Yu. Bondarenko, M.M. and Yelinievsky, V.Yu. (2015), "Institutional provision of the agrarian market as a factor of food safety", *Ekonomichnyy analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 19, no. 3, pp. 4—9.
4. Gryshova, I.Yu. (2016), "Competitiveness of agricultural enterprises as a key factor in sustainable development of agricultural sector", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 1, no. 2, pp. 25—35.
5. Gryshova, I. Yu. and Shestakovska, T. L. (2017), "The institutional provision of the development of the consumerism in Ukraine: challenges and perspectives", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol.3, pp.54—62.
6. Gryshova, I. Yu. Shestakovska, T. L. and Glushko, O. V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 4, pp. 75—80.
7. Hnat'ieva, T.M. and Davydiuk, O.O. (2017), "Mechanism to provide complementary protection of the economic interests of agrarian production", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 80—89.
8. Halyts'kyj, O.M. Livins'kyj, A.I. and Diachenko, O.P. (2019), "Organizational and economic mechanism of state regulation of agrarian production in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 3, pp. 93—98.
9. Kushnir, S.O. and Chepets, O.O. (2017), "Investment strategy as a means of increasing the economic security of the enterprise", *Zabezpechennia innovatsijno-investytsijnoi pryvablyvosti derzhavy na zasadaakh staloho rozvytku sub'iektiv hospodariuvannia [Ensuring Innovation-Investment Attractiveness of the State on the Basis of Sustainable Development of Business Entities]*, Zaporizhia, Ukraine, pp. 176—184.
10. Marchuk, L.L. (2017), "International methods for assessing the competitiveness of the national economy in the context of economic security", *Ekonomichnyy analiz: zb. nauk. prats'*, vol. 27, no. 4, pp. 311—317.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2019 р.

В. В. Коровій,
к. е. н., доцент, докторант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.20

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА У СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

V. Koroviy,
PhD in Economics, Assistant professor, Doctoral student at the Department of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
ORCID ID: 0000-0002-0625-6547

THE TAX POLICY IN THE SYSTEM OF THE ECONOMIC REGULATION

Розкрито теоретичні та поглиблено методологічні положення щодо формування і реалізації податкової політики країни в системі макроекономічного регулювання. Визначено сутність податкової політики як інструменту регулювання соціального та економічного розвитку держави в умовах трансформаційних перетворень. Виявлено особливості впливу податкової політики на динаміку економічного зростання, зокрема в частині інвестиційної активності економічних суб'єктів. Прослідковано динаміку питомої ваги податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті. Охарактеризовано сучасні функції податків як інструменту макроекономічного регулювання. Розкрито основні принципи формування податкової політики країни, зокрема щодо дотримання цілей фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості, стабільності, адаптивності і нейтральності. Розвинуто положення щодо підвищення дієвості адаптивно-функціональної інституційної архітектури податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни.

Both the theoretical and methodological statements to prepare and to implement the tax policy in the system of macroeconomic regulation were revealed. The essence of the tax policy as an instrument of the social and economic development regulation under transformations was determined. The peculiarities of the tax policy influence on economic growth in relation to the investment activity of economic subjects were revealed. The dynamics of the share of tax revenues of the consolidated, state and local budgets in the gross domestic product was observed. It was founded that one of the most prominent indicators of the significant fiscal importance of the tax revenues in the structure of the budget revenues is their share in the gross domestic product. The modern tax functions were described as an instrument of the macroeconomic regulation. Tax policy has a huge impact on the further dynamics of economic development and social stability. The state tax policy's main impact tools on the aggregate demand are the tax structure and the level of taxation, characterized by the tax burden indicators. The level of taxation is commonly considered to be the result of a public compromise. The tax burden is set according to the chosen model of the country's social and economic development. The highly effective tax policy should be characterized by the most optimal amount and the structure of tax payments, as well as by the soundness and the coordination, which directly depends on the trends of economic growth, the investment activity of economic agents. The basic principles of the tax policy formation, regarding the compliance with the objectives of the fiscal adequacy, the economic efficiency, the social justice, the stability, the adaptability and the neutrality were revealed. The position on increasing the efficiency of the adaptive-

functional institutional architectonics of tax regulation of the socio-economic development was developed. Tax policy should be determined by the cyclical nature of economic development, the state of public finances, and the budget system's safety factor. A substantial reduction in the mentioned above factor could lead to the complications in conducting an effective fiscal regulation.

Ключові слова: податкова політика, податки, бюджет, економічне регулювання, економічне зростання.

Key words: tax policy, taxes, budget, economic regulation, economic growth.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Податкова політика відіграє вагомий роль у процесах макроекономічного регулювання суспільного розвитку. Від рівня обґрунтованості і скоординованості справляння податків залежить інвестиційна активність економічних суб'єктів, динамізм процесів економічного зростання. Дослідження процесів формування та реалізації податкової політики потребує використання збалансованого підходу, виходячи із поставлених перед фінансовими інституціями завдань забезпечення відповідного рівня фінансування бюджетних видатків, створення умов для стійкого економічного розвитку. Інституційні зміни в податковій політиці держави мають забезпечити залучення додаткових інвестицій у реальний сектор економіки. Подальший розвиток положень щодо розробки податкової політики надасть можливість підвищити ступінь адаптивності впливу оподаткування на соціально-економічне середовище. Врахування впливу інституційного середовища на розвиток сучасних податкових відносин, оцінювання можливостей підвищення його якісного рівня сприятимуть зростанню ефективності та регулюючого потенціалу податкової системи. Ефективне використання бюджетно-податкового механізму має відбуватись у спосіб, що підвищує довіру економічних суб'єктів до фінансової політики держави. Виходячи із мети та завдань стратегії поступального розвитку економіки, пов'язаної з підвищенням рівня ефективності її ендогенної складової, необхідним є удосконалення теоретико-методологічних засад формування податкової політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання податкової політики у системі заходів економічного регулювання розвитку суспільства на протязі тривалого часу цікавили ряд зарубіжних дослідників, зокрема Р.Дж. Барро [1], Дж.М. Б'юкенена [2], Р.А. Масгрейва [2], А. Лаффера [3], Дж. Сакса [4], Дж. Стігліца [5], В. Танзі [6] та інших. Серед українських науковців вагомий внесок у розвиток проблематики зробили І. Запатріна [7], Л. Лисяк [8], А. Мазаракі [9], В. Макогон [10], А. Соколовська [11], І. Чугунов [10, 12—13] та інші. Однак багато питань теоретико-методологічного характе-

ру, зокрема щодо провадження податкової політики в умовах економічних перетворень, залишилися невирішеними, що обумовлює актуальність обраної проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття теоретичних та подальший розвиток методологічних положень щодо формування і реалізації податкової політики країни як інструменту макроекономічного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Податкова політика є цілеспрямованою діяльністю держави у сфері встановлення, правового регламентування й організації справляння податків і зборів. Формуючи свою податкову політику шляхом регулювання кількості податкових надходжень, зміни форм оподаткування й податкових ставок, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення може сприяти зростанню економічної активності суб'єктів господарювання, створенню сприятливої кон'юнктури на ринку, умов для розвитку пріоритетних галузей національної економіки, реалізації збалансованої соціальної політики. Організація оподаткування справляє вагомий вплив на реалізацію суспільного продукту, темпи нагромадження капіталу й технічного оновлення виробничого потенціалу держави [13].

Розвиваючи інституційний підхід до дослідження розвитку податкового регулювання розвитку, професор І.Я. Чугунов розуміє під інституційною архітектонікою податкової політики систему правил, норм, законів, органів законодавчої й виконавчої влади, установ та їх оптимальне поєднання і співвідношення, за допомогою яких формуються та реалізуються стратегічні й тактичні цілі, спрямовані на забезпечення ефективного функціонування системи податкового регулювання та соціально-економічного розвитку країни [13]. Л.В. Лисяк цілком слушно зазначає, що податкова політика держави має розглядатися як складова системи інститутів суспільства, а розвиток системи податкового регулювання позитивно сприятиме здійсненню відповідних інституційних змін сучасного економічного середовища [8]. Роз-

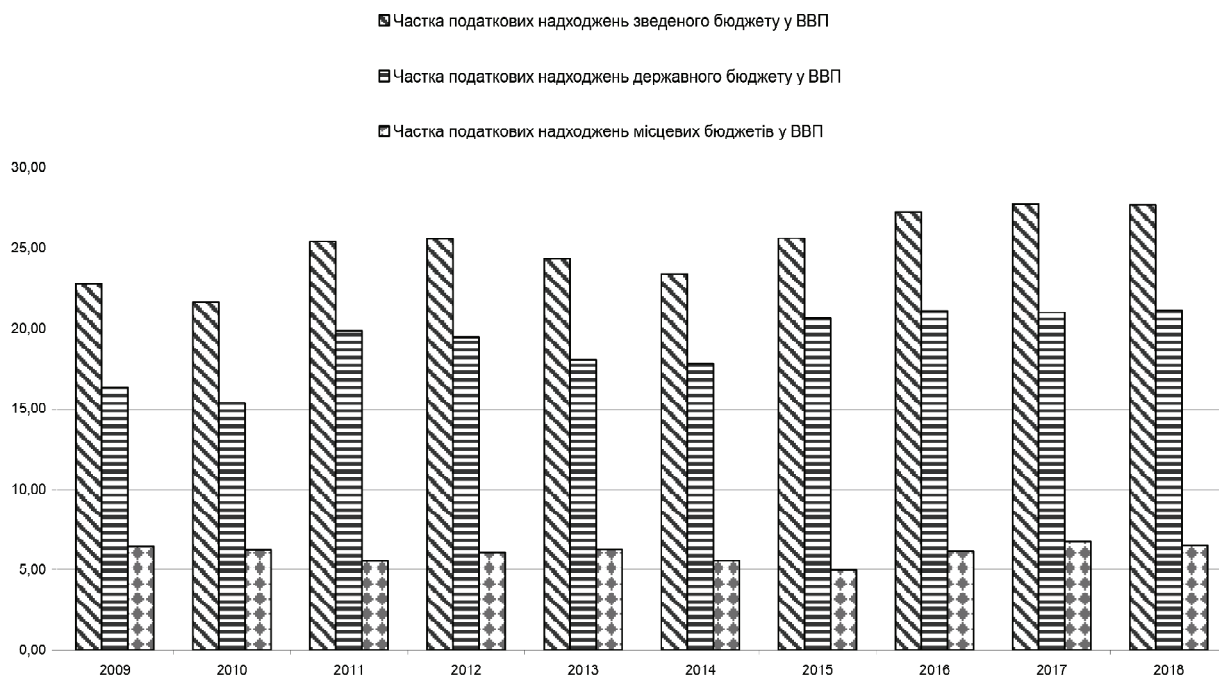

Рис. 1. Питома вага податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП, відсотків

Джерело: розраховано автором за матеріалами звітів Державної казначейської служби України і даних Державної служби статистики України [15; 16].

виток архітектури податкового регулювання, на думку В.Д. Макогон, дозволить ефективно усувати диспропорції соціально-економічного розвитку за рахунок змін, перетворень, перебудови, розвитку, оптимізації, удосконалення, модернізації, реформування складових елементів податкового простору.

А.М. Соколовська вбачає однією з проблем зростання рівня податкового навантаження в національній економіці недосконалість механізму бюджетного планування і прогнозування. Планування завищених показників доходів бюджету та орієнтація контролюючих органів на виконання планів мобілізації податкових платежів, зумовлена високими видатковими зобов'язаннями уряду, стають одними з головних причин тиску контролюючих органів на платників податків [11]. Перспективним напрямом удосконалення системи податкового регулювання є проведення інституційних змін системи взаємовідносин фіскальних органів та платників податків, проведення структурної оптимізації бюджетних видатків, в середньостроковій перспективі та удосконалення системи планування і прогнозування відповідних показників. Зростання податкового навантаження на економіку впродовж останніх шістнадцяти років більш ніж на 5 відсоткових пункти хоч і було вимушеним заходом держави задля збалансування бюджету, проте не зчинило сприятливого впливу на економічні процеси в частині інтенсифікації ділової активності [15]. Проте слід зазначити, що ряд праць присвячено дослідженню взаємозв'язку між динамікою економічного зростання та рівнем податкового навантаження.

Одним із найбільш визначних індикаторів вагомості фіскальної значимості податкових надходжень у структурі доходів бюджету є їхня частка у валовому внутрішньому продукті, що представлена на рис. 1. Як свідчить аналіз емпіричних даних, податкові надходження зве-

деного, державного та місцевих бюджетів впродовж періоду 2009—2018 років становили вагому частку валового внутрішнього продукту України. Наприклад, для зведеного бюджету відповідний індикатор зріс на 4,94 відсоткових пункти з 22,78 відсотка у 2009 році до 27,72 відсотка у 2018 році. Середня частка податкових надходжень зведеного бюджету у внутрішньому валовому продукті у 2009—2013 роках складала 23,96 відсотка, у 2014—2018 роках — 26,38 відсотка, за весь період 2009—2018 років — 25,17 відсотка. Водночас для державного бюджету частка податкових надходжень у внутрішньому валовому продукті складала від 15,41 відсотка у 2010 році до 21,18 відсотка у 2018 році, тобто спостерігалася стійка позитивна динаміка. Середня частка податкових надходжень державного бюджету у внутрішньому валовому продукті у 2009—2013 роках складала 17,83 відсотка, у 2014—2018 роках — 20,38 відсотка, за весь період 2009—2018 років — 19,11 відсотка. Водночас для сукупності місцевих бюджетів частка податкових надходжень у внутрішньому валовому продукті складала від 4,96 відсотка у 2015 році до 6,74 відсотка у 2017 році, тобто також спостерігалася позитивна, хоча й нечітка динаміка. Середня частка податкових надходжень місцевих бюджетів у внутрішньому валовому продукті у 2009—2013 роках складала 6,13 відсотка, у 2014—2018 роках — 5,99 відсотка, за весь період 2009—2018 років — 6,06 відсотка.

Вказані зміни свідчать про певні закономірності, зокрема: а) стабільно високу фіскальну значущість податкових надходжень у бюджетній системі України; б) відчутні зміни у структурі бюджетної та податкової систем, модифікації, пов'язані з нагальною необхідністю забезпечення економічного зростання в країні суспільного добу. Відношення суспільства до реалізованої в країні податкової політики соціально-економічно-

го розвитку сильно залежить від ряду завдань останньої, реалізованої на протязі середньо— та довгострокової перспектив в умовах неперервних трансформацій економіки.

Високий добробут суспільства повинен бути головною ціллю державного бюджетно-податкового регулювання, тому в сучасних умовах основними завданнями податкової політики є: забезпечення повноцінного формування доходів бюджетної системи з метою фінансування діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування для здійснення ними відповідних функцій і повноважень; сприяння стійкому розвитку економіки, пріоритетних галузей і видів економічної діяльності, окремих територій, малого підприємництва; забезпечення соціальної справедливості у разі оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб.

Докорінна зміна свідомості суспільства, стрімкі економіко-політичні трансформації зумовили необхідність перегляду підходів до розуміння безпосереднього призначення інституційного інструментарію оподаткування. Його стали розглядати в якості багатофункціонального механізму, ефективного застосування котрого сприяє соціально-економічному розвитку держави. У стратегічній перспективі основними векторами реалізації податкового регулювання розвитку сучасної країни з трансформаційною економікою мають стати універсальні цілі щодо досягнення: сталого розвитку держави; макроекономічної стабільності; проведення послідовних структурних реформ; добробуту територіальних громад; підвищення стандартів життя; сприятливих умов для ведення господарської діяльності; безпеки держави, бізнесу, громадян; ефективної медицини; високоякісної середньої та вищої освіти; безпечного стану довкілля і товарів; захищеності соціально вразливих верств населення тощо.

До сучасних основних функцій податків слід віднести:

- фінансову — пов'язану з адмініструванням податкових надходжень бюджету певного рівню для фінансування відповідних державних видатків;
- економічного регулювання — економічний вплив податків на пріоритетні галузі економіки, експорт, імпорту, наукові дослідження і розробки;
- соціальну — перерозподіл доходів на користь найбільш вразливих верств населення; категоризація суспільства за ознакою податкового режиму: оподаткування сімей, окремих соціальних груп, продуктів, соціально пріоритетних або дискримінованих секторів;
- територіальну — визначення легальної території, на якій податкові норми мають законну силу, територіальної податкової нерівності; вирішення завдань інтенсифікації територіального розвитку: звільнення від податків окремих нерозвинених сільськогосподарських зон, міських районів, стимулювання їх податкової конкурентоспроможності;
- захисту довкілля — запровадження екологічних податків;
- політичну — податок, як безумовний внесок громадян для загального суспільного інтересу; функція реалізовується з метою політичної легітимності податків, дотримання податкового законодавства, прямої демократичної згоди сплачувати податки [14].

Податкова політика формується та реалізується на національному, регіональному й місцевому рівнях у межах відповідної компетенції владних органів. На регіональному рівні система регулюючого впливу може здійснюватися щодо тих податків, які законодавчо закріплені за суб'єктами держави, або в межах встановлених ставок за регулюючими доходними джерелами [11]. Науковий пошук у сфері оцінки впливу податкової політики на процеси розвитку економіки охоплює питання визначення впливу податкового навантаження, яке найчастіше виражають показником співвідношення податкових надходжень до валового внутрішнього продукту, та оцінки взаємозв'язку структури податкових надходжень із довгостроковою компонентною економічного зростання. Податкова система країни формується із урахуванням певних принципів, порушення яких призводить до деформації організаційної структури управління податками, зниження дієвості контролю за їх справлянням, виконання податковими органами не властивих їм функцій, що в результаті може викликати скорочення надходжень податків до доходної частини бюджету. Необхідним є забезпечення та гармонійне взаємозгодження бюджетно-податкових інтересів держави на основі збереження відповідного рівня економічної ефективності господарювання платників податків, а також недопущення значного соціального розриву та економічного розшарування у суспільстві. Реалізація зазначеного потребує наукового поєднання таких принципів формування податкової політики країни:

- фіскальної достатності — встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;
- економічної ефективності — реалізується шляхом своєчасного і порівняно повного надходження податків (обсяги податків, що справляються, гарантують процес розширеного відтворення), досяжності цілей, які стоять перед податковою політикою, забезпечення умов для підвищення якості продукції, рівня її конкурентоспроможності;
- соціальної справедливості — встановлення податків та зборів відповідно до платоспроможності їх платників;
- стабільності — передбачає незмінність правового регламентування й адміністрування податків і зборів протягом певного періоду;
- адаптивності — формування напрямів податкової політики держави має враховувати стадії економічного циклу та виходити із пріоритетів соціально-економічної стратегії розвитку;
- нейтральності — установа податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності їх платника [17].

Питання щодо взаємозалежності проваджуваної в країні податкової політики та відповідними темпами економічного зростання цікавить вчених протягом тривалого часу. Так, Р.А. Масгрейв і Дж.М. Б'юкенен дійшли висновку про позитивну кореляцію між даними явищами. Їх аргументи полягають у тому, що економічний розвиток посилює попит на здійснення державних видатків, а це обумовлює потребу в зростанні податкових надходжень. Автори наголошували на існуванні щільного зв'язку між економічним зростанням та податковим на-

Таблиця 1. Інституційні показники податкового регулювання за даними звіту Світового банку "Doing Business 2018"

Назва країни	Платежі (кількість)	Час (год.)	Загальна податкова ставка (% прибутку)	Загальна податкова ставка податку на прибуток (% прибутку)	Податок на працю і соціальні внески (% прибутку)	Інші податки (% прибутку)	Час виконання вимог щодо відшкодування ПДВ (годин)	Час на отримання відшкодування ПДВ (тижнів)	Час дотримання перевірки податку на прибуток підприємств (години)	Час завершення перевірки податку на прибуток підприємств (тижнів)	Індекс процедур після подачі звітності і сплати податків (0-100)
Білорусь	7	184	52,9	10,8	39	3,1	–	–	1	0	50
Угорщина	11	277	46,5	9,9	34,3	2,3	15	15,2	12	23	63,94
Молдова	10	181	40,5	8,9	31,3	0,3	7,8	13,3	2,5	0	90,79
Польща	7	260	40,5	14,5	25	1	8	8,2	6	18,1	77,36
Румунія	14	163	38,4	11,6	25,8	1	22,5	27,5	2	0	76,82
Росія	7	168	47,5	8,8	36,3	2,5	7,2	19,8	7,5	16	73,14
Словаччина	8	192	51,6	10,5	39,7	1,4	5	24,1	2	0	87,17
Україна	5	327,5	37,8	11,9	24,8	1,1	16	14,3	3	0	85,95

Джерело: складено на підставі даних "Doing Business 2018".

вантаженням, а не навпаки. Це є важливим аспектом, адже як правило у працях багатьох економістів зустрічається діаметрально інші висновки, що підвищення рівня податкового навантаження посилює бар'єри для пожвавлення економічного росту. З огляду на значущість впливу податків на економіку, слід проаналізувати структуру податкових надходжень в розрізі класифікації за якісною характеристикою об'єкта оподаткування, що застосовуються в міжнародній практиці. В. Танзі констатує, що в країнах, які розвиваються, державні інститути, відповідальні за формування податкової політики, особливу увагу приділяють питанням визначення: а) рівня перерозподілу ВВП через податкову систему, б) структури податкових надходжень у розрізі податків на доходи і прибуток та податків на споживання [9]. Ці компоненти впливають на динаміку економічного зростання як у середньо-, так і в довгостроковій перспективі. Проте все ж базовим завданням державної фінансової політики є взаємоузгодження та координація податкової політики із бюджетною політикою у сфері видатків.

Адаптивно-функціональна інституційна архітектура податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни визначає найбільш оптимальні співвідношення: фіскальної, економічної та соціальної функцій податків; частки усіх та кожного з податків у структурі валового внутрішнього продукту, валового регіонального продукту, доходній частині бюджетів усіх рівнів; загальної податкової заборгованості та переплати у структурі загальних надходжень та в розрізі кожного податку; структури податкових доходів в розрізі платників, об'єктів оподаткування; надходжень від добровільної сплати, контрольно-перевірочної роботи, погашення податкового боргу, стягнення за кримінальними провадженнями тощо; регулюючих повноважень між державними інституціями; рівня податкового навантаження на макро- (економічна система держави в цілому), мезо- (галузі та окремі регіони економіки), мікро- (юридичні особи різних організаційно-правових форм) та нанорівнях (домогосподарства та фізичні особи-підприємці); податкового навантаження між великими,

середніми та малими платниками податків, юридичними і фізичними особами.

Структуру податкових надходжень можна характеризувати з позиції: окремо взятих податків — податку на додану вартість, податку на прибуток, податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, мита тощо; класифікації Організації країн економічного співробітництва (ОЕСР) — податки на доходи і прибуток (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, єдиний соціальний внесок), податки на споживання (податок на додану вартість, акцизний податок, ввізне та вивізне мито), майнові податки; поділу податків на робочу силу (податок на доходи фізичних осіб, військовий збір, єдиний соціальний внесок), податок на капітал (податок на прибуток підприємств, податок на нерухоме майно, податки на фінансові трансакції), податки на споживання; податки які впливають на економічне зростання шляхом обмеження можливостей прийняття рішень економічними агентами щодо заощадження та інвестування. До цієї категорії належать податок на доходи фізичних осіб, єдиний соціальний внесок, податок на прибуток підприємств та майнові податки. Інші податки відносять до податків, які прямо не впливають на рішення економічних агентів щодо ведення їх діяльності [14].

Від якісного рівня обгрунтованості планування та прогнозування податкових надходжень бюджету значною мірою залежить результативність політики держави у сфері формування доходів бюджету, що в свою чергу впливає на структуру та обсяги видатків бюджету, дефіциту бюджету та пріоритети соціально-економічного розвитку країни у цілому. Прогнозування та планування доходної частини бюджету необхідно розглядати як єдиний адаптивний процес, у рамках якого відбувається регулярне коригування рішень, що проявляються у зміні конкретних показників податкових і неподаткових надходжень бюджету, а також перегляд заходів з їх досягнення на основі безперервного контролю й моніторингу внесених змін. Важливим є постійне удосконалення методів прогнозування податкових надходжень, які мають найвищу питому вагу в структурі доход-

ної частини бюджету. У сучасних умовах прогноз економічного і соціального розвитку на середньострокову перспективу безумовно враховує розширення внутрішнього споживчого попиту, поступове нарощування обсягів інвестицій, зокрема іноземних, реформування податкової системи, спрямованого на зниження податкового навантаження для економічних суб'єктів, розширення податкової бази та інтеграцію країни у зовнішньоекономічний простір.

Розвиток інституційної архітектури податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни має відбуватися на засадах підвищення її адаптивності та когерентності до сучасних викликів розвитку. Під час розробки стратегії соціально-економічного розвитку країни необхідно враховувати:

— слабкі та сильні сторони сучасної політики у сфері податкового регулювання, визначенні на базі аналізу його найважливіших інституційних показників з урахуванням геополітичного розташування України в контексті міжнародної податкової конкуренції за мобільні обмежені економічні ресурси (капітал, робочу силу);

— інституційну динаміку та фактичне місце України у розвитку транскордонного податкового регулювання.

Досягнення вищезазначеного вимагає розробки системних, науково обґрунтованих заходів, які сприятимуть покращенню інституційних показників податкового регулювання з урахуванням вектору розвитку країни у довгостроковій перспективі та геополітичних прагнень українського суспільства (табл. 1). Звіт "Doing Business 2018" об'єктивно відображає реальні умови здійснення економічними суб'єктами їх господарської діяльності в межах певних національних економік, що дає можливість визначити найбільш оптимальні параметри податково-бюджетного простору. Як видно з таблиці 1, однією з найбільш складних проблем в Україні є недосконалість процесів адміністрування податків і зборів, що проявляється в надмірних витратах часу, затраченого платниками на оформлення відповідної податкової звітності. Іншими задачами щодо вдосконалення податкової політики в Україні є оптимізація структури і кількості податкових платежів, спрощення процедур взаємодії платників податків із податковими інституціями, зокрема на основі запровадження відповідних електронних систем.

Загалом податкову політику держави можна розглядати як складний адаптивний процес формування доходів бюджету за рахунок постійних податкових і тимчасових залучених джерел, а саме використання державних позик для покриття видатків у вигляді відстрочених на майбутнє податків, зборів і обов'язкових платежів. Створити оптимальну фіскальну систему можна, давши відповідь на запитання: який із засобів — податки чи позики — найбільш оптимально відповідає цільовим завданням соціально-економічного розвитку, забезпечує ефективний функціональний розподіл і перерозподіл наявних обмежених ресурсів між державою і приватним сектором. Варто зауважити, як і виплати податкового характеру, позики, окремо або в комплексі, впливають на соціально-економічний стан країни, суспільне багатство, особистий добробут громадян.

ВИСНОВКИ

Одним із найбільш важливих інструментів реалізації стратегічної політики макроекономічного регулювання процесів соціально-економічного розвитку держави є податковий механізм. Високоєфективна податкова політика країни має характеризуватися найбільш оптимальною кількістю та структурою податкових платежів, а також обґрунтованістю та координацією, що прямо залежить від трендів економічного зростання, інвестиційної активності господарюючих суб'єктів. Перед фінансовими інституціями ставиться комплексна задача щодо фінансування відповідних бюджетних видатків, створення найбільш сприятливих умов для соціально-економічного зростання, зокрема з урахуванням макроекономічної циклічності. Фіскальна значущість податкових надходжень до бюджетів різних рівнів в Україні впродовж 2009—2018 років мала стійку тенденцію до зростання, середнє значення частки податкових надходжень у валовому внутрішньому продукту за аналізований період складає 25,17 відсотка. Залучення достатніх податкових фінансових ресурсів до реального сектору економіки вимагає інституційного вдосконалення податкової політики, потребує виконання нею ряду функцій, зокрема соціальної, фінансової, економічно-регуляторної тощо. Результативність заходів податкового регулювання соціально-економічного розвитку досягається шляхом дотримання принципів фіскальної достатності, економічної ефективності, соціальної справедливості, стабільності, адаптивності, нейтральності. Використання податків як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни мають певні особливості у період трансформаційних змін, які полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку стратегічних галузей. Підвищення рівня обґрунтованості податкового навантаження потребує здійснення ґрунтовного аналізу рівномірності та пропорційності його розподілу в регіональному розрізі, оцінку можливої зміни рівня податкового навантаження в залежності від впливу екзогенних та ендогенних факторів.

Література:

1. Barro R. J. (1996). Determinants of economic growth: a cross-country empirical study (No. w5698). National Bureau of Economic Research. USA.
2. Buchanan J. M. and Musgrave R. A. (1999). Public finance and public choice: two contrasting visions of the State. Mit Press. USA.
3. Laffer A. B. (2014). Handbook of Tobacco Taxation: Theory and Practice. Pacific Research Institute. USA.
4. Sachs J. D. (2006). The end of poverty: Economic possibilities for our time. Penguin. USA.
5. Stiglitz J. E. (1987). Pareto efficient and optimal taxation and the new welfare economics. Handbook of public economics, 2, 991—1042.
6. Tanzi V., & Zee H. H. (1997). Fiscal policy and long-run growth. Staff Papers, 44 (2), 179—209.
7. Запатріна І. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір. Вісник КНТЕУ. 2012. № 2. С. 59—73.

8. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія. Київ: ДННУ АФУ, 2009. 594 с.

9. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чуగుнов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.

10. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / За заг. ред. І.Я. Чуగుнова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 350 с.

11. Соколовська А.М. Шляхи реформування податкової системи. Фінанси України. 2014. 12. С. 103—121.

12. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54—61.

13. Chugunov I., & Pasichnyi M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. Investment Management and Financial Innovations, 15 (4), 113-122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.

14. Пасічний М.Д. Податкова політика України в сучасних умовах. Вісник Одеського національного університету. 2016. Вип. 7 (2). С. 123—128.

15. Веб-портал Державної казначейської служби України: Інформація про виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>

16. Державна служба статистики України: Економічна статистика / Макроекономічна статистика / Тенденції ділової активності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References:

1. Barro, R.J. (1996), Determinants of economic growth: a cross-country empirical study, National Bureau of Economic Research, USA.

2. Buchanan, J.M. and Musgrave, R.A. (1999), Public finance and public choice: two contrasting visions of the State, Mit Press, Cambridge, USA.

3. Laffer, A.B. (2014), Handbook of Tobacco Taxation: Theory and Practice, Pacific Research Institute, San Francisco, USA.

4. Sachs, J.D. (2006), The end of poverty: Economic possibilities for our time, Penguin, USA.

5. Stiglitz, J.E. (1987), "Pareto efficient and optimal taxation and the new welfare economics", Handbook of public economics, vol. 2, pp. 991—1042.

6. Tanzi, V. and Zee, H.H. (1997), "Fiscal policy and long-run growth", Staff Papers, vol. 44 (2), pp. 179—209.

7. Zapatrina, I. (2012), "Formation of financial policy of the state: the European integration dimension", Visnyk KNTEU, vol. 2, pp. 59—73.

8. Lysiak, L.V. (2009), Biudzhetna polityka u systemi derzhavnoho rehulivannia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Budget policy in the system of state regulation of socio-economic development of Ukraine], DNNU AFU, Kyiv, Ukraine.

9. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren' [State financial regulation of economic transformations], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

10. Chuhunov, I.Ya. (2018), Biudzhetno-podatкова polityka u systemi rehulivannia ekonomiky [Fiscal policy in the system of regulation of the economy], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.

11. Sokolovs'ka, A.M. (2014), "Ways to reform the tax system", Finansy Ukrainy, vol. 12, pp. 103—121.

12. Chugunov, I.Y. and Pasichnyi, M.D. (2018), "Fiscal policy for economic development", Naukovyj visnyk Polissia, vol. 1 (13), no. 1, pp. 54—61.

13. Chugunov, I. and Pasichnyi, M. (2018), "Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies", Investment Management and Financial Innovations, vol. 15 (4), pp. 113—122.

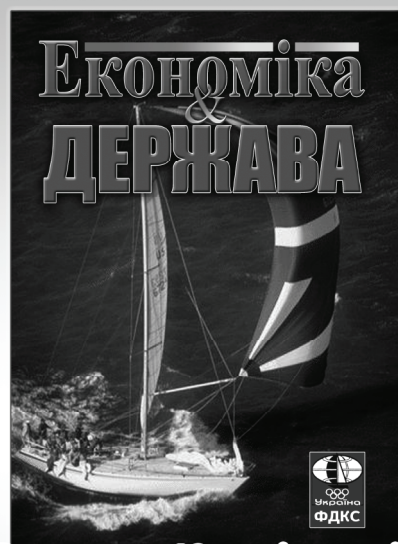
14. Pasichnyj, M.D. (2016), "Tax policy of Ukraine in the current conditions", Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu, vol. 7 (2), pp. 123—128.

15. State Treasury Service of Ukraine (2019), "Information on the implementation of the State Budget of Ukraine", available at: <http://www.treasury.gov.ua> (Accessed 10 July 2019).

16. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Economic statistics. Macroeconomic statistics. Trends in business activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 22.07.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Передплатний індекс: 01751

Г. О. Комафницька,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри економіки та менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
ORCID ID: 0000-0002-5533-6439

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.27

МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ МИТНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Н. Komarnytska,
PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of Department
of Economics and Management, Ivan Franko National University of Lviv

MECHANISM OF DEVELOPMENT OF CUSTOMS SERVICES IN THE CONDITIONS OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

У статті обґрунтовано актуальність розвитку митного обслуговування на засадах реалізації проектів державно-приватного партнерства. Розглянуто положення чинної вітчизняної нормативно-правової бази, що визначає пріоритетні напрями державно-приватного партнерства. Проаналізовано наявні літературні джерела та практичні матеріали, що розкривають особливості взаємодії публічного та приватного секторів у сфері розвитку митного обслуговування. На підставі отриманих результатів розроблено та обґрунтовано комплексний механізм розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства. Запропонований механізм передбачає врахування впливу факторів мікро-, мезо-, макро- та мегасередовища на розвиток митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства, ідентифікує ключові напрями та принципи розвитку митного обслуговування, визначає ресурсне забезпечення реалізації проектів державно-приватного партнерства, обґрунтовує засади співпраці державного та приватного партнерів через реалізацію управлінського механізму для досягнення результативних показників та синергійного ефекту розвитку митного обслуговування.

At the current stage of European integration, accompanied by the intensification of international trade operations, the customs system is one of the priority areas for reformation. Today, the customs sector is undergoing huge changes that require not only significant financial investments but also progressive experience in implementing innovative customs technologies and tools. According to foreign practice, the implementation of goal-oriented public-private partnership projects in the customs sector will significantly improve the quality of customs services, which will create favorable

customs conditions not only for the activation of international trade, but also for involvement of foreign investments in significant public-private partnership projects. The lack of clear specific provisions in the current legislation on the regulation of public-private partnership in the customs sphere, as well as the fragmented disclosure in the existing literary sources of the interaction of the public and private sectors in the development of the customs system led to the need to develop a complex mechanism for the development of customs services in the conditions of public-private partnership. The proposed mechanism is a dynamic reflection of the interaction and interrelation of its integral components through the consistency of the management process to achieve qualitative, progressive and effective changes in the customs services. The key idea behind the functioning of the developed mechanism is based on the following: taking into account the influence of factors of micro-, meso-, macro— and megaenvironment, guided by the basic principles (purposefulness, flexibility, harmonization, coherence, innovation, manageability, cost-effectiveness, synergy, efficiency), using the necessary resource support (financial, human, information, technical, technological, material resources), public and private partners establish cooperation and implement the project of public-private partnership on development of a specific sphere of customs services in accordance with the defined directions on the basis of management process implementation (performance of management functions, formation of management methods, decision making) in order to achieve the result indicators and synergistic effect.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, митне обслуговування, розвиток, механізм, фактори, принципи, управління, синергійний ефект.

Key words: public-private partnership, customs services, development, mechanism, factors, principles, management, synergistic effect.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проголосивши євроінтеграційний вектор розвитку, Україна поряд із перспективними можливостями взяла на себе чимало зобов'язань, пов'язаних із гармонізацією укладів ключових суспільних сфер відповідно до європейських норм, принципів і стандартів. Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1] було ідентифіковано перелік завдань для успішної інтеграції держави у європейську спільноту, котрі, на жаль, на сьогодні не виконані повною мірою з огляду на різні об'єктивні та суб'єктивні причини. Однією із ключових сфер, котра покликана контролювати безпечний рух міжнародних ланцюгів постачання та водночас активізувати міжнародну торгівлю в державі, є національна митна система. На сьогодні в країні відбувається масштабне реформування митної сфери, що відображає кардинальну перебудову структури управління митних органів шляхом їхнього виділення з Державної фіскальної служби України у незалежний самостійний орган влади — Державну митну службу. Окрім впливу на євроінтеграційний процес, удосконалення митної сфери відіграє важливу роль також і в налагодженні успішної співпраці України із Міжнародним валютним фондом [2], котрий визначив реформування вітчизняної митної системи як одну із пріоритетних умов взаємодії. Такі зміни повинні бути спрямовані на вирішення численних існуючих проблем у митній сфері, гармонізацію митної системи із міжнародними та європейськими нор-

мами, модернізацію митних операцій тощо. Однак з огляду на існуючий дефіцит коштів державного та місцевих бюджетів для фінансування такого роду реформ виникає необхідність у пошуку альтернативних джерел залучення коштів. Як свідчить міжнародна практика, за таких обставин одним із перспективних шляхів розв'язання цієї проблеми є використання механізму державно-приватного партнерства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Про важливість залучення фінансових ресурсів та інноваційного досвіду приватного сектору до реалізації суспільно значущих проектів дедалі частіше зазначають очільники органів влади на різних рівнях. Так, новообраний керівник Державної митної служби України Максим Нефьодов [3] у своєму плані реформування митних органів зазначає про ключові проблеми і виклики, котрі пов'язані із високим рівнем корупції, низьким рівнем кваліфікації працівників, існуючим превалюванням фіскальної складової, невиконаними євроінтеграційними зобов'язаннями, низьким рівнем розвитку митної інфраструктури. Водночас, на думку очільника, комплексна модернізація митної інфраструктури уможливіється в тому числі й за рахунок реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Якщо звернутись до чинного законодавства України, то на сьогодні у ньому немає чітких нормативно-пра-

вових приписів, котрі б визначали та регулювали реалізацію державно-приватного партнерства у митній сфері. При цьому, у ст. 4 Закону України "Про державно-приватне партнерство" [4] однією із сфер імплементації проектів державно-приватного партнерства, що певним чином стосується митного напрямку, визначено будівництво та/або експлуатацію доріг, автошляхів, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їх інфраструктури. Крім того, у нормативно-правовому документі зазначено й про можливість застосування державно-приватного партнерства в інших сферах діяльності за рішенням державного партнера. Тоді як ст. 562 Митного кодексу України [5] визначає відносини митних органів та суб'єктів господарювання як офіційну взаємодію консультативного характеру, що ґрунтується на укладанні меморандумів про взаєморозуміння для подальшого розвитку співпраці, а також можливої участі підприємницьких структур в удосконаленні процедур митного контролю та оптимізуванні роботи митних органів. Як бачимо, на сьогодні у вітчизняному законодавстві чітко та прямо не прописано механізмів реалізації державно-приватного партнерства у митній сфері, однак існуючі положення частково розкривають можливість співробітництва публічного і приватного секторів за цим напрямом.

Актуальність та необхідність імплементації проектів державно-приватного партнерства у митній сфері, зокрема щодо спрощення процедур торгівлі, задекларовані й на міжнародному рівні у Рекомендації ООН/СЕФАКТ № 41 "Державно-приватне партнерство у сфері спрощення процедур торгівлі", розробленої Центром ООН зі спрощення процедур торгівлі та електронних ділових операцій [6]. Зокрема у документі зазначається, що спрощення процедур торгівлі може забезпечуватись не лише за рахунок реалізації державно-приватного співробітництва у таких традиційних сферах, як модернізація інфраструктури портів та мереж залізничних і автомобільних доріг, але й стосовно конкретних інфраструктурних елементів підтримки: механізму "єдиного вікна", національного органу зі спрощення торговельних процедур, інфраструктурної підтримки портових господарств, торговельних і транспортних коридорів та інтегрованого управління кордонами. У Рекомендації ООН/СЕФАКТ № 41 "Державно-приватне партнерство у сфері спрощення процедур торгівлі" виокремлено два найбільш пріоритетні види проектів державно-приватного партнерства для спрощення торговельних процедур за функціональною ознакою [6]:

- інфраструктурні проекти державно-приватного партнерства, що володіють потужним базовим активом, який підлягає будівництву чи капітальному ремонту, а надалі використовується відповідно до умов договору для надання певних послуг. До таких активів зазвичай належать будівлі та споруди, мережі автомобільних і залізничних доріг, порти, які сприяють розвитку торговельних операцій. Як правило, інфраструктурні проекти є довгостроковими та розраховані на термін 20—30 років;

- проекти державно-приватного партнерства у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, до яких входять механізм "єдиного вікна", веб-сайти для реалі-

зації торговельних операцій, а також допоміжні елементи інформаційно-комунікаційних технологій інших проектів (торговельні коридори та елементи інтегрованого управління кордонами).

Фахівці Інституту економічних досліджень та політичних консультацій провели спеціалізоване дослідження щодо запровадження положень Рекомендації ООН/СЕФАКТ № 41 "Державно-приватне партнерство у сфері спрощення процедур торгівлі" у вітчизняну практику [7]. Зокрема у праці зазначається, що актуальними завданнями для спрощення процедур торгівлі в Україні є удосконалення логістики, модернізація транспортної та митної інфраструктури, спрощення бізнес-процесів при перетині товарами кордону, пришвидшення та розвиток управління інформаційними потоками в межах міжнародної торгівлі, покращення кадрового забезпечення. За переконаннями фахівців Інституту, вирішення цих завдань уможливується на основі державно-приватного партнерства, що забезпечуватиме зниження витрат на реалізацію бізнес-процесів за рахунок використання інноваційних технологій. Водночас одним із ключових напрямів імплементації таких проектів є механізм "єдиного вікна", який потребує подальшого розвитку та удосконалення матеріально-технічного, кадрового забезпечення, а також співпраці контролюючих органів влади на кордоні.

П.В. Пашко та К.І. Гулько у своїй праці [8] досліджують особливості інституціоналізації державно-приватного партнерства у митній сфері, обґрунтовуючи доцільність застосування цього виду співробітництва наявністю спільних цілей державного та приватного сектору, а також одержанням синергійного ефекту від акумулювання ресурсів та можливостей обох сторін. Автори виокремлюють такі ключові сфери реалізації проектів державно-приватного партнерства у митній сфері, як: будівництво та експлуатація митної інфраструктури, передача приватному сектору повноважень щодо надання окремих видів публічних послуг, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Як бачимо, запропонований науковцями перелік напрямів реалізації державно-приватного партнерства у митній сфері є наближеним до вищезазначених рекомендацій ООН.

Результати аналізування джерел [3—8] свідчать про актуальність та доцільність запровадження державно-приватного партнерства для розвитку національної митної системи, в тому числі й митного обслуговування підприємств. На сьогодні у чинному законодавстві немає чіткого виокремлення митної сфери як окремого напрямку реалізації проектів державно-приватного партнерства. Тоді як, в існуючих літературних джерелах та практичних матеріалах досліджено лише фрагментарно вектори та особливості взаємодії державного та приватного секторів щодо розвитку митної системи.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розроблення та обґрунтування інструментарію розвитку митного обслуговування в умовах реалізації проектів державно-приватного партнерства.

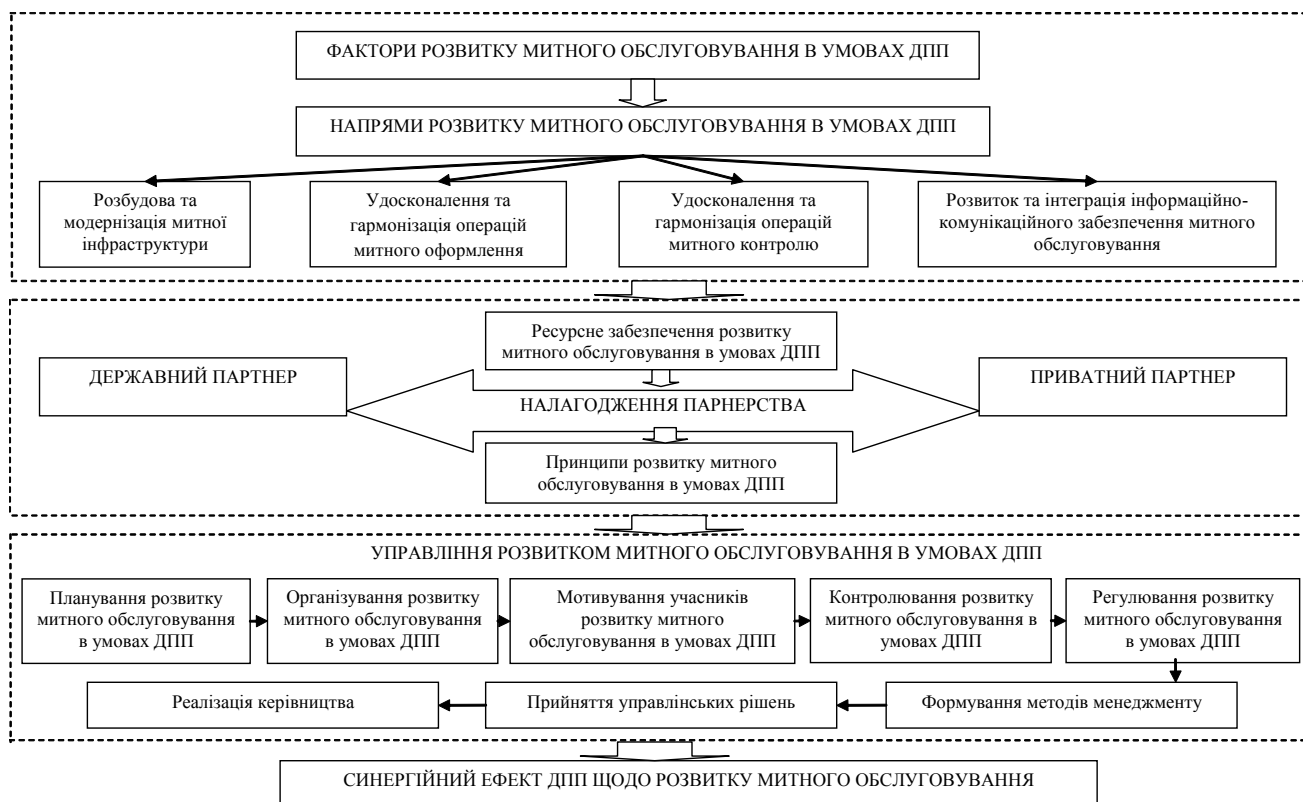

Рис. 1. Механізм розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як свідчать результати виконаних досліджень, розвиток митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства є складним поліаспектним комплексним процесом, що передбачає взаємодію декількох суб'єктів на різних рівнях, перебуває під впливом низки факторів мікро-, мезо-, макро- та мегасередовища, охоплює різні сфери митної системи, потребує відповідного ресурсного забезпечення, тощо. А тому для забезпечення ефективності розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства необхідно сформулювати комплексний механізм, що дасть змогу врахувати усі необхідні складові через відповідну множину взаємозв'язків.

В Академічному тлумачному словнику української мови [9] механізм трактується як внутрішня будова, система чого-небудь; сукупність станів та процесів, з яких складається певне явище. Тоді як, у цьому словнику розвиток розглядається як процес, в результаті якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого. Таким чином, з огляду на усе вищевикладене можна стверджувати, що механізм розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства є динамічним відображенням взаємодії та взаємозв'язків його невід'ємних складових через послідовність логічно обгрунтованих етапів управлінського процесу для досягнення якісних, прогресивних та результативних змін. На підставі вивчення джерел [1—13] удосконалено механізм розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства (рис. 1).

Процес митного обслуговування ґрунтується на взаємодії суб'єктів різних рівнів (вітчизняних та зарубіжних суб'єктів господарювання, національних та іноземних митних органів, митних посередників, міжнародних організацій, тощо), а тому перебуває під впливом низки факторів із мікро-, мезо-, макро- та мегасередовища. Так, до ключових факторів впливу мегасередовища на розвиток митного обслуговування в умовах реалізації проектів державно-приватного партнерства слід віднести політику провідних міжнародних організацій (Організації об'єднаних націй, Міжнародного валютного фонду, Європейського Союзу, Всесвітньої митної організації, Світової організації торгівлі та інших) щодо спрощення процедур міжнародної торгівлі та розвитку митного обслуговування, підтримки та сприяння в удосконаленні роботи національних митних органів у розрізі технічної, фінансової, консультативної допомоги, а також особливостей ведення державно-приватного партнерства, в тому числі й щодо розвитку митної сфери, а також тенденції та пріоритети розвитку міжнародного митного середовища, науково-технічного прогресу за митним вектором, міжнародної торгівлі, глобалізаційних та інтеграційних процесів тощо.

Свою чергою, на макрорівні пріоритетними чинниками впливу на розвиток митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства є пріоритети та вектори державної митної політики, стратегічні й тактичні ініціативи та напрями розвитку митних органів, у тому числі й у частині митного обслуговування, особливості регулювання державно-приватного партнерства в країні, сучасний стан та проблеми митного обслуговування підприємств в країні, особливості співпраці вітчизняних центральних митних органів з іноземними митни-

ми органами та іншими органами влади, тенденції розвитку міжнародної торгівлі в країні, економічний та військово-політичний стан в країні, стан міжнародного співробітництва країни з іншими державами та міжнародними організаціями тощо.

До факторів впливу на розвиток митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства на мезорівні доцільно зарахувати стратегічні й тактичні плани розвитку місцевих митних органів, сучасний стан об'єктів митної інфраструктури, їхнього ресурсного забезпечення, використання прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій та інструментів у митній сфері, особливості співпраці вітчизняних та іноземних митних органів на місцях тощо.

Фактори мікрорівня, що впливають на розвиток митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства, представлені рівнем кваліфікованості, досвіду, ресурсного забезпечення митних посередників, спеціалізованих комерційних та некомерційних організацій митного профілю, суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Важливою складовою запропонованого механізму є ідентифікування пріоритетних напрямів розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства, обґрунтований вибір яких дасть змогу не лише удосконалити роботу митних органів у різних сферах, модернізувати та оптимізувати процеси надання митних послуг, але й створити сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій у проекти державно-приватного партнерства. З огляду на рекомендації міжнародних та національних організацій, загальнодержавні пріоритети розвитку митної сфери, сучасний стан та проблеми національної митної системи, рекомендовано такі ключові пріоритетні напрями та цілі розвитку митного обслуговування в межах реалізації проектів державно-приватного партнерства, як [10—11; 13]:

— розбудова, удосконалення та модернізація митної інфраструктури шляхом покращення стану існуючих пунктів пропуску (покращення стану доріг у пунктах пропуску та при в'їзді і виїзді з них, побудова пішохідних переходів, удосконалення проектування смуг руху та розміщення об'єктів митної інфраструктури у пунктах пропуску, покращення стану доріг між пунктами пропуску, побудова нових споруд та доріг у пунктах пропуску, забезпечення пунктів пропуску необхідними технічними засобами та дорожнім обладнанням, запровадження та підтримка використання прогресивних оглядових технологій вантажів), удосконалення сервісної інфраструктури у пунктах пропуску (проведення капітальних ремонтів у будівлях санітарно-гігієнічного призначення та побудова закладів харчування, стоянок для транспортних засобів, готелів, банківських, страхових, юридичних організацій), побудови нових пунктів пропусків на територіях інтенсивних потоків, побудови спільних пунктів пропуску з іноземними митними органами тощо;

— удосконалення процесів митного оформлення на засадах розроблення, запровадження та підтримки використання інноваційних автоматизованих технологій та інтелектуальних моделей перетину митного кордону та митного оформлення для забезпечення автоматизації операцій розподілу митних декларацій, визначення місць, обсягів та моменту завершення митного оформ-

лення, випуску товарів в обіг на підставі результатів аналізування митних ризиків, здійснення митного оформлення за місцем знаходження підприємства, а також створення, впровадження та підтримки застосування прогресивних інструментів електронного обміну даними для розширення функціональних можливостей механізму "Єдине вікно" за міжнародними стандартами тощо;

— удосконалення процесів митного контролю шляхом створення, запровадження та підтримки використання прогресивних інструментів автоматизованої системи управління митними ризиками, митного пост-аудиту, інноваційних технологій відстеження товару на усіх етапах постачання та реалізації кінцевому споживачу, контролю за достовірністю визначення митної вартості, коду, країни походження товарів, а також застосування пільг і преференцій під час сплати митних платежів;

— розвиток інформаційно-комунікаційного забезпечення митного обслуговування на засадах створення, впровадження та підтримки застосування інформаційно-аналітичних платформ, котрі об'єднуюватимуть дані митної та податкової служб, митної служби та інших національних органів влади, вітчизняних та іноземних митних органів; обладнання доріг міжнародного призначення електронними табло, що висвітлюватимуть інформацію про завантаженість пунктів пропуску; удосконалення інтернет-ресурсів митних органів шляхом забезпечення їхнього систематичного оновлення, зручності перегляду та зв'язку з інформаційними базами даних митних органів, проектування віртуального проходження митних формальностей; створення, впровадження та підтримки використання електронних інформаційно-довідкових та комунікаційних платформ для забезпечення оперативних відповідей митних органів на запити суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, митних посередників та інших зацікавлених сторін; розроблення мобільних додатків для розкриття актуальної інформації про стан завантаження пунктів пропуску на усіх кордонах; створення, впровадження та підтримки застосування механізму інтегрування інформаційної системи митних органів у міжнародну базу даних про рух міжнародних ланцюгів постачання.

Ще однією важливою складовою механізму розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства є ресурсне забезпечення. Зважаючи на специфіку такого типу співробітництва, очевидно, що реалізація проектів розвитку митного обслуговування здійснюватиметься за рахунок ресурсів як державного, так і приватного партнерів. Можливі варіанти також і залучення ресурсної бази інших третіх організацій, фондів, донорів. Розподіл ресурсних зобов'язань щодо їхнього виду, обсягів, особливостей використання узгоджується між державним і приватним партнерами та обумовлюється у відповідному договорі державно-приватного співробітництва. Для реалізації проектів державно-приватного партнерства щодо розвитку різних складових митного обслуговування необхідними є фінансові, кадрові, інформаційні, техніко-технологічні, матеріальні ресурси. В сучасних реаліях здебільшого лівовою частка фінансових ресурсів залучається від приватного партнера. Варто зауважити, що в умовах реалізації проектів державно-приватного партнер-

ства щодо розвитку митного обслуговування зростає також значення залучення інформаційних, кадрових, техніко-технологічних ресурсів приватного партнера, що дасть змогу забезпечувати інноваційно-прогресивний розвиток митної сфери.

Реалізація проектів державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування повинна відбуватись шляхом дотримання певних правил, що дасть змогу регламентувати та уніфікувати вихідні засадничі положення імплементації проектів у цій сфері. На підставі дослідження специфіки здійснення державно-приватного партнерства та митного обслуговування виокремлено такі ключові принципи реалізації цього типу проектів, як: цілеспрямованості, гнучкості, гармонізованості, взаємопогодженості, інноваційності, керованості, економічної ефективності, синергійності, результативності.

Після визначення пріоритетних напрямів розвитку митного обслуговування відбувається налагодження співпраці між державним та приватним партнерами за класичною схемою. Як влучно зазначає В.Ю. Самуляк [14], забезпечення цілеспрямованого розвитку підприємства втілюється через управлінський механізм систематичного впливу керуючої ланки на керовану шляхом реалізації функцій менеджменту. Таким чином, пропонуємо реалізовувати проекти державно-приватного партнерства через використання управлінського механізму, що дасть змогу забезпечити ефективний розвиток митного обслуговування на засадах його планування, організування, мотивування учасників, контролювання, регулювання, застосування методів управлінського впливу, ухвалення управлінських рішень та реалізації керівництва.

Так, на етапі планування розвитку митного обслуговування в умовах реалізації проекту державно-приватного партнерства відбувається збір комплексної інформації про визначену сферу митного обслуговування, в межах якої функціонує або функціонуватиме об'єкт проекту державно-приватного партнерства. Мова йде про дослідження сучасного стану, проблем, загроз та перспектив розвитку відповідної сфери митного обслуговування та її конкретного об'єкта. Крім того, доцільно зібрати дані щодо кращої зарубіжної практики у досліджуваній сфері митного обслуговування, проаналізувати положення вітчизняної та міжнародної нормативно-правової бази, що регулюють відповідну сферу тощо. На підставі сформованої інформаційної картини та відповідно до обраного напрямку розвитку митного обслуговування конкретизуються його цілі та завдання, які розподіляються між державним і приватним партнером у договорі їхнього співробітництва. Також у межах планування розвитку митного обслуговування проводиться ретельне аналізування та оцінювання впливу факторів мікро-, мезо-, макро- та мегасередовища на розвиток митного обслуговування, прогнозуються умови та результати розвитку митного обслуговування у визначеній сфері. На основі отриманих результатів формуються переліки ключових показників реалізації проекту державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування та заходи і терміни їхнього досягнення, складаються кошториси, бюджети, плани,

графіки розвитку митного обслуговування, обирається стратегія і тактика його імплементації.

Функція організування розвитку митного обслуговування в умовах реалізації проекту державно-приватного партнерства передбачає, насамперед, визначення організаційно-правових форм і механізмів взаємодії між державним і приватним партнерами. Зокрема йдеться про узгодження та вибір правового механізму взаємодії (на основі оренди державної чи комунальної власності, державного контракту, концесійного договору, договору про спільну діяльність, довгострокових інвестиційних угод, аутсорингу, тощо) та форми реалізації проекту державно-приватного партнерства (BOT, BOOT, BTO, BOO, BOMT, DBOOT, DBFO). Крім того, на цьому етапі чітко визначаються представники державного та приватного секторів чи інші суб'єкти, що будуть задіяні у реалізації проекту розвитку митного обслуговування, розподіляються переліки і обсяги завдань, повноважень та відповідальності між учасниками проекту, розробляються механізми їхніх взаємовідносин та взаємозв'язків, що прописується у відповідному договорі державно-приватного партнерства.

Мотивування учасників проекту державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування передбачає обґрунтування та встановлення оптимального розміру винагороди для усіх задіяних у проект осіб. Схема та обсяги фінансування виплати заробітної плати виконавцям проекту узгоджуються між державним та приватним партнерами та може забезпечуватись за рахунок фінансових ресурсів одного чи обох партнерів або інших джерел. Форми та системи оплати праці учасників проекту визначаються відповідно до змісту виконуваних ними робіт. У межах мотивування виконавців проекту державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування доцільно комбінувати як матеріальне, так і нематеріальне стимулювання, застосувати їхні прямі та непрямі види з метою забезпечення ефективного спонукання працівників до якісного виконання поставлених завдань.

Функція контролювання реалізації проекту державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування передбачає перманентний моніторинг, спостереження, діагностування процесів виконання поставлених завдань та отримання результатів розвитку визначеної сфери митного обслуговування. Зміст завдань такого контролю визначається відповідно до специфіки об'єкта проекту державно-приватного партнерства. Суб'єктами контролю можуть бути представники державного та приватного секторів, а види контролюючих завдань розподіляються між партнерами відповідно до встановлених домовленостей. В межах цієї функції важливо забезпечити контроль за якістю ресурсної бази, яка використовуватиметься в процесі реалізації проекту, ефективністю реалізації операцій проекту, дотриманням термінів виконання завдань проекту, відповідністю отриманих фактичних показників плановим та нормативним критеріям тощо. Своєю чергою, функція регулювання покликана усунути та ліквідувати будь-які ідентифіковані в процесі контролювання відхилення, збої чи недоліки реалізації проекту державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслу-

говування на засадах розроблення та вжиття адекватних регулювальних дій і заходів.

За результатами реалізації функцій управління розвитком митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства формуються відповідні методи менеджменту, наприклад, бюджету проекту державно-приватного партнерства щодо капітального ремонту приміщень пункту пропуску, стратегія розвитку механізму "Єдине вікно", план модернізації інфраструктури зони митного контролю, договір концесії щодо будівництва спільного пункту пропуску, положення про матричну організаційну структуру управління процесом проектування інформаційно-комунікаційного забезпечення митного обслуговування, положення про мотивування учасників проекту державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування, звіти про реалізацію етапів проекту державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування тощо.

На наступному етапі управлінського механізму розроблені методи менеджменту трансформуються у відповідні управлінські рішення, які розробляються та ухвалюються представниками керівної ланки державного та приватного партнерів. Мова йде про виникнення конкретних ситуацій, які потребують ретельного дослідження, розроблення та оцінювання альтернативних заходів щодо вирішення виявлених проблем у процесі реалізації проекту державно-приватного партнерства, вибір та ухвалення оптимального управлінського рішення щодо забезпечення розвитку митного обслуговування. Слід зауважити, що управлінські рішення в межах реалізації проектів державно-приватного партнерства можуть прийматись одноосібно державним чи приватним партнером, або колективно чи колегіально представниками обох партнерів залежно від виду та обсягів їхніх повноважень. У процесі управління розвитком митного обслуговування за умов реалізації проектів державно-приватного партнерства важливим етапом є забезпечення управлінського впливу керівної системи на керовану, що досягається за допомогою реалізації механізму керівництва. Для досягнення належних результатів управління керівництво повинно здійснюватись на усіх етапах управлінського процесу.

Результатом реалізації проектів державно-приватного партнерства має бути, окрім покращення показників якості митного обслуговування, досягнення синергійного ефекту, що передбачає отримання вищого рівня сумарної ефективності реалізації проекту розвитку митного обслуговування в межах співробітництва державного та приватного партнерів, аніж за умов окремої діяльності кожного із суб'єктів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

На сучасному етапі європейської інтеграції, що проводиться активізацією міжнародних торговельних операцій, митна система є одним із пріоритетних напрямів реформування. На сьогодні у митній сфері відбуваються кардинальні зміни, що потребують не лише значних фінансових вкладень, але й прогресивного досвіду запровадження інноваційних митних технологій та інструментів. Як свідчить зарубіжна практика, саме імплементація цільових проектів державно-приватного

партнерства у митній сфері дасть змогу значною мірою покращити якість митного обслуговування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що створюватиме сприятливі митні умови не лише для активізації міжнародної торгівлі, але й для залучення іноземних інвестицій у суспільно значущі проекти державно-приватного партнерства. З огляду на відсутність чітких конкретних положень у чинному законодавстві щодо регулювання державно-приватного партнерства у митній сфері, а також фрагментарність висвітлення в існуючих літературних джерелах особливостей взаємодії державного та приватного секторів щодо розвитку митної системи, розроблено комплексний механізм розвитку митного обслуговування в умовах державно-приватного партнерства. Запропонований механізм є динамічним відображенням взаємодії та взаємозв'язків його невід'ємних складових через послідовність управлінського процесу для досягнення якісних, прогресивних та результативних змін у сфері митного обслуговування. Ключова ідея функціонування розробленого механізму ґрунтується на такому: враховуючи вплив факторів мікро-, мезо-, макро- та мегасередовища, керуючись засадничими принципами та використовуючи необхідне ресурсне забезпечення, державний та приватний партнери налагоджують співробітництво та реалізують проект державно-приватного партнерства щодо розвитку конкретної сфери митного обслуговування відповідно до визначених напрямів на засадах реалізації управлінського процесу з метою досягнення результатуючих показників та синергійного ефекту.

Перспективами подальших досліджень є розроблення та обґрунтування методики оцінювання синергійного ефекту від реалізації проектів державно-приватного партнерства щодо розвитку митного обслуговування.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011
2. "Співпраця триває": МВФ озвучив Україні нові умови для отримання траншу [Електронний ресурс] / Колективне ділове медіа "Бізнес". — Режим доступу: <https://www.business.ua/news/5434-spivpratsya-trivay-mvf-ozvuchiv-ukrajini-novi-umovi-dlya-otrimannya-transhu>
3. Нефьодов Максим. Пропозиції по реформі Державної Митної Служби [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.slideshare.net/MaxNefyodov/20190625-customs-strategy?fbclid=IwAR3ddzXobWY5RdjvVun_Akvo0VaGZtAb2WYN-YbII7ObZ-PuaUpEnfZxmzcq
4. Закон України "Про державно-приватне партнерство" № 2404-VI від 01.07.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
5. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

6. Рекомендация ООН/СЕФАКТ № 41 "Государственно-частные партнерства в сфере упрощения процедур торговли" [Електронний ресурс] / Центр по упрощению процедур торговли и электронным деловым операциям Организации Объединенных Наций. — Нью-Йорк, Женева, 2017. — Режим доступа: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trade/Publications/ECE_TRADE_430R_Rec41.pdf

7. Діалог зі сприяння торгівлі: "Державно-приватне партнерство в сфері спрощення процедур торгівлі: Рекомендація ЄЕК ООН № 41" [Електронний ресурс] / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. — Київ, 2017. — Режим доступу: http://tfd.ier.com.ua/wordpress/wp-content/uploads/2015/05/PP_Rec41_052017_FIN.pdf

8. Пашко П.В. Інституціоналізація державно-приватного партнерства у митній справі / П.В. Пашко, К.І. Гунько // Економіка та держава. — 2018. — № 6. — С. 4—8.

9. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/>

10. Кузьмін О.Є. Реформування митної політики України в умовах європейської інтеграції / О.Є. Кузьмін, А.В. Тодощук, О.Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. — 2016. — № 11 (185). — С. 53—60.

11. Мельник О.Г. Реформування митної системи України в умовах європейської інтеграції: [монографія] / О.Г. Мельник, М.Є. Адамів, А.В. Тодощук. — Львів: Міські інформаційні системи, 2018. — 215 с.

12. Панасенко Д.А. Механізм забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на світовому ринку озброєння / Д.А. Панасенко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. — Львів: НЛТУ України. — 2012. — Вип. 22.3. — С. 320—325.

13. План заходів щодо реалізації концептуальних напрямів реформування системи органів, що реалізують державну митну політику, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 липня 2019 р. № 542-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-2019-%D1%80?lang=en>

14. Самуляк В.Ю. Формування системи управління розвитком машинобудівних підприємств на засадах функціонального підходу / В.Ю. Самуляк // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. — Львів: ПВБ НЛТУ України, 2009. — Вип. 19.5. — С. 110—115.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community, and their Member States, of the other part", No 1678-VII, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Accessed 15 July 2019).

2. Kolektyvne dilove media "Biznes" (2019), "Cooperation continues: IMF voiced new conditions for Ukraine to receive tranche", available at: <https://www.business.ua/news/5434-spivpratsya-trivae-mvf-ozvuchiv-ukrajini-novi-umovi-dlya-otrimannya-transhu> (Accessed 22 July 2019).

3. Nefodov, M. (2019), "Proposals for reform of the State Customs Service", available at: https://www.sli-deshare.net/MaxNefyodov/20190625-customs-strategy?fbclid=IwAR3ddzXobWY5RdjvVun_Akvo0V-aGZtAb2WYN-Ybll7ObZPuaUpEnfZxmzcg (Accessed 23 July 2019).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On public-private partnership", No 2404-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (Accessed 10 July 2019).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Customs Code of Ukraine No 4495-VI, available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 15 June 2019).

6. The United Nations Centre for Trade Facilitation and Electronic Business (2017), Recommendation NU/CEFACT No 41 "Public-Private Partnership in Trade Facilitation", available at: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/trade/Publications/ECE_TRADE_430R_Rec41.pdf (Accessed 23 June 2019).

7. The official site of the Institute for Economic Research and Policy Consulting (2017), "Trade Facilitation Dialogue: Public-Private Partnership in Trade Facilitation: Recommendation NU/CEFACT No 41", available at: http://tfd.ier.com.ua/wordpress/wp-content/uploads/2015/05/PP_Rec41_052017_FIN.pdf (Accessed 25 June 2019).

8. Pashko, P.V. and Hunko, K.I. (2018), "The institutionalization of public-private partnership in customs", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 4—8.

9. The official site of Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy (1970—1980), available at: <http://sum.in.ua/> (Accessed 11 July 2019).

10. Kuzmin, O.Ye, Todoshchuk, A.V. and Melnyk, O.H. (2016), "Reforming Ukraine's customs policy in the context of European integration", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, No 11 (185), pp. 53—60.

11. Melnyk, O.H., Adamiv M.Ye. and Todoshchuk, A.V. (2018), *Reformuvannia mytnoi systemy Ukrainy v umovakh ievropejs'koi intehratsii* [Reforming Ukraine's customs system in the context of European integration], *Naukova dumka*, Lviv, Ukraine.

12. Panasenko, D.A. (2012), "The mechanism of ensuring the competitiveness of domestic enterprises in the global arms market", *Naukovyj visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy: zbirnyk nauково-tekhnichnykh prats'*, No 22.3, pp. 320—325.

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Plan of measures for realization of conceptual directions of reforming the system of bodies implementing state customs policy" No 542-p, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/542-2019-%D1%80?lang=en> (Accessed 15 July 2019).

14. Samuliak, V.Yu. (2009), "Formation of the system of management development of machine-building enterprises on the basis of functional approach", *Naukovyj visnyk Natsional'noho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy: zbirnyk nauково-tekhnichnykh prats'*, No 19.5, pp. 110—115.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019 р.

Д. М. Лойко,
к. е. н., доцент, докторант кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів (Україна)
ORCID ID 0000-0002-2443-2719

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.35

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ У СПОЖИВЧИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

D. Loiko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Economics
Chernihiv National Technological University, Chernihiv (Ukraine)
ORCID ID 0000-0002-2443-2719

ANALYSIS OF THE EFFICIENCY OF INVESTIGATION OF FOREIGN INVESTMENTS IN THE CONSUMER SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті досліджено динаміку обсягів прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) у споживчий сектор економіки України за період 2010—2018 рр. Зроблено висновок про нестабільний характер надходження прямих іноземних інвестицій в економіку країни. За досліджуваний період (2010—2018 рр.) загальний обсяг прямих іноземних інвестицій знизився на 17,21 %, зокрема, у споживчий сектор економіки на 11,80 %. Питома вага прямих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки у 2018 р. склала 56,74 %. За проведенням аналізом динаміки обсягів капітальних інвестицій зроблено висновок щодо їх збільшення у 2,39 рази за період 2014—2018 рр., і, зокрема, у споживчий сектор економіки — у 2,93 рази. Найбільший обсяг капітальних інвестицій отримали у 2018 р. підприємства напряму діяльності "Оптова та роздрібна торгівля" (питома вага обсягу інвестицій за цим напрямом у 2018 р. склала 24,43 % від загального обсягу капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки). Доцільно звернути увагу на зростання капітальних інвестицій у сектор "Інформація та телекомунікації" у 3,66 рази за досліджуваний період (питома вага обсягу інвестицій за цим напрямом у 2018 р. склала 14,09 % від загального обсягу капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки). Зроблено висновок щодо уповільнення темпів відношення обсягу ВВП до обсягів капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки України за період 2014—2018 рр. Це пояснюється тим, що зростання обсягів ВВП іде більш повільними темпами, ніж зростання інвестицій у основний капітал за видами діяльності. Це явище характеризує залежність всіх видів діяльності, які складають споживчий сектор економіки, від інвестованого капіталу. Проведені розрахунки коефіцієнту еластичності ВВП за обсягом інвестування у споживчий сектор економіки (за видами діяльності) України за період 2014—2018 рр. дозволили зробити висновок про те, що вітчизняна економіка характеризується інфраеластичністю обсягів продуктів та послуг.

The article investigates the dynamics of foreign direct investment (equity) in the consumer sector of the economy of Ukraine for the period 2010—2018. The conclusion is made about the unstable nature of foreign direct investment in the country's economy. Over the period under review (2010—2018), total FDI decreased by 17.21%, in particular, in the consumer sector of the economy by 11.80%. The share of foreign direct investment in the consumer sector in 2018 amounted to 56.74%. According to the analysis of the dynamics of capital investments, it was concluded that they increased

by 2.39 times in the period 2014–2018, and, in particular, in the consumer sector of the economy – by 2.93 times. In 2018, the largest volume of capital investments was received by the enterprises of the Wholesale and Retail trade activity (the share of the volume of investments in this direction in 2018 amounted to 24.43% of the total volume of capital investments in the consumer sector of the economy). It is advisable to pay attention to the increase of capital investments in the sector "Information and telecommunications" in 3.66 times for the studied period (the share of the volume of investments in this direction in 2018 amounted to 14.09% of the total amount of capital investments in the consumer sector of the economy). The conclusion is made about the slowdown in the ratio of GDP to the volume of capital investments in the consumer sector of the economy of Ukraine for the period 2014–2018. This is explained by the fact that the growth of GDP is slower than the growth of investments in fixed capital by type of activity. This phenomenon characterizes the dependence of all activities that make up the consumer sector of the economy on the invested capital. The calculations of the GDP elasticity coefficient by volume of investment into the consumer sector of the economy (by type of activity) of Ukraine for the period 2014–2018 led to the conclusion that the domestic economy is characterized by infra-elasticity of volumes of products and services.

Ключові слова: Україна, споживчий сектор економіки, ВВП, інвестиції, аналіз, ефективність, перспективні напрями.

Key words: Ukraine, consumer sector, GDP, investment, analysis, efficiency, promising directions.

ВСТУП

Аналіз світового досвіду залучення іноземних інвестицій у економіку інших країн доводить, що іноземні інвестиції допомагають вирішити проблему недофінансування економіки власними ресурсами. Проте існує загроза, що іноземних інвесторів можуть цікавити тільки певні галузі або види діяльності, як об'єкти вкладання інвестицій, що може привести до прискорення розвитку окремих видів діяльності в країні та гальмування розвитку інших.

Сучасні наукові дослідження констатують нарощування обсягів споживання товарів і послуг у світовій економіці. Зростання обсягів споживання потребує і пропорційного зростання обсягів виробництва різних товарів та послуг і, в свою чергу, зростання обсягів фінансування виробництва. Проте світова спільнота опікується оптимізацією обсягів споживання населенням планети. Порядок денний на XXI ст., ухвалений на зустрічі "Планета Земля" в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., декларує необхідність підви-

щення ефективності виробництва і скорочення марнотратного споживання в процесі забезпечення економічного зростання [1]. Інвестування певних видів діяльності дозволить скоригувати обсяги виробництва і, відповідно, споживання певних видів товарів та послуг.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток питань інвестування зробили такі зарубіжні та вітчизняні науковці: А.І. Амоша, І.О. Бланк, Н.І. Бурлака, О.В. Гаврилюк, І.В. Гончарук, Л.П. Давидюк, М.П. Денисенко, Я.А. Жаліло, С.В. Захарін, А.О. Касич, Т.О. Кричовська, Ю.В. Макагон, А. Маршалл, О.О. Очеретько, П.Г. Перерва, В.В. Пилипів, Федоренко, В.Д. Шапіро, В.В. Шеремет, О.М. Ястремська та інші. Зважаючи на значний доробок вчених, потрібно зауважити, що питання аналізу ефективності залучення іноземних інвестицій в споживчий сектор економіки потребує додаткового опрацювання.

Таблиця 1. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) у споживчий сектор економіки України за період 2010–2018 рр., млн дол. США

Назва показника	Роки									Відхилення даних 2018 від 2010, %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Прямі іноземні інвестиції в економіку України - усього	38 992,9	45 370,0	48 197,6	51 705,3	53 704,0	38 356,8	32 122,5	31 230,3	32 281,9	- 17,21
Прямі іноземні інвестиції у споживчий сектор економіки - усього	20767,5	23775,6	27191,7	31548,0	33665,6	24018,3	20607,4	19907,8	18316,8	- 11,80
Питома вага прямих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки у загальному обсязі інвестування економіки України, %	53,26	54,82	56,42	51,02	62,69	62,62	64,15	63,75	56,74	6,53

Джерело: складено та розраховано автором за даними [3].

Таблиця 2. Динаміка обсягів капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки України за період 2014–2018 рр., млн грн

Назва показника	Роки					Відхиленн я даних 2018 від 2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Капітальні інвестиції - усього	219419,9	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	Зростання у 2,39 рази
<i>у тому числі</i>						
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	20715,7	20662,9	29956,8	33664,8	51817,6	Зростання у 2,50 рази
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	15498,2	18704,0	25107,8	37943,5	50078,3	Зростання у 2,23 рази
Тимчасове розміщування й організація харчування	1482,0	1393,1	1477,9	2133,5	2675,1	Зростання у 1,81 рази
Інформація та телекомунікації	8175,1	22975,0	15651,2	18395,2	29884,9	Зростання у 3,66 рази
Фінансова та страхова діяльність	6214,5	6448,0	7678,7	8055,3	10652,3	Зростання у 1,71 рази
Операції з нерухомим майном	11230,2	11899,0	19665,0	22505,6	27556,8	Зростання у 2,45 рази
Професійна, наукова та технічна діяльність	2921,5	4065,2	6579,4	7965,3	10798,2	Зростання у 3,69 рази
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	3565,1	6535,2	10009,2	12747,3	11837,8	Зростання у 3,32 рази
Освіта	820,9	1540,1	2257,3	3492,5	4460,0	Зростання у 5,43 рази
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1223,9	2367,2	4479,0	6708,3	8138,8	Зростання у 6,65 рази
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	508,7	1044,3	969,9	1649,2	3663,2	Зростання у 7,20 рази
Надання інших видів послуг	161,7	265,6	321,5	637,6	571,6	Зростання у 3,53 рази
Капітальні інвестиції у споживчий сектор економіки - разом	72517,5	97899,6	124153,7	193385,8	212134,6	Зростання у 2,93 рази
Питома вага інвестицій у споживчий сектор економіки, %	33,05	35,85	34,56	43,12	36,66	10,92

Джерело: складено автором за даними [3].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз динаміки інвестиційних потоків у споживчий сектор економіки України і надання науково обгрунтованих пропозицій з питань ефективності інвестування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз динаміки обсягів прямих іноземних інвестицій в економіку України дозволяє зробити висновок про те, що іноземні інвестиції не стали повноцінним джерелом розвитку економіки країни. Проте науковці зауважують, що залучення прямих іноземних інвестицій у економіку будь-якої країни є драйвером для її розвитку [2].

Аналіз динаміки обсягів прямих іноземних інвестицій за період 2010–2018 рр. (табл. 1) свідчить про нестабільність надходження інвестицій в економіку країни.

За період 2010–2014 рр. спостерігалось зростання обсягів інвестицій (у 2014 р. обсяг інвестицій

збільшився у 1,37 рази у порівнянні із 2010 р., а з 2015 по 2018 рр. — падіння (у 2018 р. обсяг інвестицій зменшився на 15,83 % у порівнянні із 2015 р.). За досліджуванний період 2010–2018 рр. обсяги прямих іноземних інвестицій знизились на 17,21 %. У 2015 р. обсяг прямих іноземних інвестицій зменшився на 28,58 %. Причинами такого різкого зниження обсягів іноземного інвестування багато науковців вважають політичну нестабільність, порушення територіальної цілісності України, різке зменшення обсягів інвестування вітчизняних інвесторів через офшорні зони, нестабільну економічну ситуацію, корупцію [4; 5]. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки України мала нестабільний характер. За досліджуванний період часу (2010–2018 рр.) найвищий рівень обсягу прямих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки спостерігався у 2014 р, який склав 33665,6 млн дол. США і питома вага цих інвестицій досягла найвищого рівня 62,69% у загальному обсязі інвестицій. За абсолютним значенням найнижчий рівень обсягу прямих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки Ук-

Таблиця 3. Динаміка обсягу ВВП у споживчий сектор економіки України за період 2014–2018 рр., млн грн

Назва показника	Роки					Відхилення даних 2018 від 2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Валовий внутрішній продукт - усього	1 586 915	1988544	2385367	2 983 882	3 558 706	Зростання у 2,24 рази
у тому числі						
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	233 702	273989	318075	409 994	471 456	Зростання у 2,01 рази
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	100 889	134978	156745	191 209	225 989	Зростання у 2,24 рази
Тимчасове розміщування й організація харчування	9 927	11946	15551	18 727	23 123	Зростання у 2,33 рази
Інформація та телекомунікації	52 724	72596	89268	110 296	136 960	Зростання у 2,60 рази
Фінансова та страхова діяльність	70 601	67512	65445	81 369	99 921	Зростання у 1,42 рази
Операції з нерухомим майном	99 144	123021	145984	171 674	205 112	Зростання у 2,07 рази
Професійна, наукова та технічна діяльність	47 139	55789	68460	86 537	110 445	Зростання у 2,34 рази
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	18 061	21624	29584	35 471	47 306	Зростання у 2,62 рази
Освіта	76 068	82778	88996	133 213	156 864	Зростання у 2,06 рази
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	46 250	51480	58858	76 140	87 199	Зростання у 1,89 рази
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	12 339	12357	13554	17 376	20 070	Зростання у 1,63 рази
Надання інших видів послуг	13 881	14356	17053	22 490	27 892	Зростання у 2,01 рази
Обсяг ВВП у споживчий сектор економіки України - разом	770725	922426	1067573	1354496	1612337	Зростання у 2,09 рази
Питома вага ВВП у споживчий сектор економіки у загальному обсягу ВВП, %	48,57	46,39	44,76	45,39	45,31	- 6,71

Джерело: складено автором за даними [3].

раїни спостерігався у 2018 р., він склав 18316,8 млн дол. США, питома вага цих інвестицій дорівнювала 56,74 % від загального обсягу інвестицій в економіку України. За період 2010—2018 рр. обсяг прямих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки низився на 11,8 %. Проте обсяги прямих іноземних інвестицій в економіку Києва за період 2010—2018 рр. зросли на 25,51 %. Позитивна динаміка обсягів інвестування свідчить про зростання інвестиційної привабливості економіки Києва як об'єкта інвестування [6].

Аналіз прямих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки за період 2010—2018 рр. за видами економічної діяльності надав можливість зробити наступні висновки. За статистичними даними 2018 р. найбільший обсяг інвестицій в інвестуванні споживчого сектору економіки України іноземними інвесторами займають такі види діяльності: "Оптова та роздрібна торгівля" (питома вага 29,39 %), "Операції з нерухомим майном" (питома вага 21,89 %), "Фінансова та страхова діяльність" (питома вага 19,18 %). Аналіз динаміки пря-

мих іноземних інвестицій у споживчий сектор економіки за 2010—2018 рр. показав зростання темпів обсягів інвестування наступних видів діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" у 1,78 рази, "Операції з нерухомим майном" у 1,69 рази, "Інформація та телекомунікації" у 1,39 рази, "Оптова та роздрібна торгівля" у 1,24 рази. Значне зменшення обсягів іноземного інвестування відбулось за наступними видами економічної діяльності "Фінансова та страхова діяльність" — зменшення на 60,86 %, "Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги" — зменшення на 28,51 %, "Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок" — зменшення на 19,04 %, "Освіта" — зменшення на 17,76 %. Таким чином, можна констатувати, що економічні інтереси іноземних інвесторів змінюються з часом і вони обирають для фінансування інші види діяльності в українській економіці як пріоритетні.

Для комплексного аналізу динаміки обсягу капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки України виділено наступні сфери економіки: оптова та роздріб-

Таблиця 4. Відношення обсягу ВВП до обсягів капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки України за період 2014—2018 рр., млн грн

Назва показника	Роки					Відхилення даних 2018 від 2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Відношення ВВП до капітальних інвестицій - Україна	7,23	7,28	6,64	6,65	6,15	- 14,94
<i>у тому числі</i>						
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	11,28	13,26	10,62	12,18	9,09	- 19,41
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,51	7,21	6,24	5,04	4,51	- 30,72
Тимчасове розміщування й організація харчування	6,70	8,58	10,52	8,78	8,64	28,96
Інформація та телекомунікації	6,45	3,16	5,70	5,99	4,58	- 28,99
Фінансова та страхова діяльність	11,36	10,47	8,52	10,10	9,38	- 17,43
Операції з нерухомим майном	8,83	10,34	7,42	7,63	7,44	- 15,74
Професійна, наукова та технічна діяльність	16,14	13,72	10,41	10,86	10,22	- 36,68
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	5,07	3,31	2,96	2,78	3,99	- 21,30
Освіта	92,66	53,75	39,43	38,14	35,17	- 62,04
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	37,79	21,75	13,14	11,35	10,71	- 77,66
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	24,26	11,83	13,97	10,54	5,48	- 77,41
Надання інших видів послуг	85,84	54,05	53,04	35,27	48,79	- 43,16
Відношення ВВП у споживчий сектор економіки до відповідних капітальних інвестицій - разом	10,63	9,42	8,60	7,00	7,60	- 28,50

Джерело: розраховано автором за даними [3].

на торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; тимчасове розміщування й організація харчування; інформація та телекомунікації; фінансова та страхова діяльність; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; надання інших видів послуг (табл. 2).

Питома вага капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки у 2018 р. склала 36,66% і за п'ять останніх років зросла на 10,92%. Найбільший рівень зростання капітальних інвестицій відбувся у секторі "Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок" у 7,2 рази за період 2014—2018 рр., проте питома вага обсягу капітальних інвестицій за цим напрямом є невеликою — 1,72%. Значно зріс обсяг інвестицій у підприємства та організації за напрямом діяльності "Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги", за досліджуваний період у 6,65 разів. Питома вага обсягів інвестицій за цим напрямом склала у 2018 р. 3,84%. Найбільший обсяг капі-

тальних інвестицій отримали у 2018 р. підприємства на пряму діяльності "Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів" (питома вага обсягу інвестицій за цим напрямом у 2018 р. склала 24,43% від загального обсягу капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки). Значну питому вагу в інвестиційних потоках має напрям діяльності "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність" (питома вага обсягу інвестицій за цим напрямом у 2018 р. склала 23,61% від загального обсягу капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки). Доцільно звернути увагу на зростання капітальних інвестицій у сектор "Інформація та телекомунікації" у 3,66 рази за досліджуваний період (питома вага обсягу інвестицій за цим напрямом у 2018 р. склала 14,09% від загального обсягу капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки). Доцільно зауважити, що у США інвестиції в інформаційні технології зростають щороку в середньому на 13%.

За проведеними дослідженнями обсяги інвестування в основний капітал за період 2014—2018 рр. за видами діяльності, які складають споживчий сектор еко-

Таблиця 5. Коефіцієнт еластичності ВВП за обсягом інвестування у споживчий сектор економіки України за період 2014—2018 рр.

Назва показника	Роки					Відхилення даних 2018 від 2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	
Коефіцієнт еластичності ВВП до капітальних інвестицій - Україна	1,23	1,00	0,91	1,00	0,92	- 25,20
<i>у тому числі</i>						
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1,18	1,18	0,80	1,15	0,75	- 36,44
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1,15	1,11	0,87	0,81	0,90	- 21,74
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,97	1,28	1,23	0,83	0,98	1,03
Інформація та телекомунікації	1,32	0,49	1,81	1,05	0,76	- 42,42
Фінансова та страхова діяльність	1,14	0,92	0,81	1,19	0,93	- 18,42
Операції з нерухомим майном	1,26	1,17	0,72	1,03	0,98	- 22,22
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,22	0,85	0,76	1,04	0,94	- 22,95
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,76	0,65	0,89	0,94	1,44	89,47
Освіта	1,22	0,58	0,73	0,97	0,92	- 24,59
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1,37	0,58	0,60	0,86	0,94	- 31,39
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	4,85	0,49	1,18	0,75	0,52	- 89,27
Надання інших видів послуг	1,41	0,63	0,98	0,66	1,38	- 2,13
Коефіцієнт еластичності ВВП споживчого сектору економіки до відповідних капітальних інвестицій - разом	1,18	0,89	0,91	0,81	1,09	-7,63

Джерело: розраховано автором за даними [3].

номіки, зростали. Для виявлення тенденції залежності або незалежності української економіки від інвестування доцільно провести аналіз динаміки ВВП за видами діяльності, які складають споживчий сектор економіки (табл. 3).

За період 2014—2018 рр. спостерігається зростання ВВП за всіма видами діяльності, які складають споживчий сектор економіки України. Найбільшими темпами відбувалось зростання обсягів ВВП за такими видами діяльності: "Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування" — у 2,62 рази; "Інформація та телекомунікації" — у 2,6 рази; "Професійна, наукова та технічна діяльність" — 2,34 рази. Споживчий сектор економіки є досить вагомим при формуванні ВВП країни, його питома вага у 2018 р. склала 45,31 %. Проте питома вага ВВП у споживчий сектор економіки за період 2014—2018 рр. знизилась на 6,71 %.

Аналіз динаміки відношення обсягу ВВП до обсягів інвестування в основний капітал (табл. 4) надає можливість зробити наступні висновки.

Темпи відношення обсягу ВВП до обсягів капітальних інвестицій у споживчий сектор економіки України за період 2014—2018 рр. уповільнились. Це пояснюється тим, що зростання обсягів ВВП іде більш повільними темпами, ніж зростання інвестицій у основний капітал за видами діяльності. Це явище характеризує залежність всіх видів діяльності, які складають споживчий сектор економіки (крім виду діяльності "Тимчасове розміщування й організація харчування"), від інвестованого капіталу.

Важливою умовою стабільного розвитку споживчого сектору економіки виступає позитивна динаміка інвестиційного потенціалу. Обсяги, структура та ефективність використання інвестицій визначають результати діяльності суб'єктів підприємництва у споживчій сфері економіки та перспективи їх подальшого розвитку.

Вітчизняна економіка характеризується інфраеластичністю обсягів продуктів та послуг, які виробляються та надаються українськими підприємствами, від обсягів інвестицій, так як в окремих роках коефіцієнт еластичності менше одиниці (табл. 5).

Окремі випадки ультраеластичності ВВП за обсягами інвестування простежуються за окремим видами діяльності, зокрема: "Інформація та телекомунікації" та "Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок".

З метою виділення найбільш привабливих для інвестування секторів економіки доцільно звернутися до досвіду зарубіжних вчених. У якості головного сценарію розвитку європейської економіки фахівці розглядають варіант трансформації європейського господарства до 2050 р. у низьковуглецеву, ресурсоефективну економіку за рахунок щорічного інвестування десяти ключових секторів протягом 2012—2050 рр. приблизно 1,3 трлн дол. До найбільш вагомих для інвестування секторів віднесені: сільське господарство, лісове господарство, водне господарство, рибальство, ЖКГ, енергетика, промисловість, туризм, транспорт, утилізація та переробка відходів. У перші чотири сектори, розвиток яких найбільш залежно від забезпеченості природним капіталом і погодно-кліматичних ризиків, рекомендується направити чверть зазначених "зелених" інвестицій (325 млн дол., або 0,5% загального ВВП) [1]. Необхідні для інвестицій кошти планується залучити за умови реалізації продуманої державної політики. Доцільно використати досвід перспективного інвестування окремих секторів економіки європейських країн.

ВИСНОВКИ

Організації інвестиційного процесу в країні потрібно надати більше уваги. Збільшення обсягів інвестування всіх видів діяльності і, зокрема, тих видів діяльності, які складають споживчий сектор економіки, дозволить забезпечити зростання економіки через інвестиційну сферу. Види діяльності, які складають споживчий сектор економіки, є перспективними для інвестування, бо пов'язані із формуванням рівня добробуту населення.

Література:

1. Повестка дня для розвитку [Електронний ресурс]. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/774/81/PDF/N97774-81.pdf?OpenElement> (дата звернення 23.07.2019).
2. Касич А.О., Анурова-Приходько І.О. Рух прямих іноземних інвестицій в Україні через призму глобальних тенденцій. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 2. С. 5—9.
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення 23.07.2019).
4. Кричківська Т.О., Давидюк Л.П. Сучасний стан закордонного інвестування в український бізнес. Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2017. Вип. 13. С. 96—101.
5. Бурлака Н.І. Розвиток інвестиційної діяльності підприємств України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 8. С. 37—44.
6. Лойко В.В., Обушний С.М., Жукова Ю.М. Аналіз ефективності залучення іноземних інвестицій в економіку Києва. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 10. С. 5—10.

References:

1. Official Documents System of the United Nations (2019), "Development Agenda", available at: <https://>

documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N97/774/81/PDF/N97774-81.pdf?OpenElement (Accessed 27 July 2019).

2. Kasich, A.O. and Anurova-Prikhodko, I.O. (2018), "Foreign Direct Investment Movement in Ukraine through the Prism of Global Trends". Investment: practice and experience, vol. 2, pp. 5—9.

3. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2019). "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 23 July 2019).

4. Krychkovska, T.O. and Davyduk, L.P. (2017), "The current state of foreign investment in Ukrainian business", World Economy and International Economic Relations, vol. 13, p. 96—101.

5. Burlaka, N.I. (2019), "Development of investment activity of Ukrainian enterprises", Investment: practice and experience, vol. 8, p. 37—44.

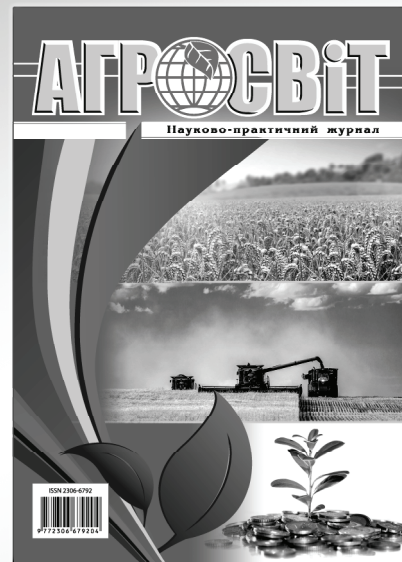
6. Loiko, V.V. Obushniy, S.M. and Zhukova, Yu. M. (2019), "Analysis of the effectiveness of attracting foreign investment in the economy of Kiev", Investment: practice and experience, vol. 10, p. 5—10.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

Ю. В. Набока,
викладач кафедри економіки та менеджменту туристичної діяльності,
Дніпровський гуманітарний університет, Україна
ORCID ID: 0000-0002-3040-6496

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.42

ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-МОДЕЛІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА НА РИНКУ МЕДИЧНОГО ТУРИЗМУ

Y. Naboka,
Teacher of the Department of Economics and Management
of Tourism Dniprovskii University of the Humanities, Ukraine

FORMING BUSINESS MODELS OF THE RECREATIONAL ENTERPRISE ON THE MARKET OF MEDICAL TOURISM

Під час дослідження визначено науково-методичні основи формування бізнес-моделі рекреаційного підприємства на ринку медичного туризму. Задля цього розглянуто історичні аспекти розвитку бізнес-моделювання з 60-тих років XX ст. до кінця другого десятиліття XXI ст.

Концептуалізовано зміст бізнес-моделі підприємства як сукупності елементів і зв'язків між ними, що забезпечують логіку здійснення бізнесу і його цінність. Наведено класифікації сучасних бізнес-моделей підприємства. Висвітлено роль, типову структуру та сфери застосування бізнес-моделі підприємства. Ідентифіковано особливості первинної розробки та оптимізації бізнес-моделі підприємств.

Розроблено конфігурацію бізнес-моделі рекреаційного підприємства на ринку медичного туризму, яка комплексно враховує головні групи факторів впливу. Зазначено особливості підприємницької діяльності рекреаційних підприємств на ринку медичного туризму, які необхідно враховувати під час розробки бізнес-моделі.

The article is defined the scientific and methodical bases of business model forming of recreational enterprise on the medical tourism market. The results are based on the consideration of historical aspects of the business modeling development from the 1960s to the end of the second decade of the 21st century within the development of the strategic management theory.

The popular approaches to the classification of modern business models of the enterprise are presented. The role, typical structure and scope of business model application of the enterprise are highlighted. The peculiarities of initial development and optimization of the enterprises business model have been identified.

The content of the enterprise business model is conceptualized as a set of elements and links between them, providing the logic of business implementation and its value.

The configuration of the business model of a recreational enterprise on the medical tourism market is developed. It comprehensively takes into account the key directions of value actions for the balanced implementation of intra-corporate opportunities in the external environment in order to obtain business results. Methodologically, this approach involves the identification of four groups of the environment elements and four groups of the internal environment elements, and then the next definition of sixteen key areas of value action for the balanced implementation of intra-corporate opportunities in the external environment in order to obtain business results. In this case, the subject, resource, process and connection characteristics of entrepreneurial activity of recreational enterprises on the medical tourism market are noted. It must be taken into account when forming a business model.

Today in conditions of aggravation of global problems, it is emphasized that copying of well-known and past effective business models at enterprises does not guarantee 100% commercial success. Business modeling should be organically adapted to each particular enterprise and have a broader character than the definition of key elements: the proposed goods (products and services), resources (human, material, non-financial, financial, time), actors (suppliers, clients, intermediaries), sources of profits, processes, competencies, structures, strategies, profits, forms of business organization, markets, activities, systems and subsystems.

*Ключові слова: бізнес-модель, підприємство, рекреаційне підприємство, ринок, медичний туризм.
Key words: business model, enterprise, recreational enterprise, market, medical tourism.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Ефективне функціонування сучасного підприємства обумовлює необхідність усвідомлення власниками та менеджерами його стратегічних орієнтирів, стану внутрішнього та зовнішнього середовища, конкурентних переваг, підприємницького потенціалу та перспектив розвитку. Знайти відповідь на ці нагальні та перманентні виклики допомагає якісно побудована бізнес-модель підприємства [11]. Однак формування реальної бізнес-моделі підприємства — це є "найвищим пілотажем" у сфері управління та менеджменту, що обумовлює необхідність опанування теоретико-методологічних основ та здійснення тривалих практичних заходів у сфері діагностики, проектування, організації та контролю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання пошуку ефективних форм управління за допомогою концептуалізації бізнес-моделі підприємств досліджувало багато вчених: А.М. Алі [7], Є.В. Богодістов [1], Д. Владімірова [15], М. Гайсдоефер [15], К. Гіротра [2], В.В. Джинджоян [9], С. Еванс [15], О.І. Клімова [12], І.С. Краєвський [3], А.П. Крупський [1], Ю.В. Набока [4], С. Нетесін [2], В.П. Оніщенко [5], Н.В. Ревуцька [14], І.Л. Сазонець [6], О.М. Сазонець [7], А.О. Самойленко [8], С.Е. Сардак [1; 9—10], В.В. Скриль [11], С.Ф. Смерічевський [12], К.С. Стоян [13], О.О. Третьяк [10], Г.О. Швиданенко [14], В.В. Широка [13].

Однак у зазначених публікаціях не визначено галузеві особливості розробки бізнес-моделей підприємств, зокрема які функціонують у сфері рекреації та туризму. Відповідно це питання потребує дослідження щодо визначення галузевих відмінностей та конструювання адаптованих ефективних управлінсько-організаційних заходів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка науково-методичних основ формування бізнес-моделі рекреаційного підприємства на ринку медичного туризму. Для досягнення поставленої мети поставлено та вирішено наступні завдання: розгляд змісту терміну "бізнес-модель підприємства"; визначення структури та сфери застосування бізнес-моделі підприємства; ідентифікація особливостей первинної розробки та оптимізації бізнес-моделі підприємств; розробка заходів покращення бізнес-моделювання для рекреаційних підприємств, які функціонують на ринку медичного туризму.

Під час дослідження застосовано системний підхід, матричний метод, методи аналізу, синтезу, аналогій, спостереження, порівняння, абстрагування, групування, узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "бізнес-модель" вперше з'явився у 1960 році, поступово почав набувати поширення у 90-тих рр. ХХ ст. і у ХХІ ст. вже є загальновживаним у науковій літера-

турі та діловій практиці [3; 14]. Спочатку цей термін не мав чіткої конкретизації і його застосовували для опису широкого кола питань (починаючи від того, як компанія отримує дохід, до того, як вона організована), але поступово в науковому співтоваристві були зроблені кроки для концептуалізації його значення і сфери застосування.

Г.О. Швиданенко та Н.В. Ревуцька визначають еволюцію концепції формування бізнес-моделей підприємства у межах періодизації розвитку теорії стратегічного управління: 1960-ті — початок 1970-тих рр. (поширеність школи планування); середина 1970-тих — кінець 1980-тих рр. (домінування школи позиціонування); початок 1990-тих рр. і зараз (формування концепції бізнес-моделі компанії та розвиток школи компетенцій) [14].

Відповідно сучасні бізнес-моделі підприємств протягом майже п'ятдесятирічного періоду їх розробки отримали певну логіку побудови, яка обґрунтована історичним підґрунтям і вже сформована їх таксономія. У науковій літературі зараз ми вже бачимо багато підходів щодо класифікації бізнес-моделей підприємства.

Наприклад, М. Гайсдоефер, Д. Владимірова та С. Еванс зазначають про наявність різних концептуальних моделей: "Business model" ("бізнес-модель"), "Sustainable business model" ("стабільна бізнес-модель" або "стійка бізнес-модель"), "Circular business model" ("циркулярна бізнес-модель" або "кругова бізнес-модель") [15]. Дж. Ліндер і С. Кантрелл виділяють три типи моделей: компонентні бізнес-моделі, моделі реально діючого бізнесу і динамічні моделі [3]. Р. Альт виокремив бізнес-моделі підприємства за двома критеріями: за об'єктом: бізнес-моделі ринків і їх сегментів, бізнес-моделі галузей, моделі отримання прибутку; за метою формування: еталонні бізнес-моделі, імітаційні бізнес-моделі [14]. П. Вейл виокремив два критерії у класифікації: перший — яке право продається споживачеві? (виділяються чотири типи базових бізнес-моделей: творці, дистриб'ютори, власники та брокери); другий — які активи залучені до бізнесу? (за видом ресурсу, що компанії можуть продавати своїм клієнтам бізнес-моделі поділяють на: фізичні, фінансові, нематеріальні та людські) [14]. Г. Чесбро за двома параметрами (масштаб інвестицій, відтворених для підтримки бізнес-моделі і ступінь відкритості бізнес-моделі) виокремлює шість типів бізнес-моделей: недиференційовані; диференційовані; сегментовані; зовні орієнтовані; інтегровані; з інноваційними процесами; адаптивні [11; 14]. Дж. Ліндер та С. Кантрелл пропонують три групи бізнес-моделей: "неповні", "операційні", "прогнозні" [14]. В.В. Скриль виокремлює п'ятнадцять видів бізнес-моделей за такими ознаками: в залежності від напрямку розвитку бізнесу (два види); за функціональною належністю (сім видів); в залежності від ступеня відкритості бізнес-моделі (шість видів) [11]. В.П. Оніщенко зазначає про наявність низки інноваційних бізнес-моделей [5]. А.Ю. Соляте розглядає двадцять один вид бізнес-моделей [14]. У наукових та популярних джерелах набула визнання бізнес-модель "Canvas" як універсальна та ефективна концепція управління бізнесом компанії [12]. Також у науковій літературі поширені авторські бізнес-моделі підприємства (у тому числі бізнес-моделі С. Го-

релика, В. Котельнікова, А. Остервальдера, М. Скотта, А. Сливоцького, Г. Хамела та інших численних авторів). Набувають поширення й бізнес-моделі, які акцентуються на певних специфічних видах підприємницької діяльності (наприклад, у яких основою бізнесу постає соціальне підприємництво, просьюмеризм, аутсорсинг, краудсорсинг, волонтерство, конфесіональна діяльність тощо), які постають визначальними для певного підприємства.

Узагальнюючи результати публікацій дослідників можна зазначити, що "бізнес-модель" описує елементи і зв'язки між ними, які забезпечують логіку здійснення бізнесу і його цінність. Як такі елементи вказуються: пропонувані товари (продукти та послуги), ресурси (людські, речовинні, неречовинні, фінансові, часові), суб'єкти-учасники (постачальники, клієнти, посередники), джерела прибутку, процеси, компетенції, структури, стратегії, зиски, форми організації бізнесу, ринки, види діяльності, системи та підсистеми [1—15].

Бізнес-модель підприємства розроблюється при створенні й оптимізується під час усього періоду його функціонування. Відповідно, формування бізнес-моделі підприємства передбачає її первинну розробку та наступну корекцію, яка здійснюється за необхідності. Ці два підходи щодо формування бізнес-моделі мають суттєві відмінності.

Перший підхід здійснюється в умовах значної невизначеності, коли підприємства, ще немає, відповідно, усі розрахунки мають імовірнісний характер і високий рівень ризику. За першого підходу, первинна розробка бізнес-моделі передбачає початкову ідентифікацію та наступну формалізацію елементів, які забезпечать логіку функціонування бізнесу та його цінність ще перед відкриттям нового підприємства.

Другий підхід базується на доброму знанні внутрішнього та зовнішнього середовища, але його успішна реалізація вимагає знаходження дієвих рішень, які зазвичай мають бути ексклюзивними, неординарними, конкурентоспроможними. За другого підходу, оптимізація бізнес-моделі вимагає від власників і менеджерів застосування сучасних методологічних рішень на вже діючому підприємстві.

М. Гайсдоефер, Д. Владимірова та С. Еванс питання формування бізнес-моделі визначають дещо більш розширено й виокремлюють не два підходи, а чотири види інновацій бізнес-моделі: стартап (не існує поточної бізнес-моделі, і створюється нова бізнес-модель); трансформація бізнес-моделі (існує діюча модель бізнесу, яка змінюється на іншу модель бізнесу); диверсифікація бізнес-моделі (поточна модель бізнесу залишається на місці, і створюється додаткова модель бізнесу); придбання бізнес-моделі (додаткова модель бізнесу визначається, набувається та інтегрується) [15].

Формування бізнес-моделі (як первинна розробка, так і подальше удосконалення) отримало певну методологічну визначеність. Наприклад, В.П. Оніщенко зазначає, що це досягається за рахунок певних принципових напрямів інноваційних розробок бізнес-моделей: "...переосмислення традиційних підходів до задоволення цільової потреби; зміна способу доставки споживчої вартості цільовим споживачам та загальна перебудова механізму взаємодії з ним; перебудова механізму гене-

Таблиця 1. Конфігурація бізнес-моделі рекреаційного підприємства на ринку медичного туризму

Зовнішнє Внутрішнє	Суб'єкти (ЗС)	Ресурси (ЗР)	Процеси (ЗП)	Фактори зв'язку (ЗФ)
Власники (ВВ)	1 (ВВ↔ЗС)	2 (ВВ↔ЗР)	3 (ВВ↔ЗП)	4 (ВВ↔ЗФ)
Ресурси (ВР)	5 (ВР↔ЗС)	6 (ВР↔ЗР)	7 (ВР↔ЗП)	8 (ВР↔ЗФ)
Процеси (ВП)	9 (ВП↔ЗС)	10 (ВП↔ЗР)	11 (ВП↔ЗП)	12 (ВП↔ЗФ)
Фактори зв'язку (ВФ)	13 (ВФ↔ЗС)	14 (ВФ↔ЗР)	15 (ВФ↔ЗП)	16 (ВФ↔ЗФ)

Джерело: авторська розробка.

рації прибутку на основі впровадження нових моделей витрат, нових способів монетизації споживчої вартості..." [5]. К. Гіротра та С. Нетесін розробили "4W" — інноваційний метод зміни бізнес-моделей компаній, який передбачає в процесі конструювання відповісти на чотири питання: 1) які рішення приймаються в бізнес-моделі; 2) коли ці рішення приймаються; 3) хто їх приймає; 4) чому ці рішення приймаються [2]. К.С. Стоян та В.В. Широка розробили авторський алгоритм процесу вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства із семи процесів [13].

Зазначимо, що у формуванні бізнес-моделі конкретного підприємства необхідно враховувати особливості його внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища [4], тому що зміст сучасних бізнес-моделей суттєво відрізняється у маленькій компанії та потужної ТНК, між промисловим та сервісним підприємством, між підприємством яке працює в умовах ринкової та трансформаційної економіки тощо. Так, В.П. Оніщенко зауважує на застосування ТНК більш інноваційно-активних розробок у сфері бізнес-моделювання за трьома основними напрямками: "...розробка адаптованого продукту до специфічних потреб населення, рівня доходів та особливостей споживчої культури; ...застосування нетрадиційних підходів при взаємодії з місцевими постачальниками; ... нестандартні рішення проблем, пов'язаних з каналами збуту, транспортною та фінансовою інфраструктурою" [5].

Відповідно у формуванні бізнес-моделі необхідно визначити якомога більше доступних для діагностики елементів, які впливають на бізнес підприємства [13] та показати більше дій, що забезпечитимуть ціннісну логіку ведення господарської діяльності, а не тільки окремі ключові елементи, як наприклад, у популярній нині бізнес-моделі Canvas [12]. А у сфері рекреації та туризму, де виникає ще більше додаткових факторів впливу, розширення обсягу дослідження елементів постає нагальним викликом і запорукою ефективного бізнес-моделювання.

Виходячи з авторської характеристики структури зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства [4], у застосуванні матричного підходу ми пропонуємо конфігурацію структури бізнес-моделі рекреаційного підприємства на ринку медичного туризму, яка комплексно враховує головні групи факторів впливу [9—10] (табл. 1).

Методологічно, даний підхід передбачає ідентифікацію 4 груп елементів зовнішнього середовища та 4 груп елементів внутрішнього середовища, а потім наступне визначення 16 ключових напрямів ціннісних дій щодо збалансованої реалізації внутрішньокорпоративних можливостей у зовнішньому середовищі задля отримання бізнес-результатів.

Так, рекреаційні підприємства, які здійснюють підприємницьку діяльність на ринку медичного туризму, при розробці бізнес-моделі мають враховувати певні особливості характерні для суміщення сфер туризму, гостинності, медичного обслуговування та дозвілля [6—8]:

— суб'єктні: споживачами рекреаційних послуг є лише певні сегменти населення, відсутня система оцінки якості рекреаційних закладів та надаваних рекреаційних послуг;

— ресурсні: рекреаційні підприємства концентруються біля певних центрів тяжіння (антропогенні об'єкти, які утворюються на базі унікальних природних ресурсів);

— процесні: на ринку туризму підприємства дуже залежать від іміджу дестинацій та рекреаційного бренду;

— зв'язкові: здійснення даного виду економічної діяльності має достатньо жорстке законодавче регулювання й тягне певну відповідальність в медичній сфері, але водночас існують суттєві прогалини в класифікації санаторно-курортних організацій за рівнем послуг, а також спостерігається слабкий асоціативний та інфраструктурний зв'язок рекреаційних закладів.

ВИСНОВКИ

Досліджуючи історичні аспекти бізнес-моделювання, визначено, що копіювання відомих та у минулому ефективних бізнес-моделей на підприємствах сьогодні, в умовах загострення глобальної проблематики, не гарантує стовідсоткового комерційного успіху.

Констатуємо, що бізнес-моделювання має бути органічно адаптованим до кожного конкретного підприємства і мати більш ширший характер, аніж визначення ключових елементів, які забезпечують цінність для зовнішніх клієнтів, систему створення цієї цінності, активи, витрати, прибутки тощо.

Під час дослідження удосконалено науково-методичні основи формування корпоративної бізнес-моделі, що може бути застосована рекреаційним підприємством на ринку медичного туризму, а також розроблено структурну конфігурацію, яка комплексно враховує головні групи факторів галузевого впливу в умовах глобалізації.

Література:

1. Богодистов Е.В. Динамические способности: сравнение методов измерения на примере малых и средних предприятий Украины / Е.В. Богодистов, А.П. Крупский, С. Э. Сардак // Економічний простір. — 2016. — № 110. — С. 139—161.
2. Гиротра К. Оптимальная бизнес-модель. Четыре инструмента управления рисками / К. Гиротра, С. Нетесин. — М.: Альпина-Паблицер, 2014. — 298 с.
3. Краевский И.С. Эволюция определения термина "бизнес-модель" / И.С. Краевский // Вопросы инновационной экономики. — 2011. — № 8. — С. 10—14.
4. Набока Ю. В. Бізнес-середовище: характеристика, структура, розвиток, діагностика / Ю.В. Набока // Економічний простір. — 2018. — № 138. — С. 192—200. DOI 10.30838/P.ES.2224.231018.192.257.

5. Онищенко В.П. Сучасні організаційні форми та моделі міжнародного бізнесу / В.П. Онищенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки. — 2015. — № 3 (80). — С. 20—31.

6. Сазонець І.Л. Оціночні параметри якості рекреаційної діяльності санаторно-курортних підприємств / І.Л. Сазонець // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 7. — С. 15—18.

7. Сазонець О.М. Іноземний досвід управління медичними закладами в інформаційно-комунікаційному середовищі / О.М. Сазонець, А.М. Алі // Інвестиції: практика та досвід. — 2018. — № 14. — С. 18—22.

8. Самойленко А.О. Роль туризму у світовій економіці / А.О. Самойленко // Інвестиції: практика та досвід. — 2013. — № 20. — С. 72—76.

9. Сардак С.Е. Науково-методичні основи управління розвитком виробництва у національній економіці: моногр. / С.Е. Сардак, В.В. Джинджоян. — Д.: Інновація, 2010. — 175 с.

10. Сардак С.Е. Управління персоналом: теоретичні аспекти та практичні здобутки: моногр. / С.Е. Сардак, О.О. Третьяк. — Д.: Інновація, 2009. — 157 с.

11. Скриль В.В. Бізнес-моделі підприємства: еволюція та класифікація / В.В. Скриль // Економіка та суспільство. — 2016. — № 7. — С. 490—497.

12. Смерічевський С.Ф. Business Model Canvas як універсальна концепція управління бізнесом компанії / С.Ф. Смерічевський, О.І. Клімова // Інвестиції: практика та досвід. — 2017. — № 9. — С. 11—14.

13. Стоян К.С. Теоретичні засади вдосконалення бізнес-моделі туристичного підприємства / К.С. Стоян, В.В. Широка // Ефективна економіка. — 2019. — № 1. — http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/59.pdf

14. Швиданенко Г.О. Формування бізнес-моделі підприємства: навч. посібн. / Г.О. Швиданенко, Н.В. Ревуцька. — К.: КНЕУ, 2013. — 423 с.

15. Geissdoerfer M. Sustainable business model innovation: A review / M. Geissdoerfer, D. Vladimirova, S. Evans // Journal of Cleaner Production. — 2018. — № 198. — С. 401—416. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.06.240>

References:

1. Bogodistov, E.V. (2016), "Dynamic abilities: comparison of measurement methods on the example of small and medium enterprises of Ukraine", *Ekonomichnij prostir*, vol. 110, pp. 139—161.

2. Girotra, K. (2014), Optimal'naja biznes-model'. Chetyre instrumenta upravlenija riskami [Optimal business model. Four risk management tools], Al'pina-Publisher, Moscow, Russia.

3. Kraevskij, I.S. (2011), "The evolution of the definition of the term "business model"", *Voprosy innovacionnoj jekonomiki*, vol. 8, pp. 10—14.

4. Naboka, Yu.V. (2018), "Business environment: characteristics, structure, development, diagnostics", *Ekonomichnij prostir*, vol. 138, pp. 192—200.

5. Onyschenko, V.P. (2015), "Modern organizational forms and models of international business", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 3 (80), pp. 20—31.

6. Sazonets', I.L. (2017), "Estimated parameters of quality of recreational activity of sanatorium and resort enterprises", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 7, pp. 15—18.

7. Sazonets', O.M. (2018), "Foreign experience of managing medical facilities in the information and communication environment", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 14, pp. 18—22.

8. Samojlenko, A.O. (2013), "The role of tourism in the world economy", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 72—76.

9. Sardak, S.E. (2010), *Naukovo-metodychni osnovy upravlinnia rozvytkom vyrobnytstva u natsional'nij ekonomitsi* [Scientific and methodological bases of production development management in the national economy], Innovatsiia, Dnipropetrovsk, Ukraine.

10. Sardak, S.E. (2009), *Upravlinnia personalom: teoretychni aspekty ta praktychni здobutky* [Personnel management: theoretical aspects and practical achievements], Innovatsiia, Dnipropetrovsk, Ukraine.

11. Skryl', V.V. (2016), "Business models of the enterprise: evolution and classification", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 7, pp. 490—497.

12. Smerichev's'kyj, S.F. (2017), "Business Model Canvas as a universal business management concept for a company", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 11—14.

13. Stoian, K.S. (2019), "Theoretical principles for improving the business model of the tourism enterprise", *Efektivna ekonomika*, vol. 1, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2019/59.pdf (Accessed 10 July 2019).

14. Shvydanenko, H.O. (2013), *Formuvannia biznes-modeli pidpryemstva* [Formation of business model of the enterprise], KNEU, Kyiv, Ukraine.

15. Geissdoerfer, M. (2018), "Sustainable business model innovation: A review", *Journal of Cleaner Production*, vol. 198, pp. 401—416, available at: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.06.240> (Accessed 10 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 29.07.2019 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

А. В. Дрепін,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7000-1274

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.47

РОЛЬ ВИДАТКІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СУСПІЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

A. Drepin,
Postgraduate student at the department of finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
ORCID ID: 0000-0002-7000-1274

THE ROLE OF LOCAL BUDGET EXPENDITURES IN THE SOCIAL WELFARE ENSURING

Розкрито роль видатків місцевих бюджетів у забезпеченні соціального та економічного розвитку територіальних громад. Проаналізовано бюджетну політику у сфері видатків, реалізовану органами місцевого самоврядування за умов фіскальної децентралізації. Охарактеризовано динаміку основних структурних елементів місцевих видатків за економічною та функціональною класифікаціями. Запропоновано теоретичні та прикладні підходи до оптимізації композиційної структури вказаних видатків з огляду на їх продуктивність. Визначено, що протягом періоду 2004–2018 років у структурі видатків місцевих бюджетів видатки на інфраструктуру склали 6,64 %, на розвиток людського капіталу — 60,92 %, на соціальний захист та соціальне забезпечення — 22,82 %. З'ясовано значення видатків розвитку місцевих бюджетів у контексті забезпечення стійкого приросту фізичного та інтелектуального капіталу. Здійснено економетричний аналіз впливу капітальних видатків місцевих бюджетів на динаміку ВВП. Поглиблено методологічні підходи до середньострокового планування бюджету на рівні адміністративно-територіальної одиниці.

The local budget expenditures' ensuring role in social and economic development of territorial communities was revealed. Public expenditure policy, implemented by local self-government bodies in the context of fiscal decentralization, was analyzed. The interrelations between fiscal autonomy and responsibility of local powers were disclosed. The main local spending structural elements' dynamics was described, considering economic and functional classification. Both theoretical and applied optimization approaches, regarding the composite structure of public expenditures and their productivity as well, were offered. It was determined that over the investigated period from 2004 to 2018, expenditures on infrastructure were equal to 6.64 per cent in the total spending structure of local budgets, expenditures on human capital were equal to 60.92 per cent, and expenditures on social protection and social security were equal to 22.82 per cent. At the same time, those groups of expenditures were equal to 1.00 per cent of GDP, 8.00 per cent of GDP, and 4.74 per cent of GDP respectively. The GDP's redistribution through the local budgets' expenditures was equal to 14.01 per cent. The strategic division of local expenditures in two opposite groups — productive and non-productive — was grounded. In order to achieve sustainable growth, local authorities should increase productive spending. The most common productive expenditures were associated with education, public health, and transport and social infrastructure. Meanwhile, non-productive public expenditures should be cut. The significance of the local budgets' development expenditures, ensuring sustainable growth both of physical and intellectual capital, was determined. Econometric analysis of the local

budget's capital expenditures' influence on the GDP dynamics was carried out. The methodological approaches to medium-term budget planning at the level of the administrative-territorial unit were offered. The statements for the local authorities in order to develop the methodical bases of the fiscal policy's design were proposed.

Ключові слова: бюджетна політика, місцевий бюджет, видатки місцевого бюджету, економічне зростання, суспільний добробут.

Key words: fiscal policy, local budget, local budget expenditures, economic growth, social welfare.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Суспільний добробут визначається у тому числі ступенем задоволення сукупності індивідуальних та колективних потреб мешканців відповідної територіальної громади та країни у цілому. Існує кілька методологічних підходів щодо групування / класифікації останніх, зокрема з позицій їх базової чи вторинної значущості. Відповідальність за створення благ і надання послуг, кореспондуючих із такими потребами, раціонально розподіляється між різними ієрархічними рівнями системи публічного управління. Наприклад, базисна за моделлю Маслоу потреба у безпеці, усвідомлення якої відбувається вже на мікрорівні, задовольняється в межах національної економіки і потребує фінансування з державного бюджету, адже репрезентує прагнення всіх мешканців країни. Чимало конкретних запитів громадськості концентруються на мезорівні; вони мають вирішуватися зусиллями територіальної громади, зокрема із застосуванням відповідних фінансових ресурсів місцевого самоврядування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика фінансового забезпечення місцевого самоврядування із використанням бюджетних ресурсів розкрита у працях багатьох зарубіжних дослідників, зокрема А. Афонсо [1; 2], Р.Дж. Барро [3; 4], Дж.М. Б'юкенена [5], Б.Д. Льюїса [6], Р.А. Масгрейва [5], Х. Сала-і-Мартіна [4], Л. Шукнехта [2], В. Танзі [2, 7], С. Фернандес [1]. Внесок у розвиток вказаної проблематики зробили й вітчизняні дослідники Г. Возняк [8], П. Жук [9], Т. Канева [10; 11], В. Кравців [9], А. Мазаракі [10], В. Макогон [11], І. Сторонянська [9], І. Чугунов [10—13] та інші. Однак чимало прикладних аспектів оптимізації бюджетної політики органів місцевого самоврядування у сфері видатків за умов економічних трансформацій і поглиблення бюджетної децентралізації залишилися невирішеними, що обумовлює актуальність обраної проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття і обґрунтування ролі видатків місцевих бюджетів у забезпеченні суспільного добробуту та економічного зростання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні нормативно-правові аспекти місцевих фінансів врегульовано Бюджетним кодексом України, де у п. п. 33 — 36 ст. 2 приведено визначення місцевих бюджетів, їх надходжень, видатків, запозичень, боргу, відповідних фінансових органів тощо. З метою усунення термінологічної невизначеності відповідно до чинної редакції ст. 5 розмежовано категорії місцевих бюджетів (п. 2), різновидом яких визначено бюджети місцевого самоврядування (п. 3) — територіальних громад сіл, їхніх об'єднань, селищ, міст (зокрема районів у них), об'єднаних територіальних громад. Їх функціонування забезпечує дотримання низки принципів побудови вітчизняної бюджетної системи, зокрема самостійності, повноти, субсидіарності, публічності і прозорості (ст. 9). Видатки місцевих бюджетів детерміновано главою 11 розділу III згаданого Кодексу, що зокрема визначає їх елементний склад, який може бути охарактеризований за економічною та функціональною класифікацією. Принциповим є їх поділ на видатки споживання і розвитку, оскільки оптимізація структури місцевих бюджетів за цією ознакою здатна індукувати економічне зростання відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

Аналіз видатків місцевих бюджетів потребує комплексності та багатоетапності. На першій стадії здебільшого оцінюється роль і значення місцевих бюджетів у розподільчих процесах, а також рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через вказані бюджети. Характер та динаміка цих показників може опосередковано свідчити про загальні характеристики реалізованої в країні фіскальної політики. Паралельно на основі спеціального індексу оцінюється фактичний рівень децентралізації за видатками (1), що певним чином корелює із соціально-економічним розвитком адміністративно-територіальних одиниць:

$$I_{dec} = \frac{Exp_{LB} - IGGr - Transf}{Exp_{GB}} \quad (1),$$

де I_{dec} — індекс децентралізації за видатками (decentralization index); Exp_{LB} — видатки місцевих бюджетів (local budgets' expenditures); $IGGr$ — міжбюджетні трансферти (inter-government grants); $Transf$ — трансферти з державного бюджету (transfers); Exp_{GB} — ви-

датки зведеного бюджету (general consolidated budgets' expenditures).

Водночас ані масштаб перерозподілу ВВП через видатки місцевих бюджетів, ані високий індекс децентралізації за видатками не є безумовним свідченням стійкого економічного зростання та не гарантує збільшення добробуту населення. Первинний аналіз видатків місцевих бюджетів як фінансової бази функціонування місцевого самоврядування логічно доповнюється такою аналітичною фазою: визначенням продуктивності видатків у контексті забезпечення стійкого економічного зростання.

Динаміка вагових показників видатків місцевих бюджетів та індексу децентралізації в Україні протягом 2004—2018 років представлено в таблиці 1.

Впродовж аналізованого періоду частка перерозподілу ВВП через видаткову частину місцевих бюджетів зросла з 11,24 % у 2004 році до 15,83 % у 2018 році. Показник мав тенденцію до повільного збільшення, становлячи в середньому 12,62 % у 2004—2008 роках, 14,44 % у 2009—2013 роках та 14,98 % у 2013—2018 роках. Суттєве ускладнення соціально-економічних умов в 2014 і 2015 роках спричинило деяке зниження показника на 0,87 та 0,14 в. п. відповідно, проте з відновленням позитивної динаміки суспільного виробництва цей фінансовий індикатор також почав зростати. Середній рівень перерозподілу ВВП через систему місцевих бюджетів у 2004—2018 роках склав 14,01 %.

Середня значення частки видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного не мала чіткої динаміки, зазнаючи певних екзогенно заданих циклічних змін. Напередодні Великої Рецесії показник зріс з 39,40 % у 2004 році до 46,38 % у 2007 році. В 2008—2010 роках спостерігалася спадна динаміка, проте з 2011-го намітився певний ріст. Висока волатильність аналізованого індикатора у період 2015—2018 років пояснюється перманентним пошуком оптимальної конфігурації бюджетної системи України в контексті започаткованої децентралізації. Індикатор складав у 2004—2008 роках 42,33 %, у 2009—2013 роках — 43,74 %, у 2014—2018 роках — 43,69 %. Середнє значення за весь період становило близько 43,25 %.

Емпіричний аналіз дозволив виявити, що індекс децентралізації за видатками в Україні характеризувався відчутною волатильністю. Водночас після запровадження відповідних заходів він виявився аналогічним докризовому та дореформеному періоду. Суттєве зниження індексу спостерігалось лише протягом 2014—2015 років, що цілком співпало із загальним ускладненням соціально-економічної ситуації в країні та явним розбалансуванням публічних фінансів. У розрізі п'ятирічних періодів індекс взагалі характеризувався спадною динамікою, складаючи у 2004—2008 роках 0,22, у 2009—2013 роках — 0,20, у 2014—2018 роках — 0,18. Оцінка подібної доволі контроверсійної динаміки вимагає певних методичних уточнень.

Таблиця 1. Динаміка видатків місцевих бюджетів та індекс децентралізації в Україні у 2004—2018 роках

Рік	Частка видатків місцевих бюджетів у ВВП, %	Частка видатків місцевих бюджетів у видатках зведеного бюджету, %	Індекс децентралізації у сфері видатків
2004	11,24	39,40	0,21
2005	11,80	37,71	0,20
2006	13,30	43,20	0,22
2007	13,38	46,38	0,23
2008	13,38	44,95	0,22
2004–2008	12,62	42,33	0,22
2009	13,92	44,33	0,21
2010	14,04	42,28	0,20
2011	13,54	43,42	0,20
2012	15,70	45,20	0,20
2013	15,00	43,46	0,20
2009–2013	14,44	43,74	0,20
2014	14,13	42,73	0,17
2015	13,99	41,20	0,15
2016	14,53	41,94	0,18
2017	16,43	46,94	0,21
2018	15,83	45,64	0,21
2014–2018	14,98	43,69	0,18
2004–2018	14,01	43,25	0,20

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України та Міністерства фінансів України [14—16].

Згідно з класичною теорією фіскальної децентралізації У.І. Оутса [17], розподіл та закріплення видатків між різними ієрархічними рівнями бюджетної системи здійснюється із врахуванням потреб щодо одержання населенням якісних і доступних суспільних послуг. Вихідною гіпотезою дослідника є чітке розуміння місцевою владою обсягу та структури специфічних умовно гомогенних потреб населення адміністративно-територіальної одиниці, а також врахування особливостей розвитку регіону. Надання аналогічних послуг ресурсами центрального бюджету характеризується нижчою ефективністю через асиметричність інформації та недосконалість наявних комунікаційних каналів між суспільством і розпорядником коштів.

Чарльз Тібу [18], узагальнюючи та розвиваючи ідеї Джеймса Б'юкенена, Річарда Масгрейва і Пола Самуельсона, сформулював фундаментальну задачу функціонування місцевих фінансів щодо посилення адекватності оцінювання органами місцевого самоврядування потреб мешканців територіальних громад — одночасно і споживачів відповідних благ, і виборців — та формування на цій основі виваженої політики у сфері видатків і оподаткування. Автор наголошував, що недосконале регулювання на рівні адміністративно-територіальних одиниць призводить до форсованого відтоку капіталів, масової міграції економічно активного населення, деструктивних зрушень у демографічній структурі тощо.

Конкуренція між фіскальними юрисдикціями об'єктивно присутня в кожній країні, однак її вплив на характер поведінки економічних суб'єктів неоднозначний: вона може як сприяти розвитку регіонів, так і загострювати наявні ендегенні проблеми. Частина функцій публічного адміністрування, в т. ч. щодо інституційного інструментарію забезпечення макроеконо-

мічної стабільності та підтримки соціально незахищених страт населення, навіть на думку апологетів фіскальної децентралізації має безумовно залишатися у функціоналі центральних органів виконавчої влади. Таким чином, результативність заходів бюджетної децентралізації апіорі обмежена. Роль місцевих владних органів зводиться переважно до створення рамок умов та надання якісних послуг у сферах житлово-комунального господарства, транспортної та соціальної інфраструктури, освіти, охорони громадського здоров'я, духовного і фізичного розвитку. Підзвітність органів місцевого самоврядування мешканцям територіальної громади не лише впродовж електоральних процесів, а й в міжвиборчий період підвищує якість виконання ними власних та делегованих завдяки децентралізації обов'язків.

Парадоксальне поєднання позитивної динаміки питомої ваги видатків місцевих бюджетів у ВВП зі зниженням індексу децентралізації впродовж 2004—2015 років переконливо посвідчило необхідність імплементації науково обгрунтованої стратегії розвитку публічних фінансів, задачею якої є стійке економічне зростання та збільшення добробуту населення. Внаслідок розпочатої в 2015—2016 роках в Україні реформи досліджуваний індекс відчутно зріс, склавши в 2018 році 0,21 та досягши найвищого значення, починаючи з 2009 року. Передумовою децентралізації були трансформації законодавства, створення сприятливого інституційного середовища для добровільного об'єднання територіальних громад з метою стійкого зниження трансакційних витрат, створення можливостей для укрупнення / об'єднання громад і їх подальшої комплексної, зокрема й фінансової, підтримки. Укрупнення є поширеною практикою для країн з розвинутою економікою: в Бельгії у 1977 році число адміністративних одиниць було скорочено з 2359 до 596, в Новій Зеландії у 1989 році — з 230 до 74, в Данії у 2007 році — з 270 до 98. Реалізація реформи в Україні відбувається паралельно аналогічним заходам в Фінляндії та Норвегії [19].

Нормативним підґрунтям бюджетної децентралізації стали Бюджетний кодекс та Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII "Про добровільне об'єднання територіальних громад", що спонукав до перегляду парадигми державного фінансового регулювання на засадах конституційності, економічної результативності та ефективності, соціальної відповідальності, транспарентності, відкритості. Безпосередніми підставами для добровільного об'єднання територіальних громад, яке не призводить до змін статусів населених пунктів як сільської, так і міської місцевостей, виступають їхня географічна наближеність, історична та культурна спорідненість, спільність транспортної, соціальної та інформаційної інфраструктури, гомогенність суспільних потреб і запитів та інші значущі фактори. Об'єднавчі процеси можуть охоплювати і громади, що знаходяться в межах суміжних районів, причому в такому разі, згідно до п. 9 ст. 7, безпосередньому розширенню підлягають межі того району, де перебуває адміністративний центр новоствореної громади (здебільшого наближений і до її географічного центру), що оформлюється у проєкті землеустрою відповідно до розпорядження голови облдержадміністрації [20].

З метою елімінації ймовірних негативних наслідків об'єднання громад протягом транзитивного періоду передбачено специфічні моделі фінансового забезпечення місцевого самоврядування із безумовним дотриманням принципів раціональності, повноти й справедливості. Передбачено розроблення та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад, враховуючи особливості підготовки місцевих бюджетів, що детерміновані чинним фіскальним законодавством (п. 10 ст. 8). Також детерміновано здійснення державою різних форм сприяння децентралізаційним та об'єднавчим процесам, зокрема у формах інформаційно-просвітницької, організаційно-методичної і фінансової підтримки. Остання набуває форми субвенцій на формування відповідних регіональних інфраструктур, відповідно до плану соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади.

Окрім добровільного об'єднання згідно з п. 7 ст. 75 Бюджетного кодексу України, територіальні громади можуть на договірних засадах поєднувати фінансові ресурси відповідних місцевих бюджетів з метою спільного виконання проєктів або фінансування й утримання комунальних підприємств, організацій та установ. Таким чином, в Україні органи місцевого самоврядування інституційно наділені широким спектром інструментів і важелів для виконання власних та делегованих функцій, однак це не означає автоматичного підвищення ефективності реалізованої ними економічної політики. Суттєвого вдосконалення потребують як практика, так і методологія планування й прогнозування, виконання та контролю результативності заходів фіскального регулювання у сфері видатків на локальному рівні.

Із започаткуванням децентралізаційних процесів у 2015 році було створено 159 об'єднаних територіальних громад, чисельність яких до червня 2019 року зросла у 5,72 рази, склавши 909 одиниць. Найстрімкіший ріст показника зафіксовано у період 2016—2017 років: збільшення в 2,30 та 1,82 рази відповідно. Водночас чисельність населення, що проживає в об'єднаних територіальних громадах зросла в 6,86 рази, склавши в 2019 році 27,3 % населення України. Характерною ознакою бюджетного планування з 2016 року стало виділення з державного бюджету субвенцій місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад. Відповідний показник зріс за планом в 2,10 рази, склавши в 2019 році 2,1 млрд грн. Водночас рівень виконання плану з надання місцевим бюджетам вказаних субвенцій стійко зростав, складаючи у 2016 році 94,56 % та у 2018 році — 97,96 %. Станом на червень 2019 року заплановані субвенції профінансовано на 22,22 %. І плановий, і фактичний щорічний прирости обсягу субвенцій місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад кореспондували з темпами проросту кількості самих громад [21].

Добровільне об'єднання територіальних громад ускладнюється через існування низки ендегенних та екзогенних чинників. До числа перших можна віднести управлінський дисбаланс транзитивного періоду із тимчасовим дублюванням адміністративних функцій та інституційною невизначеністю фінансових повноважень місцевих самоврядних органів. Феноменом стадії транс-

Таблиця 2. Структура видатків місцевих бюджетів (у розрізі функціональної класифікації) у 2004–2018 роках, %

	Видатки на управління та безпеку		Видатки на економічну діяльність		Видатки на інфраструктуру		Видатки на розвиток людського капіталу		Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення	
	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП	у структурі	у ВВП
2004	7,23	0,81	11,44	1,29	7,34	0,82	60,48	6,24	18,50	2,08
2005	6,89	0,81	9,64	1,14	7,83	0,92	64,55	7,03	16,09	1,90
2006	8,10	1,08	9,54	1,27	11,29	1,50	60,60	7,40	15,45	2,05
2007	7,77	1,04	11,17	1,49	5,81	0,78	60,23	7,39	20,01	2,68
2008	8,89	1,19	9,96	1,33	7,14	0,96	60,65	7,45	18,35	2,45
2004–2008	7,78	0,99	10,35	1,30	7,88	1,00	61,30	7,10	17,68	2,23
2009	6,68	0,93	5,08	0,71	6,25	0,87	65,54	8,43	21,44	2,98
2010	6,88	0,97	5,13	0,72	3,40	0,48	66,40	8,62	23,17	3,25
2011	5,67	0,77	6,93	0,94	5,18	0,70	63,71	7,95	23,50	3,18
2012	4,88	0,77	5,87	0,92	9,42	1,48	62,20	8,98	22,62	3,55
2013	5,42	0,81	4,33	0,65	3,94	0,59	65,40	9,06	25,90	3,88
2009–2013	5,90	0,85	5,47	0,79	5,64	0,82	64,65	8,61	23,33	3,37
2014	5,04	0,72	4,13	0,59	8,31	1,19	61,80	8,11	25,70	3,67
2015	5,36	0,75	6,91	0,97	6,20	0,87	60,29	7,74	26,23	3,67
2016	4,79	0,70	10,04	1,46	5,49	0,80	53,95	7,12	30,71	4,46
2017	4,99	0,82	11,40	1,87	6,08	1,00	53,70	8,00	28,83	4,74
2018	5,28	0,84	13,70	2,17	5,87	0,93	54,31	7,81	25,83	4,09
2014–2018	5,09	0,76	9,23	1,41	6,39	0,96	56,81	7,75	27,46	4,12
2004–2018	6,26	0,87	8,35	1,17	6,64	0,93	60,92	7,82	22,82	3,24

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України, Державної казначейської служби України та Міністерства фінансів України [14–16].

формації є ситуативне переобтяження районних бюджетів необхідністю утримувати соціальну сферу досі не об'єднаних громад при втраті вказаними бюджетами доходної бази об'єднаних громад, що, як правило, наділені вищою іманентною фінансовою спроможністю.

Результати щомісячного моніторингу об'єднаних прагнень територіальних громад посвідчують стійку залежність результатів децентралізації від фінансової парадигми центральних органів виконавчої влади. Авторським колективом у складі В.С. Кравцова, І.З. Стороженської та П.В. Жука обгрунтовано рестрикційні заходи, що можуть оптимізувати процес об'єднання територіальних громад [9]. На нашу думку, практичної імплементації заслуговує пропозиція щодо зрівняння бюджетного статусу об'єднаних та не об'єднаних громад, яка імпліцитно підштовхуватиме громади з низьким фіскальним потенціалом до об'єднання та / або приєднання до існуючих об'єднань. Проте рекомендоване авторами пряме регулювання децентралізаційних процесів вважаємо надмірним і таким, що може суттєво погіршити пропорції відтворювального процесу та знизити досягнутий рівень добробуту. Об'єднання громад та посилення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування повинно підпорядковуватися критерію раціональності та відбуватися виключно на добровільних засадах, враховуючи ризики поглиблення внутрірегіональної асиметрії розвитку територій.

Оптимізація розмірів та чисельності територіальних громад шляхом їх об'єднання дозволяє: а) раціоналізувати структуру видатків публічного адміністрування; в) уніфікувати вартість і стандартизувати якість суспільних послуг, одержуваних їх мешканцями. Раціоналізація структури можлива за критерієм впливу видатків місцевих бюджетів на динаміку валового внутрішнього та регіонального продукту. На основі моделі виробничої функції Кобба–Дугласа (2) можна припустити, що

економічне зростання регіону переважно залежить від обсягу і структурної композиції інвестицій у фізичний та інтелектуальний капітал:

$$GRP_j = A * L_j^\alpha * K_j^\beta \quad (2),$$

де GRP_j — валовий регіональний продукт (gross regional product) j -ої адміністративно-територіальної одиниці; A — сукупна продуктивність факторів виробництва, технологічний коефіцієнт (total factor productivity, technological coefficient); L_j — затрати праці (labor input) j -ої адміністративно-територіальної одиниці; K_j — затрати капіталу (capital input) j -ої адміністративно-територіальної одиниці; α — коефіцієнт еластичності випуску за затратами праці (the output elasticity of labor); β — коефіцієнт еластичності випуску за затратами капіталу (the output elasticity of capital).

Функціональна класифікація передбачає виділення низки груп однорідних видатків місцевих бюджетів, зокрема витрат на: 1) здійснення загальнодержавних функцій, 2) оборону; 3) громадський порядок, безпеку та судову владу; 4) економічну діяльність; 5) охорону навколишнього середовища; 6) житлово-комунальне господарство; 7) фізичний і духовний розвиток; 8) освіту; 9) соціальні захист та забезпечення. Перші три з названих групи видатків прямо не пов'язані зі зростанням суспільного виробництва чи добробутом населення, проте мають превентивне призначення, адже забезпечують інституційні умови для регулювання економічного розвитку. Решта груп пов'язана з інвестуванням у фізичний та / або інтелектуальний капітал, соціальну підтримку населення. Множинні взаємозв'язки між змінами їх вагових коефіцієнтів та темпами економічного зростання становлять важливий об'єкт наукового вивчення.

Роберт Дж. Барро й Хав'єр Сала-і-Мартін запропонували методологічний підхід до визначення категорій

продуктивних і непродуктивних видатків. Продуктивними пропонувалося вважати будь-які видатки бюджету, відносно зростання яких суттєво акселерує суспільне виробництво, непродуктивними ж — всі інші [1; 2]. Надалі запропонована методологія була вдосконалена, оскільки низка інституційних чинників та макроекономічна циклічність можуть суттєво вплинути на характер залежності змін видатків і темпів виробництва.

Нами було виділено та проаналізовано п'ять основних груп видатків, що представлено у таблиці 2. Проведений аналіз свідчить, що найбільшу питому вагу мали видатки на розвиток людського капіталу та на соціальний захист і соціальне забезпечення, складаючи разом понад 80,00 % у загальній структурі видаткової частини місцевих бюджетів.

У складі видатків на управління, оборону та громадську безпеку традиційно найвагомішим компонентом були витрати на забезпечення загальнодержавних функцій. Їх середнє значення за весь період становило 6,00 % у структурі видатків, а питома вага у ВВП — 0,83%. Заходи щодо оптимізації послуг публічного адміністрування спричинили градуальне зменшення їх вагового коефіцієнту у загальній структурі з 7,25 % у 2004—2008 роках до 4,96 % у 2014—2018 роках та відповідного зменшення рівня перерозподілу ВВП з 0,92% до 0,74 %. Видатки на оборону, громадський порядок, безпеку та судову владу фінансувалися переважно з державного бюджету та в контексті місцевих бюджетів виявилися статистично незначущими, складаючи в середньому 0,26 % у загальній структурі.

Питома вага видатків на економічну діяльність характеризувалася значною волатильністю. Найвищі її значення характерні для докризового 2007 року — 11,17 %, а також починаючи з 2016 року, коли річний приріст перевищив 3,00 в. п., а показник набув стійкої позитивної динаміки. Найнижчі вагові коефіцієнти досліджуваного індикатора спостерігалися в період Великої Рецесії та в 2014—2015 роки. Середнє значення питомих ваг цієї категорії видатків у загальній структурі в 2004—2018 роках склало близько 8,35 % або 1,17 % ВВП.

Аналогічні тенденції виявилися характерними і для видатків на розвиток інфраструктури та охорону навколишнього середовища. Статистична значущість екологічних видатків місцевих бюджетів виявилася невисокою, оскільки їх середня питома вага у структурі не перевищувала 0,50 %, а у ВВП — 0,07 %. Видатки на житлово-комунальне господарство традиційно характеризувалися значною питомою вагою у структурі, сягнувши максимального значення 10,84 % у 2006 році. Середнє значення показника 6,14 %, що еквівалентно 0,86% ВВП було досягнуто завдяки поступовому зниженню у період 2014—2018 років. Примітним є факт, що індикатор зростав у 2014 році, коли спостерігалася загальне погіршення соціально-економічної ситуації в країні.

Суттєвий вплив на споживчу та інвестиційну поведінку населення традиційно мають видатки на: а) розвиток людського капіталу; б) соціальний захист та соціальне забезпечення. Призначення цих категорій видатків та їх сукупний ефект кардинально різняться. Перша група здійснюється із метою примноження інтелек-

туальних цінностей та охорони здоров'я суспільства, друга — із метою зниження соціальної напруженості та елімінації ймовірних конфліктів. Продуктивність першої категорії апіорі вища, проте не досягається автоматично, виступаючи наслідком реалізації стратегії, реалізованої органами місцевого самоврядування впродовж тривалого часу.

Середні видатки місцевих бюджетів на освіту — 31,07 % і охорону здоров'я — 26,01 % є зіставними за ваговими коефіцієнтами і загальним трендом. Середня питома вага видатків на освіту у загальній структурі місцевих бюджетів помірно знизилася з 30,47 % у 2004—2008 роках до 29,38 % у 2014—2018 роках, що частково пояснюється провадженням бюджетної децентралізації й освітньої реформи, внаслідок якої оптимізовано вартість та стандартизовано якість надання населенню послуг. Найбільшу частку у місцевих бюджетах видатки на освіту становили у 2009—2013 роках — 33,36 % (що відповідало близько 4,82 % ВВП).

Освітня реформа в Україні ознаменувалася формуванням спеціальних округів, створенням опорних шкіл та їх філій, організацією трансферу учнів до шкіл з використанням шкільних автобусів, оптимізацією комплектності класів тощо. Станом на кінець 2018—2019 навчального року в Україні діяло 793 опорні школи та 1284 їх філії, де навчалося 347175 учнів; в об'єднаних територіальних громадах працювало 343 опорні школи і 551 їх філія, що забезпечували навчальний процес для 154548 учнів. Ефективне провадження реформи стало можливим завдяки поліпшенню транспортного сполучення та організації трансферу школярів: загалом 66237 учнів (з них — 31661 у об'єднаних територіальних громадах) підвозилися до опорних шкіл. Однак мала чисельність та низька щільність населення в окремих об'єднаних територіальних громадах, зокрема об'єктивний дефіцит їх учнівського контингенту, перешкоджають планам формування повноцінного освітнього округу з опорною школою та її філіями, спонукає до формування округів, що не співпадають з межами відповідних громад. Подібні проблеми виникають і у разі фінансування місцевим самоврядуванням закладів дошкільної і професійно-технічної освіти [21].

Відбувається поступова передача середніх освітніх закладів з відання районних державних адміністрацій до юрисдикції місцевих самоврядних органів. За даними щомісячного моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування частка загальноосвітніх шкіл, що перебувають в управлінні райдержадміністрацій з січня по червень 2019 року скоротилася на 2,6 відсоткові пункти, склавши 55,5 % від загальної кількості вказаних освітніх установ. Водночас значну частку видатків місцевих бюджетів на освіту становлять кошти, спрямовані не на власне генерування та примноження інтелектуального потенціалу суспільства, а витрати на утримання будівель і споруд, комунальне господарство тощо. Попри їх безумовну значущість, вони не можуть однозначно ідентифікуватися у якості продуктивних, потребують перегляду і оптимізації.

Повноваження органів місцевого самоврядування щодо оплати комунальних платежів освітніх закладів за умов фіскальної децентралізації потребують додатко-

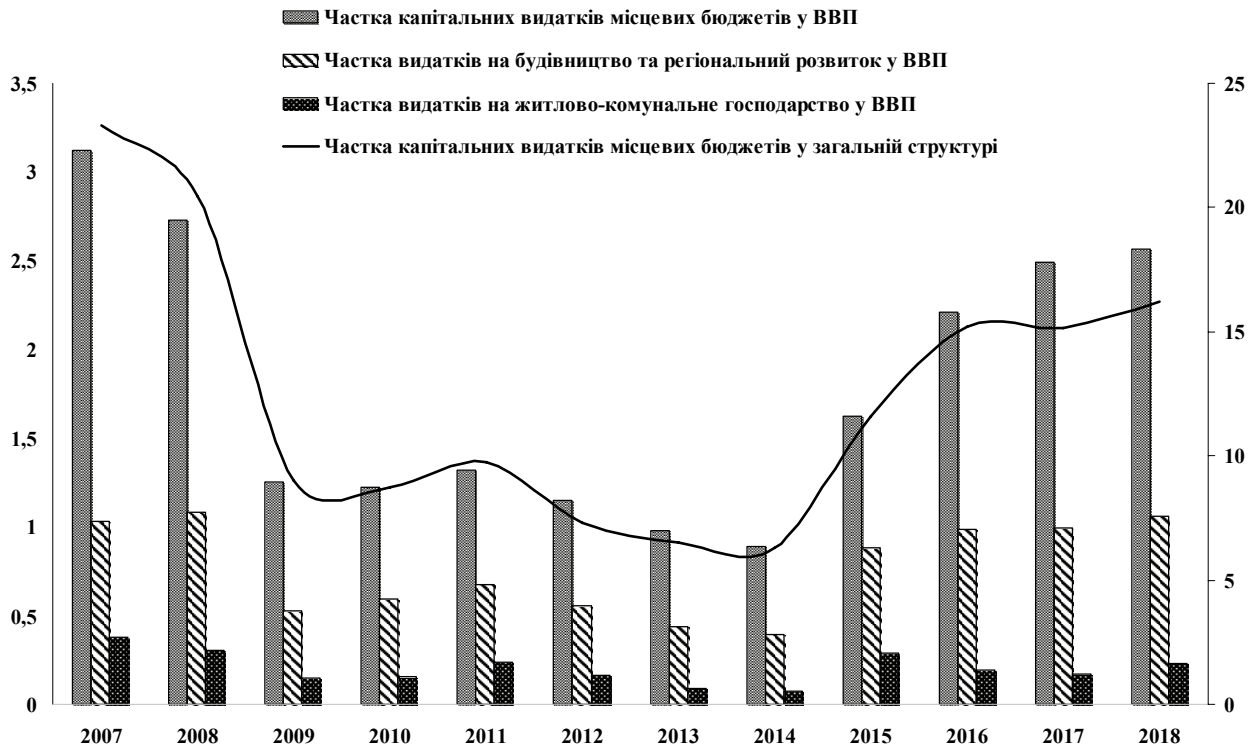

Рис. 1. Динаміка питомої ваги видатків бюджетів розвитку у ВВП та загальній структурі місцевих бюджетів України у 2007–2018 роках, %

Джерело: побудовано автором на основі даних Державної служби статистики України та Державної казначейської служби України [14–15].

вого інституційного визначення. Наразі з цією метою місцевим бюджетам надаються додаткові цільові доцільності, однак уточнення вимагають механізми її розподілу в контексті дотримання стратегічної задачі енергозбереження. Іншим проблемним аспектом є ймовірність порушення фіскальної дисципліни у формі планування місцевих бюджетів із апіорі завищеними доходами, а потім формулюванням місцевим самоврядуванням вимог щодо додаткового бюджетного асигнування.

Вітчизняними дослідниками, зокрема Л.Г. Ловінською, акцентовано увагу на недосконалої методики визначення середньої вартості освітніх послуг [22]. Так, структура витрат, які включаються за чинною методикою Міністерства освіти і науки України до розрахунку орієнтовної середньої їх вартості, є дещо дискусійною. Частина елементів, у т. ч. витрати на виплату стипендій та капітальні інвестиції, згідно чинної облікової практики суттєво викривлюють й занижують середню вартість названих послуг. Застосовуваний статистичний облік відповідних бюджетних видатків уніфікує та водночас нівелює особливості освітнього процесу в конкретному навчальному закладі, зокрема щодо співвідношення учнівського та викладацького контингенту тощо.

Витатки місцевих бюджетів на охорону здоров'я становили 26,76 % у 2004–2008 роках, 27,36 % у 2009–2013 роках та 23,90 % у 2014–2018 роках, що склало в середньому 2,74 %, 3,23 % та 2,82 % ВВП відповідних періодів. Основними статтями медичних видатків місцевого самоврядування в цей період були витрати на утримання поліклінік і амбулаторій, лікарень та санаторно-курортних закладів, а також надання швидкої і невідкладної допомоги населенню. Бюджетні кошти витрачалися на інфраструктурні проекти, техніч-

не оновлення та переоснащення медичних закладів, а також розширення автопарку для діючих та нових амбулаторій. З метою впорядкування видатків місцевих бюджетів на охорону здоров'я доцільно проаналізувати множинні взаємозалежності зміни цих витрат і низки соціально-демографічних і економічних параметрів, зокрема старіння населення, зміни технологічного устрою тощо. Удосконалення потребують процедури публічного аудиту та контролю медичних видатків в контексті забезпечення перманентної фінансової стійкості місцевих бюджетів.

Витатки на духовний та фізичний розвиток становили відносно невелику, проте статистично значущу, частку витрат місцевих бюджетів. Їх середня питома вага у структурі впродовж всього аналізованого періоду — 3,85 %, що відповідає приблизно 0,54 % ВВП. Вказана група видатків характеризувалася поступовим скороченням питомої ваги у загальній структурі. Основними видатковими статтями для місцевих бюджетів були витрати на культуру і мистецтво, зокрема на театри, музеї, виставки та бібліотеки, а також фізичну культуру і спорт. Подібні витатки мають іманентний комерційний потенціал, адже не лише сприяють рекреації, а й здатні активізувати внутрішній та зовнішній туризм.

Витатки місцевих бюджетів на соціальний захист та забезпечення характеризуються неоднорідністю. Їх частина, що спрямовується на виплату стипендій, безпосередньо впливає на розвиток інтелектуального потенціалу. Водночас безадресність як рудимент патерналістської концепції соціального забезпечення знижує ефективність бюджетної політики у сфері видатків. Саме на рівні місцевого самоврядування існує можливість ідентифікації і таргетування реальної потреби населен-

ня адміністративно-територіальної одиниці у соціальному захисті та забезпеченні, ранжирування громадських запитів, категоризація одержувачів відповідної фінансової допомоги, що в середньо- та довгостроковій перспективі дозволяє максимально знизити частку непродуктивних видатків без зниження рівня добробуту та уникаючи суспільної конфронтації.

Частка видатків означеної групи у загальній структурі впродовж періоду 2004—2018 років стійко зростала. Так, у 2004—2008 роках вони складали близько 17,68 % витрат місцевих бюджетів, у 2009—2013 роках — 23,33 %, у 2014—2018 роках — 27,46 %. Їх середня частка у ВВП у вказаних періодах також мала зростаючу тенденцію, становлячи 2,23 %, 3,37 % та 4,12 % відповідно. Подібна тенденція може бути інтерпретована доволі контроверсійно, адже однозначна ідентифікація видатків на соціальний захист і соціальне забезпечення у якості продуктивних або непродуктивних практично неможлива. Органи місцевого самоврядування мають вжити заходів щодо посилення продуктивності даної групи видатків на основі точної оцінки громадських потреб у застосуванні відповідного фінансового інструментарію із пріоритетом стійкого економічного зростання.

Г.В. Возняк, аналізуючи досягнутий ступінь фіскальної автономії констатує, що значна частина публічних видатків скоріше деконцентрована, ніж децентралізована, а це певним чином дистанціює територіальні громади від повноти фінансових прав і свобод, сповільнює темпи економічного розвитку. Автор також відзначає асиметрію фінансової спроможності територіальних громад та збереження дотаційності місцевих бюджетів, що може бути подолано на основі імплементації стратегічного підходу фінансового управління [8].

Доцільним видається горизонтальний аналіз фактично досягнутих темпів економічного зростання територіально-адміністративних одиниць в контексті значущих характеристик політики відповідних органів місцевого самоврядування у сфері публічних видатків. Водночас має враховуватися інерційність процесів розвитку, лаговий ефект, у також інтенсивність заходів фіскального вирівнювання регіонів.

У загальному випадку продуктивні видатки можуть бути ототожнені з видатками розвитку, здійснюваними із врахуванням середньострокової та стратегічної перспектив, покликаних забезпечити стійкий приріст фізичного та інтелектуального капіталів. Згідно з бюджетною класифікацією в Україні диференціюються видатки споживання та розвитку. Останні, згідно з п. 2 ст. 71 Кодексу, включають капітальні видатки, зокрема капітальні трансферти іншим бюджетам, внески місцевих самоврядних органів до статутного капіталу різноманітних суб'єктів господарювання, кошти на розроблення містобудівної документації та проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок, що перебувають у межах відповідних юрисдикцій, а також витрати на погашення місцевого боргу і виконання гарантійних зобов'язань територіальних громад. Безпосередній склад бюджетів розвитку залежить від пріоритетів, визначених органами місцевого самоврядування. Динаміку основних компонентів таких бюджетів подано на рисунку 1.

Основними структурними компонентами, що можуть бути однозначно ідентифікованими у складі видатків бюджету розвитку є витрати на житлово-комунальне господарство, а також на будівництво та регіональний розвиток. Впродовж 2007—2018 років динаміка бюджетів розвитку була нечіткою. Так, на початку періоду їх питома вага у ВВП сягала максимального значення — 3,12 %. У період Великої Рецесії намітився суттєвий спад (–0,39 в. п. у 2008 році та –1,48 в. п. у 2009 році), що мав екзогенне походження. Скорочення питомої ваги видатків бюджетів розвитку у ВВП спостерігалось до 2014 року включно, коли індикатор сягнув мінімального за період значення — 0,89 %, що співпало із загальним розбалансуванням соціально-економічного становища країни. Заходи фіскальної децентралізації сприяли поступовому зростанню показника на 0,74 в. п. вже в 2015 році, хоча річна амплітуда росту з того часу мала спадну динаміку, в період до 2018 року включно спостерігалось зростання відповідного вагового показника.

Динаміка основних структурних елементів бюджетів розвитку була достатньо симетричною загальному показнику, проте характеризувалася деякими особливостями. Максимальна річна амплітуда спаду видатків на будівництво та регіональний розвиток, що складала –0,55 в. п., зафіксована у 2009 році; максимальна амплітуда зростання показника в межах 0,49 в. п. характерна для 2015 року, однак зростання відповідного вагового коефіцієнта супроводжувалося розбалансуванням процесів суспільного виробництва загальним зниженням ВВП. Наприкінці аналізованого періоду даний ваговий індикатор досягнув значення 1,06 %, що виявилось лише на 0,02 в. п. менше максимуму, зафіксованого у 2008 році. Питома вага видатків на житлово-комунальне господарство у ВВП характеризувалася меншою волатильністю: максимальний спад показника склав –0,15 в. п. у 2009 році, а максимальний приріст становив 0,21 в. п. у 2015 році. Таким чином можна констатувати, що започаткування фіскальної децентралізації певним чином сприяло зміцненню фінансового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць щодо реалізації проектів регіонального (в т. ч. інфраструктурного) розвитку.

Питома вага видатків бюджетів розвитку у загальній структурі видатків місцевих бюджетів впродовж періоду була досить волатильним індикатором. Його загальна тенденція подібна до характеру змін описаних вище: максимальне значення 23,33 % зафіксовано у 2007 році, мінімальне 6,30 % — у 2014 році. Максимальний спад, еквівалентний 11,43 в. п., відмічено у 2009 році, за мінімальним значенням показника спостерігався максимальний ріст, еквівалентний 5,32 в. п., що зафіксовано у 2015 році. Досягнуте наприкінці аналізованого періоду значення 16,19 % хоча й не досягнуло вихідних параметрів аналізованого індикатора, проте свідчить про поступове відновлення позитивної макроекономічної динаміки на основі ефективного провадження заходів фіскальної децентралізації.

З метою аналізу впливу видатків місцевих бюджетів на валовий внутрішній продукт застосовуємо економетричні методи аналізу, використовуючи номінальні квартальні значення наведених вище показників у періоді 2007—2019 років. Відповідне кореляційно-регресійне

рівняння визначає взаємозв'язок між обсягами номінального ВВП та видаткової частини місцевих бюджетів. Рівняння має вигляд (3):

$$y = 60642,6 + 5,661x, R^2 = 0,907, \quad (3),$$

де y — обсяг номінального ВВП, млн грн; x — обсяг видаткової частини місцевих бюджетів, млн грн

Виходячи з цього рівняння можна дійти висновку, що при збільшенні видатків місцевих бюджетів на 1 млн грн обсяг номінального ВВП зростає на 5,661 млн грн у періоді з 2007 по 2019 рік при достатньому значенні скоригованого коефіцієнта детермінації. Така залежність між досліджуваними показниками є статистично значущою.

З метою поглиблення аналізу впливу видаткової частини місцевих бюджетів на обсяг номінального ВВП досліджено взаємозв'язок між номінальним ВВП та капітальними видатками місцевих бюджетів, а також капітальними інвестиціями, здійснених за рахунок коштів місцевих бюджетів. Період аналізу також охоплює 2007—2019 роки, нами проаналізовано квартальні значення наведених вище показників. Знайдено такі кореляційно-регресійні рівняння (4, 5):

$$y = 274969,3 + 19,461x_1, R^2 = 0,604 \quad (4),$$

$$y = 335054,7 + 4,220x_2, R^2 = 0,632, \quad (5),$$

де x_1 — капітальні видатки місцевих бюджетів, млн грн; x_2 — капітальні інвестиції, здійснені за рахунок коштів місцевих бюджетів, млн грн.

Таким чином, можна спостерігати, що найбільший вплив на номінальний ВВП мають капітальні видатки місцевих бюджетів. У разі зростання їх обсягу на 1 млн грн, обсяг номінального ВВП збільшується на 19,461 млн грн відповідно у скоригованому коефіцієнті детермінації на рівні 0,604. Менше значення цього показника у порівнянні з попереднім рівнянням пояснюється нерівномірністю розподілу даних видатків в розрізі кварталів. Зафіксовано стійке градуальне зростання обсягу капітальних видатків від I до IV кварталу, що обумовлене особливостями бюджетного планування і виконання бюджету та потребує удосконалення інституційних засад бюджетного процесу. Встановлено, що за період 2007—2019 років у разі збільшення капітальних інвестицій, за рахунок коштів місцевих бюджетів на 1 млн грн номінальний ВВП зростає на 4,220 млн грн, при скоригованому коефіцієнті детермінації $R^2=0,632$. З огляду на зазначене, важливим є підвищення ефективності здійснюваних капітальних інвестицій за рахунок коштів бюджету, в тому числі в основних капітал. Наразі існують певні складнощі, пов'язані із раціональним використанням бюджетних коштів. У сфері розвитку житлово-комунального господарства та інфраструктурних проєктів найсприятливішим є період з червня по жовтень, тому важливим є акумуляція коштів на відповідні цілі на рахунках органів місцевого самоврядування саме для цього періоду, наразі найбільші асигнування виділяються у IV кварталі — коли ефективно освоїти кошти доволі складно; необхідно також завчасно проводити тендерні процедури для здійснення вказаних робіт; а також фокусувати увагу на якості їх виконання. Актуальним та доцільним є вдосконалення методологічних підходів до середньострокового прогнозування і планування бюджету на місцевому рівні, що дозволить усунути виявлені недоліки та підвищити загальний рівень бюджетної результативності.

ВИСНОВКИ

Видатки місцевих бюджетів відіграють значну роль у забезпеченні суспільного добробуту. За рахунок місцевих публічних видатків здійснюється фінансування важливих для мешканців територіальних громад освітніх, медичних, соціальних програм. За період 2004—2018 років середнє значення питомої ваги бюджетних видатків на вищезазначені цілі складало 83,74%. На сучасному етапі економічних перетворень доцільно підвищувати якість суспільних послуг, які надаються населенню за рахунок бюджетних коштів. Реалізація зазначеного потребує здійснення виважених змін у сфері бюджетної політики інституційного характеру, оптимізації видатків бюджету, що можливо здійснити за рахунок об'єднання територіальних громад та детермінації їх спільних пріоритетів економічного і соціального розвитку. Визначено, що видатки місцевих бюджетів мають позитивний вплив на динаміку номінального ВВП. Однак діюча система планування бюджетів та їх виконання не дозволяє ефективно використати асигнування на здійснення капітальних інвестицій, зокрема в інфраструктуру. Актуальним та доцільним є розвиток методологічних підходів до середньострокового бюджетного прогнозування і планування бюджету на місцевому рівні, що дозволить підвищити загальний рівень бюджетної результативності.

Література:

1. Afonso A., & Fernandes S. (2008). Assessing and explaining the relative efficiency of local government. *The Journal of Socio-Economics*, 37 (5), 1946—1979.
2. Afonso A., Schuknecht L., & Tanzi V. (2010). Income distribution determinants and public spending efficiency. *The Journal of Economic Inequality*, 8 (3), 367—389.
3. Barro R. J. (1996). Determinants of economic growth: a cross-country empirical study (No. w5698). National Bureau of Economic Research.
4. Barro R. J., & Sala-i-Martin X. (2003). *Economic growth* (2nd ed.). Massachusetts: MIT Press.
5. Buchanan J. M., & Musgrave R. A. (1999). *Public finance and public choice: two contrasting visions of the State*. Mit Press.
6. Lewis B. D. (2017). Local government spending and service delivery in Indonesia: the perverse effects of substantial fiscal resources. *Regional Studies*, 51 (11), 1695—1707.
7. Tanzi V. (1995). Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects (pp. 295—316). Washington. CDC: World Bank.
8. Возняк Г.В. Роль фінансової децентралізації в забезпеченні сталого ендегенного зростання регіонів України. *Фінанси України*. 2017. № 7. С. 100—117.
9. Кравців В.С., Сторонянська І.З., Жук П.В. Реформування територіальної основи місцевого самоврядування в контексті його фінансової спроможності. *Економіка України*. 2017. № 1. С. 41—51.
10. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.

11. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. І.Я. Чугунова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 350 с.
 12. Chugunov I.Y., Pasichnyi M.D. Fiscal policy for economic development. Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 54—61.
 13. Chugunov, I., & Pasichnyi, M. (2018). Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. *Investment Management and Financial Innovations*, 15 (4), 113-122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
 14. Веб-портал Державної казначейської служби України: Інформація про виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua>
 15. Державна служба статистики України: Економічна статистика / Макроекономічна статистика / Тенденції ділової активності [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
 16. Веб-портал Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/>
 17. Oates W. E. (1999). An Essay on Fiscal Federalism, *Journal of Economic Literature*, 37 (3), 1120—1149.
 18. Tiebout C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of political economy*, 64 (5), 416—424.
 19. Allers M. A., & Geertsema J. B. (2016). The effects of local government amalgamation on public spending, taxation, and service levels: Evidence from 15 years of municipal consolidation. *Journal of Regional Science*, 56 (4), 659—682.
 20. Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII "Про добровільне об'єднання територіальних громад" / База даних "Законодавство України" / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
 21. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування / Децентралізація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring>
 22. Ловінська Л. Г. Визначення вартості освітніх послуг. Фінанси України. 2017. № 2. С. 12—26.
- References:
1. Afonso, A. and Fernandes, S. (2008), "Assessing and explaining the relative efficiency of local government", *The Journal of Socio-Economics*, vol. 37 (5), pp. 1946—1979.
 2. Afonso, A. Schuknecht, L. and Tanzi, V. (2010), "Public sector efficiency: evidence for new EU member states and emerging markets", *Applied Economics*, vol. 42 (17), pp. 2147—2164.
 3. Barro, R. J. (1996), *Determinants of economic growth: a cross-country empirical study* (No. w5698), National Bureau of Economic Research, USA.
 4. Barro, R. J. and Sala-i-Martin, X. (2003), *Economic growth*, 2nd ed., MIT Press, Massachusetts, USA.
 5. Buchanan, J. M. and Musgrave, R. A. (1999), *Public finance and public choice: two contrasting visions of the State*, Mit Press, USA.
 6. Lewis, B. D. (2017), "Local government spending and service delivery in Indonesia: the perverse effects of substantial fiscal resources", *Regional Studies*, vol. 51 (11), pp. 1695—1707.
 7. Tanzi, V. (1995), *Fiscal federalism and decentralization: A review of some efficiency and macroeconomic aspects*, World Bank. Washington, USA, pp. 295—316.
 8. Vozniak, H. V. (2017), "The role of financial decentralization in ensuring sustainable endogenous growth of regions of Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol 7, pp. 100—117.
 9. Kravtsiv, V. S. Storoniaska, I. Z. and Zhuk P. V. (2017), "Reforming the territorial basis of local self-government in the context of its financial capacity", *Ekonomika Ukrainy*, vol 1, pp. 41—51.
 10. Mazaraki, A. A. Chuhunov, I. Ya. Pavelko, A. V. and Kanieva, T. V. (2015), *Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren [State financial regulation of economic transformations]*, *Kyivskiy natsionalnyy torhovelno-ekonomichnyy universytet*, Kyiv, Ukraine.
 11. Chugunov, I. Y. Koroviy, V. V. Kanieva, T. V. and Pasichnyi, M. D. (2018), *Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehulivannia ekonomiky [Fiscal policy in the system of economic regulation]*, *Kyivskiy natsionalnyy torhovelno-ekonomichnyy universytet*, Kyiv, Ukraine.
 12. Chugunov, I. Y. and Pasichnyi, M. D. (2018), "Fiscal policy for economic development", *Naukovy visnyk Polissia*, vol. 1 (13), no. 1, pp. 54—61.
 13. Chugunov, I. and Pasichnyi, M. (2018), "Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15 (4), pp. 113—122. doi: 10.21511/imfi.15(4).2018.09.
 14. Web portal of the State Treasury of Ukraine (2019), "Information on the State Budget's execution", available at: <http://www.treasury.gov.ua> (Accessed 29 July 2013).
 15. State Statistics Service of Ukraine (2019), "Economic statistics. Macroeconomic statistics. Trends in business activity", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 29 July 2013).
 16. Web portal of the Ministry of Finance of Ukraine (2019), available at: <https://www.minfin.gov.ua/> (Accessed 29 July 2013).
 17. Oates, W. E. (1999), "An Essay on Fiscal Federalism", *Journal of Economic Literature*, vol. 37 (3), pp. 1120—1149.
 18. Tiebout, C. M. (1956), "A pure theory of local expenditures", *Journal of political economy*, vol. 64 (5), pp. 416—424.
 19. Allers, M. A. and Geertsema, J. B. (2016), "The effects of local government amalgamation on public spending, taxation, and service levels: Evidence from 15 years of municipal consolidation", *Journal of Regional Science*, vol. 56 (4), pp. 659—682.
 20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *The Law of Ukraine "On voluntary association of territorial communities"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19> (Accessed 29 July 2013).
 21. Decentralization (2019), "Monitoring of the process of power decentralization and local governance reform", available at: <https://decentralization.gov.ua/mainmonitoring> (Accessed 29 July 2013).
 22. Lovinska, L. H. (2017), "Determining the value of educational services". *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 12—26. *Стаття надійшла до редакції 30.07.2019 р.*

М. В. Ляшенко,
аспірант відділу земельних відносин та природокористування,
Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки"
ORCID ID: 0000-0002-7844-482X

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.57

СИНЕРГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО ТА ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ПІДХОДІВ У РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

М. Liashenko,
postgraduate student of the Department of Land Relations and Nature Management,
National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"

SYNERGY OF INNOVATIVE AND ECOLOGICALLY-SAFE APPROACHES IN LIVESTOCK DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті розглядаються дискусійні питання щодо впливу тваринництва на обсяги та динаміку викидів парникових газів. Показано полярність оцінок впливу тваринництва на забруднення атмосфери. Здійснено емпіричні розрахунки, які доводять, що вплив тваринництва на забруднення атмосфери невеликий, а його динаміка спадаюча та існують можливості подальшого зниження. Аргументовано необхідність введення поняття екологічна собівартість продукції тваринництва. Доведено, що існують великі резерви зниження екологічної собівартості молока за рахунок істотного підвищення продуктивності корів (інтенсивний фактор), а не скорочення поголів'я (екстенсивний фактор). З'ясовано, що внаслідок скороченням поголів'я корів та їх продуктивності за роки незалежності, проблема забезпечення населення України продукцією тваринництва є актуальнішою, ніж зменшення викидів. Доведено необхідність синергії інноваційного та екологобезпечного підходів для розв'язання двох пріоритетних проблем сталого розвитку: продовольчого забезпечення та створення екологобезпечного середовища для життя і діяльності українців. Аргументовано потребу активного і негайного підвищення продуктивності худоби до рівня провідних країн світу у продовольчих та екологічних цілях: забезпечення українців якісними продуктами харчування тваринного походження на достатньому рівні та вихід на світові ринки задля постачання в країни, де така потреба не задовольняється.

The article deals with the discussion question of the impact of livestock farming on the volumes and dynamics of greenhouse gas emissions that causes climate change. Polarity of estimations of livestock impact on atmospheric pollution is shown. Empirical calculations have been made proving that the impact of animal husbandry on the pollution of the atmosphere is minimal, and its dynamics is declining and there are possibilities for further decline. Argued the need to introduce the concept of environmental cost of animal husbandry products — greenhouse gas emissions from dairy cattle per 1 ton of milk derived from cows. Proved that there are large reserves to reduce the environmental cost of milk by significantly improving cow productivity (an intense factor) rather than reducing livestock (an extensive factor). At the same time, due to productivity growth, a significant reduction in the environmental cost of production can be achieved: a) while reducing the number of livestock; b) when the number of livestock is constant; c) with moderate (slight) increase in the number of livestock. Defined that as a result of the decline in the number of cows and their productivity during the years of independence, the problem of providing livestock products to the Ukrainian population is more relevant than reducing emissions. In comparison with the 1990s, the number of dairy cattle decreased by four times. Comparison of livestock farms with different intensification levels showed that if they all intensified dairy farming as the most productive, GHG emissions would be 1.6 times lower than now. The need for synergy of innovative and ecologically-safe approaches to solve two

priority issues of sustainable development was formulated and proved: food supply and the creation of ecologically-safe environment for the life and activities of Ukrainians. The need for active and immediate improvement of livestock productivity to the level of the leading countries of the world from social and ecological point of view is justified: providing Ukrainians with quality food products of animal origin at a sufficient level and entering the global markets to supply countries, where such need is not satisfied. This will provide an additional positive effect for Ukraine from an economic point of view.

Ключові слова: тваринництво, молочне скотарство, продуктивність корів, продовольче забезпечення, екологічна безпека, викиди парникових газів, екологічна собівартість.

Key words: livestock, dairy cattle breeding, productivity of cows, food security, ecological safety, greenhouse gas emissions, ecologically cost.

ВСТУП І ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Активна діяльність людини спричиняє збільшення викидів парникових газів. Останнім часом нерідко стверджується, що основна відповідальність за викиди парникових газів лягає на тваринництво. Водночас висловлюються радикальні пропозиції щодо скорочення галузі та споживання її продукції населенням. Тваринництво продовжує відігравати вагомий роль у продовольчому забезпеченні населення, у боротьбі з бідністю та голодом. Ця проблема залишається досить гострою. Це свідчить, що визначена тема ще дуже слабо досліджена, тому є актуальною в Україні, де постійно скорочується поголів'я тварин, а зростання їх продуктивності не компенсує це скорочення. Навіть більше, для України, яка за роки незалежності досягла значного скорочення викидів парникових газів, проблема забезпечення населення продукцією тваринництва стала актуальнішою, ніж скорочення викидів. Тому досягнення ефектизації та збалансованості цих двох векторів розвитку є дуже актуальним. Досягнення цього можливо за рахунок синергії інноваційного та екологобезпечного підходів у розвитку тваринництва.

ОГЛЯД ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемі екологізації сільського господарства вже приділено достатньо уваги. Ці питання досліджували Л.С. Гринів [7], О.І. Фурдичко [14], М.Є. Жукорський [9], О.В. Никифоров [9], О.В. Хомаківська [15]. Водночас питання конкретної оцінки впливу тваринництва на забруднення атмосфери в Україні досліджувалося ще не достатньо. Його опосередковано торкалися в своїх працях Н.В. Палапа [12], Н.Б. Пронь [12], О.В. Устименко [12]. Але думки дослідників, які приділяли певну увагу цій темі, мають істотне розходження. До того ж немає досліджень щодо об'єктивної та збалансованої оцінки галузі як важливого джерела продовольчого забезпечення та екологобезпечного господарювання в Україні. В зв'язку з цим є потреба у формуванні обґрунтованого підходу щодо оцінки впливу тваринництва на розв'язання двох пріоритетних проблем сталого розвитку: про-

довольчого забезпечення та створення екологобезпечного середовища для життя і діяльності людей в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — провести аналіз існуючих досліджень щодо впливу тваринництва на забруднення атмосфери, перевірити їх об'єктивність емпіричними розрахунками, запропонувати конструктивний підхід розв'язання проблеми на основі синергії інноваційного та екологобезпечного підходів до розвитку тваринництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Про вплив тваринництва на збільшення викидів парникових газів, що зумовлюють зміни клімату, стверджують практично всі дослідники, які вивчають цю проблему [12]. Однак оцінки цього впливу дуже різні.

Серед дослідників є чимало таких, які дуже гіпотетично представляють вплив тваринництва на потепління клімату. Наприклад, експерти Світового банку Р. Гудланд і Дж. Ангелс вважають, що частка тваринництва в структурі викидів парникових газів сягає 51% [1]. Аналітик із FAO X. Штайнфельд стверджує, що "Тваринництво є одним з головних винуватців найбільш серйозних екологічних проблем в сьогодинньому світі" [10]. П. Вишебаба стверджує, що весь транспорт, енергетика та промисловість світу разом узяті шкодять менше, ніж тваринницькі ферми [6].

Водночас є дослідники, які притримуються більш конструктивних позицій. Так, експерт Compassion in World Farming О. Богачик відводить цій галузі всього 9% світових викидів вуглекислого газу та 37% викидів метану від загальної кількості, що утворюється в результаті діяльності людини [5]. За даними І. Лучки та Є. Дзєня 75% метану виділяється великою рогатою худобою [11]. У звітах FAO на тваринництво відводиться всього 18% всіх викидів парникових газів. На цю галузь припадає 16% річних світових викидів метану. Від органічних відходів тваринництва (гною) в атмосферу потрапляє 7% закису азоту від їх загального обсягу [2].

Зазначені суперечливі оцінки щодо впливу тваринництва на забруднення атмосфери зумовлюють не-

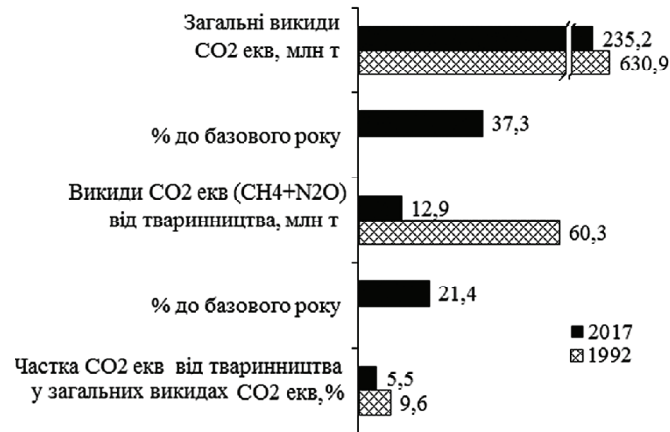
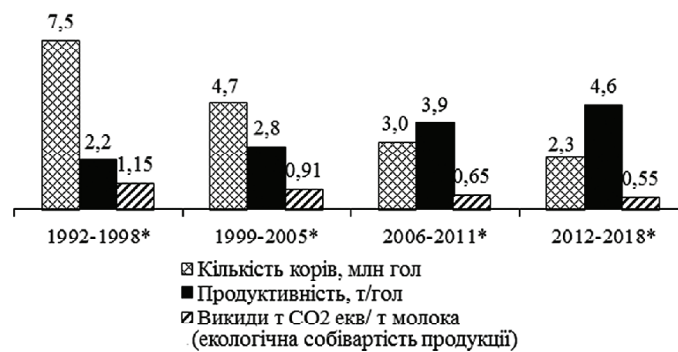

Рис. 1. Зміни в показниках викидів парникових газів в Україні

Джерело: розроблено за даними FAO [13], World Bank [4], Держстату [8].

Примітка: *середньорічні показники.

Рис. 2. Залежність рівня екологічної собівартості виробництва молока від рівня продуктивності корів в Україні

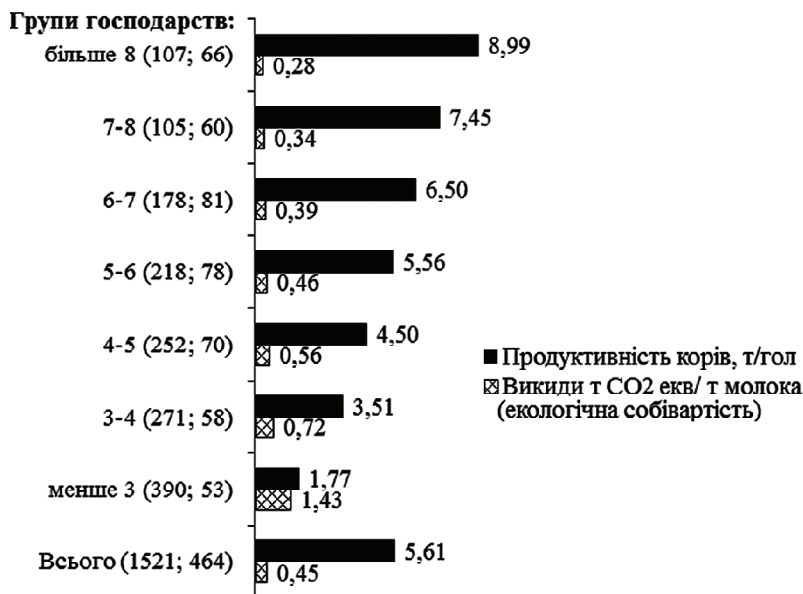
Джерело: розроблено за даними FAO [13], Держстату [8].

обхідність перевірки достовірності наведених оцінок. При цьому для зіставлення показників, викиди метану та нітрогену азоту доцільно виразити в еквіваленті CO₂, як це прийнято в міжнародній практиці. Проведені нами розрахунки показали, що частка CO₂ екв від тваринництва у загальних викидах парникових газів у 2017 р. складала 4,4%. Швидкість зростання світових викидів CO₂ екв у 1,5 рази перевищує швидкість збільшення викидів метану та оксид азоту від тваринництва. Якщо загальні викиди CO₂ екв у світі зросли з 27,7 млрд т у 1970 р. до 53,5 млрд т. у 2017 р., то від тваринництва всього з 1,8 млрд т. до 2,4 млрд т. За період з 1970 р. частка цих викидів у загальних обсягах скоротилася майже в 1,5 рази [4; 13]. Це свідчить про низький вплив викидів парникових газів від тваринництва на світову проблему глобального потепління.

В Україні ситуація дещо відрізняється. Тут спостерігається динаміка суттєвого зменшення викидів, як по загальних обсягах парникових газів, так і за рахунок тваринництва. У 2017 р., у порівнянні з 1992 р., загальні викиди зменшилися майже утричі. А обсяги викидів від тваринництва скоротилися майже в п'ять разів. Водночас частка викидів CO₂ екв від тваринництва у загальних викидах скоротилася з 9,6% у 1992 р. до 5,5% у 2017 р. (рис. 1). Отже, наведені розрахунки свідчать, що в Україні тваринництво не складає загрози потеплінню клімату. Його вплив на парниковий ефект невеликий, а динаміка спадаюча.

Водночас для більш об'єктивної оцінки екологічних ризиків з боку тваринництва треба враховувати роль цієї галузі у продовольчому забезпеченні населення. Адже, за даними ООН, саме за рахунок підвищення ефективності сільського господарства протягом останніх десятиліть удалось досягти скорочення майже вдвічі кількості людей, які голодують та недоїдають. Ця проблема продовжує залишатись дуже актуальною в пріоритетах ООН, зокрема, в стратегії та політиці сталого розвитку. Не менш гострою ця проблема залишається і в Україні, де частка продуктів тваринного походження у харчовому балансі українців нижча, ніж в ЄС. Отже, проблему екологізації тваринництва потрібно розв'язувати в контексті порівняння продовольчої та екологічної безпеки. Оптимальне рішення має гарантувати як достатнє продовольче забезпечення, так і екологічну безпеку для життя і діяльності людства.

Проведені нами дослідження свідчать, що стан з викидами парникових газів від тваринництва треба оцінювати, спираючись не тільки на екстенсивні показники (чисельність поголів'я), але й на показники інтенсивного розвитку (продуктивність тварин). Так, джерелом вуглецевих викидів є поголів'я, як базова величина. Чим більша чисельність поголів'я худоби, тим більші обсяги викидів і навпаки. Але джерелом отримання продукції є не тільки поголів'я худоби, але й її продуктивність. І тут можливі різні тенденції та співвідношення. Якщо

Примітка: в дужках — кількість господарств та корів (тис. гол.) у групі.

Рис. 3. Групування господарств України за продуктивністю корів

Джерело: розроблено за даними FAO [13], Держстату [8].

зростання продуктивності випереджає ріст поголів'я, то можливе випереджуюче зростання обсягів виробництва продукції над зростанням обсягів викидів. Якщо ж зростає продуктивність худоби і водночас скорочується її поголів'я, то можливе зростання обсягів виробництва продукції при одночасному істотному скороченні обсягів викидів. Таким чином, можливі шляхи досягнення збалансованого екологобезпечного розвитку галузі: нарощування виробництва продукції та скорочення обсягів викидів.

Для цього треба аналізувати викиди не лише в розрахунку на одну голову худоби, як це традиційно робиться, але й в розрахунку на одиницю продукції. Обчислені таким чином показники по різному характеризують якісні параметри розвитку тваринництва. Зокрема обсяг викидів на одну голову худоби свідчить про

екологічну собівартість її утримання, а обсяг викидів на 1 т продукції свідчить про екологічну собівартість цієї продукції. Водночас за рахунок зростання продуктивності може бути досягнуто істотне зниження екологічної собівартості продукції: а) у разі зниження чисельності поголів'я худоби; б) у разі незмінності чисельності поголів'я худоби; в) у разі помірного (незначного) зростання чисельності поголів'я худоби. Це підтверджують проведені нами дослідження на прикладі України за роки незалежності як у динаміці, так і по суб'єктах господарювання.

Так, середньорічна продуктивність корів у 2012—2018 рр. у порівнянні з 1992—1998 рр. зросла у двічі. Практично в такій же пропорції знизилась екологічна собівартість молока. Тут спостерігається обернена пропорційна залежність (рис. 2). Водночас Україна втричі

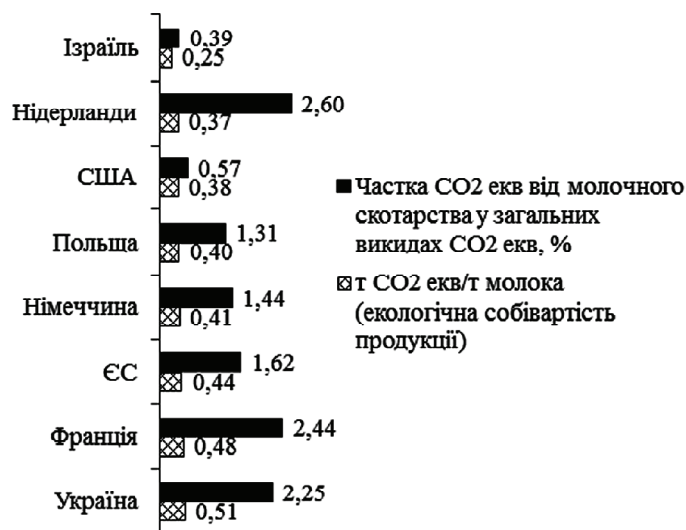
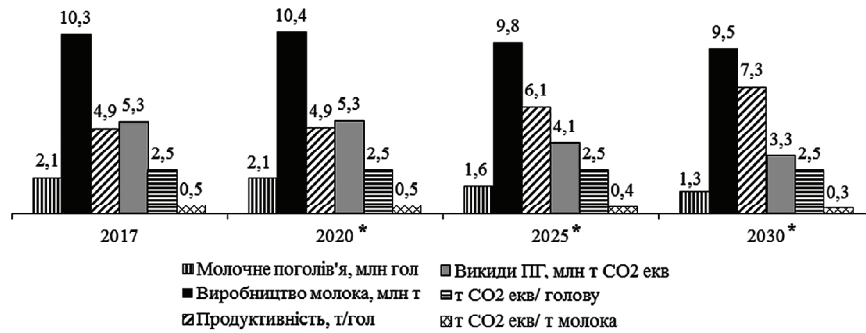

Рис. 4. Порівняння країн світу за показниками викидів парникових газів від молочного скотарства

Джерело: розроблено за даними FAO [13], OECDSTAT [3], Держстату [8].

Примітка: * прогноз.

Рис. 5. Прогнозування показників інноваційного та екологобезпечного ведення молочного скотарства в Україні

Джерело: розроблено за даними FAO [13], Держстату [8].

скоротила поголів'я корів, а отже, і викиди парникових газів від молочного скотарства.

Ще більш вражаюча картина цієї залежності очевидна на основі порівняння тваринницьких ферм, різних за рівнем інтенсифікації. Так, у сьомій групі господарств (їх близько 400, з поголів'ям корів більше 50 тис. гол.) продуктивність корів майже у 5 разів менша, ніж у першій групі. Як наслідок, екологічна собівартість молока у сьомій групі майже у 5 разів вища, ніж у першій (рис. 3). Залежність обернено-пропорційна і досить сильна.

Отже, розрахунки свідчать, що якби всі господарства України так неефективно вели тваринництво, як сьомої групи, то обсяги викидів парникових газів були б у 3 рази більші, ніж є фактично. І навпаки, якби всі господарства так інтенсифікували молочне скотарство, як у першій групі, то обсяги викидів парникових газів були б у 1,6 рази менше, ніж фактично.

Про наявність великих резервів зниження екологічної собівартості молока свідчить порівняння показників України з країнами, які мають високорозвинене тваринництво. Так, продуктивність корів в Україні майже в три рази нижча, ніж в Ізраїлі. Через це екологічна собівартість молока в Україні удвічі вища, ніж в Ізраїлі. Більше того, частка викидів парникових газів від тваринництва в загальних викидах в Україні майже у 6 разів більша, ніж в Ізраїлі (рис. 4). Це переконливо свідчить про великі резерви зниження обсягів викидів парникових газів від тваринництва в Україні саме за рахунок істотного підвищення продуктивності худоби, а не скорочення поголів'я.

Отже, аналіз динаміки розвитку тваринництва за відповідними показниками за останні майже 30 років та прогноз методом екстраполяції на найближчі 10 років (рис. 5) свідчить, що в Україні домінує дві тенденції: скорочення поголів'я корів і повільне зростання їх продуктивності. Обидві тенденції негативні. Перша тенденція негативна тому, що в Україні вже вичерпано потенціал скорочення поголів'я корів. Більше того, з екологічної безпеки в цьому вже немає потреби, а з позиції продовольчого забезпечення, навпаки — є потреба відновлювати поголів'я корів для кращого забезпечення населення продукцією молочного скотарства. Друга тенденція негативна в якісному плані — надто повільне зростання продуктивності корів. А саме це — найнеефективніший шлях розв'язання обох вищезазначених проблем. Адже, Україна знаходиться на 39 місці у

світі за рівнем продуктивності молочного скотарства, а за чисельністю поголів'я — на 27 місці.

Тому вплив українського молочного скотарства як і тваринництва загалом на глобальний (світовий) баланс викидів парникових газів не значний. І навпаки, вплив України на забезпечення населення планети продуктами тваринного походження, враховуючи її великий природно-кліматичний потенціал, може бути досить суттєвим. Адже, Україна уже сьогодні входить у п'ятірку країн світу — найбільших експортерів зерна, насіння соняшнику та ріпаку, олії, меду та іншої продукції. В перспективі це цілком реально і по продукції тваринництва.

ВИСНОВКИ

1. Здійснені розрахунки доводять, що частка тваринництва України в забрудненні атмосфери мінімальна. Більше того, викиди парникових газів від тваринництва протягом чверті століття активно скорочуються. Водночас спостерігається слабка тенденція зростання продуктивності худоби при скороченні чисельності поголів'я. Це зумовлює скорочення викидів на одиницю продукції, тобто зменшення екологічної собівартості продукції.

2. Водночас розрахунки доводять, що скорочення викидів парникових газів від тваринництва можливе удвічі більше за рахунок підвищення продуктивності тварин у всіх господарствах країни. Тобто за рахунок організації тваринництва України на засадах інноваційного розвитку можна істотно скоротити обсяги викидів без скорочення поголів'я тварин.

3. Порівняння України з країнами світу, що мають високопродуктивне тваринництво, за показниками викидів парникових газів від молочного скотарства, теж свідчить про великі можливості українського тваринництва як в плані збільшення виробництва продукції тваринництва, так і зниження негативного екологічного навантаження на навколишнє середовище. Реалізація цих можливостей можлива на основі синергії інноваційного та екологобезпечного підходів до розвитку галузі, зокрема, шляхом істотного підвищення продуктивності худоби.

4. Навіть більше того, з позиції продовольчого забезпечення існує потреба розширення поголів'я високопродуктивної худоби, зважаючи на її значне скорочення (у 4 рази) у порівнянні з 90-ми роками. Такий підхід до розвитку тваринництва матиме декілька позитивних ефектів: екологічний — зменшення екологічної

собівартості продукції тваринництва; суспільний — поліпшення забезпечення населення продуктами тваринництва; економічний — нарощення обсягів виробництва та вихід України на світовий ринок продуктів харчування тваринного походження.

Література:

1. Goodland R. Livestock and Climate Change [Електронний ресурс] / R. Goodland, J. Anhang // World Watch Magazine. — 2009. — Режим доступу: <http://www.worldwatch.org/files/pdf/Livestock%20and%20Climate%20Change.pdf>
2. Livestock's Long Shadow — Environmental Issues and Options [Електронний ресурс] // Food and Agriculture Organisation. — 2006. — Режим доступу: <http://www.fao.org/docrep/010/a0701e/a0701e00.HTM>
3. OECD Statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://stats.oecd.org/>
4. World Bank Group [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <https://data.worldbank.org/>
5. Богачик О. Вплив промислового свинарства на навколишнє середовище [Електронний ресурс] / О. Богачик // Співчуття у фермерстві. — 2016. — Режим доступу: <http://ciwf.in.ua/?p=925>
6. Вишебаба П. 10 причин відмовитись від мяса [Електронний ресурс] / Павло Вишебаба // Газета "Українська правда". — 2017. — Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/health/2017/03/23/223275/>
7. Гринів Л.С. Фізична економія: нові моделі сталого розвитку: монографія / Л.С. Гринів. — Львів: Лігатурес, 2016. — 424 с.
8. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Жукорський О.М. Галузь свинарства — реальна та прогнозована загроза для довкілля / О.М. Жукорський, О.В. Никифорок // Агроєкологічний журнал. — 2013. — № 3. — С. 102—107.
10. Лещук І. Вплив інтенсивного тваринництва на навколишнє середовище / І. Лещук // Екологія життя. — 2012. — Режим доступу: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/vpliv-intensivnogo-tvarinnitstva-na-navkolishne-seredovishche>
11. Лучка І. Екологічна загроза чи зниження продуктивності тварин? [Електронний ресурс] / І. Лучка, Є. Дзень // Аграрний тиждень. Україна. — 2013. — Режим доступу: <http://a7d.com.ua/tvarinnictvo/11602-ekologchna-zagroza-chi-znizhennya-produktivnost-tvarin.html>
12. Палапа Н.В. Промислове тваринництво: екологічно-економічні наслідки / Н.В. Палапа, Н.Б. Пронь, О.В. Устименко. // Збалансоване природокористування. — 2016. — № 3. — С. 64—67.
13. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН [Електронний ресурс] — Режим доступу до ресурсу: <http://www.fao.org/about/ru/>
14. Фурдичко О.І. Екологічні основи збалансованого розвитку агросфери в контексті європейської інтеграції України: монографія / О.І. Фурдичко. — К.: ДІА, 2014. — 432 с.
15. Ходаківська О.В. Екологізація сільськогосподарських земель: сучасний вимір та перспективи роз-

витку / О.В. Ходаківська // Економіка АПК. — 2011. — № 10. — С. 23—30.

References:

1. Goodland, R. and Anhang, R. (2009), "Livestock and Climate Change", World Watch Magazine, available at: <http://www.worldwatch.org/files/pdf/Livestock%20and%20Climate%20Change.pdf> (Accessed 22 Jul 2019).
2. Food and Agriculture Organisation (2006), "Livestock's Long Shadow — Environmental Issues and Options", available at: <http://www.fao.org/docrep/010/a0701e/a0701e00.HTM> (Accessed 22 Jul 2019).
3. The official site of OECD Statistics (2019), "OECD Open Data", available at: <https://stats.oecd.org/> (Accessed 22 Jul 2019).
4. The official site of World Bank Group (2019), "World Bank Open Data", available at: <https://data.worldbank.org/> (Accessed 22 Jul 2019).
5. Bogachik, O. (2016), "The Influence of Industrial Pig Production on the Environment", Compassion in farming, available at: <http://ciwf.in.ua/?p=925> (Accessed 22 Jul 2019).
6. Visebaba, P. (2017), "10 Reasons to Discard Meats", Ukrayinska Pravda newspaper, available at: life.pravda.com.ua/health/2017/03/23/223275/?Fb_comment_id=1132165426893995_1138059769637894#f2dd1b5762f1268 (Accessed 22 Jul 2019).
7. Grinov, L.S. (2016), Fizychna ekonomii: novi modeli staloho rozvytku [Physical economy: new models of sustainable development], League-press, Lviv, Ukraine.
8. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2019), "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 22 Jul 2019).
9. Zhukorsky, O. M. and Nikiforuk, O.V. (2013), "Pork industry — real and predictable threat to the environment", Agroecological journal, vol.3, pp. 102—107.
10. Leschuk, I. (2012), "Influence of intensive livestock on the environment", Ecology of life, available at: <http://www.eco-live.com.ua/content/blogs/vpliv-intensivnogo-tvarinnitstva-na-navkolishne-seredovishche> (Accessed 22 Jul 2019).
11. Luchka, I. and Zen, E. (2013), "Ecological threat or decrease of animal productivity?", Agrarian week. Ukraine, available at: <http://a7d.com.ua/tvarinnictvo/11602-ekologchna-zagroza-chi-znizhennya-produktivnost-tvarin.html> (Accessed 22 Jul 2019).
12. Palapa, N.V. Pron, N. B. and Ustimenko, O. V. (2016), "Industrial Livestock: Environmental and Economic Consequences", Balanced use of nature, vol. 3, pp. 64—67.
13. The official site of Food and Agriculture Organization (2019), "FAOSTAT — FAO's corporate database", available at: <http://www.fao.org/about/ru/> (Accessed 22 Jul 2019).
14. Furdichko, O.I. (2014), Ekologichni osnovy zbalansovanoho rozvytku ahrosfery v konteksti ievropejs'koi intehratsii Ukrainy [Ecological bases of balanced development of agrosphere in the context of European integration of Ukraine], DIA, Kyiv, Ukraine.
15. Khodakivska, O.V. (2011), "Ecology of agricultural land: modern dimension and prospects of development", Economy of agroindustrial complex, vol. 10, pp. 23—30. *Стаття надійшла до редакції 01.08.2019 р.*

УДК 336.14.025

О. І. Чугунов,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-3234-1534

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.63

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

A. Chugunov,
post-graduate student of the Department of Finance,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

DIRECTIONS OF FORMATION OF LOCAL BUDGETS IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC TRANSFORMATIONS

У статті розкрито сутність формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання, що ґрунтується на інтеграції фінансових інституцій управління місцевими фінансами, сукупності методів, інструментів та важелів забезпечення інституційної архітектури формування місцевих бюджетів, що забезпечить підвищення результативності впливу бюджетної політики на соціально-економічні процеси на місцевому рівні, надасть можливість для посилення впливу місцевих бюджетів на забезпечення економічного розвитку в територіальних громадах, належного рівня життя населення. Визначено, що вагомими функціональними завданнями органів місцевого самоврядування є забезпечення стійкості та збалансованості місцевих бюджетів, стимулювання економічного зростання шляхом реалізації основних пріоритетів бюджетної політики щодо формування та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні, перспективне планування місцевих бюджетів є одним із важливих інструментів фінансового регулювання соціально-економічного стану територій та передумовою підвищення результативності бюджетного процесу, на рівень дієвості формування місцевих бюджетів впливає ефективність управлінських рішень органів місцевого самоврядування, ступінь їх спрямування на досягнення стратегічних цілей розвитку територій, врахування результатів аналізу та оцінки їх соціально-економічного розвитку. Розглянуто питання посилення забезпеченості місцевих бюджетів власними доходами є достатньо важливим у процесі удосконалення механізму міжбюджетних відносин, підвищення ефективності управління бюджетами територіальних громад необхідно здійснювати шляхом покращання фіскальної ефективності місцевих податків і зборів, посилення дієвості бюджетного стимулювання регіонального розвитку оптимізації структури бюджетів місцевого самоврядування, упорядкування їх видаткових повноважень. Показано, що система формування місцевих бюджетів має базуватися на принципах системного дослідження фінансово-економічних явищ, застосування системного підходу забезпечить взаємоузгодження форм, методів, інструментів та важелів які використовуються виходячи із завдань та повноважень органів місцевого самоврядування щодо управління бюджетними ресурсами з метою задоволення суспільних потреб та досягнення соціально-економічних цілей розвитку адміністративно-територіальних одиниць, підвищення обґрунтованості архітектури місцевих бюджетів передбачає посилення відповідальності органів місцевого самоврядування, у тому числі територіальних громад, сільських, селищних, міських рад за вирішення покладених на них повноважень та завдань з урахуванням необхідності застосування дієвих підходів щодо формування та використання місцевих фінансових ресурсів.

The article reveals the essence of local budgeting in the system of financial and economic regulation, which is based on the integration of financial institutions of local financial management, a set of methods, tools and levers of providing institutional architecture of local budgeting, which will increase the impact of budgetary policy on socio-economic processes local level, will provide an opportunity to increase the impact of local budgets on economic development in the territorial their communities, the standard of living of the population. It is determined that the important functional tasks of local governments are to ensure the stability and balance of local budgets, stimulate economic growth by implementing the main priorities of budgetary policy on the formation and use of financial resources at the local level, prospective planning of local budgets is one of the important financial regulation instruments state of the territories and a prerequisite for improving the efficiency of the budget process, to the level of efficiency and the formation of local budgets affects the effectiveness of management decisions local self-government bodies, the degree of their focus on achieving the strategic goals of territorial development, taking into account the results of analysis and evaluation of their socio-economic development. The question of increasing the availability of local budgets with their own revenues is important enough in the process of improving the mechanism of intergovernmental budget relations, improving the efficiency of

management of budgets of territorial communities should be carried out by improving the fiscal efficiency of local taxes and fees, strengthening the effectiveness of budget stimulation of regional development of optimization powers. It is shown that the system of formation of local budgets should be based on the principles of systematic study of financial and economic phenomena, application of a systematic approach will ensure mutual harmonization of forms, methods, tools and levers used based on the tasks and powers of local self-government bodies to manage budgetary resources in order to satisfy public needs and achievement of socio-economic goals of development of administrative-territorial units, promotion the reasonableness of local budget architectures presupposes the strengthening of responsibilities of local governments, including territorial communities, rural, settlement, city councils, for resolving their powers and tasks, taking into account the need to apply effective approaches to the formation and use of local financial resources.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, формування бюджету, місцеві бюджети, економічні перетворення.

Key words: budget, budget system, budget formation, local budgets, economic transformation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливість подальшого підвищення ефективності формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання зумовлена необхідністю удосконалення методологічних засад управління місцевими фінансовими ресурсами в умовах їх обмеженості, розробки стратегії розвитку місцевих фінансів та створення інституційних умов для підвищення самодостатності місцевих бюджетів з врахуванням впливу екзогенних і ендогенних чинників змін у фінансово-економічному середовищі. Дієвий розвиток бюджетної системи можливий при забезпеченні збалансованості та стійкості місцевих бюджетів, посилення їх впливу на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Разом з тим на цьому етапі важливим є перетворення місцевих бюджетів у ефективний інструмент фінансово-економічного регулювання, створення інституційних умов для підвищення ефективності прогнозування і планування їх дохідної та видаткової частини, управління бюджетними коштами, дієве розмежування бюджетних видатків на виконання делегованих і власних повноважень місцевого самоврядування, удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин. Активізація фінансових можливостей місцевого самоврядування потребує дієвого використання податково-потенціалу адміністративно-територіальних одиниць, удосконалення програмно-цільового методу планування бюджету та впровадження на місцевому рівні середньострокового бюджетного планування. Важливим є визначення напрямів розвитку системи формування місцевих бюджетів враховуючи провідний досвід країн з розвинутою та трансформаційною економікою. З метою зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування потребують удосконалення фінансово-бюджетні інституції та механізми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку бюджетних відносин можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, В. Нордхауса [5], Н. Мэнкью [4], П. Самуельсона [5], Дж. Стігліца. Питання формування бюджету досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої [1], Л. Лисяк, В. Макогон [10], І. Луїної, І. Лютого [6], Ю. Остріщенко [7], М. Па-

сичного [1], В. Сіденка [3], В. Федосова [2], І. Чугунова [1; 3; 7—10], С. Юрія [2] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття напрямів формування місцевих бюджетів в умовах економічних перетворень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Система формування місцевих бюджетів займає вагомe місце в фінансово-економічному регулюванні соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Здатність місцевих бюджетів як вагомого інструменту фінансово-економічного регулювання впливати на динамічні економічні процеси в країні забезпечується передусім фінансуванням структурної перебудови економіки та соціальної інфраструктури, що позитивно впливає на економічне зростання. Сучасна фінансова наука зосереджує вагому увагу на дослідженнях впливу місцевих бюджетів на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць з врахуванням відповідних інституційних умов розвитку системи місцевих фінансів та вітчизняної економіки. Подолання інституційної недоскопалості системи формування місцевих бюджетів сприятиме ефективнішому використанню бюджетних ресурсів, підвищеною добробуту населення та економічному зростанню територій. Досвід розвитку системи формування місцевих бюджетів в Україні свідчить про підвищення дієвості інституту місцевих фінансів, але одночасно про необхідність розвитку інституційного середовища формування і реалізації бюджетної політики на місцевому рівні. Пріоритетними завданнями бюджетної політики на місцевому рівні в умовах економічних перетворень є: удосконалення нормативно-правового забезпечення реформування місцевих бюджетів, що полягає в удосконаленні системи органів місцевого самоврядування та посилення їх відповідальності; об'єднання територіальних громад, що сприятиме підвищенню ролі органів місцевого самоврядування у вирішенні питань забезпечення сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Динамічні перетворення системи місцевих фінансів потребують застосування виваженого підходу до визначення раціональних фінансово-бюджетних методів

регулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Необхідним є запровадження сучасних інструментів фінансового забезпечення місцевих бюджетів, що забезпечить ефективність та результативність використання місцевих фінансових ресурсів та дозволить нарощувати фінансовий потенціал місцевих фінансів та суспільства в цілому. Розвиток системи місцевих фінансів на основі удосконалення їх інституційної структури сприятиме забезпеченню поетапного підвищення рівня та якості життя населення, пришвидшення темпів зростання валового регіонального продукту. Водночас вагомим завданням бюджетної політики на місцевому рівні є реалізація системи заходів у сфері зміцнення фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу. Доцільним є адаптивне удосконалення інституційних засад формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання, що передбачає налагодження конструктивної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та економічними суб'єктами, підвищення ступеню впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічні процеси, які створюють умови для розширеного економічного відтворення. Бюджетна система є вагомим інструментом державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Останні роки відбувалося послідовне реформування та вдосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин. Важливість здійснюваних перетворень підтверджується закладенням принципу рівності і справедливості формування місцевих бюджетів, розмежуванням бюджетних повноважень між органами влади різного рівня шляхом раціонального і обґрунтованого розподілу бюджетних видатків відповідно до визначених завдань.

Місцеві бюджети є одним із важливих інструментів фінансово-економічного регулювання. Основною метою системи міжбюджетного регулювання, яка ґрунтується на сукупності фінансово-економічних взаємозв'язків у сфері формування бюджетних доходів, здійснення видатків бюджету, міжбюджетних відносин є розробка та реалізація збалансованої економічної політики, спрямованої на забезпечення економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому. На сучасному етапі трансформаційних перетворень економіки доцільним є посилення фінансової достатності місцевих бюджетів, запровадження програмно-цілового методу та середньострокового планування бюджетів територій. На основі дослідження теоретичних основ міжбюджетних відносин розкрито сутність фінансового забезпечення територіальних громад як складової міжбюджетних відносин, яка полягає у використанні сукупності інституційних засад формування місцевих бюджетів з врахуванням ступеню збалансованості фінансово-економічних відносин. Важливим завданням місцевих бюджетів є фінансування суспільних потреб відповідно до функцій певних територіальних громад. Для виконання зазначеного необхідне ефективне планування та раціональне використання бюджетних коштів. Основу бюджетного устрою складають бюджети місцевого самоврядування, тому важливим є поглиблення дослідження сутності інституту місцевого самоврядування. Для підвищення ефектив-

ності функціонування цього інституту важливим є посилення фінансової самостійності територіальних громад [1].

Від якості формування, регулювання та напрямів використання видатків бюджетів місцевого самоврядування залежить рівень економічного зростання регіонів. Важливим є посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів шляхом підвищення частки бюджету розвитку у загальній структурі видаткової частини, що сприятиме розбудові соціальної сфери територій та забезпечуватиме умови для інноваційного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Сучасний стан фінансів місцевого самоврядування потребує подальшого удосконалення, відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування, у тому числі основних засад фінансового забезпечення територій. Запровадження цих засад сприятиме подальшому розвитку фінансової системи країни та дієвої взаємодії державного управління і місцевого самоврядування. Доцільним є посилення політики фінансової децентралізації територій, удосконалення системи міжбюджетного регулювання одночасно потребує оптимізації системи органів державного та територіального управління, врахування принципу субсидіарності бюджетної системи, підвищення дієвості стимулюючої функції місцевих бюджетів. Місцевий бюджет є важливим інструментом впливу на розвиток економічної та соціальної сфери адміністративно-територіальної одиниці. Водночас результативність бюджетної політики місцевого самоврядування значним чином залежить від стану збалансованості місцевих бюджетів, рівня їх фінансової спроможності, напрямів використання бюджетних видатків [9]. Важливим є розробка дієвих підходів щодо зміцнення фінансової забезпеченості територіальних громад, запровадження інструментів бюджетного регулювання міжбюджетних відносин, спрямованих на формування виваженої бюджетної політики на рівні місцевого самоврядування. На сучасному етапі розвитку міжбюджетного регулювання, бюджети сіл, селищ, міст районного значення функціонують в умовах централізованого розподілу бюджетних ресурсів. Органи місцевого самоврядування є відповідальними за здійснення соціально-економічної політики адміністративно-територіальної одиниці, для належного виконання покладених на них функцій необхідним є зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів. Доцільним є удосконалення методологічних засад управління місцевими фінансами в умовах економічних перетворень, які ґрунтуються на принципах зміцнення власних доходів органів місцевого самоврядування, що сприятиме реалізації програми соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Питання посилення забезпеченості місцевих бюджетів власними доходами є достатньо важливим у процесі удосконалення механізму міжбюджетних відносин. Підвищення ефективності управління бюджетами територіальних громад необхідно здійснювати шляхом покращання фіскальної ефективності місцевих податків і зборів, посилення дієвості бюджетного стимулювання регіонального розвитку оптимізації структури бюджетів місцевого самоврядування, упорядкування їх видаткових повноважень. Для виконання основних завдань, покладених на органи місцевого самоврядування щодо забезпечення економічного зростання та підви-

щення рівня життя населення важливим є посилення ефективності та прозорості використання бюджетних ресурсів, результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та наукової обґрунтованості прийнятих рішень у сфері міжбюджетного регулювання.

Важливим є запровадження дієвого механізму управління фінансами в межах адміністративно-територіальної одиниці, яка являє собою цілісну систему фінансових, економічних, соціальних відносин, що сприятиме покращанню бюджетного фінансування закладів соціально-культурного призначення. Міжбюджетні відносини потребують подальшого вдосконалення з метою розширення власної ресурсної бази органів місцевого самоврядування та запровадження децентралізованого принципу бюджетного регулювання. Зазначеного можна досягти за умови чіткого розподілу повноважень місцевих рівнів влади з посиленням їх відповідальності за здійснення бюджетних видатків, а також за умови створення і запровадження дієвих механізмів стимулювання органів місцевого самоврядування до пошуку нових джерел доходів бюджету. Однією з необхідних умов децентралізації фінансових ресурсів та розвитку бюджетів місцевого самоврядування є здійснення виваженої політики фінансового вирівнювання, що сприятиме досягненню економічної стабільності і проведенню політики стійкого і збалансованого розвитку територій, забезпеченню надання громадянам на належному рівні суспільних послуг [3].

Вагомими функціональними завданнями органів місцевого самоврядування є забезпечення стійкості та збалансованості місцевих бюджетів, стимулювання економічного зростання шляхом реалізації основних пріоритетів бюджетної політики щодо формування та використання фінансових ресурсів на місцевому рівні. Формування місцевих бюджетів повинно здійснюватися із врахуванням циклічності економічного розвитку, необхідності забезпечення достатнього рівня інституційних перетворень економічного середовища, використання дієвих фінансово-бюджетних механізмів, удосконалення програмно-цільового методу та середньострокового бюджетного планування видатків місцевих бюджетів.

Система формування місцевих бюджетів має базуватися на принципах системного дослідження фінансово-економічних явищ. Застосування системного підходу забезпечить взаємоузгодження форм, методів, інструментів та важелів які використовуються виходячи із завдань та повноважень органів місцевого самоврядування щодо управління бюджетними ресурсами з метою задоволення суспільних потреб та досягнення соціально-економічних цілей розвитку адміністративно-територіальних одиниць [8]. Водночас взаємозв'язки між складовими системи формування місцевих бюджетів можуть змінюватися відповідно до повноважень і функцій покладених на органи місцевого самоврядування та соціально-економічних умов розвитку суспільства. Економічні перетворення потребують посилення дієвості системи формування місцевих бюджетів з метою регулювання макроекономічної динаміки, забезпечення стійкості економічного зростання, прискорення структурних змін економіки, забезпечення взаємозв'язку між пріоритетними завданнями бюджетної політики та соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць у короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Зарубіжний досвід доводить, що при певних особливостях і відмінностях в бюджетних системах країн з розвинутою та трансформаційною економікою місцеві бюджети є вагомою складовою у системі фінансово-економічного регулювання. В процесі реформування місцевих бюджетів, забезпечення їх стійкості щодо впливу екзогенних та ендогенних факторів кожна країна вирішує завдання адаптації загальних принципів виходячи із особливостей розвитку національної економіки та адміністративно-територіального устрою. Ефективність системи формування місцевих бюджетів залежать від рівня розвитку економіки, історичних, соціальних умов та традицій країни. Достатнього впровадження набув програмно-цільовий метод планування видатків місцевих бюджетів, у тому числі у середньостроковій перспективі, система оцінювання бюджетних програм. Принципи та механізми, на яких ґрунтується система формування місцевих бюджетів, виступають як інструмент фінансового регулювання розвитку територій. Створення необхідних умов функціонування дієвої системи формування місцевих бюджетів відбувається під впливом структурних суспільних змін та залежать від інституційної спроможності національних економік. Перспективне планування місцевих бюджетів є одним із важливих інструментів фінансового регулювання соціально-економічного стану територій та передумовою підвищення результативності бюджетного процесу. На рівень дієвості формування місцевих бюджетів впливає ефективність управлінських рішень органів місцевого самоврядування, ступінь їх спрямування на досягнення стратегічних цілей розвитку територій, врахування результатів аналізу та оцінки їх соціально-економічного розвитку.

За роки становлення економіки країни в цілому сформоване підґрунтя та відповідні механізми для функціонування достатньо дієвої системи формування місцевих бюджетів. Водночас система міжбюджетного вирівнювання недостатньо ефективно впливає на вирівнювання фіскальних дисбалансів розвитку різних адміністративно-територіальних одиниць. Має місце недостатній рівень поєднання інструментів бюджетного регулювання, що не дає можливості для повноцінного врахування економічного потенціалу територій, взаємоузгодженості бюджетної політики на місцевому рівні з стратегічними завданнями соціально-економічного розвитку країни. Поряд з цим, в залежності від зміни внутрішніх та зовнішніх економічних чинників, розвитку фінансово-економічних відносин системі формування місцевих бюджетів притаманні постійні адаптаційні механізми, що впливають на необхідність удосконалення інструментів управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів, що надасть можливість забезпечити результативність економічних перетворень, стійкість та збалансованість бюджетної системи в цілому. Розвиток інституційних засад системи формування місцевих бюджетів, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетної політики на місцевому рівні, взаємопов'язані з трансформаційними процесами в вітчизняній економіці. Розвиток місцевих бюджетів передбачає інтеграцію бюджетних інституцій з врахуванням взаємозв'язків між ними. Важлива роль належить інституціональним принципам формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання.

Необхідність забезпечення суспільного розвитку, ефективного виконання органами місцевого самоврядування своїх функцій в умовах економічних перетворень зумовили розробку фінансових інструментів планування та прогнозування показників місцевих бюджетів. Впровадження програмно-цільового методу на місцевому рівні, позитивним чином вплинуло на систему управління бюджетними видатками, досягнення визначених цілей суспільного розвитку, дозволило підвищити прозорість бюджетного процесу та рівень взаємоузгодженості видатків місцевих бюджетів з основними напрямками соціально-економічного розвитку територій. Підвищення якості планування показників місцевих бюджетів створює передумови для своєчасного фінансового забезпечення основних завдань суспільного розвитку. Важливим є удосконалення стратегічного планування місцевих бюджетів, спрямування бюджетних асигнувань на цілі та завдання, визначені планом діяльності розпорядників бюджетних коштів, виконання поставленої мети та досягнення відповідних результатів бюджетних програм за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів. Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації бюджетної політики на місцевому рівні, визначення оптимальної структури дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на коротко — та середньостроковий періоди, напрямам соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Нині важливого значення набуває перспективне бюджетне планування місцевих бюджетів із врахуванням стратегічних планів розвитку територій, які базуються на аналізі та оцінці тенденцій взаємного впливу макроекономічних та фінансово-бюджетних показників. Розвиток середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні для реалізації цілей національної політики в рамках фінансово-економічної стратегії вимагає від розпорядників бюджетних коштів якісного рівня підготовки обґрунтованих програм галузевого розвитку, які базуватимуться на агрегованих відповідних показниках. Водночас важливу роль відіграє економіко-математичне моделювання, що надає можливість для передбачення прогнозних бюджетних параметрів у їх динаміці. Рівень дієвості бюджетного прогнозування на основі економіко-математичного моделювання сприяє забезпеченню адекватності бюджетної архітектури соціально-економічним процесам, що надає можливість для оптимізації бюджетних показників та більш якісному вирішенню питань розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

За 2021—2030 роки прогнозний показник питомої ваги доходів місцевих бюджетів у валовому внутрішньому продукті складає 16,78 відсотка; відповідний показник видатків — 16,69 відсотка.

Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування можливе за умови удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів через запровадження відповідних державних соціальних стандартів та фінансових нормативів по видатках бюджету, які делегуються місцевому самоврядуванню. Фінансове забезпечення територіальних громад можливо підвищити за умови забезпечення відповідності між завданнями органів місце-

Таблиця 1. Прогноз питомої ваги показників місцевих бюджетів України у валовому внутрішньому продукті на 2021—2030 роки, відсотки

	Доходи	Видатки
2021	16,46	16,40
2022	16,52	16,46
2023	16,60	16,54
2024	16,72	16,63
2025	16,65	16,57
2021-2025	16,59	16,52
2026	16,80	16,67
2027	16,85	16,74
2028	16,96	16,89
2029	17,14	17,02
2030	17,10	16,98
2026-2030	16,97	16,86
2021-2030	16,78	16,69

вого самоврядування і ресурсами, необхідними для їх виконання, збільшенням питомої ваги власних бюджетних надходжень у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів. Підходи щодо удосконалення структури місцевих фінансів повинні розроблятися з урахуванням пріоритетних напрямів бюджетної, податкової політики на середньострокову перспективу. У разі впровадження перспективного планування бюджету на місцевому рівні необхідно враховувати пріоритетність відповідних соціально-економічних завдань місцевого самоврядування та фінансових можливостей територіальних громад. Важливим є формування фінансово дієздатних територіальних громад, спроможних здійснити надання громадянам якісних соціальних та суспільних послуг, забезпечити ефективне використання бюджетних коштів.

Формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання передбачає створення умов для підвищення конкурентоспроможності територій, покращення інвестиційного та підприємницького клімату, досягнення суспільної згоди з питань розподілу дохідних джерел та видаткових повноважень між органами влади різних рівнів; територіальну інтеграцію з метою забезпечення єдності бюджетно-податкової системи, зміцнення територіальної цілісності країни; забезпечення достатнього рівня прозорості бюджетного процесу на місцевому рівні; підвищення рівня дієвості механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, зокрема за податком на доходи фізичних осіб, що передбачає перегляд основних параметрів, які враховуються при здійсненні розрахунків. З метою зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування, вагомим завданням є застосування системного підходу до процесу оцінки податкоспроможності адміністративно-територіальних одиниць що передбачає: оцінку динаміки доходів місцевих бюджетів, порівняння очікуваного результату на момент передбачення рівня надходжень та прийняття рішення щодо необхідності фінансування певної бюджетної програми; обґрунтованість критеріїв оцінки податкоспроможності територій. Економічні перетворення, які здійснюються в останні роки, актуалізують питання застосування комплексного підходу щодо формування місцевих бюджетів, що дозволить враховувати низку фінансово-бюджетних явищ і процесів, що становлять даний період. Узагальнення та систематизація цих процесів спрямовано на

підвищення ефективності соціально-економічних перетворень, у тому числі щодо зміцнення фінансового забезпечення місцевого самоврядування [7].

Вдосконалення системи формування місцевих бюджетів базується на засадах підвищення ефективності бюджетного механізму, як інструменту економічного розвитку, посилення впливу місцевих бюджетів на реалізацію цілей суспільного зростання, удосконалення системи місцевих фінансів, що дозволить підвищити результативність виконання стратегічних завдань розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Ефективність та дієвість системи формування місцевих бюджетів залежить від вирішення питання взаємоузгодження напрямів та методів взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, у тому числі щодо чіткого розподілу їх функцій і повноважень; обґрунтованість вибору пріоритетів бюджетної політики; посилення бюджетного нагляду; удосконалення системи бюджетного планування; оцінки тенденцій розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Система формування місцевих бюджетів завдяки використанню сукупності фінансово-бюджетних інструментів дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на даному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та показників економічного зростання територій. Підвищення рівня життя населення, якості державних послуг вимагають реалізації стратегії посилення результативності видатків місцевих бюджетів. Дієвість формування місцевих бюджетів, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності бюджетної системи, стійкого економічного зростання. Оцінка внутрішніх та зовнішніх чинників, що визначають рівень розвитку адміністративно-територіальних одиниць та особливостей його диференціації дозволить удосконалити модель фінансового забезпечення місцевого самоврядування, впроваджувати дієві механізми реалізації бюджетної політики на місцевому рівні. Розвиток підходів до оцінки діяльності органів місцевого самоврядування має враховувати сукупність відповідних критеріїв, які дозволяють виявляти ступінь досягнення запланованих цілей та завдань соціально-економічних програм розвитку територій; забезпечувати повноту, доступність, реалістичність та своєчасність відповідних показників, що сприятиме посиленню якості процесу бюджетного планування на місцевому рівні.

Важливим завданням є розробка бюджетної стратегії розвитку адміністративно-територіальних одиниць в якій знайдуть відображення концептуальні положення щодо напрямів і завдань, які визначають довгострокову перспективу формування і використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів, підвищення обґрунтованості їх архітекtonіки та удосконаленню процесу децентралізації управління бюджетними коштами [10]. Враховуючи особливості соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць в Україні до вагомих завдань бюджетної стратегії у даній сфері доцільно віднести: пошук оптимальних джерел фінансування місцевих бюджетів; забезпечення раціонального використання бюджетних ресурсів на місцевому рівні та оптимізація їх розподілу на основі обґрунтованої архітекtonіки місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

Формування місцевих бюджетів є складовою частиною системи управління фінансово-економічними процесами в країні, за їх допомогою місцеve самоврядування має можливість здійснювати вплив на соціально-економічні відносини, формувати і перерозподіляти фінансові ресурси необхідні для розвитку адміністративно-територіальних одиниць та забезпечення добробуту населення. Важливими передумовами забезпечення якісного рівня системи формування місцевих бюджетів є дієвість підходів щодо її складових з врахуванням фінансово-інституційної архітекtonіки, що надасть можливість для забезпечення динамічної збалансованості та стійкості місцевих бюджетів, відповідного економічного розвитку територій. Планування місцевих бюджетів є динамічним процесом, потребуючим постійного розвитку та адаптації до внутрішніх та зовнішніх фінансово-економічних чинників, при цьому має значення обсяг показників місцевих бюджетів і оптимальна структура, що визначає їх значення у забезпеченні економічного зростання. Нині важливим є здійснення дієвих перетворень системи формування місцевих бюджетів шляхом використання обґрунтованих методів планування їх показників з метою покращення результативності використання бюджетних коштів. Доцільним є удосконалення системи моніторингу соціально-економічної ефективності видатків місцевих бюджетів за допомогою якісних і кількісних індикаторів, розвиток середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, дотримання принципу бюджетної прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування громадськості. Світовий досвід формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання доводить, що їх розвиток повинен здійснюватися із врахуванням основних соціально-економічних завдань адміністративно-територіальних одиниць. Дієвість місцевих бюджетів визначається рівнем розвитку інституцій місцевих фінансів, які формуються під впливом суспільних процесів, фінансово-бюджетних перетворень, системи управління державними та місцевими фінансами. Визначною тенденцією в останні десятиліття є системне удосконалення бюджетного процесу, у тому числі подальше впровадження програмних методів складання місцевих бюджетів, підвищення рівня фінансової самостійності місцевого самоврядування, що сприяє посиленню ефективності використання бюджетних коштів, посиленню взаємозв'язку між видатками бюджету та досягнутими результативними показниками. Основними передумовами досягнення якісного рівня формування місцевих бюджетів є виваженість підходів щодо їх бюджетної архітекtonіки, що сприятиме реалізації основних пріоритетів соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Система формування місцевих бюджетів суттєво впливає на створення відповідних умов для дієвої інноваційної перебудови економіки, розвитку людського потенціалу. Побудова ефективної системи формування місцевих бюджетів зумовлює застосування відповідних механізмів державного фінансового контролю, що надасть можливість підвищити ефективність функціонування місцевих фінансів. Інституційний підхід щодо розвитку системи формування місцевих бюджетів передбачає її розгляд як динамічного інституту, що постійно адаптується до основних завдань соціально-економічного розвитку територій та країни з врахуванням екзо-

генних та ендегенних факторів. Важливим є аналіз інституційних умов і тенденцій розвитку системи формування місцевих бюджетів за допомогою якісних і кількісних індикаторів визначення ефективності управління місцевими фінансами, оцінки фінансових результатів діяльності органів місцевого самоврядування. Удосконалення системи формування місцевих бюджетів сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних ресурсів, що є передумовою для забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи. Важливими завданнями в умовах економічних перетворень є удосконалення системи формування місцевих бюджетів; застосування сучасних фінансово-бюджетних методів і інструментів; створення дієвих стимулів для забезпечення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зміцненні власної дохідної бази та підвищення рівня їх відповідальності; забезпечення надходження належних доходів до місцевих бюджетів, підвищення ефективності використання наявних бюджетних коштів. Одним із дієвих складових стратегічного бюджетного планування є бюджетна політика розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Важливою умовою досягнення мети та завдань регулювання міжбюджетних відносин є формування системи фінансово-бюджетних інструментів та важелів відповідно до основних завдань забезпечення соціально-економічного розвитку територій. Важливим завданням підвищення результативності системи формування місцевих бюджетів є удосконалення методології складання прогнозів соціально-економічного розвитку територій на середньостроковий період, що надасть можливість для прийняття дієвих управлінських рішень щодо планування показників місцевих бюджетів, прозорості бюджетного процесу. Дієвість управління місцевими бюджетами сприятиме належному фінансовому забезпеченню місцевого самоврядування. Підвищення ефективності процесу формування місцевих бюджетів вимагає врахування пріоритетів бюджетної політики та її взаємоузгодження з стратегією соціально-економічного розвитку країни, подовження горизонту бюджетного планування, розширення фінансових повноважень місцевого самоврядування з одночасним посиленням їх відповідальності за досягнення визначених цілей. Важливим є створення належних фінансових умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень. Вагомого значення набувають питання впливу інтеграційних процесів на динаміку економічного зростання та податкового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням стійкості та збалансованості місцевих бюджетів. Необхідним є підвищення результативності формування місцевих бюджетів у системі фінансово-економічного регулювання.

Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Бюджетна система: монографія / за ред. В.М. Федосова, С.І.Юрія. К.: Центр учбової літератури, 2012. 871 с.
3. Інституційна трансформація фінансово-економічної системи України в умовах глобалізації / В.Р. Сіденко, М.І. Скрипниченко, В.С. Пономаренко, І.Я. Чугунов

та ін.; за ред. В.Р. Сіденка. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2017. 648 с.

4. Мэнкью Н.Г. Принципы экономики / Мэнкью Н. Грегори; пер. с англ. СПб.: Питер, 2012. 672 с.
5. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вильямс, 2015. 1360 с.
6. Фінанси / за ред. І.О. Лютого. Київ: Ліра-К, 2017. 728 с.
7. Чугунов І.Я., Остріщенко Ю.В. Напрями застосування програмно-цільового методу планування місцевих бюджетів // Наукові праці НДФІ. 2009. Вип. 3 (48). С. 3—11.
8. Чугунов І.Я. Планування дохідної частини місцевих бюджетів // Фінанси України. 2001. № 12. С. 38—47.
9. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни // Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2016. № 28/1. С. 217—226.
10. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5—18.

References:

1. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasichnyj, M.D. (2018), *Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky* [Fiscal policy in the system of regulation of the economy], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.
2. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2012), *Biudzhethna systema* [Budget system], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Sidenko, V.R. Skrypnichenko, M.I. Ponomarenko, V.S. and Chuhunov, I.Ya. (2017), *Instytutsijna transformatsiia finansovo-ekonomichnoi systemy Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Institutional transformation of the financial and economic system of Ukraine in the conditions of globalization], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
4. Menk'iu, N. H. (2012), *Pryntsypy ekonomyky* [Principles of economics], Pyter, St.Petersburg, Russia.
5. Samuel'son, P. E. and Nordkhaus, V. D. (2015), *Ekonomyka* [Economics], 19-s ed., Vyl'iams, Moscow, Russia.
6. Liutyi, I. O. (2017), *Finansy* [Finances], Lira-K, Kyiv, Ukraine.
7. Chuhunov, I.Ya. and Ostrischenko, Yu.V. (2009), "Areas of application of the program-targeted method of planning of local budgets", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3 (48), pp. 3—11.
8. Chuhunov, I.Ya. (2001), "Planning the revenue side of local budgets", *Finansy Ukrainy*, vol. 12, pp. 38—47.
9. Chuhunov, I.Ya. and Ihnatiuk, I.M. (2016), "Formation of budget expenditures in the system of socio-economic development of the country", *Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 28/1, pp. 217—226.
10. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2018), "Budget strategy in the context of economic transformation", *Visnyk KNTEU*, vol. 5, pp. 5—18.

Стаття надійшла до редакції 030.08.2019 р.

*N. Datsii,
Doctor of Sciences in Public Administration, professor, professor of the department of economic theory, intellectual property and public administration, Zhytomyr National Agroecological University
I. Sychevska,
Master of specialty "Public management and administration" of the department of economic theory, intellectual property and public administration, Zhytomyr National Agroecological University*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.70

THEORETICAL APPROACHES AND PRACTICAL INSTRUMENTS OF INNOVATIONS IMPLEMENTATION IN SOCIAL POLICY

*Н. В. Дацій,
д. держ. упр., проф., професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроєкологічний університет
ORCID ID: 0000-0003-0640-6426
І. В. Сичевська,
магістр спеціальності "Публічне управління та адміністрування" кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління, Житомирський національний агроєкологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-6543-8623*

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ

It has been determined that the problem of formation of innovative mechanisms in the system of public administration becomes more and more relevant. The fundamental changes taking place in Ukraine today require the reorganization of the approaches, form and content of public administration from the state authorities and local self-government bodies. Crisis phenomena in the system of public administration, increasing criticism about the expenditure nature of the state policy, a sharp decline in public confidence in the public administration, necessitates the introduction of innovative state management as a new progressive model of public administration.

It has been proved that the pace with which innovations in the system of state authorities of Ukraine are being implemented, compared to business, is rather slow due to certain bureaucratic obstacles. Many difficulties in introducing innovations, in the implementation of state and management functions, are connected with human and organizational factors, personal disinterest of civil servants, their lack of awareness of systemic changes.

It has been substantiated that in general, innovations in the field of public administration are a necessary component of ensuring the efficiency and competitiveness of the country's life, and the attitude to innovation among civil servants is ambiguous. All this makes the process of introducing innovations internally conflicting, prone to the impact of various factors, both individual and psychological, and organizational. This should be taken into account when conducting administrative reform, introducing innovative technologies in the field of public administration.

The essence of concepts "innovative state administration", "innovative mechanism of state administration", "innovative mechanism of formation and implementation of social policy" has been reviewed.

It has been proved that the experience of implementation of innovative mechanisms in the field of public administration shows that effective management of the process of change is based on the application of innovative technologies, which takes into account the general requirements for methods of training and development of personnel, as well as specific specifics of the organization.

It has been determined that innovation means the creation, dissemination and application of innovation, on the one hand, satisfies certain needs of man and society, on the other hand, which causes not only material, technological, etc., but also social change.

It has been proved that innovative mechanisms of formation and implementation of social policy should be regarded as artificially created complex management system and based on the use of innovative tools for managing the development of social sphere in order to achieve the set goals.

Визначено, що проблема формування інноваційних механізмів у системі державного управління набуває все більшої актуальності. Кардинальні зміни, що відбуваються в Україні, вимагають на сьогодні від органів державної влади та місцевого самоврядування переосмислення підходів, форми і змістовного наповнення державного управління. Кризові явища в системі державного управління, посилення критики щодо витратного характеру політики держави, різке падіння довіри населення до державного управління обумовлюють необхідність впровадження інноваційно-спрямованого державного менеджменту як нової прогресивної моделі державного управління.

Доведено, що темпи, з якими впроваджуються інновації в системі органів державної влади України, порівняно з бізнесом, досить повільні, що зумовлено певними бюрократичними перешкодами. Багато труднощів впровадження інновацій, при реалізації державно-управлінських функцій, пов'язані з людськими та організаційними чинниками, особистісної незацікавленістю державних службовців, їх недостатньою обізнаністю у системних змінах.

Обґрунтовано, що в цілому інновації в сфері державного управління є необхідною складовою забезпечення ефективності та конкурентоспроможності життєдіяльності країни, ставлення до інновацій у державних службовців неоднозначне. Все це робить процес впровадження інновацій внутрішньо конфліктним, схильним до дії різних факторів, як індивідуально-психологічних, так і організаційних. Це необхідно враховувати під час проведення адміністративної реформи, запровадження інноваційних технологій в сфері державного управління.

Розглянуто сутнісний зміст понять "інноваційне державне управління", "інноваційний механізм державного управління", "інноваційний механізм формування та реалізації соціальної політики".

Доведено, що досвід впровадження інноваційних механізмів у сфері державного управління показує, що ефективно управління процесом змін засноване на застосуванні інноваційних технологій, за яких враховуються загальні вимоги до методів навчання і розвитку персоналу, а також конкретна специфіка організації.

Визначено, що інновація означає створення, поширення і застосування нововведення, з одного боку, задовольняє певні потреби людини і суспільства, з іншого боку, що викликає не тільки матеріальні, технологічні тощо, але і соціальні зміни.

Доведено, що інноваційні механізми формування та реалізації соціальної політики доцільно розглядати як штучно створену складну систему управління, і що базується на використанні інноваційних інструментів управління розвитком соціальної сфери з метою досягнення поставлених цілей.

Key words: public administration, innovation, mechanisms of formation, management system, social policy.

Ключові слова: державне управління, інновації, механізми формування, система управління, соціальна політика.

THE PURPOSE OF THE ARTICLE IS

- definition of tools that should be used in the formation and implementation of social policy;
- grouping of problems of introduction of innovations and innovative mechanisms in the system of public administration.

FORMULATION OF THE PROBLEM

The urgency of the problem of introducing innovations in the formation and implementation of social policy is primarily due to the strategy of developing a new statehood, which, on the one hand, aims to create a strong

socially oriented national economy capable of confronting internal and external threats, on the other — on the formation of a legal, democratic, controlled civil society. It is clear that in the conditions of long-term crisis phenomena, the processes of resolving social exacerbations may be accompanied by restrictions on personal freedoms, increased requirements for the regulation of citizens' behavior, reduction or deterioration of the quality of public services. As a rule, society pays responsibility for such problems to public authorities.

Although in general, innovation in the field of public administration is a necessary component of ensuring the

efficiency and competitiveness of the country's life, the attitude to innovation among civil servants is ambiguous. Thus, conservatism, and the resistance to any changes in the activities of civil servants is largely determined by their responsibility for tasks supporting the overall logic of the country's development, the preservation of cultural traditions, etc. In addition, these barriers are connected with the peculiarities of a career, assessments of civil servants, which cause fears of lowering the status, earnings, loss of work, etc. All this makes the process of introducing innovations internally conflicting, prone to the impact of various factors, both individual and psychological, and organizational. This should be taken into account when conducting administrative reform, introducing innovative technologies in the field of public administration.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Fundamentals of the theory of innovation were laid by M. Kondratiev, J. Schumpeter, P. Sorokin. Foreign researchers, such as A. Averin, B. Gurne, and others, made a significant contribution to the development of public administration as a science, in particular the development of issues related to the improvement of social policy. Among the Ukrainian authors, there is a large number of scholars who are also exploring the above-mentioned issues. These are O. Degtyar, Yu Kuts, E. Libanov, O. Makarov, O. Paliy, O. Parkhomenko-Kutsevil, A. Khalecky.

The trends of globalization, the requirements for the comprehensive development of all spheres of life led to the attention to innovative tools and domestic scientists. They were studied on various aspects and spheres of implementation V. Yemeljanov, A. Kudryachenko, V. Martynenko, O. Fedorchak, Kh. Khachaturyan and others.

PRESENTING MAIN MATERIAL

The founder of the innovation theory is J. Schumpeter. He introduced the concept of "innovation" into the scientific revolution, interpreting it as a change in order to introduce and use new types of consumer goods, new production and vehicles [1, p. 315]. He emphasizes the presence of a mobile force which is a scientific-organizational combination of production factors, motivated by the entrepreneurial spirit and considered innovation in dynamics, that is, as an innovation process, namely, "the production of a new product, not a" new "product; the introduction of a new method, rather than a "new method"; development of a new market...; getting a new source of raw materials...; realization..." [1, p. 219].

The Law of Ukraine "On Innovation Activity" defines innovations as "newly created (applied) and (or) improved competitive technologies, products or services, as well as organizational, technical, industrial, commercial, or other decisions that significantly improve the structure and quality of production and (or) social sphere" [4].

"About own innovative activity in the field of public administration can be a language when the activity of the subject of innovation has a purposeful, conscious nature, that is, a new quality arises in the process of targeted transformation of the system of public administration" [8, p. 91].

The purpose of introducing an innovative approach to the activities of state authorities in the formation and implementation of social policy is to provide a new level of interaction between actors and factors of public administration based on the use of new knowledge, especially world management experience.

The introduction of an innovative approach begins with awareness of the contradiction of "the subject — the external environment".

The problem of the formation of innovative mechanisms in the system of government is becoming increasingly relevant. The fundamental changes taking place in Ukraine today require the reorganization of the approaches, form and content of public administration from the state authorities and local self-government bodies. Crisis phenomena in the system of public administration, increasing criticism about the expenditure nature of the state policy, a sharp decline in public confidence in the public administration, necessitates the introduction of innovative state management as a new progressive model of public administration.

The process of reforming public administration that takes place in our country affects many areas of activity, forcing civil servants to develop new functions and solve fundamentally new tasks. The tasks of strengthening the position of the state in the conditions of strengthening globalization influence and the rapid development of social processes, put forward all the new requirements of the quality of the state ambassador and the efficiency of the functioning of the whole system of public administration.

Therefore, the formation of a democratic, socially oriented state depends in many respects on the quality of public administration, on the level of professionalism of managers, including on the issue of innovation.

For a long time, the concept of government with the domination of innovation-oriented components is being developed in the UK, the USA, New Zealand, Canada.

However, for Ukraine, innovative methods in public management remain only in theoretical positioning and are rather unknown in practice.

The pace with which innovations in the system of state authorities of Ukraine are being implemented, compared to business, is rather slow, due to certain bureaucratic obstacles. Many difficulties in introducing innovations, in the implementation of state and management functions, are connected with human and organizational factors, personal disinterest of civil servants, their lack of awareness of systemic changes.

In order to more thoroughly study the main theoretical, methodological and practical aspects of the implementation of innovative approaches, the system of state administration should first of all consider the essential content of the concepts of "innovative state management", "innovative mechanism of state administration", "innovative mechanism of formation and implementation of social policy".

In Khachaturian's opinion, "the formation of an innovation paradigm of state administration is connected with the solution of a number of methodological problems within the theory of state administration, which, first of all, is appropriate" [8, p. 31]: "formation of the corresponding categorical apparatus of a systemic nature;

transformation of public administration into social engineering science, in state management, which provides the transformation of theory into innovative models and projects; expanding the interdisciplinary nature of public administration with the involvement of effective methodologies and methods from other sciences".

Such innovations in public administration are O. Fedorchak defines the following: "— outsourcing (outsourcing) — the transfer of the organization of certain functions to another company specializing in the relevant field; benchmarking — using best practices; governance — governance without government; e-government; new public management; reengineering; management by results (management by results); project management (project management); social alliance and others" [7].

The given instrumentation of the mechanisms of public administration allows using the appropriate management tools in the specific conditions and focusing resources on them in order to ensure efficient and effective management in state authorities. According to the chosen topic of research, it is expedient to add fundraising and foresight-designing to the listed mechanisms in the formation and implementation of social policy.

Given the complexity and versatility of civil servants, it can be said that the degree of activation of the introduction of innovative mechanisms in state-management processes is related to the extent to which managers understand the need for change, adopt them and are ready for development.

Conducting an administrative reform in Ukraine, which also envisages the improvement of the civil service system, will not bring the desired positive result unless new innovative mechanisms are introduced into the professional activity of civil servants.

Degtyareva I.O. suggests characterizing innovations in public administration on such basic features [2, p. 9]:

- a form of innovation (documents, institutions, technology);
- depth and quality of innovations (radical, improvement and modification);
- prevalence (single, diffusive);
- Component management (legal, organizational, informational);
- orientation (substitute, rationalizing, expanding, retro-reading, etc.);
- sphere of application (management system; administrative-territorial units as integral objects of management; branches and sectors of policy; external environment of administrative-territorial units and state);
- the sphere of obtaining results (economic, social, ecological, scientific, educational, cultural, etc.)".

Investigating the problems of introducing innovations into the system of public administration identified [7] two groups of innovations related to the activities of civil servants conventionally referred to as "structural innovations" and "productive innovations":

1. "Competent" innovations — aimed at raising the professional level and related to the formation of professional staffing through: selection of specialists capable of using effective technologies of public administration; creation of conditions for stable career

growth of civil servants; introduction of new methods of personnel work.

2. "Effective" innovations — aimed at increasing the efficiency and effectiveness of professional activities of civil servants through: introduction of modern information technology management and improvement of the organization of activities; introduction of a balanced system of performance indicators; raising the level of social protection and optimizing the procedure for remuneration in the civil service.

The presented classification sufficiently gives a complete picture of the key directions in introducing innovations to provide productive evolutionary changes in the system of public administration under the conditions of globalization, which requires the expansion of the focus of management activity, shifting the emphasis from the national to the supranational and subnational level.

The experience of introducing innovative mechanisms in the field of public administration shows that effective management of the change process is based on the application of innovative technologies, which take into account the general requirements for methods of training and development of personnel, as well as specific specifics of the organization.

For example, the task of effective interaction between civil servants and citizens is connected with innovations in the structure of organizations, information and communication system, work with personnel, etc. At the same time, the authorities undergo different degrees of change: structural-functional, communication, educational, etc.

In general, they can be attributed to managerial-organizational innovation, which combine innovative technologies with local specifics. They are based on the integration of various technologies related to the regime of work, labor stimulation, training, corporate culture, etc.

Thus, we see that the problems of applying innovative mechanisms and technologies in the system of public administration are largely due to subjective factors, such as the relation of civil servants to their work, organization, country, psychological barriers to innovation, features organizational structure and culture in public authorities, etc.

The problem of introducing innovations is also a contradiction between the requirements of innovation activities put forward by the person or organization and the appropriate capabilities for its implementation. This activity is an adaptation challenge, which can be substantially complicated by the nature of the reforms, the technology of work with staff and organizations, as well as the established level of human capital of the organization. It is clear that not every person is able to withstand the pace of reforms and adequately adapt to innovations.

Therefore, speaking about the problems of introducing innovations in the system of public administration, it is necessary to consider the features of innovation activity, to show the ambiguity of this phenomenon.

As suggested by scientists: "The main content of innovation is making changes. Innovations in public administration (public administration) should be considered as new forms and methods of work of executive

authorities and local governments, new management technologies, approaches and tools used to solve problems, on the one hand, to improve the system of public administration itself, but on the other hand — to ensure social development. These innovations envisage the discovery and use of the latent potentials of the public administration system and the objects of its influence on the basis of empirical experience and the latest scientific advances" [2, p. 10].

This is well correlated with the main approaches to innovation: structural and procedural.

Within the framework of the first approach, innovation serves as a structure consisting of fixed stable enough elements at various stages of its life cycle. The second approach considers innovation as a dynamic category, the formation and functioning of which is influenced by social, political, economic and other factors.

It is important to emphasize that psychologically innovations are the nature of activity, that is, activity, which is expressed in the purposeful transformation of natural and social reality. Applying the logic of psychological analysis of activities to the field of innovation, one can distinguish the features of the subject, which conducts innovations, stages of this process, subject, conditions and product of innovation.

The main thing that characterizes the content of innovation activity, its main function — is the definition and implementation of changes (in organization, management, etc.). Therefore, the introduction of innovations psychologically correlates with the concepts of readiness for action and the attitude to change. It is the attitude to changes in organization, life, world outlook, etc. leads to one or another behavior in the introduction of a new (by its nature conflicting).

In general, we can say that innovation activity is aimed at finding and obtaining new results, eliminating routine, ineffective working conditions, management structures, and forms of life.

Innovative activity in the system of public administration is characterized by social orientation. In the socio-psychological context, the vector of this activity is emphasized on the development of social practices.

In this sense, innovation means the creation, dissemination and application of innovation, on the one hand, satisfies certain needs of man and society, on the other hand, which causes not only material, technological, etc., but also social change.

It should be noted that quite a lot of research is aimed at identifying the features of innovation in management practice. Therefore, innovation serves as an organizational problem, which is considered in connection with the tasks not only obtaining a new product, but also the development of organizations [5, p. 48].

This aspect of innovation is most fully reflected in M. Onufric's approach, which, based on the analysis of organizations, their nature, development, ways of diagnosis and counseling, has developed the following classification of innovations:

- on the innovative potential: radical, combined, modifiable;
- on the features of the innovation process: internally organizational, between organizational;

- on efficiency: in terms of production and management, improvement of working conditions, etc. "[6, p. 44].

Considering the focus on certain actions, which lies in the concept of innovation, one can distinguish the main factors of the process of innovation implementation:

- characteristics of the innovations themselves (novelty, orientation to meet certain needs, etc.);
- Individual features of the subject of innovation activity (innovation);
- peculiarities of groups and organizations that carry out this activity, etc.

It is clear that possible contradictions in the actions of these factors in the process of implementing innovations in a particular organization. For example, at the individual level, the "innovation" of the subject involves an analysis of the person's ability not only to perceive new ideas and technologies, but also to comprehend them, creatively to complete and on this basis to ensure their possible implementation [3, p. 15]. While at the organizational level, the achievement of innovative goals and strategies requires an efficient management system and strict staff compliance with the new requirements.

Problems of introducing innovations in relation to business organizations are sufficiently fully explored and described in the scientific literature. Most scholars have come to the conclusion that the introduction of innovation is a complex and often painful process, which poses a situation of uncertainty, the complexity of predicting the consequences of changes for the organization and personality. It requires participants of the initiative and perseverance, considerable expenses in the area of the formation of managerial, organizational and social factors.

Innovations are impossible without the personal and professional growth of all participants in the process, as well as without organizational changes. The introduction of innovative mechanisms is associated with a change in the organization's culture. In this case, a great role is assigned to the manager and staff. The manager acts as a figure that defines the logic and direction of organization development, is the agent of change. From staff the introduction of innovations into productive, social, cultural and other spheres of reality depends in many respects [3, p. 27].

Innovative activity is a sequence of complex actions aimed at initiating the development of new products.

Therefore, among the most important factors that need to be taken into account when introducing innovations, distinguish: effective technologies; the best organizational forms; an organizational climate that promotes innovation; potentially successful projects, etc. [5, p. 48].

Implementation of innovative mechanisms in the system of public administration requires adaptation support to individuals and groups. Today's most popular business practices are the development of organizational culture and the development of employee loyalty. Specific practical measures can be carried out:

- a) trainings aimed at individual development of self-awareness, social identity, adjustment of installations, etc.;
- b) group games and discussions aimed at developing relationships in the organization;

- c) forming a system of loyalty management;
- d) introduction of engagement and discussion in the practical activity of employees.

It is advisable to apply these practices to civil servants. Moreover, it is very important for them, for their subjective well-being and increasing the efficiency of their activities.

An important issue is the management of resistance to innovations in the system of public administration. But the degree of nihilism can be corrected by the introduction of a competent approach to professional development and management of relations within the labor collective, as well as the formation of social identity of staff.

Creating an atmosphere of trust increases the susceptibility to identity tokens, and allows you to build resilience to change. This is an indirect tool for implementing changes. In this situation, interpersonal relationships become a resource for the introduction of innovation and form a willingness to implement the tasks.

For Ukraine, innovation management is relevant both in business and in public administration. In the system of public administration, considerable work is being done on legislative support of innovation activity. At the same time, it is necessary to study the subjective factors and problems of introducing innovations to overcome individual and group resistance to innovation.

CONCLUSIONS

To summarize, we can conclude that innovative mechanisms for the formation and implementation of social policy should be regarded as artificially created complex management system and based on the use of innovative tools for managing the development of social sphere in order to achieve the goals.

Application of a set of innovative mechanisms in the formation and implementation of social policy will achieve the systemic effects of improving the activities of social policy actors and the functioning of the components of the social sphere; to overcome the aggravation of social problems that require new approaches to their solution; to satisfy the requirements for the quality of services of social institutions and to bring them to international standards.

References:

1. Bazilevich, V.D. (2006), *Neortodaksal'na teoriya Y. A. Shumpetera [Nonordinary theory of J. A. Schumpeter], Istoriya ekonomichnykh uchen': U 2 ch. — 3-e yzdanye*, vol. 2, Kyiv, Ukraine.
2. Degtyareva, I.O. (2014), "Innovations in the state and municipal management as a prerequisite for socio-economic achievements in modern Ukraine", *Visnyk Natsional'noho universytetu tsyvil'noho zakhystu Ukrainy. Seriya: Derzhavne upravlinnya*, vol. 1, pp. 5—11.
3. Yemelyanov, V.M. (2013), *Rozvytok partners'kykh vidnosyn biznesu i vlady v systemi derzhavnoho upravlinnya stalym rozvytkom rehioniv Ukrainy: teoriya, metodolohiya, praktyka [Development of partnership relations between business and government in the system of public administration with the steady development of the regions of Ukraine: theory, methodology, practice]*, Yuho-Vostok, Donetsk, Ukraine.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2007), *The Law of Ukraine "On Innovation Activity"*, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15> (Accessed 1 August 2008).

5. Namchuk, V. (2015), "Models of a Social State: A Choice for Ukraine", *Publichne upravlinnya: teoriya ta praktyka*, vol. 2 (14), pp. 44—50.

6. Onufrik, M. (2016), "Social Policy in Ukraine for 25 Years: Status, Challenges and Prospects", *Ahora*, vol. 17, pp. 41—48.

7. Fedorchak, O. (2017), "Innovative Mechanisms of Public Administration: Approaches to Formation", *Zbirnyk naukovykh prats' "Efektyvnist' derzhavnoho upravlinnya"*, vol. 33, pp. 150—157.

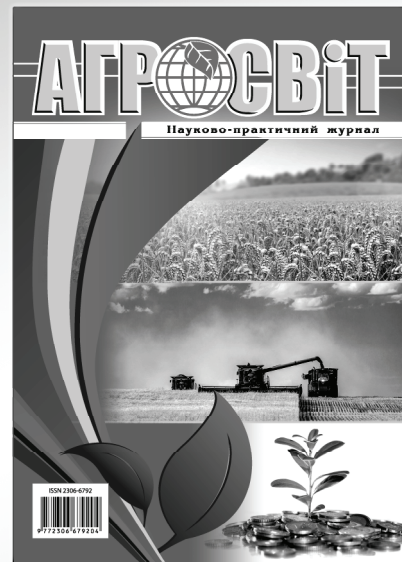
8. Khachaturian, H.V. (2005), *Innovatsiyi v derzhavnomu upravlinni [Innovations in Public Administration]*, Vyd-vo NADU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.07.2019 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

*М. В. Сіцінська,
д. держ. упр., головний науковий співробітник відділу з координації наукових заходів,
міжнародного співробітництва та грантової діяльності, Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова*

ORCID ID: 0000-0002-1714-4647

*І. В. Ярмолинська,
методист I категорії факультету управління та економіки,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*

ORCID ID: 0000-0003-2201-3737

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.76

МЕХАНІЗМИ ЗДІЙСНЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ДИТИНИ В ЗАКЛАДАХ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДОГЛЯДУ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

*М. Sitsinska,
Doctor of sciences in public administration, Chief Scientist of the Department for Coordination of Scientific Events,
International Cooperation and Grant Activities, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi university of management and law*
*І. Yarmolynska,
Methodist of the I category of the Faculty of Management and Economics,
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi university of management and law*

MECHANISMS OF IMPLEMENTATION OF PUBLIC CONTROL FOR IMPLEMENTATION OF CHILD RIGHTS IN THE INSTITUTIONAL CARE AND CHILDREN'S INSTITUTIONS

У статті обґрунтовується актуальність дослідження механізмів здійснення громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей. Наголошено, що попередні дві спроби реформування сфери інституційного догляду та виховання в результаті дещо привернули увагу громадськості та органів державної влади щодо неефективності інституційного виховання дітей, проте не змогли подолати опору з боку працівників сфери та докорінно змінити погляди щодо соціального захисту і захисту прав дітей, які виховуються у закладах інституційного догляду та виховання. У статті зазначено, що реформа деінституціоналізації розпочалась із введення в дію Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки і знаходиться лише на початку реалізації, вважаємо за потрібне посилити контроль за дотриманням прав та інтересів дітей, що перебувають на утриманні у закладах інституційного догляду та виховання в перехідний період шляхом запровадження громадського контролю. Запропоновано механізми здійснення громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей в Україні, що спрямовані на захист та забезпечення прав і законних інтересів дитини в закладах інституційного догляду та виховання.

The article substantiates the relevance of the study of mechanisms for the implementation of public control over the observance of the rights of the child in institutions of institutional care and upbringing of children. It was emphasized that the previous two attempts to reform institutional care and education resulted in some attention of the public and the authorities on the ineffectiveness of institutional education of children, but failed to overcome the resistance of the workers of the sphere

and radically change the views on social protection and the protection of the rights of children who are educated in institutions of institutional care and education. The article states that the reform of deinstitutionalisation began with the introduction of the National Strategy for the reform of the institutional care and upbringing of children for 2017–2026, and is only at the beginning of the implementation; we consider it necessary to strengthen the control over the observance of the rights and interests of children in dependence on Institutions for institutional care and education in a transitional period through the introduction of public control. The mechanisms for implementing public control over the observance of the rights of the child in institutions of institutional care and upbringing of children in Ukraine aimed at protecting and ensuring the rights and legitimate interests of the child in institutions of institutional care and upbringing are proposed: ensuring transparency and control over the activities of executive authorities and local self-government bodies, whose competence includes institutional care and education of children in Ukraine; promotion of interaction between executive authorities and local self-government bodies with public associations and other civil society institutions on issues related to the activities of institutional care and education institutions; promotion of consideration by public authorities of public opinion during the reform of the system of institutional care and upbringing of children in Ukraine.

Ключові слова: громадський контроль, громадське об'єднання, деінституалізація, реформування, сфера інституційного догляду та виховання дітей.

Key words: public control, public association, deinstitutionalisation, reform, institutional care and upbringing of children.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна знаходиться на складному та важливому етапі інтеграції до європейської спільноти. Цей процес є можливим лише за умови активних реформ у всіх галузях суспільного життя. Попри кризові умови, в яких знаходиться країна, це — загострення воєнно-політичної ситуації, зростання соціальної напруженості у суспільстві, різке погіршення економічного стану країни, зниження життєвого рівня, добробуту населення, урядом узяті на себе зобов'язання щодо здійснення ряду реформ.

На тлі здійснення реформи децентралізації актуальності набуває реформа деінституалізації у сфері захисту прав дітей. Основні обов'язки у здійсненні деінституалізації покладені на Міністерство соціальної політики України. Координуючу роль під час реалізації завдань Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на

2017—2026 роки відведено Уповноваженому Президента України з прав дитини. Роль органів державної влади та місцевого самоврядування окреслена у Державній соціальній програмі "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року. У зв'язку з процесами децентралізації в країні та підвищенням ролі територіальних громад до Програми включено розділ "Активізація ролі територіальної громади в умовах децентралізації", яким передбачено заходи з формування громад, доброзичливих до дітей [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвиток країни відповідно до європейських стандартів, сучасна політична ситуація, військові дії на території України підвищили інтерес до вивчення проблеми функціонування закладів інституційного догляду та виховання дітей. Зокрема, вивчення внутрішніх явищ та процесів, які мають місце в роботі інституційних навчально-виховних закладів як педагогічної та соціально-педагогічної проблеми займалися В. Покась, В. Кушнір, А. Толкачова, М. Черепань, І. Веретенко, Ю. Поліщук, Л. Канішевська, А. Поляничко, О. Василенко, М. Бевзюк, І. Малишевська, Л. Чиждова.

Відображення проблеми реалізації прав дітей із особливими потребами, дітей-сиріт та позбавлених батьківського піклування, дітей інвалідів у інституційних закладах знаходимо у напрацюваннях Я. Бордіяна, Т. Івлевої, О. Прокопенко, проблеми соціального захисту у доробку Т. Бавол, О. Бурлаки.

Водночас аналіз наукових джерел із досліджуваної проблематики засвідчує, що для теорії та практики державного управління питання здійснення громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей залишаються актуальними, складними і потребують подальшого вивчення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття змісту механізмів здійснення громадського контролю за дотримання прав ди-

тини в закладах інституційного догляду та виховання дітей.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Початком реформи деінституалізації в Україні вважають момент схвалення Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки. Площиною реформи є діяльність трьох профільних міністерств щодо здійснення захисту законних прав та інтересів дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку.

Оскільки це вже не перша спроба для України здійснення реформи у сфері інституційного догляду та виховання дітей, до створення Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки та Плану заходів з реалізації її I етапу були залучені українські та міжнародні громадські і благодійні організації, які мають досвід у сфері захисту прав дітей в Україні.

Формування громадянського суспільства в Україні є однією із умов становлення демократичної держави. Наявність політичної та соціальної кризи, військового конфлікту в Україні, рух у бік інтеграції до європейського простору, протягом останніх років, дещо підвищили темп формування громадянського суспільства.

Як свідчить досвід передніх двох спроб реформ у сфері інституційного догляду та виховання дітей, а також дослідження українських та міжнародних громадських і благодійних організацій, однією з головних проблем у здійсненні деінституалізації є формалізм у виконанні стратегічних завдань з боку органів державної влади.

Громадський контроль є одним із видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою — йдеться у Законі України "Про громадські об'єднання" [2].

Основним методом громадського контролю є перевірка виконання вимог чинного законодавства та прийнятих рішень на підконтрольних об'єктах. Вона може здійснюватись як самостійно, так і разом з органами державного контролю. За результатами перевірок на підставі складених при цьому протоколів та актів, громадські організації інформують відповідні державні органи про виявлені порушення, вносять пропозиції щодо притягнення правопорушників до відповідальності тощо [2].

Своє право контролю над державними інституціями громадяни реалізують через різноманітні громадські об'єднання, що створюються на основі Закону України "Про об'єднання громадян".

Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [4].

Для здійснення цілей і завдань, визначених у статутних документах, зареєстровані об'єднання громадян користуються правом: "...

1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі);

2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами;

3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації;

4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя;

5) проводити мирні зібрання;

6) здійснювати інші права, не заборонені законом" [4].

Громадські об'єднання зі статусом юридичної особи мають права: "...

1) бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства;

2) здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань;

3) засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації;

4) брати участь у здійсненні державної регуляторної політики відповідно до Закону України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності";

5) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності" [4]. Як бачимо, громадські об'єднання декларуються законодавством як повноцінні учасники суспільно-політичного життя в Україні.

Аналізуючи особливості механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей, неодноразово звертали увагу на те, що саме у цій сфері дуже активною та продуктивною є позиція громадських та благодійних організацій. Внесення пропозицій до уряду щодо просування деінституалізації в Україні та активне пілотування в регіонах соціальних послуг викликає необхідність отримання статусу офі-

ційного учасника реформування галузі та можливості здійснювати без перешкод громадський контроль за діяльністю об'єктів сфери інституційного догляду та виховання. На жаль, в Україні і досі не прийнятий Закон "Про громадський контроль", хоча двічі протягом останніх років були зареєстровані проекти щодо зазначеного Закону. Цей Закон змінив би статус громадського контролю та чітко окреслив би його повноваження.

Оскільки реформа деінституалізації розпочалась із введення в дію Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки і знаходиться лише на початку реалізації, вважаємо за потрібне посилити контроль за дотриманням прав та інтересів дітей, що перебувають на утриманні у закладах інституційного догляду та виховання в перехідний період шляхом запровадження громадського контролю.

У Альтернативному звіті про дотримання Україною положень Конвенції ООН про права дитини за період з 2011 по 2018 роки йдеться "...реальна кількість інтернатних закладів майже не скорочується, вони реформуються в інші типи закладів. Відповідно до затверджених Кабінетом Міністрів України нових положень про окремі типи закладів передбачено можливість створення інтернатів у структурі цих закладів. Школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, часто реорганізуються у спеціальні школи-інтернати для дітей з особливими потребами, незважаючи на те, що надати дитині, зокрема, з затримкою психічного розвитку, ефективну допомогу в умовах інтернатного закладу неможливо. Це один з шляхів штучного приховування процесів, що відбуваються в державі. Відповідно до законодавства України, до сімейних форм виховання можуть бути влаштовані лише діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Наразі 92% дітей в інтернатах не підпадають під таку категорію через перебування в інституційному закладі на інших підставах, відповідно, такі діти фактично лишаться без піклування батьків, але юридично — позбавлені перспектив виховання у сімейному середовищі. Держава ставить перед собою задачу повернення дітей з інтернатів до сімей, проте наразі мета не відповідає реальним діям з боку держави. Так, у серпні 2017 року Урядом прийнята "Національна стратегія реформування інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки", кінцевим результатом якої є зміна системи інституційного догляду та виховання дітей на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі. Однак очікувані результати Стратегії виглядають занадто амбіційними, зокрема, поставлена мета щодо зменшення, починаючи з 2018 року, кількості дітей" [1].

ВИСНОВКИ

Отже, як бачимо, потреба у громадському контролі за сферою інституційного догляду та виховання дітей є нагальною. З метою уникнення формалізму у виконанні основних етапів реалізації Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки та отримання достовірної інформації щодо дотримання прав дітей та законних інтересів дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей з

інвалідністю, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, частково дітей з особливими освітніми потребами, які мають складні вади розвитку, в умовах реалізації реформи деінституалізації нами запропоновано механізми здійснення громадського контролю за дотриманням прав дитини в закладах інституційного догляду та виховання дітей в Україні, що спрямовані на захист та забезпечення прав і законних інтересів дитини в закладах інституційного догляду та виховання, а саме:

- забезпечення прозорості та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, до компетенції яких належать питання інституційного догляду та виховання дітей в Україні;
- сприяння взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з питань, пов'язаних з діяльністю закладів інституційного догляду та виховання дітей;
- сприяння врахуванню органами державної влади громадської думки під час реформування системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні.

Література:

1. Альтернативний звіт про дотримання Україною положень Конвенції ООН про права дитини за період з 2011 по 2018 роки. URL: <http://childrights.org.ua/upload/5c9b8d2a462f6.pdf>
2. Громадський контроль. URL: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z811_page_43.html
3. Державна соціальної програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-nacionalnij-plan-dij-shodo-realizaciyi-konvenciyi-onn-pro-prava-ditini-na-period-do-2021-roku>
4. Закон України "Про громадські об'єднання". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

References:

1. Yasenovs'ka, M. Karahiaur, K. and Klochko, C. (2019), "An alternative report on compliance by Ukraine with the provisions of the UN Convention on the Rights of the Child for the period from 2011 to 2018", available at: <http://childrights.org.ua/upload/5c9b8d2a462f6.pdf> (Accessed 17 July 2019).
2. Mel'nyk, A.F. Smolens'kyj, O.Yu. Vasina, A.Yu. and Hordienko, L. Yu. (2003), "Public control", available at: https://www.pravo.vuzlib.su/book_z811_page_43.html (Accessed 17 July 2019).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), "The State Social Program "National Action Plan for the Implementation of the UN Convention on the Rights of the Child" for the period up to 2021", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-nacionalnij-plan-dij-shodo-realizaciyi-konvenciyi-onn-pro-prava-ditini-na-period-do-2021-roku> (Accessed 18 July 2019).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On Public Associations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (Accessed 18 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 27.07.2019 р.

С. А. Вавренюк,
к. н. з держ. упр., докторант навчально-науково-виробничого центру
Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-6396-9906

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.80

ІСТОРІЯ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПІ

S. Vavreniuk,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate of Educational, Scientific
and Production Center of the National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

THE HISTORY OF THE REFORM OF HIGHER EDUCATION IN EUROPE

Статтю спрямовано на вивчення особливостей протікання процесу реформування в системі вищої освіти в Європі. Автор приділяє увагу історії та першим етапам розвитку нової системи вищої освіти, детально вивчаючи різні прийняті декларації.

Так, автор вказує, що процес реформування вищої освіти в Європі перед усім пов'язаний з формуванням спільного освітнього та наукового простору, що викликає необхідність розробляти єдині критерії та стандарти в цій сфері.

Автор вважає, що необхідність проведення освітньої реформи було пов'язано зі скороченням податкової бази, а також широким поширенням нових соціальних установок в європейському суспільстві.

Крім цього, в статті розкриваються проблеми, пов'язані з поточною ситуацією процесу реформування вищої освіти в Європі, визначаючи можливі шляхи їх вирішення. У висновку автор вказує на роль держави та державного управління в системі вищої освіти, а також на механізми, виконання яких необхідне для подальшого його розвитку.

This article aims to explore the characteristics of the process of reform in higher education in Europe. The author pays attention to the history and the first stages of the development of a new system of higher education, studying in detail the various declarations adopted.

Thus, the author points out that the process of reforming higher education in Europe is primarily associated with the formation of a common educational and scientific space, which necessitates the development of uniform criteria and standards in this area.

The author believes that the need for educational reform was associated with a reduction in the tax base, as well as the wide distribution of new social attitudes in European society.

The article also discloses the provision on the current state of higher education in Europe. The author notes that higher education is increasingly functioning in the quasi-market, where governments continue to play an important leadership role. Also, globalization, internationalization and Europeanization challenged the national borders of higher education systems and posed new questions to governments and universities. The main trend has been the strengthening of higher education institutions as organizations. The author argues that increased institutional autonomy means a higher level of accountability, as well as more rigorous and detailed quality assurance procedures at the state and institutional levels.

In addition, the article reveals the problems associated with the current situation in the process of reforming higher education in Europe, identifying possible solutions. One of the consequences of a shift in authority and responsibility between different levels in higher education systems is that many powers have been accumulate at the highest level of institutions.

In conclusion, the author points out the role of the state and public administration in the higher education system, as well as the mechanisms those are necessary for its further development. In higher education, the new role of the state can be call stimulating, because it creates an environment of higher education in which the state monitors results at the state level without much detailed intervention. In some countries, we can say that the state controls the market. Over the past two decades, most European countries have also revised their financing systems for higher education.

Ключові слова: вища освіта, система вищої освіти, європейська освіта, реформування системи вищої освіти, Болонський процес, євроінтеграція.

Key words: higher education, higher education system, European education, reform of the higher education system, the Bologna process, European integration

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сьогодні вища освіта зазнає значних змін в Європі. В міру того, як країни проводять політику, спрямовану на інтеграцію їх економіки, політичних систем та соціальних структур, стає все більш очевидним, що вища освіта, дослідження та інновації, є важливими компонентами для повної реалізації потенційних вигод, що впливають із майбутніх змін. Ця ідея була втілена в кількох високорівневих загальноєвропейських процесах та дала початок ряду амбітних цілей та завдань, котрі покликані забезпечити довгострокову європейську перевагу як виробника, так і передати знання іншим країнам. Європейські системи вищої освіти показали себе не чужими політичним реформам: протягом більшої частини трьох десятиліть цей сектор був включений в набагато ширші національні та міжнародні, навіть глобальні, реформи в Західній та Східній Європі [2]. Європейські системи вищої освіти завжди піддавалися політичним реформам. Так, з кінця 1990-х років темпи передбачуваних змін прискорилися до безпрецедентного рівня, в значній мірі завдяки двом ключовим подіям: прийняття Болонської декларації (1999), мета якої полягає в тому, щоб зробити європейські системи вищої освіти більш конкурентоспроможними та привабливими, а також Лісабонська стратегія ЄС (2000), котра спрямована на перетворення все ще фрагментованих систем вищої освіти континенту в більш потужну та більш інтегровану, засновану на знаннях економіку. Програма модернізації ЄС (2007 рік) виділяє освіту, дослідження, інновації та модернізацію закладів вищої освіти, як важливі елементи Лісабонської стратегії. Відповідні структури та процеси управління і фінансування розглядаються як попередня умова для досягнення цих цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням реформування системи вищої освіти, а також проблемою аналізу та взаємодії України та країн ЄС у галузі освіти присвячені роботи ряду авторів, якот: І.М. Курдюмова, Ю.В. Кушнар'ова, Р. Бест, М. Фуллан. Однак зі значними змінами, котрі відбулися в результаті процесу євроінтеграції, за якого Україна, враховуючи сталі традиції, черпає всі передові новації з розвинених європейських країн та намагається стати по-

вноправним членом європейського освітнього простору, відзначається необхідність більш детального вивчення історії розвитку та реформування системи вищої освіти в Європі.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті стало визначення основних напрямів та етапів проведення реформи освіти в контексті вищої освіти Європи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сорбонська декларація 1998 року стала першим сигналом переваги основних європейських країн (Франції, Німеччини, Італії та Великобританії) для більш сумісного та порівнянного набору європейських систем вищої освіти при збереженні багатого розмаїття викладання, стилів навчання та вищої освіти. Рік по тому в Болонії ще 25 європейських країн приєдналися до первісної четвірки. З цього часу на кожній наступній конференції міністрів, яка проводиться раз на два роки, в боротьбу вступало все більше країн, і до 2010 року загальна кількість країн досягла до 47.

Хоча різноманітність в європейській вищій освіті вважається однією з її основних сильних сторін, в той же час загальний шлях до прозорості, якості, зростання, ефективності та досконалості вважається передумовою для того, щоб зробити Європу однією з найсильніших освітніх та економічних лідерів у світі. Болонський процес був націлений на створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Деякі країни в певній мірі інтерпретували Декларацію на свій лад, процес швидко набув широкого визнання. Зосередившись спочатку на реформуванні освітніх програм у дворівневу структуру "бакалавр-магістр", заклопотаність з приводу сумісності незабаром підштовхнула до забезпечення якості, акредитації та визнання ступеня [4].

Перспектива Болонії розширилася в Берліні у 2003 році з включенням доктора філософії в якості третього циклу та зі зв'язком Європейського простору вищої освіти з Європейським дослідницьким простором. Третій цикл знову обговорювали в Бергені у 2005 році за допомогою явного згадування важливості вищої освіти в подальшому, розширенні наукових досліджень та необхідності досліджень в основі вищої освіти для економічного та культурного розвитку наших суспільств, а

також для соціальної згуртованості. У Лондонському комюніке 2007 року підкреслювалися кроки до більш орієнтованості на студентів вищої освіти та збільшення мобільності між циклами на міжнародному рівні. Було досягнуто значного прогресу в створенні Європейської системи кваліфікацій (EQF), прийнятої в квітні 2008 року, а також у червні 2008 року було розпочато Європейський реєстр агенцій із забезпечення якості (EQAR). Науковці Маріці Фаберта Дон Вестерхейден аналізують багаторівневу динаміку політики в контексті Болонського процесу. У своєму порівняльному аналізі національних тематичних досліджень вони виявили, що "Болонья" була використана в якості додаткової підтримки для ініціювання змін в національних системах вищої освіти, в той час як "Болонья" також викликала європейський тиск, який вплинув на національну політику в галузі вищої освіти [7]. Хоча Болонська угода є юридично необов'язковою конструкцією, національні суб'єкти можуть сприймати прагнення до єдиної європейської структури ступенів як примус. Національні технічні зміни в структурі ступенів можна інтерпретувати як створення символічного результату в розвитку європейської системи вищої освіти, заснованої на загальній структурі ступенів: існує єдність в європейському вимірі за номінальною вартістю, в той час як різноманітність на національних рівнях зберігається.

Використовуючи таку програму, як ERASMUS, Європейський Союз значно впливає на вищу освіту в Європі. Для забезпечення безперешкодної мобільності студентів у системі вищої освіти якість освіти має бути прозорою, а кваліфікації — порівнянними. Такі вимоги привели до значних змін в європейській вищій освіті, а саме: реформа Болонської системи, ECTS, Європейської системи кваліфікацій та зміни в системах забезпечення якості [5]. В результаті цих подій ми також бачимо, що на перший план виходять нові наднаціональні організації, як-от: ENQA та Європейський реєстр забезпечення якості. Як пророкує концептуальна основа транснаціональних суспільств, цикл не зупиняється на досягнутому, а сприяє подальшій транснаціоналізації. В результаті необхідне більше регулювання на європейському рівні та підвищення ролі наднаціональних організацій.

У березні 2000 року країни Європейського Союзу зобов'язалися в Лісабонській стратегії досягти амбітної мети: стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою, котра заснована на знаннях, у світі, здатному до стійкого економічного зростання з великою кількістю кращих робочих місць та більшою соціальною згуртованістю. Але сукупні державні інвестиції як в освіту, так і в дослідження все ще відстають від інвестицій в Сполучених Штатах, і здається, що можливості держав-членів ЄС щодо здійснення подальших інвестицій обмежені. Інвестиції значно різняться по країнах і тим більше по субнаціональним регіонам. Хоча державні інвестиції в дослідження зросли з 2000 року, внесок галузі зріс недовільно. Середньостроковий звіт про оцінку показав, що цілі Лісабонського саміту було дуже важко досягти, зокрема через слабе економічне зростання, а також через те, що розробка та реалізація заходів політики залежать від промисловості. Разом з цим можна було побачити також розрив між політичною риторикою в суспільстві знань та реаліями політичних фінансових пріоритетів [4].

Лісабонський процес був відновлений з Новим Лісабонським партнерством по зростанню та зайнятості у 2005 році, де знання та інновації для зростання були визначені в якості однієї з трьох основних областей діяльності. У 2010 році Лісабонська стратегія перетворилася в стратегію Комісії ЄС "Європа 2020", котра відповідає економічній кризі та розширює подолання деяких недоліків попередніх ініціатив. Зокрема ставилося завдання, щоб до 2020 року 40% населення у віці від 30 до 34 років повинні були здобути вищу освіту.

У цьому контексті Європейська комісія все частіше підкреслює роль університетів у сприянні суспільством знань та економіці. Європа повинна зміцнити три полюси свого трикутника знань: освіта, дослідження та інновації. Університети необхідні у всіх трьох областях. На сьогодні встановлено, що урядам все важче справлятися зі зростаючими витратами на науку та забезпечувати якісну освіту та новітні дослідження. Недолік конкурентоспроможності є однією з основних проблем для європейських університетів [6]. Основна критика полягає в тому, що європейські університети не використовують весь свій потенціал для стимулювання економічного зростання, соціальної згуртованості та поліпшення якості та кількості робочих місць. Серед цього можна також виділити такі проблеми:

- тенденція до однаковості та егалітаризму в багатьох національних системах вищої освіти;
- занадто велика увага до монодисциплінарності та традиційного навчання;
- занадто мало світового рівня досконалості.

Незважаючи на ці труднощі, існує думка, що якість та привабливість європейських університетів необхідно підвищувати, людські ресурси необхідно зміцнювати, а різноманітність європейської системи вищої освіти необхідно поєднувати з підвищеною сумісністю [1].

Сорбонська та Болонська декларації, Лісабонська стратегія та Програма модернізації не були єдиними чинниками, котрі впливають на європейські заклади вищої освіти. У багатьох європейських країнах ряд реформ вже проводився в 1980-тих роках (на Заході) та в 1990-тих роках (у Центральній та Східній Європі), і багато нинішніх ініціатив з проведення реформ виникли в цей період. Змінюється роль держави по відношенню до закладів вищої освіти у формі підвищення інституційної автономії та акцентується увага на забезпеченні якості та підзвітності, що є темою останніх двох десятиліть.

Глобалізація, інтернаціоналізація, падіння комунізму та приватизація зробили багато для формування нинішньої ситуації. Прикладами цього можна назвати зростаюче значення міжнародного профілювання, міжнародні консорціуми, плата за навчання, зовнішні дослідницькі фонди та поява приватної вищої освіти.

Однак, якщо хтось шукає спільну нитку, яка пов'язує ці масштабніші розробки з поточним станом європейських реформ вищої освіти, то мало хто не погодиться з тим, що зростає визнання того, що сектор вищої освіти є одночасно складним та не захищеним від впливу ринку. За політичними ініціативами, розглянутими вище, значну увагу було приділено прийняттю більш ринковим механізмів та сучасним типам управління [3]. Ключові слова, як-от: підзвітність та нове державне уп-

равління або управління мережею, поступово замінюють традиційну спрямованість на державний контроль та академічне колегіальне управління. Державний контроль поступається місцем більш інституційному управлінню для ефективності та реагування на різноманітні потреби суспільства, котрі забезпечуються новими процесами підзвітності, включаючи забезпечення якості. Установи заохочуються, а деякі стверджують, що вони змушені розширювати свої можливості та готовність брати участь у виробництві корисних знань та відповідного навчання. Завдяки конкуренції та більшій інституційній автономії, заклади вищої освіти стимулюються для того, щоб стати більш чутливими до вимог різних споживачів щодо їх актуальності.

До недавнього часу основна увага в політиці управління вищою освітою приділялася відносинам між інститутами та державою. Однак, починаючи з 1990-тих років, зрушення в системному управлінні очевидні. З точки зору системної координації можна спостерігати зростаюче визнання того, що відносини не тільки більш складні та динамічні, а й залучають більше учасників з різних рівнів. Цей загальний перехід був названий "від уряду до управління", що ще більше зміцнює позицію про те, що править не тільки держава. Влада та повноваження були перерозподілені за різними рівнями політики. У багатьох країнах координація змінилася з класичної форми регулювання, в якій домінує один суб'єкт, держава, на форми, в яких різні суб'єкти на різних рівнях системи координують систему (багаторівневе управління). Координація все частіше здійснюється через взаємопов'язані рівні політики з істотним числом дійових осіб, котрі впливають на встановлення порядку денного, розробку політики, визначення політики, реалізацію політики та оцінку.

Уряди прагнули використовувати політичні мережі для вирішення проблемних ситуацій, пов'язаних з нерозв'язними або негативними проблемами, складними угрупованнями зацікавлених сторін та інтересів, вимагаючи рішення, що не мають простого закінчення. Політичні мережі можуть використовуватися з експериментальним обґрунтуванням, в якому вони дозволяють виробити сенс у нових ситуаціях, та обґрунтуванням зміцнення, за якого уряди можуть відмовитися від відповідальності за поставлені питання. Залишається відповісти на питання, якою мірою уряди коливаються між цими обґрунтуваннями та чи отримують експерименти в галузі управління широку підтримку та стають вони нормалізованими, або ж вони дозволяють відкласти підвищення ефективності у вищій освіті. Якими б не були урядові обґрунтування, вони повинні бути реалізовані установами та підрозділами вищої освіти та окремими особами в них.

Поняття "менше уряду та більше управління" рішуче підтримується декількома факторами. Один з них фінансовий. Високі державні витрати на постійне розширення систем вищої освіти вимагають нових інструментів управління. Іншим є ідеологічний зсув у бік ринку як координуючого механізму. Сьогодні в Європі очевидно, що вища освіта все частіше функціонує на квазіринку, де уряди продовжують відігравати важливу керівну роль. Також глобалізація, інтернаціоналізація та європеїзація кинули виклик національним кордонам

систем вищої освіти та поставили нові питання перед урядами та закладами вищої освіти.

Існуючі дані свідчать про те, що організаційний підхід нового державного управління вплинув на "модернізацію" громадських послуг. Деякі європейські країни все частіше ставляться до своїх організацій сектора громадського обслуговування як до корпоративних підприємств з метою підвищення їх ефективності та дієвості, надаючи їм більшу автономію та, водночас вимагають більшої підзвітності. Основною тенденцією стало зміцнення закладів вищої освіти як організацій.

Одним з наслідків перестановки повноважень та відповідальності між різними рівнями в системах вищої освіти є те, що багато повноважень накопичувалися на вищому рівні установ. Зміцнення інституційної автономії, державної політики у багатьох країнах, часто означало зміцнення інституційного лідерства, особливо в тих системах вищої освіти, де традиційно інституційний верхній рівень був відносно слабким. Посилення інституційної автономії означає більш високий рівень підзвітності, а також більш строгі та докладні процедури забезпечення якості на рівні області, а також на рівні установ (підвищення оціночного стану). Підвищення підзвітності також означає, що заклади вищої освіти повинні переглянути способи, за допомогою яких вони інформують своїх зацікавлених осіб про свою діяльність та способи інтеграції зовнішніх зацікавлених сторін у свої внутрішні процеси прийняття рішень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Університети та інші постачальники вищої освіти, а також уряди добре знають, що вони відіграють важливу роль в "Європі знань" та несуть відповідальність за надання очікуваних від них економічних, соціальних та культурних послуг. Нормативно-правове середовище, структури та процеси управління в поєднанні з наявними в їх розпорядженні матеріальними та людськими ресурсами відіграють вирішальну роль у тому, наскільки ефективно університети та коледжі надають ці послуги на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях.

У вищій освіті нову роль держави можна назвати стимулюючою, оскільки вона створює середовище вищої освіти, в якій держава контролює результати на рівні штату без особливого детального втручання. У деяких країнах можна говорити про те, що держава управляє ринком. За останні два десятиліття більшість європейських країн також переглянули свої системи фінансування вищої освіти. Ступінь, в якій були проведені реформи, значно варіюється, але жодна країна не змогла повністю ігнорувати дискусію про фінансування вищої освіти. Є кілька серйозних проблем фінансування, яким приділяється увага в європейській вищій освіті:

— по-перше, розрив у фінансуванні між інвестиціями у вищу освіту в Європі та її основними конкурентами;

— по-друге, пов'язаний з цим тиск з метою залучення приватних коштів як з боку промисловості, так і студентів й батьків;

— по-третє, принципи фінансового розподілу, щоб більше зосередитися на інструментах фінансування, орієнтованих на кінцеві результати.

Багато в чому системи вищої освіти країн, які в останні роки стали членами ЄС та країн, що не підписали ЄС, в рамках Болонського процесу, зіштовхуються з ще більш важкою економічною ситуацією, ніж 15 старих держав-членів ЄС. Будь-які зусилля щодо інтеграції вищої освіти в європейський простір вищої освіти неминуче повинні будуть враховувати все більш різноманітні системи щодо культурних норм, економічної політики, організаційних структур та рівнів ВВП. Проте через значимість національної могутності в формуванні нормативно-правової бази та структур стимулювання, національні уряди все ще формують системи та інститути вищої освіти на свій розсуд. Тому чи відбудеться заплановане підвищення ефективності, буде залежати від динаміки структур стимулювання та реакції сторін-учасниць.

Література:

1. Бабин І.І. Стратегія й сучасні тенденції розвитку вищої освіти в контексті європейського простору вищої освіти. Педагогіка й психологія: Вісник АПН України. 2009. № 2 (63). С. 61—71.

2. Вавренюк С.А. Проблемні питання підготовки висококваліфікованих кадрів вищої школи. Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал, серія Державне управління. К.: ТОВ "ДКС Центр". 2018. Вип. 21. С. 85—89.

3. Домбровська С.М. Якість освіти як одна із запорук вдалого державного реформування вищої школи України. Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 1. С. 149—154.

4. Тригуб І. Класифікація країн Східної Європи щодо подібності підготовки експертів у галузі освіти. Неперервна професійна освіта: теорія і практика (Серія: педагогічні науки). 2016. Випуск № 1—2 (46—47). С. 66—70.

5. Dill, D. D., & van Vught, F. A. (Eds.). (2008). National innovation strategies and the academic research enterprise. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

6. Ognevuyuk V., Sysoieva S. Training of educational experts in Ukraine: experimental interdisciplinary program. The advanced science journal (6). 2015. pp. 98—103.

7. Westerheijden, D., et al. (2010). The first decade of working on the European higher education area: The Bologna process independent assessment. Volume I: main report. Enschede: Center for Higher Education Policy Studies, University of Twente.

References:

1. Babin, I.I. (2009), "Strategy and Contemporary Trends in the Development of Higher Education in the Context of the European Higher Education Area", Pedagogics and Psychology: Herald of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, vol. 2 (63), pp. 61—71.

2. Vavrenyuk, S.A. (2018), "Problematic issues of training highly skilled high school students", Investments: practice and experience: a scientific and practical journal, a series of Public Administration, vol. 21, pp. 85—89.

3. Dombrovska, S.M. (2011), "The quality of education is one of the keys to a successful state reform of higher education in Ukraine", Actual problems of public administration, vol. 1, pp. 149—154.

4. Trigub, I. (2016), "Classification of the countries of Eastern Europe regarding the similarity of the training of experts in the field of education", Continuing Professional Education: Theory and Practice (Series: Pedagogical Sciences), vol. 1—2 (46—47), pp. 66—70.

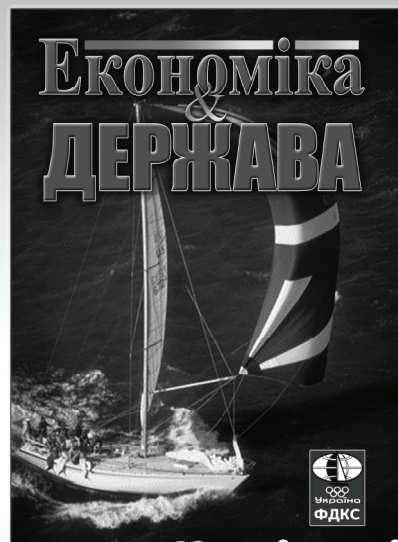
5. Dill, D. D., and van Vught, F. A. (2008), National innovation strategies and the academic research enterprise, Johns Hopkins University Press, Baltimore, USA.

6. Ognevuyuk, V. and Sysoieva, S. (2015), "Training of educational experts in Ukraine: experimental interdisciplinary program", The advanced science journal, vol. 6, pp. 98—103.

7. Westerheijden, D. (2010), The first decade of working on the European higher education area: The Bologna process independent assessment. Volume I: main report. Enschede: Center for Higher Education Policy Studies", University of Twente, Enschede, Netherlands.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 351.77:416.2

*І. Я. Зима,
к. мед. наук, головний лікар комунального закладу
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне
ORCID ID: 0000-0002-5063-949X*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.85

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

*I. Zyma,
PhD in Medical science, Chief Physician of the Municipal Institution
"Rivne Regional Clinical Hospital", city of Rivne*

THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION AND FORMATION OF MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

У статті доведено, що формування в даний час цілісної науки державного управління дозволило об'єднати різні погляди в комплексну систему. Актуальність дослідження сучасних форм функціонування механізмів державного управління зумовлено стрімким розвитком систем державного управління. Важливим також є перехід багатьох країн до демократичних форм управління, інтеграція економічного та політичного життя.

Метою дослідження є аналіз теоретичних підходів до визначення та формування механізмів державного управління. Наукові підходи ґрунтуються як на дослідженнях теоретиків науки державного управління, так і на позиціях науковців суміжних напрямів. До таких напрямів відносяться економіка, політологія, історія.

Визначено, що механізм державного управління — це система органів державного управління, діяльність яких базується на усталених принципах і забезпечує стійкий економічний розвиток регіонів і країни в цілому. Основою ефективного механізму державного управління є діяльність досконалих адміністративних систем.

Розширено класифікацію механізмів державного управління. Подано класифікацію, яка широко використовується в наукових працях з державного управління вченими України. На цій класифікації з урахуванням власних авторських позицій, зокрема в контексті інструментів механізму державного управління, важелів механізму державного управління, методів державного управління та політики державного управління ми пропонуємо класифікаційну структуру механізмів державного управління. Нову класифікацію доповнено найбільш актуальними останнім часом складовими: політика сталого розвитку, адміністративні методи управління в механізмах державного управління, організаційні та політичні важелі. До важливих складових відносяться також Концепції та Постанови як інструменти державного управління.

До цієї класифікаційної структури необхідно також додати форми механізму державного управління, які нами було визначено вище. Ці форми є основою для дослідження процесів державотворення у багатьох авторів. До таких форм віднесено: економічні, мотиваційні, організаційні, політичні, правові.

It is proved in the article that the formation of the presently integrated science of state administration has allowed to combine different views into an integrated system. The urgency of the study of modern forms of functioning of the mechanisms of public administration is conditioned by the rapid development of public administration systems. The transition of many countries to democratic forms of governance, integration of economic and political life is also important.

The purpose of the study is to analyze the theoretical approaches to the definition and formation of public administration mechanisms. Scientific approaches are based on researches of the theorists of science of state administration, and on the positions of scientists of related fields. These areas include economics, political science, history.

It has been determined that the mechanism of public administration is a system of public administration bodies whose activities are based on established principles and ensure sustainable economic development of regions and the country as a whole. The basis of an effective mechanism of public administration is the work of perfect administrative systems.

The classification of public administration mechanisms is expanded. A classification is given which is widely used in scientific works on state management of scientists of Ukraine. In this classification, taking into account our own author's positions, in particular in the context of instruments of the mechanism of state administration, levers of the mechanism of public administration, methods of public administration and public administration, we propose a classification structure of the mechanisms of state administration. The new classification is supplemented by the most recent recent components: sustainable development policy, administrative

management methods in state governance mechanisms, organizational and political levers. Important constituents also include the Concepts and Regulations as instruments of public administration.

To this classification structure, it is also necessary to add forms of the mechanism of government that we have defined above. These forms are the basis for the study of the processes of state-building by many authors. These forms include: economic, motivational, organizational, political, legal.

Ключові слова: підходи, визначення, формування, механізми, державне управління, класифікація.
Key words: approaches, definition, formation, mechanisms, public administration, classification.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досліджуючи онтологію механізмів державного управління можна зробити висновок про виключно широкий світогляд мислителів, вчених, які закладали основи цієї науки. Ці фундатори науки державного управління проводили свої дослідження, розглядаючи історичні, географічні, соціальні, філософські, економічні аспекти проблеми створення ефективних механізмів державного управління. Безумовно, перші дослідження в цій області не торкалися механізмів в тому розумінні, яке сформувалося в сучасній науці. Методологічна основа досліджень була більш розрізною і розглядала різні сфери державного управління у відповідності з основною науковою та професійною спеціалізацією конкретного вченого.

Формування в даний час цілісної науки державного управління дозволило об'єднати різні погляди в комплексну систему. Актуальність дослідження сучасних форм функціонування механізмів державного управління зумовлено стрімким розвитком систем державного управління,

переходом багатьох країн до демократичних форм управління, інтеграцією економічного та політичного життя.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед науковців, які досліджували теоретичні підходи до визначення та формування механізмів державного управління слід визначити Сазонця І.Л. та його монографію "Наукові основи та імплементація світових практик місцевого самоврядування і об'єднання територіальних громад" [1], Тихончук Л.Х. з монографією "Інституційно-економічні засади державного регулювання міжнародної діяльності корпорацій" [2], Гладченко А.Є. та його монографію "Інституційне забезпечення діяльності корпорацій в процесі формування глобальної рівноваги" [3]. В своїх роботах автори розглядають як конкретні сфери державного управління економічною діяльністю та адміністрування, так і теоретичні підходи до формування механізмів державного управління.

Таблиця 1. Авторські підходи до трактування поняття "механізм державного управління", що мають широкий соціо-гуманітарний контекст

№	Автор	Визначення
1	І. Сазонець [1]	Механізм державного управління – це система органів державного управління, діяльність яких базується на усталених принципах і забезпечує стійкий економічний розвиток регіонів і країни в цілому. Основою ефективного механізму державного управління є діяльність досконалих адміністративних систем
2	Г. Атаманчук [4]	Механізми державного управління – це складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління. Механізм формування та реалізації державного управління – це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх в своїх управлінських рішеннях і практично втілює їх в життя, зважаючи на державну владу
3	П. Єгоров, Ю.Лисенко[5]	Механізм управління – це система формування цілей і стимулів, які дають змогу перетворити у процесі трудової діяльності рух матеріальних та духовних потреб членів суспільства на рух засобів виробництва і його остаточних результатів, спрямованих на задоволення сплатоспроможного попиту споживачів. Ядром організаційно-економічного механізму є система стимулів, яка поділяється на дві підсистеми: командно-адміністративні стимули, які примушують до праці; соціально-економічні, що зацікавлюють працівників до високоефективної роботи
4	Н. Нижник [6]	Механізм державного управління – це складова системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта. Фактори управління для організації можуть бути внутрішніми... або зовнішніми. Реальний механізм управління завжди конкретний, оскільки спрямований на досягнення конкретних цілей за допомогою впливу на конкретні фактори і цей вплив здійснюється через використання конкретних ресурсів
5	Р. Рудницька, О. Сидорчук, О. Стельмах	Механізм державного управління – це штучно створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методи, засоби, інструменти державного впливу на об'єкт управління
6	Л. Тихончук [2]	Механізм державного управління функціонує на основі узгодження інтересів різних верств суспільства, суб'єктів економічної діяльності, взаємоузгодженості дій державних органів управління із управлінськими організаціями наднаціонального рівня
7	А. Гладченко [3]	Механізм державного управління – це управлінська система, яка повинна забезпечувати рівновагу соціальних, економічних, політичних процесів на основі широкого впливу інститутів на її діяльність

Таблиця 2. Авторські підходи до трактування поняття "механізм державного управління", що базуються на аналізі системи державного управління

№	Автор	Визначення
1	О.Алейнікова [1]	Сучасні механізми державного управління повинні поєднувати в собі політичні та адміністративні методи на основі спільної інституційної бази. Механізм державного управління повинен формуватися на основі адміністративних та політичних складових у системі управління та створенні політико-правових засад, які б забезпечили деполітизацію та професіоналізацію державної служби
2	В. Авер'янов [8]	Складовими елементами зазначеного механізму є: 1) система органів державної влади; 2) сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру системи органів виконавчої влади і процеси її функціонування та розвитку; через механізми державного управління здійснюється реалізація влади (владних відносин)
3	О. Амосов [9]	На регіональному рівні механізми управління – це сукупність форм і методів впливу територіальних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування на реформування та функціонування економічних суб'єктів у всіх сегментах та ланках господарства району
4	В. Бакуменко, В. Князев [10]	Механізми державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей
5	О. Ковалюк [11]	Механізм управління – це система форм, методів, важелів, інструментів, які використовуються в діяльності держави і підприємств за відповідного нормативного, правового та інформаційного їх забезпечення політикою на мікро- та макрорівні
6	О. Коротич [12]	Конкретні механізми управління (зокрема державного) – це певне знаряддя для здійснення цілеспрямованих перетворень. Це сукупність способів, методів, важелів, через які суб'єкт управління впливає на об'єкт управління для досягнення певної мети. Кожний конкретний механізм управління це насамперед сукупність взаємопов'язаних методів управління
7	В. Малиновський [13]	Механізми державного управління – сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління, спрямованих на реалізацію цілей державного управління
8.	О. Федорчак [14]	Механізм як система, призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз теоретичних підходів до визначення та формування механізмів державного управління. Такі підходи ґрунтуються як на дослідженнях теоретиків науки державного управління, так і на позиціях науковців суміжних напрямів, як-от: економіка, політологія, історія.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проводячи аналіз сучасних наукових трактовок поняття "механізми державного управління", слід визначити велику кількість авторів, які досліджували цю тему. Провівши власні дослідження можна стверджувати, що існуючи визначення доцільно згрупувати в дві категорії. Перша категорія визначень має більш широке теоретичне підґрунтя та соціо-гуманітарний контекст. З позицій цієї методології такі дослідження проводили Г. Атамчук, П. Єгоров, Ю. Лисенко, Н. Нижник, Р. Рудницька, І. Сазонець, Л. Тихончук, А. Гладченко та ін. До другої категорії слід віднести визначення, які сутнісно спрямовані на характеристику практичних механізмів державного управління, базуються на аналізі практики його застосування. З позицій цієї методології такі дослідження проводили О. Алейнікова, В. Авер'янов, О. Амосов, В. Бакуменко, О. Ковалюк, О. Коротич, В. Малиновський, В. Федорчак. Згруповані визначення авторів першої групи щодо поняття "механізм державного управління" подано в таблиці 1.

Виходячи з поданих раніше функціональних напрямів механізмів державного управління можна також визначити, що механізми державного управління – це сукупність економічних, мотиваційних, політичних, пра-

вових, організаційних засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів державного управління і впливу на їх діяльність, що забезпечують узгодженість інтересів учасників державного управління, які взаємодіють. Оскільки фактори державного управління можуть мати економічну, соціальну, організаційну і правову природу, комплексний механізм державного управління повинен бути системою економічних, організаційних, мотиваційних, політичних і правових механізмів.

Мають найбільший інтерес наведені визначення механізмів державного управління Тихончук Л., яка вважає, що він функціонує на основі узгодження інтересів різних верств суспільства, суб'єктів економічної діяльності, взаємоузгодженості дій державних органів управління із управлінськими організаціями наднаціонального рівня. Таке визначення віддзеркалює сучасні процеси існування національних економік, систем державного управління в глобальному середовищі та є особливо актуальним в умовах інтеграції України в європейське співтовариство [8]. Аналогічна спрямованість притаманна підходам А. Гладченка, який вважає, що механізм державного управління це управлінська система яка повинна забезпечувати рівновагу соціальних, економічних, політичних процесів на основі широкого впливу інститутів на її діяльність. Така рівновага за думкою автора проявляється перш за все в економічній сфері, в умовах інтеграційних процесів національних економік. Макроекономічна рівновага в свою чергу є основою для стабільних соціальних і політичних процесів в суспільстві та в державному управлінні [9].

Авторська позиція в цьому питанні Сазонця І.Л. базується на функціональних підходах в діяльності органів державного управління. За його думкою механізм дер-

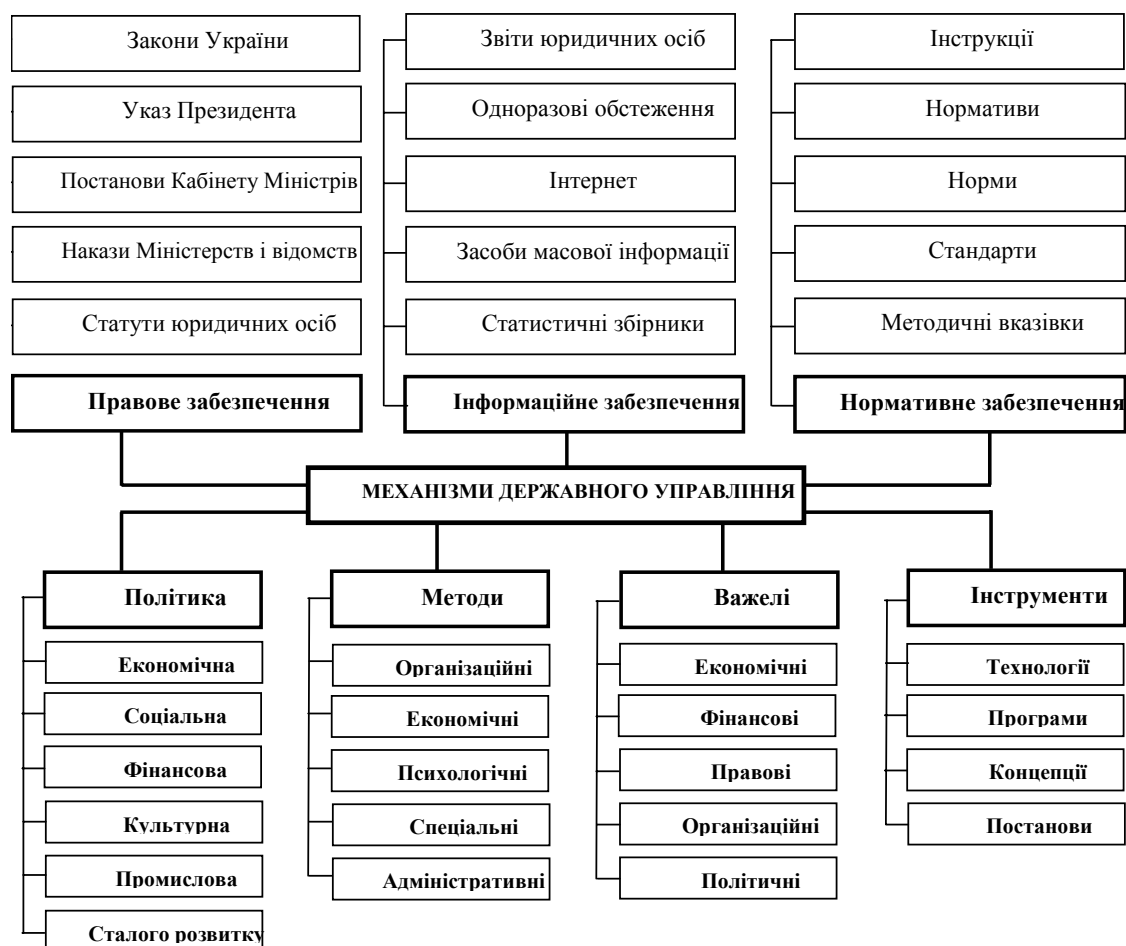

Рис. 1. Структура механізму державного управління

державного управління — це система органів державного управління, діяльність яких базується на усталених принципах і забезпечує стійкий економічний розвиток регіонів і країни в цілому. В такому контексті автор поєднує традиційні підходи до досконалості процесу державного управління із новітніми процесами децентралізації та регіональної самостійності. У зв'язку із все більшим зростанням складності управлінських процесів державного управління та зростанням потреб у залученні все більшої кількості нових кадрів науковець окремо визначає, що основою ефективного механізму державного управління є діяльність досконалих адміністративних систем [7].

Необхідно навести визначення терміну "механізм державного управління" з точки зору більш практичних підходів, що базуються на емпіричному досвіді та аналізі процесів державного управління (табл. 2).

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно надати таке визначення поняття "механізм державного управління", яке, на нашу думку, містить у собі і теоретичні загальнонаукові підходи і сформовано на основі аналізу емпіричного досвіду державного управління: механізм державного управління визначається як сукупність політичних, економічних, організаційних, мотиваційних та правових засобів спрямованого впливу органів державного управління та місцевого самоврядування на об'єкт управління.

Якщо проаналізувати сучасні наукові підходи щодо класифікацій та підходів до формування різних систем використання механізмів державного управління, то необхідно визначити, що такими дослідженнями зай-

мались такі автори: М. Ажажа, Є. Білокур, К. Дубич, К. Кандагура, О. Кравченко, Л. Приходченко, О. Федорчак та інші. Найбільш повною класифікацією на нашу думку є класифікація О. Федорчак [14]. Ця класифікація широко використовується в наукових працях з державного управління вченими України. На основі цієї класифікації з урахуванням власних авторських позицій, зокрема в контексті інструментів механізму державного управління, важелів механізму державного управління, методів державного управління та політики державного управління ми пропонуємо класифікаційну структуру механізмів державного управління на рисунку 1. В цій класифікаційній структурі нами доповнено найбільш актуальні останнім часом складові, наприклад, такі: політика сталого розвитку, адміністративні методи управління в механізмах державного управління, організаційні та політичні важелі, які використовуються в державному управлінні та Концепції та Постанови як інструменти державного управління які активно використовуються.

До цієї класифікаційної структури необхідно також додати форми механізму державного управління, які нами було визначено вище і які є основою для дослідження процесів державотворення у багатьох авторів. До таких форм ми віднесли: економічні, мотиваційні, організаційні, політичні, правові.

Класифікаційна структура механізму державного управління, який подано в цьому дослідженні містить у собі правове, інформаційне та нормативне забезпечення, використовує методи, важелі та інструменти, спирається на

певні види політик, що проводяться в країні, зокрема політику сталого розвитку, промислову політику, економічні, соціальну, фінансову та культурну політики.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки дослідженню концепту формування наукової методології механізмів державного управління слід визначити, що онтологія механізмів державного управління спирається на науковців-класиків, що мають виключно широкий світогляд та закладали основи цієї науки. Виходячи з поданих раніше функціональних напрямів механізмів державного управління можна також визначити, що механізми державного управління — це сукупність економічних, мотиваційних, політичних, правових, організаційних засобів цілеспрямованого впливу суб'єктів державного управління і впливу на їх діяльність, що забезпечують узгодженість інтересів учасників державного управління, які взаємодіють. Оскільки фактори державного управління можуть мати економічну, соціальну, організаційну і правову природу, комплексний механізм державного управління повинен бути системою економічних, організаційних, мотиваційних, політичних і правових механізмів.

Література:

1. Наукові основи та імплементація світових практик місцевого самоврядування і об'єднання територіальних громад / За ред. І.Л. Сазонця. — Рівне: Волинські обереги, 2017. — 216 с.
2. Тихончук Л.Х. Інституційно-економічні засади державного регулювання міжнародної діяльності корпорацій. — Рівне. Волинські обереги, 2018. — 308 с.
3. Гладченко А.Є. Інституційне забезпечення діяльності корпорацій в процесі формування глобальної рівноваги. — Рівне. Волинські обереги, 2018. — 244 с.
4. Атамчук Г. Теория государственного управления. — М.: Омега-Л, 2004. — 301 с.
5. Лисенко Ю., Єгоров П. Організаційно-економічний механізм управління підприємством // Економіка України. — 1997. — № 1. — С. 86—87.
6. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління; Навчальний посібник / За заг. ред. Н.Р. Нижник. — К.: УАДУ, 1998. — 160 с.
7. Механізми державного управління: сутність і зміст / За ред. М.Д. Лесечка. Рівне: ЛРІДУ НАДУ, 2015. — 28 с.
8. Державне управління в Україні: навчальний посібник / За ред. В.Б. Авер'янова. — К.: ТОВ "СОМІ", 1999. 250 с.
9. Амосов О.Ю. Перетворення механізмів державного регулювання економічного розвитку // Державне управління та місцеве самоврядування. Збірник наукових праць. — 2001. — Вип. 2. — С. 10—16.
10. Державне управління: Словник-довідник / За ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. Донецьк: ІЕП НАНА України, 2002. — 228 с.
11. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики). — Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2002. — 396 с.
12. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України. — Харків: ХарРІДУ НАДУ, 2006. — 220 с.
13. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник. — Київ: Атіка, 2003. — 576 с.
14. Федорчук О. Класифікація механізмів державного управління. Науковий вісник "Демократичне врядування". 2008. Вип. 1. URL: <https://mail.google.com/mail/u/> (Дата звернення 14.05. 2019).

References:

1. Sazonets', I.L. (2017), *Naukovi osnovy ta implementatsiia svitovykh praktyk mistsevoho samovriaduvannia ta ob'iednannia terytorial'nykh hromad* [Scientific fundamentals and implementation of world practices of local self-government and association of territorial communities], Volyns'ky oberehy, Rivne, Ukraine.
2. Tykhonchuk, L.Kh. (2018), *Instytutysjno-ekonomichni zasady derzhavnoho rehuliuвання mizhnarodnoi diial'nosti korporatsij* [Institutional and economic principles of state regulation of international activity of corporations], Volyns'ky oberehy, Rivne, Ukraine.
3. Hladchenko, A.Yu. (2018), *Instytutysjne zabezpechennia diial'nosti korporatsij v protsesi formuvannia hlobal'noi rivnovahy* [Institutional support of corporations in the process of forming a global equilibrium], Volyns'ky oberehy, Rivne, Ukraine.
4. Atamanchuk, H. (2004), *Teoryia hosudarstvennoho upravleniia* [Theory of public administration], Omeha-L, Moscow, Russia.
5. Lysenko, Yu. and Yehorov, P. (1997), "Organizational and economic mechanism of enterprise management", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 86—87.
6. Nyzhnyk, N.R. and Mashkov, O.A. (1998), *Systemnyi pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia* [Systematic approach in the organization of public administration], UADU, Kyiv, Ukraine.
7. Lesechko, M.D. (2015), *Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia: sutnist' i zmist* [Mechanisms of public administration: essence and content], LRIDU NADU, Rivne, Ukraine.
8. Aver'ianov, V.B. (1999), *Derzhavne upravlinnia v Ukraini* [Public administration in Ukraine], TOV "SOMY", Kyiv, Ukraine.
9. Amosov, O.Yu. (2001), "Transformation of mechanisms of state regulation of economic development", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. Zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 2, pp. 10—16.
10. Kniaziev, V.M. and Bakumenko, V.D. (2002), *Derzhavne upravlinnia: Slovnyk-dovidnyk* [Public administration: Dictionary reference book], IEP NANA Ukrainy, Donetsk, Ukraine.
11. Kovaliuk, O.M. (2002), *Finansovyy mekhanizm orhanizatsii ekonomiky Ukrainy (problemy teorii i praktyky)* [Financial mechanism of organization of economy of Ukraine (problems of theory and practice)], Vydavnychyj tsentr L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine.
12. Korotych, O.B. (2006), *Derzhavne upravlinnia rehional'nym rozvytkom Ukrainy* [Public Administration for Regional Development of Ukraine], KharRIDU NADU, Kharkiv, Ukraine.
13. Malynovs'kyj, V.Ya. (2003), *Derzhavne upravlinnia* [Public administration], Atika, Kyiv, Ukraine.
14. Fedorchak, O. (2008), "Classification of mechanisms of public administration", *Naukovy visnyk "Demokratychnе vriaduvannia"*, vol. 1, available at: <https://mail.google.com/mail/u/> (Accessed 05 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2019 р.

О. В. Кравчук,
к. ю. н., доцент кафедри кримінального права та процесу,
Хмельницький університет управління та права, м. Хмельницький
ORCID ID: 0000-0001-9955-0245

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.90

ПОБУДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ РОЗКРИТТЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

О. Kravchuk,
PhD in Law Sciences,
Associate Professor of Criminal Law and Process Department, Khmelnytsky University of Management and Law, Khmelnytsky
ORCID:0000-0001-9955-0245

THE CREATION OF AN INFORMATION STRUCTURE OF DISCLOSURE AND INVESTIGATION
OF CRIMES IN PUBLIC ADMINISTRATION OF EXPERT AND CRIMINALIST ACTIVITY

У статті побудовано інформаційну структуру розкриття і розслідування злочинів у державно-му управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Окреслено особливості використання ситуативного підходу в експертно-криміналістичній діяльності. Зазначено, що ситуативний підхід до розслідування вважається однією з парадигм останнього часу. Зокрема він є найбільш перспективним напрямом, відповідно, говориться про формування самостійного теоретичного напрямку — криміналістичної ситуалогії. Описано алгоритм структурування розслідування в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Підкреслено, що він не вичерпується переліком подій, що складають процес розслідування. Водночас найчастіше слідчу ситуацію розглядають як таку, що складається з трьох груп елементів: безпосередньо пов'язаних з подією злочину; характеризують особистісні якості слідчого й інших учасників розслідування; визначають об'єктивні умови роботи слідчого. Здійснено формалізацію злочинної діяльності через її системно-структурний опис. Показано, що формалізацію злочину слід розуміти насамперед як розробку форми подання відомостей про конкретний злочин, яка має дві складові: формалізований опис зовнішньої форми представлення знання; логічна сутність акредитуемого знання. Зазначено, що криміналістичному дослідженні злочину нині намітилося два напрями. Перший з них пов'язаний з описом деяких елементів, другий — з описом злочину як системи діяльнісних актів.

Problem setting. Knowledge of criminal case is a difficult process which cornerstone clarification of crime circumstances. The already known facts form a basis for clarification of new circumstances. Thus, an information structure of disclosure and investigation of crimes inevitably contains data on its essence. It is possible to draw more cardinal conclusion from here: information structure of disclosure and investigation can be considered as the process of change of knowledge on the crime essence. Evolution of knowledge is reached by holding informative actions — investigative actions. The circumstances and the facts demanding examination on criminal case will be the smallest recognizable elements. Above-mentioned causes the relevance of a research subject.

Recent research and publication analysis. An information support of disclosure and investigation of crimes was a subject to numerous researches from many scientists.

However the direct universal information structure which would fully reflect the processes of disclosure and investigation of crimes in public administration of expert and criminalist activity still needs further development.

Paper objective. The purpose of article is creation of an information structure of disclosure and investigation of crimes in public administration of expert and criminalist activity.

Paper main body. The information structure of disclosure and investigation of crimes in public administration of expert and criminalist activity is developed in the article. In particular, the features of use of situational approach in expert and criminalist activity are defined. The algorithm of structuring of crimes' investigation in public administration of expert and criminalist activity is described. The formalization of criminal activity through its system and structural description is carried out.

Conclusions of the research.

The features of use of situational approach in expert and criminalist activity are defined. It is noted that situational approach to investigation of crimes is considered one of paradigms of the last time. In particular, it is the most perspective direction, respectively, it is told about formation of the independent theoretical direction.

The algorithm of structuring of crimes' investigation in public administration of expert and criminalist activity is described. It is emphasized that it is not exhausted by the list of the events making investigation process. At the same time most often the investigative situation is considered as consisting of the following three groups of elements: directly connected with a crime event; characterizing personal qualities of the investigator and other participants of investigation; defining objective working conditions of the investigator.

The formalization of criminal activity through its system and structural description is carried out. It is shown that formalization of crime should be understood first of all as development of a form of submission of data on concrete crime which has two components: the formalized description of an external form of representation of knowledge and logical essence of knowledge accrediting. It is noted that two directions were outlined in a criminalist research of crime now. The first of them is connected with the description of some elements, second — with the description of crime as the system of activity acts.

Ключові слова: інформаційна структура, розкриття злочину, експертно-криміналістична діяльність, формалізація, державне управління, ситуативний підхід.

Key words: information structure, crime detection, expert and criminalist activity, formalization, public administration, situational approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пізнання у кримінальній справі — складний процес, в основі якого є з'ясування обставин злочину. Основою для з'ясування нових обставин служать вже відомі. Таким чином, інформаційна структура розкриття і розслідування неминує містити відомості про сутність злочину. Звідси можна зробити і більш кардинальний висновок — інформаційну структуру розкриття і розслідування можна розглядати як процес зміни знань про сутність злочину. Еволюція знань досягається шляхом проведення пізнавальних заходів — слідчих дій. Найбільш дрібними пізнаваними елементами будуть обставини і факти, що вимагають з'ясування по кримінальній справі. Вищезазначене обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Інформаційне забезпечення розкриття і розслідування злочинів підлягало численним дослідженням збоку багатьох вчених, зокрема: А. Я. Вишинський [1], В. В. Крилов [2], Н. П. Яблоков [4] та ін.

Проте безпосередня універсальна інформаційна структура, що повноцінно відображала би процеси розкриття і розслідування злочинів у державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю, все ще потребує подальшого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є побудова інформаційної структури розкриття і розслідування злочинів у державно-

му управлінні експертно-криміналістичною діяльністю.

Визначення поставленої мети передбачає рішення таких завдань:

- окреслення особливостей використання ситуативного підходу в експертно-криміналістичній діяльності;
- опис алгоритму структурування розслідування в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю;
- здійснити формалізацію злочинної діяльності через її системно-структурний опис.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Звичайно, в рамках однієї слідчої дії можуть з'ясуватися не тільки поодинокі факти і обставини, а їх комплекс. Тому структура пізнання, строго кажучи, не повністю співпадає зі структурою слідчих дій. Однак для обраної в цій роботі концепції моделі ця обставина не має істотного значення. Важливим є процес розслідування, який розпадається на більш дрібні елементи, які, як видається, слід розглядати в рамках слідчої ситуації.

Ситуативний підхід до розслідування вважається однією з парадигм останнього часу. Вказується, що він є найбільш перспективним напрямком, відповідно, говориться про формування самостійного теоретичного напрямку — криміналістичної ситуалогії [2; 3].

У криміналістиці слідча ситуація найчастіше розуміється як безперервний динамічний процес, що практично не піддається розчленуванню на складові. Так, слідчу ситуацію можна визначити як уявну динамічну модель, яка відображатиме інформаційно-логічний, тактико-психологічний, тактико-управлінський та організаційний стан, що склався у кримінальній справі і що характеризує сприятливий або несприятливий характер процесу розслідування. Так, слідчу ситуацію можна побачити як сукупність умов, в яких натеper здійснюється розслідування.

Водночас необхідно підкреслити динамічність, постійний розвиток, перехід від одного стану до іншого, що завдає певної шкоди практичному використанню такої криміналістичної категорії. Таке визначення підкреслює невизначеність її структури, викликають труднощі в описі і характеристиці конкретної слідчої ситуації, що складається при розслідуванні злочину.

У розрахунку на використання електронно-обчислювальної техніки в експертно-криміналістичній діяльності потрібна більш розгорнута і детальна систематизація, заснована на обліку всього різноманіття поєднань фактичних даних і джерел їх отримання.

Також можна відокремити ситуацію розслідування конкретного злочину від слідчої ситуації як категорії науки криміналістики. Ці спірні посилки дозволяють отримати цікавий результат: слідча ситуація, що розуміється як модель інформаційного характеру типових ситуацій розслідування, що обмежується найбільш значущими, найбільш типовими властивостями й ознаками тих ситуацій розслідування конкретних злочинів, моделлю яких вона виступає. Тобто таке розуміння дозволяє прийти до інформаційної визначеності структури слідчих ситуацій.

Очевидно, що абстрактна категорія, в яку перетворюється слідча ситуація в криміналістиці, не може нести практичного навантаження і стає позначенням невизначених особливостей неясної події. Хоча цьому є цілком об'єктивні причини, оскільки узагальнене поняття набуває більшого значення в умовах розвитку експертно-криміналістичної науки [1; 4].

Мабуть, одне з найбільш суттєвих пропозицій в області структури розслідування, виходячи з аналізу сутності слідчої ситуації, можна зробити, звернувши увагу на дискретний характер слідчої ситуації і розчленувавши її на кілька процесів. Так, сама ідея розглядати зміст розслідування як сукупність процесів, які можуть протікати паралельно, змінювати один одного, перетинатися, цілком відповідає концепції подієвого уявлення злочину і розслідування.

У цьому дослідженні ситуація розуміється як досить замкнуте, автономне утворення, що має, звичайно, зовнішні зв'язки, але чітко розмежоване за часом і змістом дій. У цьому випадку головне — визначити не термін як такий, а те, яким реальним смисловим значенням він наповнюється. Звісно ж, що для визначення ситуації в описаному вище трактуванні більше підходить термін "подія". Одночасно це дозволить відокремити дане визначення від традиційно сформованого в криміналістиці терміна "слідча ситуація", який позначає сутність безсумнівно більш ємну змістовно і об'ємну по структурі. Звісно ж, що термін "подія", що впливає з ситуаційного підходу до розслідування, виступає як новий напрям декомпозиції і формалізації розслідування.

Слідча ситуація не вичерпується переліком подій, що складають процес розслідування. Найчастіше слідчу ситуацію розглядають як таку, що складається з трьох груп елементів:

- безпосередньо пов'язаних з подією злочину;
 - характеризують особистісні якості слідчого й інших учасників розслідування;
 - визначають об'єктивні умови роботи слідчого [2; 4].
- Тим самим, ситуаційний підхід неминує передбачає включення в слідчу ситуацію елементів, що становлять подію злочину.

Таким чином, вирішення питання про структурування розслідування з неминучістю призводить до необхідності здійснення подібних заходів і щодо сфери злочинної діяльності. Це підтверджує висловлену раніше пропозицію, що при формалізації потрібно спиратися на обидва елементи об'єкта криміналістики.

З іншого боку, формалізація злочинної діяльності, що виражається в більш строгому, системно-структурному її описі, настійно необхідна для вирішення методологічних проблем дослідження і, тим самим, орієнтації на конкретні проблеми розслідування.

Формалізацію злочину слід розуміти насамперед як розробку форми подання відомостей про конкретний злочин. Раніше наводилися основні положення формалізації, і було показано, що вона має дві складові:

- формалізований опис зовнішньої форми представлення знання;
- логічна сутність акредитуючого знання.

У криміналістичному дослідженні злочину нині намітилося два напрями. Перший з них пов'язаний з опи-

сом деяких елементів, другий — з описом злочину як системи діяльнісних актів.

Зокрема елементний підхід є більш розвиненим і набув найбільшого поширення в рамках розробки такої категорії, як криміналістична характеристика злочинів. Слід зауважити, що цей підхід показує злочин як систему взаємопов'язаних елементів.

У рамках іншого підходу найбільший інтерес становить аналіз генезису і структури злочинного діяння. Основний висновок полягає в тому, що злочин являє собою цілеспрямований акт людської діяльності, що відбувається за строго певною логічною схемою. Цей підхід знайшов свій розвиток у таких криміналістичних категоріях, як спосіб вчинення злочину і, дещо пізніше, механізм злочинної діяльності [1; 3].

Таким чином, спосіб злочину розглядається як взаємопов'язаний набір елементів — дій злочинця. Останні ж визначені досить загально — підготовка, вчинення і приховування злочину. Більш того, необхідно вказати на принципову неможливість передбачити і явно зазначити всі ці дії, відзначаючи, що конкретні описи типових дій, складових підготовки, вчинення і приховування злочинів, можуть бути надані лише стосовно окремих видів злочинів, причому тільки за умови їх максимальної диференціації.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

У цілому, проведене дослідження уможливило отримання таких висновків:

1. Окреслено особливості використання ситуативного підходу в експертно-криміналістичній діяльності. Зазначено, що ситуативний підхід до розслідування вважається однією з парадигм останнього часу. Зокрема він є найбільш перспективним напрямом, відповідно, говориться про формування самостійного теоретичного напрямку — криміналістичної ситуалогії.

2. Описано алгоритм структурування розслідування в державному управлінні експертно-криміналістичною діяльністю. Підкреслено, що він не вичерпується переліком подій, що складають процес розслідування. Водночас найчастіше слідчу ситуацію розглядають як таку, що складається з трьох груп елементів: безпосередньо пов'язаних з подією злочину; таких, що характеризують особистісні якості слідчого й інших учасників розслідування; таких, що визначають об'єктивні умови роботи слідчого.

3. Здійснено формалізацію злочинної діяльності через її системно-структурний опис. Показано, що формалізацію злочину слід розуміти насамперед як розробку форми подання відомостей про конкретний злочин, яка має дві складові: формалізований опис зовнішньої форми представлення знання; логічна сутність акредитуючого знання. Зазначено, що криміналістичному дослідженню злочину нині намітилося два напрями. Перший з них пов'язаний з описом деяких елементів, другий — з описом злочину як системи діяльнісних актів.

Література:

1. Вышинский А.Я. Криминалистика / А.Я. Вышинский. — М.: Книга по Требованию, 2012. — 127 с.

2. Крылов В.В. Современная криминалистика. Правовая информатика и кибернетика / В. В. Крылов; науч. ред.: Н.А. Лопашенко. — М.: ЛексЭст, 2007. — 288 с.

3. Крылов И.Ф. Криминалистика: учебник / И.Ф. Крылов, А.И. Бастрыкин. — М.: Дело, 2007. — 934 с.

4. Яблоков Н.П. Криминалистика / Н.П. Яблоков. — М.: Норма, Инфра-М, 2012. — 400 с.

References:

1. Vyishinskiy, A.Ya. (2012), Kriminalistika [Criminalistics], Kniga po Trebovaniyu, Moscow, Russian Federation.

2. Krylov, V.V. (2007), Sovremennaja kriminalistika. Pravovaja informatika i kibernetika [Modern criminalistics. Legal informatics and cybernetics], LexEst, Moscow, Russian Federation.

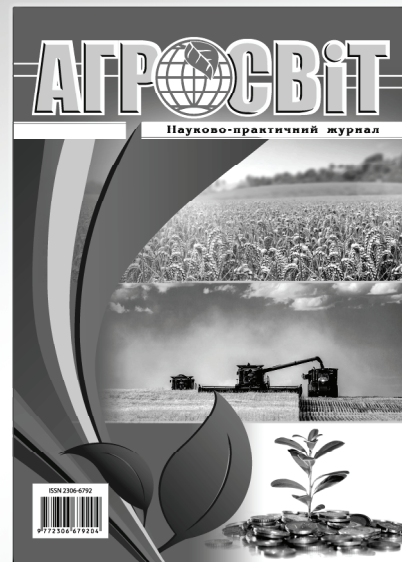
3. Krylov, I.F. and Bastykin, A. I. (2007), Kriminalistika [Criminalistics], Business, Moscow, Russian Federation.

4. Yablokov, N.P. (2012). Kriminalistika [Criminalistics], Norma, Infra-M, Moscow, Russian Federation. *Стаття надійшла до редакції 09.07.2019 р.*

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІКИ**

Т. А. Шестаковська,
к. е. н., старший викладач, Чернігівський національний технологічний університет
ORCID ID: 0000-0002-8098-8439
Т. І. Батракова,
к. е. н., доцент, Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-5710-9416

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.94

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ

T. Shestakovska,
PhD in Economics, Senior Lecturer, Chernihiv National University of Technology
T. Batrakova,
PhD in Economics, associate professor, Zaporizha National University

STRATEGIC ENVIRONMENTS OF THE STATE POLICY TO PROVIDE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR IN UKRAINE

У статті обгрунтовано доцільність та формалізовано змістовність удосконалення й активізації стратегічних орієнтирів державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні. Визначено мета та напрями формування структурної державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору. Для формування стратегічних орієнтирів сучасної державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору було проведено пілотне обстеження у формі анкетування серед науковців, викладачів, державних службовців та представників аграрного бізнесу. Систематизовані пріоритети державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору: економічні (підвищення рівня вітчизняної та міжнародної конкурентоспроможності галузі; стійкий розвиток; зростання доходів країни; підвищення техніко-технологічного рейтингу країни); соціальні (підвищення якості життя населення; зростання індексу розвитку людського капіталу; зростання зайнятості; інтелектуалізація суспільства); екологічні (забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування; раціональне використання, збереження, відновлення природних ресурсів). Визнано, що стратегічними орієнтирами державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору є такі: економічні, наукові, інтелектуальні, інституційні, консультативні, зниження ризиків та інформаційні. Представлено заходи для реалізації стратегічних цілей держави та їх результативність.

The article substantiates the expediency and formalization of the improvement and revitalization of strategic guidelines for the state policy of innovation development of the agrarian sector in Ukraine. The purpose and directions of formation of the structural state policy of innovative development of the agrarian sector are determined. A pilot survey was carried out in the form of questionnaires among scientists, lecturers, civil servants and representatives of agrarian business in order to form strategic orientations for the modern state policy of innovative development of the agrarian sector. Systemized priorities of the state policy of innovative development of the agrarian sector: economic (raising the level of domestic and international competitiveness of the industry; sustainable development; increasing the country's revenues; improving the country's technical and technological rating); social (improving the quality of life of the population, growth of the index of human capital development, employment growth, intellectualization of society); ecological (provision of population with

ecologically safe food products, rational use, preservation, restoration of natural resources). It is recognized that strategic orientations of the state policy of innovative development of the agrarian sector are the following: economic, scientific, intellectual, institutional, consulting, risk reduction and information. The implementation of certain strategic guidelines will promote the implementation of the declared principles of country's development on an innovative basis; bring together and combine education, science and agrarian production with the goals and objectives, thereby ensuring synergetic effects from their close interaction; will promote the restoration and harmonization of the ecological environment; to form the basis for the transition of the agrarian sector of Ukraine from the path of overtaking development to the path of protraction; will ensure a significant increase in the competitiveness of domestic agricultural products in the international market. The measures for realization of the strategic goals of the state and their effectiveness are presented.

Ключові слова: аграрний сектор, інноваційний розвиток, державна політика, стратегічні цілі, структурна політика.

Key words: agrarian sector, innovation development, state policy, strategic goals, structural policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор в Україні перебуває у складних організаційно-економічних умовах невизначеності щодо параметрів інноваційності та державної політики стосовно регулювання його інноваційного розвитку. В сучасних умовах сформовано безліч регулятивних проблем в системі формування й розвитку інноваційного потенціалу аграрного сектору, засад становлення адаптивної інноваційної моделі. За відсутності чіткого концептуально-методологічного бачення аналізу представленої проблеми, яка, безумовно, потребує вирішення, науковий пріоритет полягає у розробці стратегічних орієнтирів державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору. Виникла необхідність розробки комплексного національно-ідентичного підходу до вирішення проблеми виходу аграрного сектору з інноваційної кризи, розробити адаптовану до українських реалій концепцію стратегічних дій держави у напрямку інноваційного розвитку, яка б враховувала також регіональні особливості. Це, на думку автора, з часом сприятиме формуванню такого типу взаємодії продуктивних сил і реалізації виробничих відносин, які несуть у собі підвалини прогресивності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У дослідженнях вітчизняних вчених-економістів, присвячених проблемам формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору розроблялися у працях: В. Борщевського, І. Гришової, О. Дяченка, О. Маноїленка, І. Мушака, А. Никифорова, В. Русана, П. Саблук, М.Скорик, А. Черепа та ін. [1—13].

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки стратегічних орієнтирів державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору та їх результативності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад формування та реалізації стратегічних векторів державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційний розвиток аграрного сектору забезпечує відповідна державна інноваційна політика, яка реалізується через інноваційно-інвестиційний розвиток виробничої діяльності. Сучасна інноваційна політика — це сукупність науково-технічних, виробничих, управлінських, фінансово-збутових та інших заходів, пов'язаних із просуванням нової чи поліпшеної продукції на ринок; це складний і не позбавлений ризику процес, хід якого визначається вихідними науково-технічними, фінансово-інвестиційними, соціально-економічними передумовами [1].

У свою чергу, у ході формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору варто враховувати його основні особливості [2—4]: по-перше, нееластична пропозиція землі та робочої сили, що спонукає до орієнтації інновацій на підвищення продуктивності землі, або продуктивності робочої сили; по-друге, для суб'єктів аграрного сектору вирішальне значення при прийнятті рішень щодо інновацій має стабілізація їхнього доходу, а не стабілізація цін на продукцію. Тому, поряд з інноваціями, орієнтованими на зниження внутрішніх питомих витрат, системно по-

Рис. 1. Структура респондентів за професійною діяльністю, %

винні впроваджуватися інновації у напрямі збільшення обсягів виробництва а, головне, орієнтовані на диверсифікацію останнього.

Так, на думку науковця П. Саблук, важливими напрямками державної політики інноваційного розвитку є: у рослинництві (розроблення системи агротехнічних заходів поетапного освоєння раціональної структури посівних площ, розробка високоадаптивних сортів й гібридів з високим рівнем генетичного захисту від біотичних та абіотичних факторів відповідного середовища, розробка генетично запрограмованих сортів і гібридів заданої біологічної й господарської спрямованості, удосконалення технологій обробітку ґрунту, освоєння промислових біотехнологій; у тваринництві (, реструктуризація породного складу, нарізкування та стабілізація поголів'я сільськогосподарських тварин, відродження вівчарства, створення державної системи селекції у тваринництві і птахівництві тощо) [5].

Структурно та логічно стратегічні цілі державної політики забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору повинні відповідати Закону України "Про інноваційну діяльність" від 05.12.2012 р. № 40-IV, Закону України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 05.12.2012р. № 3715— VI, Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" від 16.07.2019 р. № 848-VIII, Закону України "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки" від 16.01.2016 р. № 2623-III, Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [6—8].

Тому держава повинна ініціювати розробку і активне впровадження в життя заходів щодо інноваційного розвитку аграрного сектору. У свою чергу, варто зауважити, що на сьогоднішній день ще не розроблено повноцінної структурної державної політики, спрямованої на подолання сукупності структурних деформацій в аграрній галузі. Структурна державна політика є одним з найбільш проблемних напрямів адже ставлення до неї є неоднозначним. Деякі науковці вважають, що структурна політика за своїм змістом є близькою до загальних заходів державного регулювання, інші розглядають

як важливу складову частину економічної політики держави, адже структурність вирішення ратегічних завдань має зовсім інший якісний рівень.

Спираючись на проведенний нами аналіз, а також цільові орієнтири державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору, кінцевою метою визначимо задоволення індивідуальних, суспільних та державних потреб й інтересів. Оскільки інтереси та потреби є неоднорідними, а швидше специфічними, головну мету структурної державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору поділимо на такі підділі: 1) задоволення населення в продуктах харчування та забезпечення переробної промисловості сировиною; 2) підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та забезпечення структурного маневру щодо пріоритетних підгалузей; 3) а сталий розвиток сільських територій та підвищення якості життя населення.

Досягнення поставлених цілей можливе тільки у разі обґрунтування й дотримання напрямків структурної державної політики, які мають охоплювати всі базові структурні зрізи аграрної сфери, ініціюючи і стимулюючи певні позитивні зрушення:

1. Галузева структура: стрімкий розвиток пріоритетних аграрних галузей, які є точками росту й забезпечують економічний прорив у контексті формування сприятливих умов для довгострокового сталого розвитку аграрного сектору. Формування нових виробництв у відповідності до міжнародних прогресивних тенденцій. Підтримка розвитку унікальних національних виробництв у напрямі створення нових конкурентних переваг галузі. Створення альтернативних сільському господарству виробництв, які передбачають використання рекреаційного й культурно-історичного потенціалів територій.

2. Організаційно-економічна структура: Покращення співвідношення кількості прибуткових та збиткових підприємств. Підтримання багатоукладності на селі. Стимулювання процесів реструктуризації та реформування аграрних підприємств, підвищення їх результативності, зокрема шляхом стимулювання інноваційної активності, розвиток ринку консалтингових послуг, формування системи інформаційного забезпечення, доступність фінансово-інвестиційних ресурсів, сприяння процесам інтеграції.

3. Інституціональна структура: Врегулювання питань власності в сільському господарстві. Підтримка малого та середнього бізнесу. Створення рівних умов функціонування й одержання доходів, формування ефективного конкурентного середовища та взаємовигідних відносин між суб'єктами господарювання. Забезпечення адекватних пропорцій державної підтримки аграрного сектору. Розвиток інститутів ринку сільськогосподарської продукції та сировини, праці і капіталу, формування інноваційної інфраструктури.

4. Територіальна структура: Прогресивний розподіл випуску продукції галузі по території країни. Вирівнювання межрегіональних рівнів соціально-економічного розвитку галузі.

5. Відтворювальна структура: Забезпечення оптимальних пропорцій у структурі факторів вироб-

ництва. Максимальне залучення в господарський оборот і підвищення ефективності використання природних, матеріальних та людських ресурсів на основі посилення мотиваційних механізмів розвитку, інноваційно-інвестиційної діяльності, ресурсозберігаючої політики, підтримка "зеленої" економіки та ін.

6. Науково-технологічна структура: Перехід на інноваційний шлях розвитку, технічна й технологічна модернізація галузі.

7. Структура зовнішньоекономічних зв'язків: Прогресивні зміни структури імпорту й експорту в галузі. Максимально можливе задоволення попиту населення на продовольчі товари за рахунок власних ресурсів та активізація процесів імпортозаміщення. Формування пріоритетів та інструментів зовнішньоекономічної аграрної політики [9—11].

Для формування стратегічних орієнтирів сучасної державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору нами було проведено пілотне обстеження у формі анкетування серед науковців, викладачів, державних службовців та представників аграрного бізнесу (рис. 1), у Київській, Харківській, Одеській, Чернігівській та Сумській областях. Розроблена нами анкета "Оцінка результативності державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору" вміщує 12 запитань і належить до анкет змішаного типу (включає запитання відкритого та закритого типу).

Структурно анкету побудовано так, щоб максимально врахувати думку всіх респондентів щодо проблем та пріоритетів реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні, що, в свою чергу, повинно гарантувати практичну дієвість рекомендацій,

Таблиця 1. Оцінка респондентами дієвості інструментів державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні

Варіанти відповідей	Розподіл відповідей, %
Відмінно	3
Задовільно	25
Незадовільно	67
Важко оцінити	5

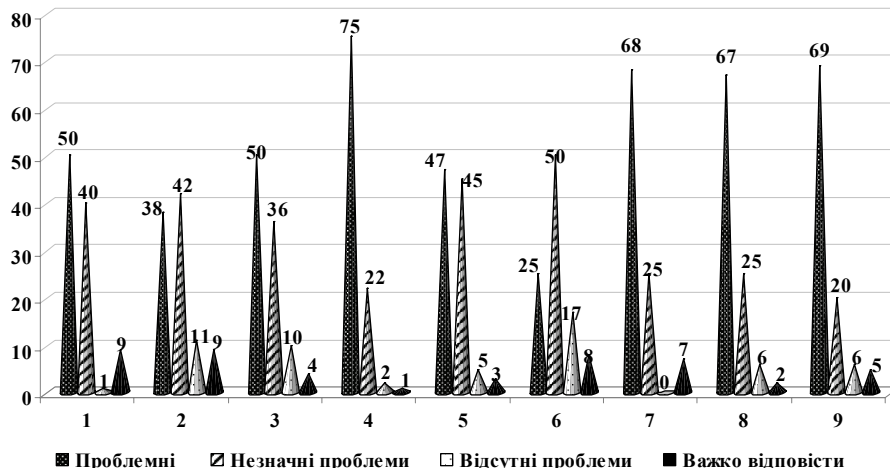
Таблиця 2. Оцінка впливу складових державної політики на розвиток аграрного сектору

Місце	Складова державної політики	До сіх опитаних, %
1	Політична	53
2	Грошово-кредитна	23
3	Правова	20
4	Бюджетно-податкова	26
5	Тінюва	27
6	Виробнича	23
7	Соціальна	23
8	Відносини власності	27
9	Зовнішньоекономічна	33

отриманих нами у результаті проведеного дослідження.

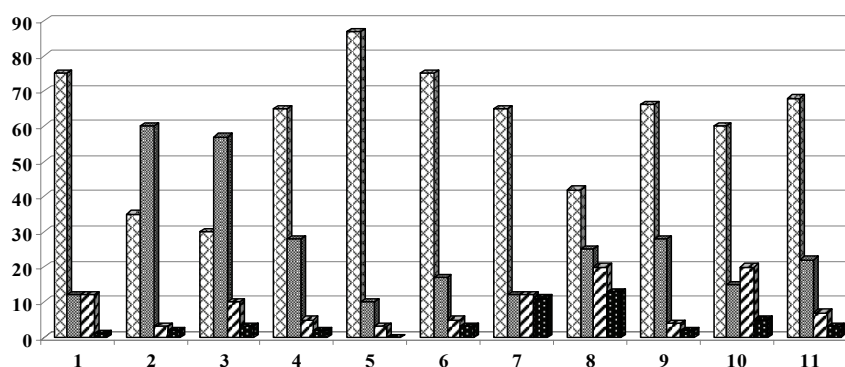
Відповідь на перше запитання "Як Ви оцінюєте інструменти державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні?" показала, що 67 % респондентів вважає стан сучасної державної політики у досліджуваній сфері незадовільним (табл. 1).

Визначення проблем інноваційного розвитку, їх структури, гостроти та вагомості є важливим кроком при формуванні стратегічних орієнтирів державної

1. Низька ефективність управління
2. Неефективність міжгалузевих економічних відносин та фінансового регулювання
3. Розбалансованість внутрігосподарських і міжгалузевих взаємовідносин
4. Занепад виробництва, відсутність ефективної системи відтворення виробничого потенціалу
5. Відсутність чіткої стратегії приватизації, невикористання її можливостей для інвестування
6. Низький рівень соціальної орієнтації економіки
7. Корумпованість економіки
8. Руїнування національного багатства, шляхом вивозу та відпливу за межі України матеріальних, фінансових ресурсів та інтелектуального і людського потенціалу
9. Високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на економічний розвиток

Рис. 2. Ступінь прояву проблем державної політики у розвитку аграрного сектору в Україні

1. Незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення
2. Зростання витрат виробництва
3. Недосконала структура виробництва
4. Руйнування переробних підприємств
5. Використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно-шкідливих технологій
6. Недосконала фінансово-кредитна система
7. Обмежені можливості вигідного збуту
8. Відсутність сформованих оптово-роздрібних ринків, обслуговуючих кооперативів
9. Звуження внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки
10. Вузький платоспроможний попит аграрних підприємств на товари виробничого призначення
11. Диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію

Рис. 3. Оцінка впливу причин на занепад аграрного сектору в Україні

політики. Кожна проблема обумовлена цілою низкою накопичених причин й обставин, які перетворили їх з потенційних на реальні. Для визначення джерел виникнення проблем інноваційного розвитку аграрного сектору респондентам було запропоновано оцінити складові, які найбільше впливають на їх виникнення (табл. 2).

Перше місце серед найвпливовіших і визначальних джерел посіла політична складова, що віддзеркалює ускладнення суспільно-політичного стану в країні. Під час визначення рівня деструктивного впливу можливих проблем державної політики на розвиток галузі респондентами було встановлено (рис. 2) найбільш проблемні: занепад виробництва, відсутність ефективної

системи відтворення виробничого потенціалу; високий рівень політичного протистояння, негативний його вплив на економічний розвиток; корумпованість економіки та руйнування національного багатства шляхом вивозу та відпливу за межі країни матеріальних, фінансових ресурсів та інтелектуального і людського потенціалу.

Причини, які мають високий вплив на занепад аграрного сектору розглянуто на рисунку 3. Серед них респонденти відмітили такі, як використання застарілих технологій, зношених фондів та застосування екологічно шкідливих технологій; незадовільний обсяг інвестиційного забезпечення та недосконала фінансово-кредитна система, а також звуження внутрішнього ринку збу-

Таблиця 3. Оцінка ступеня впливу загроз на рівень інноваційного розвитку аграрного сектору, %

Загроза	Вплив високий	Мають певний вплив	Не мають впливу	Важко відповісти
Невідповідність програм реформування економіки країни і результатів їх здійснення визначеним соціальним пріоритетам на селі	58	42	-	-
Низький рівень життя сільського населення, стає його падіння, неефективність політики доходів	69	28	3	-
Розшарування суспільства по майновому і соціальному статусу	50	47	-	3
Негативні наслідки економічної кризи	72	28	-	-
Поглиблення соціально-демографічної кризи (відсутність простого відтворення населення, скорочення тривалості життя, зростання смертності та захворюваності)	67	33	-	-
Нерозвиненість соціально-трудових відносин між власником і працівником	42	50	3	5
Втрата мотивації до продуктивної праці, недосконалість системи її оплати	72	28	-	-
Руйнування соціальної інфраструктури на селі	78	19	-	3

ту сільськогосподарської продукції, втрата доступу на зовнішні ринки та диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.

Розглядаючи можливі причини й загрози, респонденти відмітили, що суттєвими з них, які мають істотний вплив на розвиток аграрного сектору (табл. 3) є: руйнування соціальної інфраструктури, негативні наслідки економічної кризи та втрата мотивації до продуктивної праці, низький рівень життя населення сільської місцевості, неефективність політики доходів.

Визначення чинників, які можуть сприяти забезпеченню інноваційного розвитку аграрного сектору (табл. 4) дозволяє сформулювати пріоритетні напрями та стратегічні орієнтири державної політики забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні.

Оскільки інноваційний розвиток аграрного сектору потребує інституційного забезпечення, у рамках анкетування респонденти відповідали на питання про потребу створення спеціальної організаційної структури (табл. 5), яка не тільки буде здійснювати формування системи заходів інноваційного розвитку аграрного сектору, а й моніторинг їх реалізації.

Отже, більшість респондентів вважають, що необхідно створити певну організаційну структуру, яка буде відповідати за інноваційний розвиток аграрного сектору. Оскільки, за результатами анкетування нами визначено вагомість та гостроту проблем державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в Україні інноваційна сфера займає у загальному обсязі виробничої продукції незначну питому вагу (близько 10%). Причому основними принципами державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору є: визначення державних пріоритетів інноваційного розвитку; формування нормативно-правової бази щодо інноваційної діяльності; створення умов для розвитку вітчизняного науково-технічного потенціалу; забезпечення співпраці та взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери [9].

Тобто державна політика інноваційного розвитку аграрного сектору полягає в забезпеченні значних структурних зрушень в економіці, техніці чи технологіях. Реалізація такої політики передбачає: матеріально-фінансове забезпечення довгострокових програм інноваційного розвитку науково-технічної інфраструктури (лабораторій, інноваційних наукових центрів); розробка механізму фінансування нововведень, які є ризикованими; реалізація науково-технічних програм, що потребують міжгалузевої кооперації чи "спільної роботи" науки з аграрним виробництвом; задоволення стратегічних і соціальних суспільних потреб тощо [10].

Отже, реалізація державної політики забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору виражається у розробці нормативно-правової бази, орієнтованої на активізацію інноваційної діяльності в галузях сектору, розробку і здійснення інноваційно-інвестиційної політики, підтримку інформаційно-аналітичного середовища інноваційних процесів та передбачає комплекс взаємопов'язаних стратегічних цілей та заходів (рис. 4).

Таблиця 4. Рейтинги чинників, які можуть сприяти забезпеченню інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні

Рейтинг	Чинник	% відповідей
1	Запобігання виникнення економічних загроз в аграрній сфері	43
2	Удосконалення нормативно-правової бази	34
3	Реалізація програм розвитку сільських територій	33
4	Вдосконалення фінансово-кредитної системи	30
5	Підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств	30
6	Створення сприятливого інвестиційного клімату	27
7	Розробка державних програм (стратегій)	27
8	Створення умов сталого економічного розвитку	23

Таблиця 5. Функціонування організаційної структури із забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору

	Так, обов'язково	Так, якщо є потреба	Не обов'язково
На рівні держави	58	39	3
На локальному рівні (в області, районі)	29	36	35

Впровадження визначених стратегічних орієнтирів сприятиме реалізації задекларованих принципів розвитку країни на інноваційних засадах; наблизить та поєднає в цілях і завданнях освіту, науку і аграрне виробництво, забезпечивши таким чином синергетичний ефект від їх тісної взаємодії; сприятиме відновленню та гармонізації екологічного середовища; сформулювати засади для переходу аграрного сектора України із шляху наздоганяючого розвитку на шлях випереджувального; забезпечить значне підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку. Виходячи із вище представленого, встановлено, що для успішної реалізації стратегічних цілей державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору необхідно розробляти систему наукових й організаційно-технічних заходів, основними з яких є такі:

1. Нормативно-правові: удосконалення та контроль за дотриманням законодавства; охорона прав та інтересів суб'єктів аграрного сектору, які здійснюють інноваційну діяльність; охорона прав володіння, користування та розпорядження інноваціями; захист інтелектуальної власності; розвиток договірних відносин.

2. Організаційні: державна підтримка інноваційних проектів; розвиток інноваційної інфраструктури для результативної інноваційної діяльності; стимулювання інноваційної діяльності; інформаційна підтримка інноваційної діяльності; сприяння інтеграційним процесам, розширенню міжнародної взаємодії та співпраці в інноваційній сфері; захист інтересів вітчизняних суб'єктів інноваційної діяльності в міжнародних організаціях.

3. Фінансово-інвестиційні: проведення бюджетної політики, що забезпечує фінансування інноваційної діяльності; виділення прямих державних інвестицій для реалізації інноваційних програм та проектів, важливих

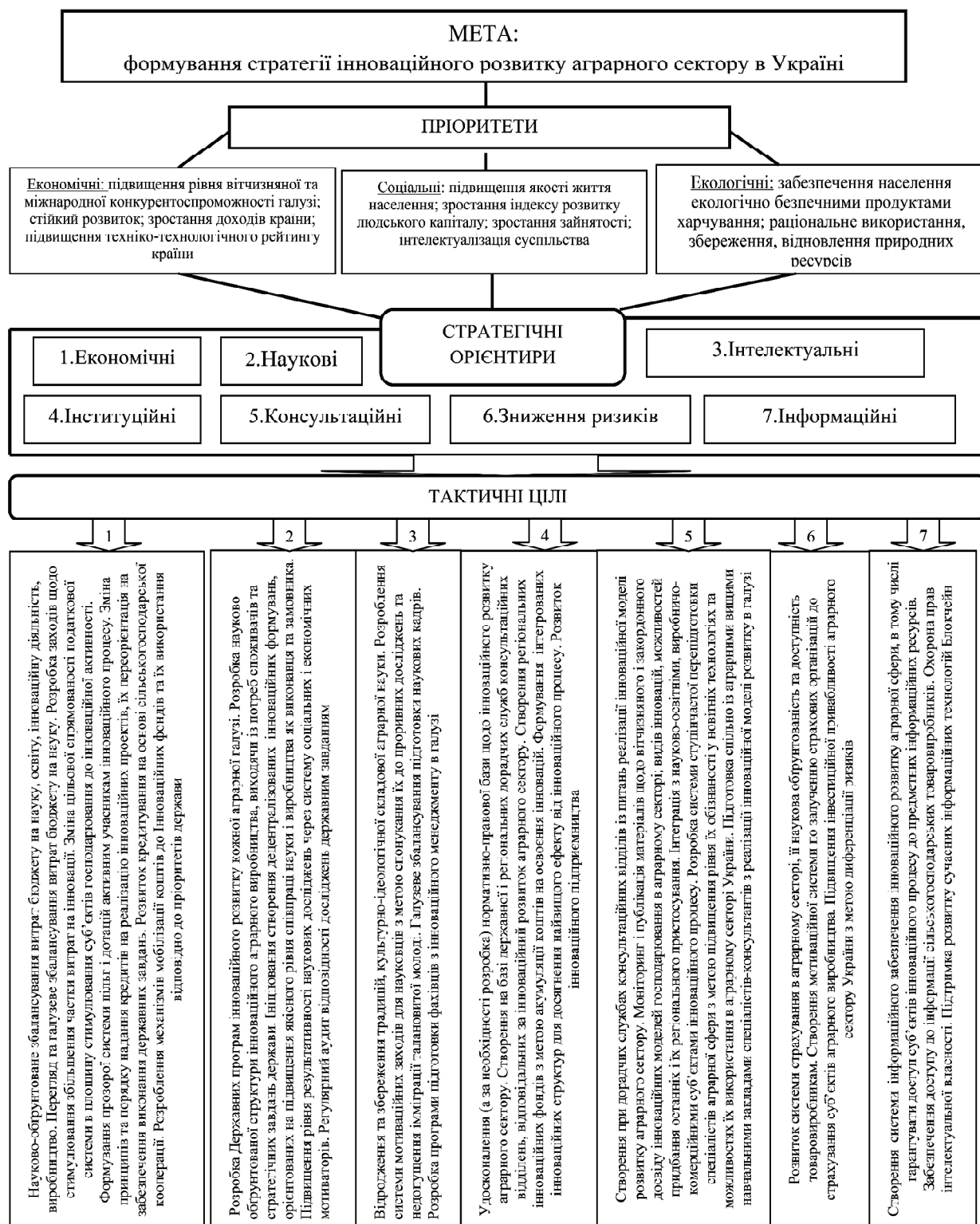

Рис. 4. Ключові стратегічні та тактичні орієнтири державної політики забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору в Україні

для суспільного розвитку, але не привабливих для приватних інвесторів; спрямування в інноваційну сферу бюджетних коштів та підвищення ефективності їх використання; створення сприятливого інвестиційного клімату в інноваційній сфері; пільгове кредитування.

4. Економічні: забезпечення ефективної зайнятості населення в інноваційній сфері; розвиток кадрового потенціалу; стимулювання попиту на інновації;

сприяння модернізації техніки та технологій; активізація інноваційного підприємництва; підтримка вітчизняної інноваційної продукції на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ

Отже, важливою умовою для ефективної державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору є реалізація спеціальної концепції та поточних програм, у

тому числі за кожним напрямом, а також з фінансовим забезпеченням ґрунтуючись на визначених автором стратегічних й тактичних цілях. Результатом ефективної реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору є: покращення взаємодії між соціально-економічними факторами та інститутами інноваційної інфраструктури, сформоване сприятливе для інноваційної діяльності середовище; підвищення інноваційної активності не лише в частині розробки, але й комерціалізації інновацій; розробка спільних із зарубіжними науковцями дослідницьких проектів; сформована мережева структура інноваційних компаній та кластерів в аграрному секторі; розвинені техніко-технологічні можливості вітчизняних аграрних суб'єктів господарювання, у стратегічній перспективі; результативне фінансування фундаментальних і прикладних досліджень.

Подальший розвиток аграрного сектору в Україні можливий лише на основі ефективної інноваційно-інвестиційної політики держави. Тобто аграрний сектор в Україні має потенційні можливості для поліпшення своїх конкурентних позицій на міжнародному ринку, однак для їх зміцнення державі необхідно здійснити ряд заходів: сформувати соціально-економічну і політичну підтримку суб'єктів аграрного бізнесу, які використовують наукоємне обладнання та нові технології; забезпечити формування й розповсюдження мережі інноваційних фондів для підтримки інноваційного бізнесу на різних рівнях; зорієнтувати необхідну цільову допомогу на реалізацію інноваційних проектів за конкретними напрямами розвитку аграрного виробництва; активізувати податкові пільги для підприємств-виробників інноваційної продукції, що дозволить збільшити фінансові ресурси для реалізації інноваційних проектів й інноваційної програми бізнесу; чітко визначити напрями законодавчого забезпечення щодо фінансування та сформувати механізм підтримки малого інноваційного підприємництва.

Література:

1. Скорик М.О. Система державного регулювання аграрного сектору економіки. Економіка і управління. 2015. № 12. С. 17—22.
2. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х.: ВД "ІНЖЕК", 2013. С. 139—158.
3. Никифоров А.Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління: монографія / А.Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420 с.
4. Gryshova I., & Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. 5. pp. 77—89.
5. Саблук П.Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200—208.
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: закон України від 08.09.2011 р. № 3715-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17>
7. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Ка-

бінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.

8. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: проект. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>

9. Череп А.В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43—46.

10. Gryshova I.Yu., Shestakovska T.L., Glushko O.V. The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2017. 4: 75—80.

References:

1. Skoryk, M.O. (2015), "System of state regulation of agrarian sector of economy", *Ekonomika i upravlinnia*, vol. 12. S. 17—22.
 2. Manojlenko, O.V. (2013), "Managing Innovation Processes: Forming a Methodological Approach to Overcoming Barriers to Development", *Konkurentospromozhnist' ta innovatsii: problemy nauky ta praktyky* [Competitiveness and innovation: problems of science and practice], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine, pp. 139—158.
 3. Nykyforov, A.Ye. (2010), *Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia* [Innovation: theory and practice of public administration], KNEU, Kyiv, Ukraine.
 4. Gryshova, I. and Shestakovska, T. (2018), "FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine", *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. (5), pp. 77—89.
 5. Sabluk, P.T. (2011), "Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation", *Problemy innovatsijno-investytsijnoho rozvytku*, vol. 2, pp. 200—208.
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), *The Law of Ukraine "On the Priority Directions of Innovation Activity in Ukraine"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3715-17> (Accessed 05 July 2019).
 7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), *Resolution "Strategy for the development of the agricultural sector of the economy until 2020"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r> (Accessed 05 July 2019).
 8. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2019), "The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2022: Project", available at: <http://minagro.gov.ua/node/16822> (Accessed 05 July 2019).
 9. Cherep, A.V. (2014), "Management of innovative processes in the enterprise: modern approaches and perspectives", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 4, pp. 43—46.
 10. Gryshova, I.Yu. Shestakovska, T.L. and Glushko, O.V. (2017), "The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development", *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, vol. 4, pp. 75—80.
- Стаття надійшла до редакції 19.07.2019 р.*

О. П. Борис,
к. техн. н., заступник начальника,
Український науково-дослідний інститут цивільного захисту
ORCID ID: 0000-0003-1236-7785

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.102

АНАЛІЗ І УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

О. Boris,
candidate of technical sciences,
Deputy Chief of the Ukrainian Research Institute of Civil Protection

ANALYSIS AND COLLECTION OF RESULTS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH ON NATIONAL SECURITY IN CIVIL PROTECTION

У статті зазначено, що багато питань, пов'язаних із впливом цивільного захисту країни на стан національної безпеки, залишаються не розкритими повною мірою. Проведено групою вчених анкетування фахівців, які за функціональними обов'язками та посадовими інструкціями здійснюють реалізацію заходів цивільного захисту або організовують діяльність органів влади у сфері цивільного захисту з метою вивчення такого впливу, а також встановлення залежності загрози національним інтересам від можливого виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру та їх рівня. Зазначено, що соціологічне опитування здійснено за трьома кластерами професіоналів: співробітники Державної служби України з надзвичайних ситуацій, представники органів державних, обласних та місцевих адміністрацій та представники органів місцевого самоврядування. Однією з цілей анкетування було визначено необхідність вивчення практичного розуміння і оцінки цивільного захисту як складової сфери національної безпеки України. Наголошено, що з метою отримання більш наближеної до дійсності інформації оцінка наявних загроз надзвичайних ситуацій на національну безпеку держави проводилась в рамках регіонів без чіткого їх визначення. Встановлено неоднозначність суджень щодо впливу надзвичайних ситуацій різного характеру та рівня на національну безпеку. Мають місце протилежні погляди в різних кластерах спеціалістів, які можна пояснити різним рівнем професійної підготовки та функціональної направленості опитаних. Зазначено, що високу теоретичну підготовку щодо розуміння системи державного управління у сфері цивільного захисту та взаємозв'язку із національною безпекою мають представники Державних адміністрацій.

The article states that many issues related to the impact of civil protection of the country on the state of national security remain unexplained in full. Conducted by a group of scientists surveyed by specialists who, through their functional responsibilities and job descriptions, carry out civil protection measures or organize activities of government bodies in the field of civil protection in

order to study such influence, as well as to establish the dependence of the threat to national interests from possible emergencies of a different nature and their level. It was noted that the sociological survey was carried out in three clusters of professionals: employees of the State Service of Ukraine for Emergency Situations, representatives of state, regional and local administrations, and representatives of local self-government bodies. One of the objectives of the questionnaire was to determine the need for a practical understanding and assessment of civil protection as an integral part of Ukraine's national security. The respondents are suggested to evaluate from the practical point of view the following: existing threats to national security in the field of civil protection; the probability of the impact of emergencies on national security; possible emergencies by their nature and level. It was emphasized that in order to obtain information that is closer to reality, an assessment of the existing emergency threats to the national security of the state was carried out within the regions without a clear definition of them. The ambiguity of judgments about the impact of emergency situations of different character and level on national security is established. There are opposite views in different clusters of specialists, which can be explained by different levels of professional training and the functional orientation of the respondents. It is noted that representatives of State administrations have high theoretical training in understanding the system of public administration in the field of civil protection and the relationship with national security. It is stressed that in Ukraine there are good reasons to consider civil protection as an important activity in the field of national security of the state due to the possibility of significant influence of state-level man-made emergencies.

Ключові слова: національна безпека, сфера цивільного захисту, надзвичайна ситуація, наявні загрози національній безпеці держави.

Key words: national security, sphere of civil protection, emergency situation, existing threats to national security of the state.

ВСТУП

Повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони обумовлені Законом України "Про національну безпеку України" [1]. До функцій органів державної влади законодавчий акт відносить процедури державного управління, спрямовані на забезпечення національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони. Водночас органи спеціального призначення з правоохоронними функціями та сили цивільного захисту, на які покладено захист людини і громадянина, а також території і навколишнього природного середовища від надзвичайних ситуацій, визначаються як сили безпеки та виконують функції із забезпечення національної безпеки України, реформування і розвиток яких має бути обумовлений Стратегією громадської безпеки та цивільного захисту України.

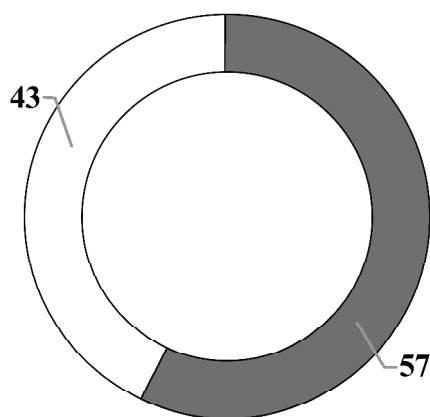
Таким чином, державна політика у сферах національної безпеки і оборони, спрямована на захист національних інтересів, передбачає заходи запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків. Виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру та рівня розглядається як загроза національним інтересам і національній безпеці України [1].

Згідно зі Стратегією національної безпеки України особливе значення при реформуванні існуючих інститутів влади приділяється питанням децентралізації та перегляду владних повноважень центральних органів виконавчої влади, які забезпечують формування та реалізу

лізують державну політику у сферах цивільного захисту, правоохоронної діяльності, захисту державного кордону, міграційної діяльності. Так, одним з основних напрямів державної політики національної безпеки України є заходи, спрямовані на підвищення спроможності Державної служби України з надзвичайних ситуацій ефективно управляти єдиною державною системою цивільного захисту [2]. Реформування та подальший розвиток служби слід розглядати як один з інструментів державного регулювання у сфері цивільного захисту, пожежної, техногенної безпеки та як складовий елемент національної безпеки держави в цілому.

Вивченням впливу надзвичайних ситуацій на стан національної безпеки займалися Г. Іванець, С. Іванюта, А. Качинський та інші. Так, визначені основні фактори, які впливають на стан небезпеки в адміністративно-територіальних одиницях України [3]; напрями та характер модифікації загроз у сфері екологічної та техногенної безпеки через аналіз реалізації Стратегії національної безпеки України [4]; проведена оцінка ризиків надзвичайних ситуацій (НС) на території Західного регіону держави [5].

Однак багато питань, пов'язаних із впливом цивільного захисту країни на стан національної безпеки, залишаються не розкритими повною мірою. З метою вивчення такого впливу, а також встановлення залежності загрози національним інтересам від можливого виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру та їх

■ Так □ Ні

Рис. 1. Оцінка наявності загрози національній безпеці у регіоні у сфері ЦЗ, %

Таблиця 1. Оцінка наявності загрози національній безпеці у регіоні у сфері ЦЗ, %

Кластери	Так	Ні
Державна адміністрація	100	0
ДСНС	56	44
ОТГ	34	66
Всього	57	43

Примітка: *загальна чисельність респондентів — 1172 особи.

рівня групою вчених проведено анкетування фахівців, які за функціональними обов'язками та посадовими інструкціями здійснюють реалізацію заходів цивільного захисту або організовують діяльність органів влади у сфері цивільного захисту. Для залучення найширшого кола професіоналів та вивчення розуміння ситуації на місцях соціологічне опитування здійснено за трьома кластерами професіоналів: співробітники Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), пред-

ставники органів державних, обласних та місцевих адміністрацій (Державна адміністрація) та представники органів місцевого самоврядування (далі ОТГ).

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Однією з цілей анкетування було визначено необхідність вивчення практичного розуміння і оцінки цивільного захисту, як складової сфери національної безпеки України. Враховуючи вищезазначене, респондентам було запропоновано оцінити з практичної точки зору таке:

- наявні загрози національній безпеці у сфері цивільного захисту (ЦЗ);
- імовірність впливу НС на національну безпеку;
- можливі НС за їх характером та рівнем.

З метою отримання більш наближеної до дійсності інформації оцінка наявних загроз надзвичайних ситуацій на національну безпеку держави проводилась в рамках регіонів без чіткого їх визначення (рис. 1).

Таблиця 2. Оцінка імовірності впливу НС на національну безпеку

Кластери	Імовірність впливу НС на національну безпеку
Державна адміністрація	1,0
ДСНС	0,2
ОТГ	0,1
Загалом	0,2

Таблиця 3. Оцінка можливих НС за характером та рівнем, %

Характер НС	Державна адміністрація	ДСНС	ОТГ	Всього
Оцінка можливих НС за характером				
Техногенний	25	58	17	51
Природний	4	16	22	14
Соціальний	0	8	26	8
Воєнний	6	6	22	7
Оцінка можливих НС за рівнем				
Державний	65	5	4	14
Регіональний	0	4	4	4
Місцевий	0	1	0	1
Об'єктовий	0	1	4	1

Присітки: *загальна чисельність респондентів — 481 особа;

**сума відсотків може бути більшою за 100, оскільки респонденти мали можливість обрати декілька варіантів відповіді.

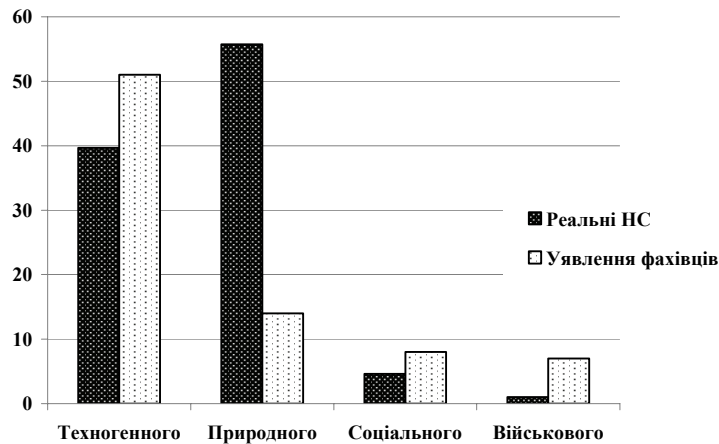

Рис. 2. Співвідношення НС за характером, що мали місце в державі, з уявленням опитаних про можливість їх виникнення %

Особисті думки респондентів стосовно наявності загроз національній безпеці у сфері цивільного захисту розділились. Більшість фахівців (57 %) вважає, що такий вплив дійсно має місце, але значна кількість опитаних (43 %) такий вплив заперечує.

Дещо інша ситуація має місце при проведенні аналізу відповідей окремо кожної професійної групи. Детальну інформацію щодо поділу респондентів за кластерами опитуваних наведено в таблиці 1.

Так, представники Державної адміністрації одностайно вважають (100 %), що загрози у сфері цивільного захисту мають місце в їх регіонах і прямо впливають на рівень національної безпеки держави. Тобто наявність загроз техногенного або природного характеру державного рівня існує в усіх, без виключення, регіонах України. Результати опитування опосередковано засвідчують незалежність суджень респондентів від регіонального адміністративно-територіального поділу країни.

Більша частина представників ДСНС також схильна вважати, що в регіонах існують загрози національній безпеці у сфері ЦЗ. І, навпаки, лише третина представників кластеру ОТГ відзначає наявні загрози національній безпеці держави, пов'язані із можливим виникненням НС, решта респондентів (66 %) з цим не погоджується.

На основі опитування фахівцями Центру соціальних експертиз Інституту соціології НАН України розраховано

на оцінку ймовірності виникнення НС та її впливу на національну безпеку держави (табл. 2).

Якщо респондент обирає варіант "Ні", це визначає, що він оцінював ймовірність впливу НС на національну безпеку як цифрове значення "0". Якщо респондент обирає варіант "Незначна", це вказує на цифрову оцінку ймовірності впливу НС на національну безпеку як "0,33" (1/3). Варіант "Значна" означає ймовірність у "0,67" (2/3). Якщо ж респондент обирає варіант "Велика" (велика ймовірність виникнення НС), ймовірність впливу НС на національну безпеку складала "1". Зазначені результати розрахунків наведені як середнє арифметичне особистих уявлень респондентів про ймовірність впливу НС на національну безпеку України для кожного з кластерів окремо та для всіх опитаних загалом.

Таким чином, слід зазначити, що респонденти, загалом, досить низько оцінили ймовірність впливу НС на національну безпеку і лише представники Державних адміністрацій вважають, що така ймовірність дуже висока.

Неоднозначні дані мають місце при оцінці респондентами впливу на національну безпеку НС за різним характером та рівнем (табл. 3).

З метою уточнення отриманих результатів щодо думки опитаних фахівців стосовно характеру та рівня можливих НС, загроза виникнення яких існує в регіо-

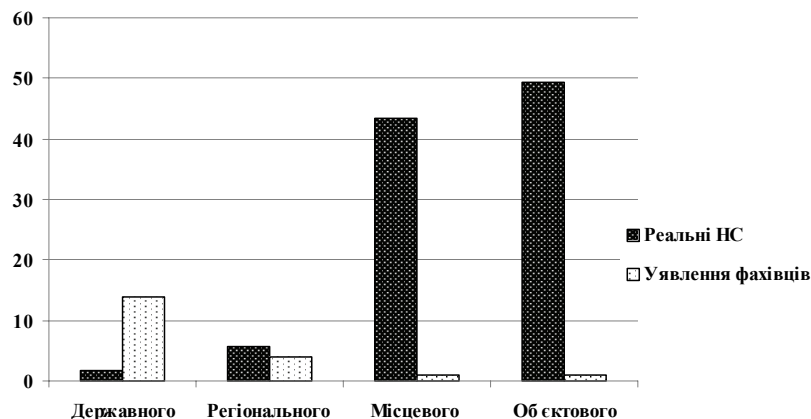

Рис. 3. Співвідношення НС за рівнем, що мали місце в державі, з уявленням опитаних про можливість їх виникнення %

нах, складено графіки співвідношення між дійсними випадками НС, які мали місце протягом останніх 5 років, та прогнозами респондентів щодо них (рис. 2, 3).

Результати такого порівняння свідчать про певну невідповідність уявлень фахівців з цивільного захисту дійсним загрозам та надзвичайним ситуаціям, які мають місце в державі [6]. Ймовірними причинами такої невідповідності може бути особиста необізнаність щодо моніторингу та прогнозування надзвичайних ситуацій і офіційних статистичних даних стану техногенної та природної безпеки в Україні. Однак більш логічним можна вважати таке судження: на відміну від статистичних даних про надзвичайні ситуації природного характеру, більшість респондентів, передусім пов'язує можливий вплив на національну безпеку саме надзвичайних ситуацій техногенного характеру державного рівня.

ВИСНОВКИ

Проведеним соціологічним опитуванням серед фахівців цивільного захисту підтверджено наявні загрози національній безпеці у сфері цивільного захисту. Водночас встановлено неоднозначність суджень щодо впливу надзвичайних ситуацій різного характеру та рівня на національну безпеку. Мають місце протилежні погляди в різних кластерах спеціалістів, які можна пояснити різним рівнем професійної підготовки та функціональної направленості опитаних. Також слід зазначити, що високу теоретичну підготовку щодо розуміння системи державного управління у сфері ЦЗ та взаємозв'язку із національною безпекою мають представники Державних адміністрацій.

Загалом, можна стверджувати, що в Україні існують вагомі підстави вважати цивільний захист важливим напрямом діяльності у сфері національної безпеки держави через можливість значного впливу надзвичайних ситуацій техногенного характеру державного рівня.

Література:

1. Закон України "Про національну безпеку України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення 04.07.2019).
2. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (дата звернення 04.07.2019).
3. Іванець Г.В. Аналіз стану техногенної, природної та соціальної небезпеки адміністративно-територіальних одиниць України на основі даних моніторингу // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. Х.: Харківський університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. Вип. 3 (48), С. 142—145 URL: file:///D:/Downloads/ZKhUPS_2016_3_1.pdf (дата звернення 04.07.2019).
4. Іванюта С.П. Загрози у сфері екологічної та техногенної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки (моніторинг реалізації стратегії національної безпеки). Аналітична записка // База даних "Національний інститут стратегічних досліджень". URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/3346/> (дата звернення 04.07.2019).
5. Качинський А.Б., Іванюта С.П. Оцінка економічного ризику надзвичайних ситуацій в областях Захід-

ного регіону України // Регіональна економіка. Науково-практичний журнал: електронна версія журн. 2012. № 2 (64). С. 64—73. URL: http://re.gov.ua/re201202/re201202_zh.pdf (дата звернення 04.07.2019).

6. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2017 рік. URL: <http://www.dsns.gov.ua/>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (Accessed 04 July 2019).
 2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Decree of the President of Ukraine "On the Strategy of National Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (Accessed 04 July 2019).
 3. Ivanets, G.V. (2016), "Analysis of the state of man-caused, natural and social danger of administrative-territorial units of Ukraine on the basis of monitoring data", vol. 3 (48), pp. 142—145, available at: file:///D:/Downloads/ZKhUPS_2016_3_1.pdf (Accessed 04 July 2019).
 4. Ivanyuta, S.P. (2017), "Threats in the field of ecological and technogenic safety and their influence on the state of national security (monitoring of the implementation of the national security strategy)", available at: <http://old2.niss.gov.ua/articles/3346/> (Accessed 04 July 2019).
 5. Kachinsky, A.B. and Ivanuta, S.P. (2012), "Assessment of economic risk of emergencies in the regions of the Western region of Ukraine", available at: http://re.gov.ua/re201202/re201202_zh.pdf (Accessed 04 July 2019).
 6. Analytical review of the state of man-made and natural safety in Ukraine for 2017, available at: <http://www.dsns.gov.ua/> (Accessed 05 July 2019).
- Стаття надійшла до редакції 25.07.2019 р.*

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

О. А. Марушева,
к. ю. н., здобувач наукового ступеня доктора наук
з державного управління, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ
ORCID ID: 0000-0001-9126-4674

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.107

НЕДОЛІКИ МАРКЕТИНГОВИХ СТРАТЕГІЙ У БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

O. Marusheva,
PhD in Law, Interregional Academy of Personnel Management

WEAKNESSES OF MARKETING STRATEGIES IN CONSTRUCTION INDUSTRY IN UKRAINE

У статті охарактеризовано особливості розвитку будівельної галузі за трьома періодами. Виділено основні причини, що негативно впливають на активізацію діяльності в будівництві. З'ясовано, що передусім складнощі з формуванням та реалізацією маркетингових стратегій у будівельній галузі пов'язані з існуванням великої кількості проблем розвитку галузі. Виділено низку проблем, пов'язаних із формуванням маркетингових стратегій у будівельній галузі України, а саме: поступове зменшення частки державного фінансування будівельної галузі; ліквідація великих будівельних підприємств через фінансову нестабільність та неліквідність з одночасною появою ряду суб'єктів малого бізнесу, які не спроможні до реалізації масштабних проектів; фактична та моральна зношеність будівельного устаткування та інших виробничих активів галузі; наявність неврегульованої трирівневої системи ціноутворення; нестабільність фінансово-економічного становища в Україні, що є причиною неадекватного зростання собівартості готової продукції будівельної галузі; поширення бюрократичної системи, що досить часто може бути перешкодою до створення та реалізації інноваційних проектів; низькі темпи розвитку галузі, обумовлені тим, що фінансово-кредитні, правові та інвестиційні механізми не підкріплені дієвою системою стимулювання до модернізації будівництва та інноваційного розвитку; наявність прогалин у законодавстві, які безпосередньо впливають на функціонування суб'єктів господарювання у будівельній галузі.

З огляду на аналіз проблем формування маркетингових стратегій в Україні, висвітлено зовнішні та внутрішні чинники стримування розвитку будівельної галузі.

The article describes the peculiarities of the development of the construction industry in three periods. The main reasons that negatively influence the activation of construction activity are highlighted. It is found out that first of all difficulties with the formation and implementation of

marketing strategies in the construction industry are associated with the existence of a large number of problems in the development of this industry. A number of problems related to the formation of marketing strategies in the construction industry of Ukraine are emphasized as follows: gradual reduction of the share of state financing of the construction industry; liquidation of large construction companies due to financial instability and illiquidity with the simultaneous appearance of a number of small business entities that are not able to implement large-scale projects; physical and moral depreciation of construction equipment and other industrial assets of the industry; availability of an unregulated three-tier pricing system; instability of the financial and economic situation in Ukraine, which is the reason for inadequate growth of the net cost of finished goods in the construction industry; prosperity of the bureaucratic system, which is often can be an obstacle to the creation and implementation of innovative project; low rates of development of the industry due to the fact that financial, credit, legal and investment mechanisms are not backed by an effective system of incentives for the modernization of construction and innovation development; availability of legal gaps that have a direct impact on the functioning of business entities in the construction industry.

In view of analysis of problems of marketing strategies formation in Ukraine, external and internal factors of restraining the development of the construction industry are highlighted.

Ключові слова: стратегічне управління, соціально-економічні відносини, будівництво, будівельна галузь, державне регулювання, маркетинг, маркетингова стратегія.

Key words: strategic management, socio-economic relations, construction, construction industry, state regulation, marketing, marketing strategy.

ПОСТАНОВКА НАУКОВОЇ ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Протягом останніх років чимало науковців прогнозували повільні темпи економічного зростання не тільки в Україні, але й у світі. Проте в реальності спостерігається більший занепад різних сфер економіки, зокрема процеси спаду спостерігаються і у будівельній галузі. В структурі державної економіки найбільшу частку займають менш технологічні та доволі трудомісткі сфери. Так, у структурі виготовлення продукції з невисокою доданою вартістю, енергетичних та ресурсних витрат, недосконала конкурентна боротьба на внутрішньому ринку, її невелика ємність, перешкоджають створенню належних умов задля забезпечення зростання рівня конкурентоспроможності сфери будівництва.

Отже, додаткового аналізу потребують проблеми у застосуванні різних маркетингових стратегій у будівельній галузі в Україні та визначення їх недоліків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню різних аспектів даної проблеми присвячували увагу такі видатні науковці: В. Биба, О. Білега, М. Гронська, Л. Калініченко, О. Кальніченко, М. Чернова, Д. Кобець, Б. Колесніков, Д. Овчаренко, В. Пилипчук, Л. Проданова, О. Селезньова, С. Шут, Є. Юрченко та ін. Недоліки маркетингових стратегій будівельної галузі в Україні зумовлені негативним розвитком ринку через нестабільні процеси на фінансово-валютному ринку, великою монополізацією ринку, недоліками реального сектора економіки та вітчизняної законодавчої

бази, досить значним рівнем тіньової економіки, проблемами в політичній сфері, невчасним застосуванням урядом антикризових заходів, а також іншими чинниками.

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є визначення недоліків маркетингових стратегій будівельної галузі в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сфера будівництва виступає не лише невід'ємним елементом економічних взаємовідносин, але й найважливішою частиною економічної системи. На її розвиток найбільше впливає соціально-економічний розвиток країни, рівень забезпечення громадян житлом тощо. Варто погодитися з твердженням В. Биби, що із розвитком будівельної галузі розвиваються виробництво будівельних матеріалів і виробів, відповідного обладнання, машинобудівна галузь, металургія та металообробка, нафтохімія, виробництво скла, деревообробна промисловість, транспорт, енергетика тощо. Також будівництво сприяє розвитку підприємств малого та середнього бізнесу [1, с. 3—4]. Динаміку розвитку галузі будівництва в період з 2010—2017 роки умовно можна розділити на три основні періоди [12]:

1) відновлення (посткризовий) — 2010—2012 роки. Перші ознаки відновлення спостерігалися в сегменті зведення житла, що активізувалися на початку 2010 року.

Важливо відзначити, що протягом усього періоду житлового будівництва, щодо нежитлового будівництва та будівництва інфраструктури, розвивалося більш стабільними темпами. Уповільнене відновлення нежитлового будівництва було обумовлено тим, що реальний сектор, отримавши стимул від зростання світових цін на товарних ринках, прагнув заповнити вже наявні, виробничі потужності, що простоювали, а також торговельні площі;

2) спад (кризовий) — 2013—2015 роки. У 2013 році завершення державних інфраструктурних проєктів і згорання інвестиційної активності реального сектора погіршило негативні тенденції, що беруть початок у 2 половині 2012 року, а гострі кризові явища всієї економічної системи України 2014—2015 років зумовили скорочення показників будівельної галузі випереджувальними темпами порівняно з більшістю інших галузей. З 2012 по 2015 роки суттєво змінився ряд характеристик капітальних інвестицій в будівництво, а саме:

- позитивна динаміка змінилася на негативну;
- капітальні інвестиції швидкими темпами переходять у сферу житлового будівництва;
- обсяг фінансування будівництва за рахунок коштів держави і позикових кредитних ресурсів продовжило скорочуватись;

3) зростання — з початку 2016 року. Будівельні роботи активізувалися у всіх сферах будівництва, а зростання цін на будівельно-монтажні роботи, разом із загальним рівнем інфляції, поступово уповільнилося.

У дослідженнях групи вчених Л. Проданової, Л. Панкової та Ю. Зайви зазначено, що сьогодні зберігається низький рівень забезпеченості житловими і торговельними площами населення України, високий ступінь зносу основних засобів і велика кількість законсервованих об'єктів будівництва, що вказують на високий потенціал зростання ринку [10].

Існують деякі особливості маркетингової діяльності у сфері будівництва, що обумовлено специфічними ознаками підприємств даної галузі. Сфера будівництва за своїм змістом є виробничою, володіє підсумковим результатом виробництва, що набуває вигляду об'єкту завершеного будівництва, що як товар не досліджується, проте його розглядають як рекламний елемент. Товар галузі будівництва, який пропонується покупцеві водночас є певним комплексом виробничих послуг, а підприємство здійснює свою діяльність на певному ринковому сегменті є сервісним підприємством.

Таким чином, сфера будівництва включає в себе водночас особливості галузі промисловості і обслуговування, що обумовлює граничність маркетингу, що зумовлює потребу у комплексному підході до його побудови, та надає йому певні особливості, не притаманні для виробничо-сервісних галузей. Головні чинники впливу на будівельну галузь України [12]: капітальні інвестиції, кредитування, собівартість будівництва, інвестиційні рейтинги галузі, адміністративне регулювання, фінансовий стан підприємств галузі, стан житлового та нежитлового будівництва, в тому числі будівництва об'єктів різного призначення.

Основними ж причинами, що негативно впливають на активізацію діяльності в будівництві, варто вважати [2]:

- високі інвестиційні ризики, нестабільний фінансовий стан значної кількості підприємств і, як наслідок, низька привабливість вкладень у виробничу сферу для інвесторів;
- кредитну політику, що породила відсутність інтересу і стимулів до вкладення банківського капіталу і капіталу інших фінансових структур у розвиток виробничого потенціалу України;
- відсутність кваліфікованих кадрів на будівельних підприємствах.

Маркетингова стратегія покликана характеризувати довгострокові цілі в залежності від дії вищезазначених чинників, забезпечувати координацію маркетингової діяльності з іншими функціональними видами діяльності і, нарешті, узгоджувати різні види маркетингових рішень. Маркетингові стратегії повинні відповідати умовам зовнішнього середовища з урахуванням чинників зростання і перешкод, а також враховуючи внутрішні ресурси та нові можливості. Ефективність маркетингової стратегії полягає у задоволенні потреб споживача. Якщо споживач задоволений, про що свідчать обсяги продажу, зростання частки ринку, то це означає, що підприємство досягає своїх цілей. Це означає, що кожен учасник відносин щодо реалізації будівельних проєктів вирішує своє завдання, знаходиться на своєму місці і сформовані плани цілком реалістичні і досяжні [6]. Передусім складнощі з формуванням та реалізацією маркетингових стратегій у будівельній галузі пов'язані з існуванням великої кількості проблем розвитку даної галузі.

Розвиток національної економіки визначається динамікою обсягів ВВП, який формується у всіх її сферах. Будівництво, як галузь, що належить до матеріальної сфери, призначено для створення та відновлення основних засобів всіх учасників економічної системи — юридичних та фізичних осіб; бюджетних та комерційних організацій, тощо. Важлива роль, яка відведена будівництву, вимагає ретельного його забезпечення всіма необхідними ресурсами: людськими, матеріальними, енергетичними, інформаційними [4].

Дослідниця В. Пилипчук вважає, що ключовими чинниками, що істотно ускладнюють процес відновлення та розвитку будівельної галузі наразі залишаються [9]:

- різке загострення соціально-політичного становища в країні;
- дефіцит ліквідності та обмежений доступ будівельних компаній до кредитних ресурсів, недоступність іпотечних програм для населення;
- зниження ділової активності бізнесу, як основного інвестора, покупця та орендатора комерційної нерухомості;
- суттєве уповільнення темпів зростання реальної заробітної плати, як наслідок — падіння споживчої активності;
- здешевлення курсу гривні по відношенню до основних міжнародних валют;

— збереженням вкрай низької частки середнього класу, який є основним гравцем на ринку купівлі-продажу житла у структурі населення;

— валютні ризики для забудовників (у тому числі пов'язані з використанням у будівництві імпортованих матеріалів, вартість яких враховується у кошторисних розрахунках);

— низький рівень прозорості ринку нерухомості (у тому числі формування собівартості будівництва та ціни готового квадратного метра), довіри населення до первинного ринку житла, а також правової захищеності інвестора;

— нестабільна законодавча база, що регулює діяльність основних учасників галузі, часта зміна керівництва профільних міністерств та контролюючих органів у будівництві тощо.

Таким чином, виявлення причинно-наслідкових взаємозв'язків між чинниками та їх дією у сфері діяльності підприємств дало можливість дійти висновку, що доцільність та потребу у реструктуризації системи управління підприємствами науковці розглядають у вузькому значенні та зводять її, переважно, до реструктуризації виробничих процесів.

Будівельний ринок в аспекті застосування методів та інструментів маркетингу дещо відстає у своєму розвитку, й це має об'єктивне підґрунтя у таких чинниках [8]:

— невисокий рівень конкуренції на більшості сегментів;

— перевищення попиту над пропозицією;

— недостатня кількість кадрів (зокрема кваліфікованих) для виконання збільшених обсягів робіт;

— відносно непрозоре походження капіталу та, відповідно, недостатній рівень маркетингової підготовки топ-менеджерів і власників підприємств;

— висока зарегульованість деяких сегментів галузі;

— недостатнє або недосконале законодавче забезпечення (наприклад, у секторі житлового будівництва).

Крім того, складність формування маркетингових стратегій полягає у тому, що [4]:

1. Функціонування будівництва важко уявити без існування та успішного розвитку споріднених, забезпечуючих галузей. Процес будівництва характеризується високим рівнем матеріаломісткості, що, відповідно, на провідне місце виводить галузь будівельних матеріалів, як ту, що здійснює виробництво та постачання необхідних матеріалів та виробів для створення будівельної продукції.

2. Промисловість будівельних матеріалів є багатодиверсифікованою сферою, що включає в себе понад двадцять галузей, які формують свій, специфічний ринок будівельних матеріалів.

Безперечно наявність цих чинників вимагає комплексного підходу до формування маркетингових стратегій, що в свою чергу потребує значних фінансових, трудових ресурсів, а також великих затрат часу.

Водночас головний недолік маркетингових стратегій сьогодні в нашій країні полягає в охопленні малого відрізка часу для планування, тому основну масу маркетингових стратегій становлять короткострокові програми, які не дають основних напрямлень та установок для розвитку фірми, а представляють лише оперативні

дії на найближче майбутнє. Маркетингова стратегія може бути [6]:

— короткостроковою — розробляється на термін не більше року і передбачає розроблення "бізнес-планів" і пов'язаних із ними бюджетів;

— середньостроковою — розробляється на термін не більше двох-п'яти років;

— довгостроковою — розробляється на п'ять — сім років.

Залежно від цього, структура маркетингової стратегії може бути вибудована в такій послідовності [3]: 1) маркетинг інвестиційних пропозицій; 2) маркетинг інвестиційних проектів; 3) маркетинг конкурентів; 4) маркетинг виконавців; 5) маркетинг постачальників; 6) маркетинг фінансових і страхових послуг; 7) маркетинг робочої сили.

Слід звернути увагу на той факт, що з початком всесвітньої економічної кризи у країнах світу було вжито заходів щодо захисту галузі: будівельники деяких країн отримали від уряду великі замовлення (Китай, Бразилія, Росія, Німеччина, Франція), а також значні податкові та кредитні преференції. В Україні окрім податків, які повинен сплачувати середньостатистичний суб'єкт господарювання, будівельник додатково оплачує [11]:

— відрахування органам місцевого самоврядування на розвиток інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури міста;

— компенсацію за відселення громадян, проведення попередньо;

— вартість будівництва мереж, витрати на які, відповідно до закону, повинні бути компенсовані (на практиці ці витрати, як правило, не відшкодовуються);

— вартість дозвільних документів тощо.

Внаслідок усіх вищезазначених чинників в Україні спостерігається суттєве зниження об'ємів будівництва, що значно перевищує показники світового рівня. Рівень безробіття в сфері будівництва складає 40%, тоді як у країнах ЄС, цей показник складає 6,5%. Така ситуація обумовлена тим, що в світі сфера будівництва вважається своєрідним локомотивом, спроможним вивести державну економіку з кризового стану, оскільки воно тісно пов'язано з іншими галузями, а також дозволяє забезпечити робочі місця і вплинути на зростання ВВП держави.

До зовнішніх проблем відносять проблеми глобалізації та економічні проблеми держави. До внутрішніх — організаційні, правові та ресурсні (матеріально-технічні) проблеми функціонування органів державного контролю у сфері містобудівної діяльності тощо [13]. Такі проблеми є взаємопов'язані та певним чином позначаються на ефективності та розвитку архітектурно-будівельного контролю з боку держави. Зовнішня проблематика суттєво впливає на державний архітектурно-будівельний контроль та обумовлює неефективну державну регуляторну політику у містобудівній галузі.

До організаційних проблем державного контролю у сфері будівельної діяльності в Україні належать кадрові проблеми, які виражаються у такому. Відсутність профільної освіти значної частини службовців органів державного архітектурно-будівельного контролю (ДАБК), невідповідність фахового рівня службовців займаним посадам як в центральному апараті Держав-

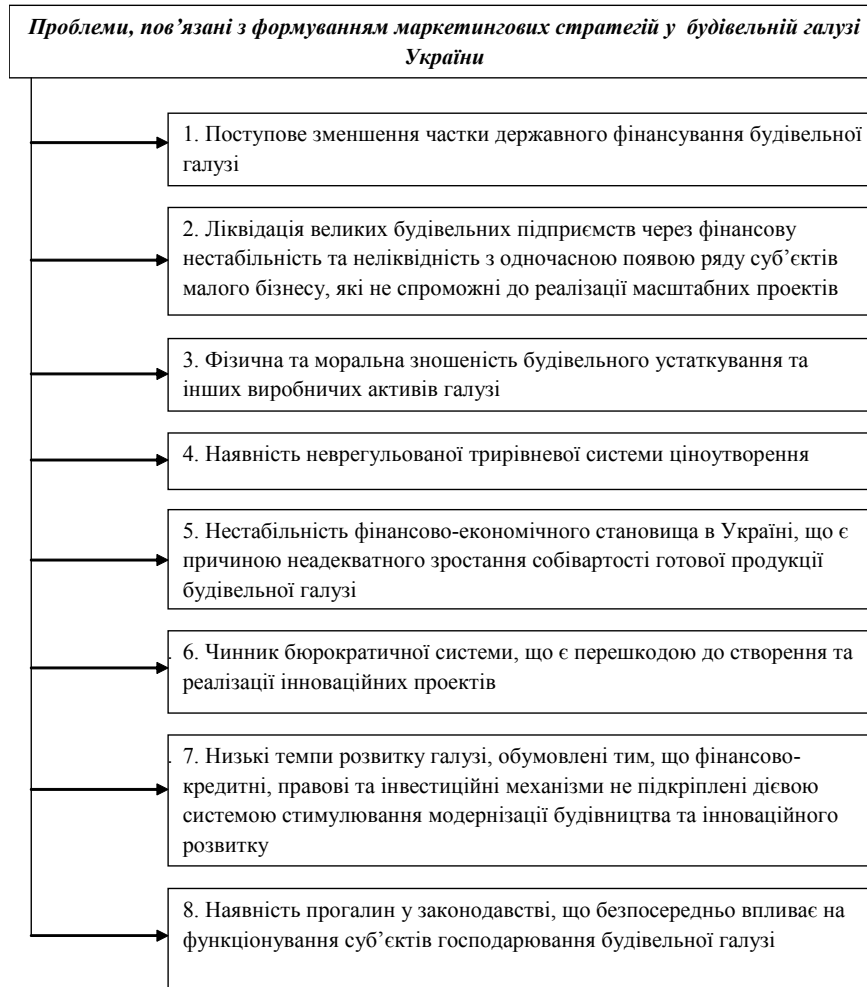

Рис. 1. Проблеми, пов'язані з формуванням маркетингових стратегій у будівельній галузі України

Джерело: власна розробка автора.

ної архітектурно-будівельної інспекції України, так і в територіальних органах. Ще однією із проблем у кадровому забезпеченні є відсутність досвіду роботи переважної кількості працівників в органах державної влади і будівельного контролю. Зокрема ця проблема має розвиток у регіональних органах державного архітектурно-будівельного контролю [5, с. 5].

Проблемою також є відсутність реальної системи контролю виконавської дисципліни, що виражається у відсутності оперативного контролю керівного складу за поточною діяльністю працівників державного архітектурно-будівельного контролю (ДАБК) за виконанням завдань та заходів. Вказана проблема призводить до порушення термінів проведення планових та позапланових перевірок, невчасного надання відповідей на звернення громадян, юридичних осіб та правоохоронних органів. Також до проблем належить недостатньо ефективна структура територіальних органів державного архітектурно-будівельного контролю, зокрема відсутній дієвий підрозділ з питань профілактики та протидії корупції [7, с. 72].

Проаналізувавши стан та тенденції розвитку будівельної галузі, варто звернути увагу на те, що загалом із формуванням маркетингових стратегій у будівельній галузі України пов'язані такі проблеми (див. рис. 1).

Розв'язання зазначених проблем загалом виступає наслідком, передусім, покращення як інвестиційного клімату, так і правового механізму, який би мінімізував бюрократичний вплив. Однак, не враховуючи існування чималої кількості проблем, варто зазначити, що платоспроможний попит зумовлює поступовий розвиток галузі навіть у кризових умовах.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Таким чином, забезпечити ефективний розвиток галузі можна шляхом ефективного державного регулювання, державного сприяння та підтримки і формування маркетингових стратегій, які об'єднували б проблематику сучасного будівництва та управління нерухомістю. Крім цього, потрібно приділити достатньо уваги енергозберігаючим та екологічним технологіям будівництва, а також підвищенню рівня економічної ефективності цієї сфери загалом. Варто зазначити, що процес ціноутворення потребує удосконалення та оптимізації — доцільно перейти від трирівневого ціноутворення до однорівневого, що ґрунтується на використанні кошторисних розрахунків і поточних цін.

Розв'язання проблеми зношеності основних засобів дасть можливість суттєво пришвидшити розвиток сфе-

ри будівництва України. Даний процес пов'язаний з позитивною динамікою таких індикаторів, як трудомісткість (рівень продуктивності праці, автоматизованість), рівень економічної ефективності (зменшення витратності), рівень екологічності (можливість використання відходів у виробничому процесі), рівень конкурентоспроможності, а також потужність тощо.

Також доволі перспективним є розвиток малих та середніх підприємств будівельної галузі, що потребує від держави створення ефективної узгодженої нормативно-правової бази, створення та підтримки сприятливого інвестиційного клімату, максимального усунення перешкод для малого бізнесу і надання підтримки в поєднанні із пріоритетами інноваційного будівництва.

Література:

1. Биба В.В. Стан та перспективи розвитку будівельної галузі України / В. Биба, В. Гаташ // Збірник наукових праць (галузеве машинобудування, будівництво) ПолтНТУ — 2013. — Вип. 4 (39). — Т. 2. — С. 3—9.
2. Білега О.В. Базові засади стратегічного аналізу підприємств будівельної галузі / О.В. Білега // Аграрний вісник Причорномор'я. — 2010. — № 53. — С. 32—38.
3. Гронська М.В. Особливості маркетингової діяльності будівельного підприємства / М.В. Гронська // Економіка та держава. — 2014 — № 9. — С. 28—30.
4. Калініченко Л.Л. Аналіз тенденцій розвитку будівельної галузі та будівельної продукції України / Л.Л. Калініченко, Ю.Р. Сидорова // "Молодий вчений", № 4.4 (44.4), 2017 р. — С. 64—67.
5. Кальніченко О.В., Чернова М.Л. Особливості управління будівельними проектами в нестабільній економіко-політичній ситуації в Україні / О.В. Кальніченко, М.Л. Чернова // Управління розвитком складних систем. — 2015. — № 22. — С. 3—6.
6. Кобець Д.Л. Теоретичні підходи до формування маркетингової стратегії на підприємствах [Електронний ресурс] / Д.Л. Кобець // Економіка та суспільство: електрон. наук. фахове вид. / Мукач. держ. ун-т. — Мукачеве, 2017. — Вип. 13. — Режим доступу: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-13>
7. Колесніков Б. Деретуляція будівельної галузі економіки як запорука поліпшення інвестиційного клімату / Б. Колесніков // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2014. — Вип. 1. — С. 70—82.
8. Овчаренко Д.Ю. Стан та перспективу розвитку будівельного ринку України / Д. Ю. Овчаренко // Траектория науки. — 2015. — Т. 1, № 1. — С. 2.9—2.20.
9. Пилипчук В.П. Маркетингові стратегії розвитку на ринку нерухомості / В.П. Пилипчук, О.В. Данніков // Економіка: реалії часу. — 2014. — № 6. — С. 98—105.
10. Проданова Л.В., Панкова Л.І., Зайва Ю.О. Проблемні аспекти розвитку ринку будівельної галузі України / Л. Проданова, Л. Панкова, Ю. Зайва // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. — 2016. — Вип. 6-2 (06). — С. 57—61.
11. Селезньова О. О. Дослідження проблем розвитку державного регулювання будівельних підприємств в Україні / О. О. Селезньова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. — 2015. — Вип. 12. — С. 124—128.
12. Шут С.О. Розвиток будівельної галузі України / С.О. Шут // Причорноморські економічні студії. — 2016. — Вип. 6. — С. 215—218.
13. Юрченко Є.О. Актуальні проблеми державного контролю у сфері містобудівної діяльності в Україні / Є.О. Юрченко // Державне управління: теорія та практика. — 2012. — № 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2012_2_35.pdf

References:

1. Byba, V.V. (2013), "Status and prospects of the construction industry in Ukraine", Zbirnyk naukovykh prats' (haluzeve machynobuduvannia, budivnytstvo) PoltNTU, vol. 4 (39), pp. 3—9.
2. Bileha, O. V. (2010), "Basic principles of strategic analysis of construction industry enterprises", Ahrarnyj visnyk Prychornomor'ia, no. 53, pp. 32—38.
3. Hrons'ka, M. V. (2014), "Features of the marketing activity of the construction company", Ekonomika ta derzhava, no. 9, pp. 28—30.
4. Kalinichenko, L.L. (2017), "Analysis of trends in the construction industry and construction products in Ukraine", Molodyj vchenyj, no. 4,4, pp. 64—67.
5. Kal'nichenko, O.V. Chernova, M.L. (2015), "Features of management of construction projects in an unstable economic and political situation in Ukraine", Upravlinnia rozvytkom skladnykh system, no. 22, pp. 3—6.
6. Kobets', D. L. (2017), "Theoretical approaches to the formation of marketing strategy at enterprises", Ekonomika ta suspil'stvo: elektron. nauk. fakhove vyd, vol. 13, available at: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-13>
7. Kolesnikov, B. (2014), "Deregulation of the construction industry of the economy as a pledge to improve the investment climate", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, vol. 1, pp. 70—82.
8. Ovcharenko, D. lu. (2015), "The state and prospects of the construction market in Ukraine", Traektoriia nauky, no. 1, pp. 2.9—2.20.
9. Pylypchuk, V. P. (2014), "Marketing strategies for real estate development", Ekonomika: realii chasu, no. 6, pp. 98—105.
10. Prodanova, L.V. Pankova, L.I. Zajva lu, O. (2016), "Problematic aspects of the development of the construction industry in Ukraine", Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii, vol. 6-2, pp. 57—61.
11. Selez'nova, O. O. (2015), "Research of problems of development of state regulation of construction enterprises in Ukraine", Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment, vol. 12, pp. 124—128.
12. Chut, S.O. (2016), "Development of the Ukrainian construction industry", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 6, pp. 215—218.
13. Iurchenko, Ie.O. (2012), "Actual problems of state control in the field of urban development in Ukraine", Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka, no. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Dutp_2012_2_35.pdf

Стаття надійшла до редакції 26.07.2019 р.

*І. І. Кривола,
к. ю. н., докторант, Національна академія
державного управління при Президенті України, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0003-2667-9245*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.113

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ВОДОПОСТАЧАННЯ ТА ВОДОВІДВЕДЕННЯ ЯК ФАКТОР СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

*I. Krylova,
Candidate of Law, Doctoral student of National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID ID: 0000-0003-2667-9245*

INCREASING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT OF ASSETS OF ENTERPRISES
OF WATER SUPPLY AND WASTEWATER AS A FACTOR OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISES

У статті аналізується питання управління активами підприємств водопостачання та водовідведення. Автор статті доводить, що управління активами безпосередньо впливає на рівень якості та вартості послуг з водопостачання та водовідведення, а тому має належним чином регулюватись державою. Автор розглядає питання активів підприємств, їх структуру та значення, аналізує дослідження експертів щодо ефективності діяльності комунальних підприємств у частині використання активів підприємств для доходів. Управління активами підприємства водопостачання та водовідведення є системою принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням активів, їх ефективним використанням в операційній діяльності підприємства й організацією їх обороту. Держава має регулювати якість, вартість послуг з водопостачання та водовідведення та технічний стан підприємств водопостачання та водовідведення. Для цього на державному рівні мають бути прийняті стандарти якості управління та ефективності діяльності підприємств водопостачання та водовідведення, а регулятор має моніторити діяльність підприємств на відповідність цим прийнятним стандартам, а також контролювати достатній обсяг коштів на оновлення основних фондів підприємств у рамках тарифу.

This article analyzes the assets management of water supply and wastewater companies. The author of the article argues that asset management directly affects the level and quality of water and wastewater services, and therefore should be properly regulated by the state. The author examines the issues of enterprise assets, their structure and value, analyzes expert studies on the efficiency of utility companies in the use of enterprise assets for income. Asset management of water supply and wastewater is a system of principles and methods of development and implementation of management decisions related to the formation of assets, their effective use in the operational activities of the enterprise and the organization of their turnover. The state should regulate the quality, cost of water supply and wastewater services and the technical condition of the water supply and wastewater companies. The author points out that today there are no mandatory standards for asset management, quality management, water supply and wastewater in Ukraine. ISO international standards for such matters are not binding and may be voluntarily used by enterprises. But this

approach is inefficient and does not produce the right result. The author believes that the standards of quality of management and efficiency of water supply and wastewater companies should be adopted at the state level and become mandatory for water supply and wastewater companies, and the regulator should monitor the activity of enterprises to meet these acceptable standards, as well as control sufficient funds for the renewal of fixed assets enterprises within the tariff. The use of assets management tools allows water supply and wastewater companies to know: the status of the assets and the risks associated with them; what assets are prioritized for renewal in the short and medium term; a realistic level of financing that is required to continuously upgrade assets. The author proposes to take the standard ISO 55001 for any organization (company) that has assets and is interested in realizing the value of these assets, that is, in managing them (at all stages of their life cycle — from design, acquisition, construction and commissioning prior to use, maintenance, modernization and / or disposal).

Ключові слова: активи, управління активами, підприємства водопостачання та водовідведення, державне регулювання, стандарти управління активами.

Key words: assets, asset management, water supply and wastewater companies, government regulation, asset management standards.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Нестабільність та деформованість державних інституцій безпосередньо впливають на стан економічної середовища країни. В свою чергу, нестабільність зовнішньої середовища впливає на діяльність всіх суб'єктів ринкової інфраструктури, особливо на діяльність підприємств водопостачання та водовідведення, як суб'єктів природної монополії, що регулюються державою. Вплив цих зовнішніх факторів на стан та розвиток сфери водопостачання та водовідведення настільки великий, що яким би ефективним не було управління та регулювання підприємствами водопостачання і водовідведення, та якими б ефективними та перевіреними розвинутими західними країнами не були моделі та інструментарії управління та регулювання, результат не буде відповідати очікуванням. За таких умов, для виживання підприємства зобов'язані забезпечувати ефективне використання активів, підтримувати на достатньому рівні свою платоспроможність і ліквідність балансу, забезпечувати життєвонеобхідними послугами споживачів, належної якості, кількості та доступній вартості. Держава, в свою чергу, яка визначає механізми регулювання діяльності підприємств водопостачання та водовідведення як суб'єктів природних монополій має забезпечувати баланс інтересів споживачів та підприємств водопостачання та водовідведення. У зв'язку з цим пошук ефективної моделі управління активами підприємств водопостачання та водовідведення, як важливий елемент антикризового управління підприємствами та державного регулювання сфери водопостачання та водовідведення, є актуальним питанням, що потребує дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми ефективності управління комунальними підприємствами, в тому числі управління активами у

сфері житлово-комунального господарства, водопостачання та водовідведення досліджували Агаджанов В.К. [4], Кучеренко В.Р., Дзезик С.С. [15], Багацька К. [5], Григораш О.В., Плакида С.І. [7], Забаштанська Т.В. [8], Лаврененко В.В. [11], Олександренко І.В. [12], Філіпова О.С. [17], Батракова Т.І. [6] та ін. Проте актуальність проблеми управління активами у сфері водопостачання та водовідведення зумовлює необхідність подальших досліджень у цій сфері.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою є аналіз питання управління активами у сфері водопостачання та водовідведення як частини державного регулювання сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У загальному розумінні активи підприємства — це ресурси, контрольовані підприємством, використання яких зумовлює збільшення економічних вигід у майбутньому. До їх складу входять усі матеріальні цінності, нематеріальні активи та кошти, що належать підприємству на певну дату, а також їх розміщення та використання. Оборотні активи — грошові кошти та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації або споживання протягом операційного циклу, чи протягом 12 місяців з дати балансу. У балансі активи підприємства розміщені у трьох розділах: 1) необоротні активи; 2) оборотні активи; 3) витрати майбутніх періодів. До необоротних активів належать: нематеріальні активи, незавершене будівництво, основні засоби, довгострокові фінансові інвестиції; довгострокова дебіторська заборгованість, відстрочені податкові активи й інші необоротні активи. Головні завдання управління оборотними активами полягають у: 1) забезпеченні безперервності процесу виробництва; 2) пришвидшенні обіговості оборотних активів; поліпшенні

рентабельності оборотних активів; мінімізації ризиків і витрат, пов'язаних із формуванням та використанням оборотних активів [13; 14].

У процесі управління оборотними активами в межах операційного циклу розрізняють виробничий і фінансовий цикли. Тривалість виробничого циклу включає: період обертання середнього запасу сировини, матеріалів, напівфабрикатів; період обертання середнього обсягу незавершеного виробництва; період обертання середнього запасу готової продукції. Фінансовий цикл підприємства — період обертання грошових коштів, інвестованих в оборотні активи, починаючи з моменту погашення кредиторської заборгованості за сировину, матеріали і закінчуючи інкасацією дебіторської заборгованості за відвантажену готову продукцію. Формування оптимальних виробничих матеріальних запасів є однією з головних складових комерційної діяльності підприємства. Заниження величини оборотних активів призводить до нестійкого фінансового положення підприємства, перебоїв у виробничому процесі, і як наслідок до зменшення обсягу виробництва і прибутку. В свою чергу, завищення розділу оборотних активів знижує можливості підприємства здійснювати капітальні вкладення щодо розширення виробництва [13; 14].

Виробнича діяльність підприємств водопостачання та водовідведення потребує наявності засобів праці, натурально-речовим складом яких є система водозабору, очисних споруджень, водоводи, насосні станції, будинки, транспортні засоби, устаткування і т.п. До головних засобів відносять також господарський інвентар, обчислювальну техніку, засоби автоматики і зв'язку вартістю більше 1000 грн і термін служби яких перевищує один рік. Істотним критерієм основних фондів є їх багаторазова участь у виробничому процесі. Частинами переносючи свою вартість на вироблену продукцію або послуги, вартісна величина їх зменшується на суму амортизації, а натуральна форма при цьому не змінюється. Основні засоби підприємств водопостачання та водовідведення дуже різноманітні за складом і групуються в залежності від мети за різними ознаками. Для інвентарного угруповання основні засоби поділяються на: будівлі; споруди; передавальні пристрої; машини та устаткування; транспортні основні фонди; інструмент; виробничий інвентар і приладдя; господарський інвентар; робоча й продуктивна худоба; багаторічні насадження; капітальні витрати на поліпшення земель; інші основні фонди. Класифікація основних фондів за вказаними ознаками є основою організації обліку та аналізу їх стану, порівняльної характеристики змін і структури складу [4, с. 66].

За приналежністю основні фонди підприємств водопостачання та водовідведення підрозділяють на власні та орендовані. Власні основні фонди закріплені за підприємством і відображають їх в його вартісному вираженні в першому поділі активу балансу. Орендовані основні фонди одержують на договірній основі від інших підприємств. Водночас оренда (лізинг) може бути оперативною і фінансовою. Під оперативною орендою (оперативним лізингом) розуміють господарську операцію, що передбачає передачу орендарю права користу-

вання основними фондами на термін їх повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких основних фондів їх власнику після закінчення терміну дії лізингової (орендної) угоди. Основні фонди, що передані в оперативний лізинг, залишаються в складі основних фондів орендодавця. Фінансова оренда (фінансовий лізинг) — це господарська операція, що передбачає придбання орендодавцем за замовленням орендаря основних фондів з наступною їх передачею в користування орендарю на термін, що не перевищує терміну повної амортизації таких основних фондів з обов'язковою подальшою передачею права власності на такі основні фонди орендарю [4, с. 69].

Важливе значення для забезпечення раціонального відтворення основних фондів має вивчення їх структури. Структура основних фондів — це відношення кожного виду (групи) до їх загальної вартості, яка виражена у відсотках. На підприємствах водопостачання та водовідведення України структуру основних фондів у середньому характеризують таким співвідношенням: будівлі — 7%; споруди і передатні пристрої — 88%; машини та устаткування — 3%; транспортні засоби — 1%; інші основні фонди — 1%. За таким розкладом, переважну групу складають споруди і передатні пристрої. Це специфічна особливість основних фондів водопровідно-каналізаційного господарства, тому що найбільш дорогі технологічні споруди (насосні станції, трубопроводи, мережі, контактні освітлювачі, поля зрошення і фільтрації, очисні ставки, аерофільтри і біофільтри, метантенки та аеротенки, мулові площадки, відстійники усіх видів) виконують головну виробничу функцію — очищають і транспортують воду і стічну рідину.

Для організації правильної експлуатації основних фондів потрібний не тільки технічно документальний і натуральний, але і вартісний облік. У зв'язку з тривалим терміном служби вартісна оцінка основних фондів водопровідно-каналізаційного господарства має певну трудність. У зв'язку з цим, вартісну оцінку основних фондів проводять в трьох вимірниках: 1) за початковою вартістю, тобто в цінах на момент впровадження основних засобів в експлуатацію; 2) за відбудовною вартістю, тобто в цінах на момент переоцінки або індексації; 3) за залишковою вартістю, тобто за початковою або відбудовною вартістю за відрахуванням розміру фізичного зносу [4, с. 70]. У зв'язку з постійною зміною ринкових цін вартість основних фондів за об'єктами старого будівництва згодом стає непорівнянною з вартістю аналогічних об'єктів більш пізнього введення до експлуатації. З метою усунення цього перекичування, підприємства відповідно до рішень уряду систематично в період 1992—1996 рр. проводили переоцінку (індексацію) вартості своїх основних фондів. З 1997 р. право проводити індексацію вартості основних фондів передано самим підприємствам [4, с. 70].

Інакше кажучи, всі системи водопостачання та водовідведення складаються з активів, деякі з них — невидимі активи під землею, а деякі — надземні видимі активи. Активи, які складають систему водопостачання і водовідведення, як правило, з плином часу втрачають цінність через старіння та зношення. Це зношення систем безпосередньо впливає на якість послуг з водопостачання та во-

АКТИВИ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ, млн грн

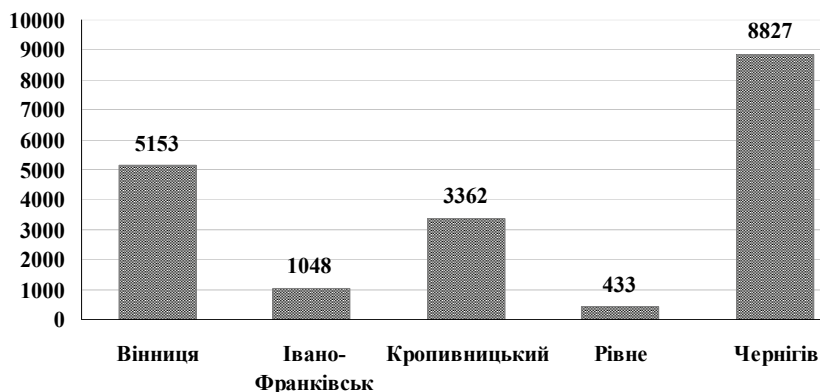

Рис. 1. Активи комунальних підприємств

Джерело: [5].

ДОХОДИ КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ, млн грн

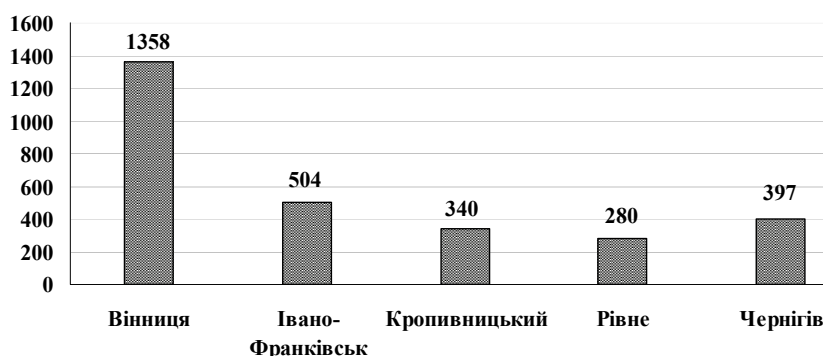

Рис. 2. Доходи комунальних підприємств

Джерело: [5].

довідведення. Витрати на експлуатацію та технічне обслуговування підприємств зростатимуть із збільшенням віку активів [16]. Таким чином, вартість і якість послуг з водопостачання та водовідведення безпосередньо залежить від стану активів підприємства водопостачання та водовідведення. А держава, відповідно, має регулювати співвідношення якості, вартості та стану активів підприємств водопостачання та водовідведення, стримуючи стрімкість зростання тарифів і не допускаючи руйнації підприємств.

Реалії сьогодення такі, що на більшості підприємств водопостачання та водовідведення за останні 20 років не проводилась інвентаризація активів (окрім основних активів у бухгалтерському обліку для амортизації), їх оцінка та оформлення технічної документації та ці активи. Відповідно, відсутність достовірної інформації на підприємствах водопостачання та водовідведення про те, які і в якому стані є труби, засувки, лічильники, колодязі, тощо, відсутність плану їх заміни та амортизації впливає на рівень втрат води під час транспортування до споживача в середньому 50—60% по Україні. А це, за розрахунками експертів, складає 1 мільйон 300 тисяч гривень на 100-тисячне місто. Відсутність капітальних інвестицій та недостатність операційних витрат через недоотримання коштів у тарифі на оновлення призвело до сьогодишнього стану мереж. Як наслідок, експлуатація стає все дорожчою, а якість послуги — все гіршою [10].

За допомогою показників щодо вартості активів і доходів підприємств можна проаналізувати ефек-

тивність використання активів підприємством, тобто фінансову віддачу від вкладених коштів. Наприклад, експерти проаналізували ефективність управління комунальними підприємствами, що функціонують в обласних центрах, та розпоряджаються власністю громади протягом 2016—2017 років у п'яти обласних центрах України: Вінниці, Івано-Франківську, Кропивницькому, Рівному, Чернігові. У всіх цих містах сукупно функціонують 104 комунальні підприємства [5]. Кількість підприємств, що обслуговують інфраструктуру обласних центрів, корелюється з кількістю населення: для 372,6 тис. мешканців Вінниці створено 37 комунальних підприємств, в Івано-Франківську, який має найменшу кількість населення серед нашої вибірки — 227 тис. мешканців, функціонує 12 комунальних підприємств. У середньому на одне комунальне підприємство припадає близько 13 тис. населення. Ці підприємства разом генерують 450 млн грн збитків у рік. Вони покриваються з місцевого бюджету, значна частина якого складається з податків місцевих жителів [5].

Аналіз активів досліджуваних комунальних підприємств показав, що найбільше активів вартістю 8,8 млрд грн мають комунальні підприємства Чернігова (рис. 1). На 37 вінницьких комунальних підприємств припадає 5,1 млрд грн активів. Невелика порівняно сума активів Рівного пояснюється виведенням з балансів місцевих житлово-експлуатаційних управлінь будинків, що були зняті з обслуговування.

Таблиця 1. Джерела інвестицій підприємств водопостачання та водовідведення у 2018 р.

Джерела інвестицій	Обсяг інвестицій, млн грн	Структура інвестицій за їх джерелами, %
Амортизація	714,34	65,2
Виробничі інвестиції з прибутку	228,94	20,9
Невикористані кошти попередніх періодів	126,78	11,6
Інші залучені кошти	25,10	2,3
Усього за 44 інвестиційними програмами	1 095,16	100,0

Джерело: [9].

Стратегія фінансування	Витрати на весь термін служби
Рівень обслуговування	Критичні активи
Інвентаризація активів	

Рис. 3. Основні блоки для планування управління активами

Джерело: [16].

Самі по собі активи комунальних підприємств не є дуже цінною інформацією, адже відомо, що активи мають економічну цінність лише тоді, коли вони використовуються з метою отримання доходів. На рисунку 2 наведено дані щодо доходів досліджуваних комунальних підприємств.

Наведене дослідження показало, що активи комунальних підприємств використовуються дуже неефективно. Наприклад, у Чернігові 8,8 млрд грн активів залучено для отримання лише 397 млн грн доходів. Неефективність комунальних підприємств підтверджується показником оборотності активів, який оцінює скільки товарів і послуг продано за досліджуваний період на кожну гривню активів підприємства. Якщо у типового фондоміського виробничого підприємства цей показник зазвичай коливається навколо значення 0,8, а у торгівлі — 1 і більше, то у комунальних підприємств Чернігова сукупна оборотність становить 0,045, Вінниці — 0,21, Рівного — 0,64, Кропивницького та Івано-Франківська — 0,1 [5].

На нашу думку, ці дослідження в певній мірі відображають і стан управління активами підприємств водопостачання та водовідведення, тому слід зважати на їх результати. Результати наведеного дослідження підтверджують необхідність вирішення питання інвентаризації та оцінки активів, що використовується підприємствами водопостачання та водовідведення, та ефективності управління цими активами.

Управління активами безпосередньо впливає на процес формування тарифу підприємством. Доходи підприємства є основним джерелом інвестиційних програм підприємств, що покривають операційну діяльність та обслуговування системи. Структура планованих обсягів фінансування заходів інвестиційних програм підприємств водопостачання та водовідведення на 2018 рік за джерелами фінансування наведена в таблиці 1.

З наведених даних видно, що основним джерелом інвестицій, направлених на поліпшення технічного стану основних фондів підприємств водопостачання та водовідведення у 2018 році, як і впродовж попередніх років, була амортизація в обсягах, що передбачені структурами тарифів (65 % від загального обсягу інве-

сування). Також залучались кошти за рахунок прибутку, передбаченого у структурі тарифів водоканалів. Обсяг виробничих інвестицій з прибутку визначається в розмірах, що є необхідними для поступового відновлення мереж (покращення функціонування підприємств водопровідно-каналізаційного господарства), та з урахуванням потреб щодо виконання фінансових зобов'язань підприємств водопостачання та водовідведення перед міжнародними фінансовими організаціями. Головними цілями, на досягнення яких було спрямоване інвестування у 2018 році, були: зниження питомих витрат та втрат енергетичних та інших ресурсів; підвищення екологічної безпеки; підвищення якості послуг [9].

Документація підприємства щодо затвердження тарифу має враховувати всі потреби водопостачального підприємства та передбачати поточні заміни обладнання та комплектуючих, особливо таких, що зношуються регулярно. Наприклад, якщо підприємство замінює хлоратор кожні п'ять років, у тарифі мають бути закладені витрати на його заміну для того, щоб уникнути необхідності звертатися по державне або муніципальне фінансування для покриття таких витрат. Якщо підприємство започатковує управління активами та розробляє інвестиційну програму, розмір тарифу може зрости оскільки підприємство переходить зі стану "недофінансування" до "належного фінансування". Втім, тарифи, що базуються на розумних принципах управління активами можуть бути легко обгрунтовані регулятору, ЗМІ та споживачам. Управління активами додає прозорості цьому процесу та забезпечує розуміння того, на чому саме базується формування тарифів. Чим легше обгрунтувати тариф, тим більш висока вірогідність того, що він буде прийнятий регулятором, політиками та населенням. З іншого боку, якщо розрахований таким чином тариф є неприйнятним, план управління активами може бути використаний для того, щоб визначити які заходи можуть бути тимчасово відкладені з мінімальним впливом на рівень обслуговування. В свою чергу регулятор має здійснювати моніторинг підприємств сфери водопостачання та водовідведення для того, щоб переконатися, що діяльність підприємств відповідає прийнятним стандартам ефективності діяльності, підприємства виділяють достатній обсяг коштів на оновлення основних

фондів, як зазначено в документації з визначення тарифів [16].

Існує підхід до управління активами системи, який може допомогти підприємствам водопостачання та водовідведення в прийнятті більш ефективних рішень з управління цими активами, що зношуються. Використання засобів управління активами дозволяє підприємствам водопостачання та водовідведення знати: 1) стан активів і ризики, що пов'язані з ними; 2) які активи є пріоритетними для поновлення в короткостроковій і середньостроковій перспективі; 3) реалістичний рівень фінансування, яке необхідне для безперервного оновлення активів. Експерти визначають п'ять основних понять, необхідних для розробки програми з управління активами, і вони представлені на рисунку 3.

Водночас інвентаризація активів — база даних і геоінформаційна система (ГІС), яка може зберігати інформацію таким чином, що підприємство водопостачання та водовідведення розуміє, якими саме активами воно управляє, де вони знаходяться і в якому вони стані. Рівень обслуговування — кожне підприємство водопостачання та водовідведення має розуміти, на який рівень обслуговування мають очікувати споживачі і зацікавлені сторони, виходячи з його наявних активів. Критичні активи — для економічно ефективного використання обмежених основних фондів необхідно розуміти, які активи мають вирішальне значення; тобто, ймовірність та наслідки їх виходу з ладу матимуть критичні наслідки для здатності підприємства водопостачання та водовідведення надавати необхідний рівень сервісу для споживачів. Вирахування витрат на весь термін служби — при розгляді капітальних інвестицій важливо подивитися на варіанти ремонту, відновлення та заміни, а також проаналізувати обрані варіанти в перспективі усього терміну їх служби, від проектування/будівництва, експлуатації і до вибуття активів. Стратегія фінансування — всі підприємства водопостачання та водовідведення мають обмежені кошти і повинні зробити певний аналіз потенційного рівня доходу, який вони зможуть використовувати для фінансування інвестицій, які запропоновані в плані управління активами. Таким чином, план управління активами буде реалістичним, на відміну від перерахування всіх необхідних інвестицій в умовах необмежених коштів [16].

Запровадження системи управління активами на підприємствах водопостачання та водовідведення, матиме ряд внутрішніх та зовнішніх переваг. Серед внутрішніх переваг підприємства зазначають: 1) кращі оперативні рішення; 2) кращу здатність планувати і оплачувати майбутні ремонти і заміни; 3) підвищення рівня інформованості щодо місцезнаходження активів; 4) краще розуміння того, які активи мають вирішальне значення для підприємства і які ні; 5) більш ефективну роботу; 6) поліпшений зв'язок із споживачами; 7) тариф на основі якісної оперативної інформації про реальну вартість підтримки і поновлення активів; 8) підвищення ефективності подання тарифів до національного регулятора та громади; 9) визначення проектів капітального ремонту, які відповідають дійсним потребам підприємства, отже є більш привабливими для потенційних інвесторів. Аналіз, пов'язаний з управлінням активами, представлений в плані управління активами підприємства, в

свою чергу, використовується для складання інвестиційного плану капітального ремонту і формування тарифів на необхідному рівні обслуговування [16].

До зовнішніх переваг можна віднести покращення механізму державного регулювання у сфері водопостачання та водовідведення. Регулятору простіше та ефективніше перевіряти документацію підприємств водопостачання та водовідведення, складену відповідно до встановлених стандартів управління активами. В такому разі, на державному рівні мають бути затверджені стандарти управління активами, обов'язковість виконання яких має визначатись законом. За основу можна взяти міжнародні стандарти по управлінню активами ISO серії 55000, спрямовані на поліпшення фінансових результатів, оптимізацію прийняття інвестиційних рішень, керованість ризиків, стійкість розвитку, поліпшення ефективності діяльності організацій. В основу розробки стандартів була покладена Технічна специфікація PAS 55 по оптимальному управлінню фізичними активами, а також кращі практики з управління активами. Серія включає в себе три стандарти, що визначають основи, термінологію, вимоги та рекомендації з управління активами: ISO 55000:2014 Управління активами. Основні положення, принципи і термінологія; ISO 55001:2014 Управління активами. Системи управління. Вимоги; ISO 55002:2014 Управління активами. Системи управління. Керівництво по застосуванню ISO 55001 [1].

Ці стандарти давно використовуються в розвинутих країнах в компаніях, які експлуатують інфраструктурні об'єкти і критичні для бізнесу активи. В основному це стосується фізичних активів (технологічних систем і устаткування, споруд) від працездатності яких залежить досягнення цілей компанії. Стандарти дозволяють вибудувати процеси управління (менеджменту) більш правильним чином і інтегрувати їх в загальну схему корпоративного управління компанією. Стандарт ISO 55001 призначений для будь-якої організації (компанії), що має активи і зацікавленої в реалізації цінності цих активів, тобто в управлінні ними (на всіх етапах їх життєвого циклу — від проектування, придбання, будівництва і введення в експлуатацію до використання, обслуговування, модернізації і / або утилізації).

Вигоди від впровадження системи управління активами включають: 1) поліпшення фінансових показників: окупність інвестицій зі збереженням цінності активів і без втрати реалізації короткострокових і довгострокових цілей організації; 2) прийняття інвестиційних рішень щодо активів на основі об'єктивної інформації: дозволяє організації поліпшити свої інвестиційні рішення і досягти ефективного балансу витрат, ризиків, можливостей і продуктивності; 3) керований ризик: скорочення фінансових втрат, поліпшення здоров'я і безпеки, сприятливий вплив на репутацію, а також мінімізація соціального та екологічного впливу, що дозволяють забезпечити зниження фінансових зобов'язань (страхові премії, пені та штрафи); 4) поліпшення послуг і продуктивності: гарантує, що ефективність використання активів може привести до поліпшення якості послуг і / або продукції, які відповідають або перевищують очікування клієнтів і зацікавлених сторін; 5) демонстрація відповідності: відкрите відповідність юридичним, законодавчим та нормативним вимогам разом з проходжен-

ням стандартам менеджменту, політикам і процесам управління активами забезпечують демонстрацію відповідності; 6) поліпшення репутації: шляхом підвищення задоволеності споживачів, поінформованості та довіри зацікавлених сторін; 7) поліпшення стійкості організації: ефективно керовані короткострокові і довгострокові наслідки, витрати і продуктивність покращують стійкість функціонування організації; 8) поліпшення ефективності та результативності: аналіз і поліпшення процесів, процедур і результативності використання активів підвищують ефективність і результативність, дозволяють досягти цілей організації [1].

Продовжуючи тему про міжнародні стандарти управління якістю, слід зазначити, що в розвинутих країнах, в сфері водопостачання та водовідведення прийнято більше 500 стандартів безпеки та стабільності, якості та вимірювань [2]. Три базових стандарти щодо діяльності з водопостачання та водовідведення допомагають операторам водопостачання та водовідведення досягти рівня якості, який найкращим чином відповідає очікуванням споживачів і принципам сталого розвитку: ISO 24510, ISO 24511, ISO 24512 [3]. Однак в Україні ці стандарти не є обов'язковими для підприємств, і можуть впроваджуватися підприємствами за власним бажанням. Оскільки сфера управління якістю згідно із Законом України "Про технічні регламенти та оцінку відповідності" належить до законодавчо нерегульованої сфери, в ній здійснюється добровільна оцінка відповідності (тобто на добровільних засадах, у будь-яких формах, включаючи випробування, декларування відповідності, сертифікацію та інспектування, та на відповідність будь-яким заявленим вимогам).

На наше переконання, добровільне (необов'язкове) впровадження стандартів управління якістю та управління активами підприємствами не надає належного результату. Управління активами повинне починатися з верхівки, іншими словами, якщо підприємство водопостачання та водовідведення планує впроваджувати управління активами як головний принцип роботи, то органи державної влади повинні ініціювати і вести цей процес, тоді він не буде сприйматися серйозно. Крім того, потрібна зміна ділової культури. Грамотне управління активами вимагає співпраці та прозорості між різними відомствами — має бути вільний потік інформації та обмін нею [16].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Управління активами підприємства водопостачання та водовідведення є системою принципів і методів розробки й реалізації управлінських рішень, пов'язаних з формуванням активів, їх ефективним використанням в операційній діяльності підприємства й організацією їх обороту. Якість і вартість послуг з водопостачання та водовідведення безпосередньо залежить від стану управління активами підприємства — виробника послуг. Держава має регулювати якість, вартість послуг з водопостачання та водовідведення та технічний стан підприємств водопостачання та водовідведення. Для цього на державному рівні мають бути прийняті стандарти якості управління та ефективності діяльності підприємств водопостачання та водовідведення, а регулятор має моніторити діяльність підприємств на

відповідність цим прийнятним стандартам, а також контролювати достатній обсяг коштів на оновлення основних фондів підприємств в рамках тарифу. В свою чергу, підприємства водопостачання та водовідведення будуть зобов'язані організовувати свою діяльність відповідно до встановлених стандартів якості, обслуговування, управління та витрачатимуть певну частину доходу від тарифів на підтримання бази активів. За основу на державному рівні пропонується впровадити стандарти по управлінню активами ISO серії 55000.

Література:

1. ISO 55000:2014 Preview Asset management — Overview, principles and terminology. URL: <https://www.iso.org/search.html?q=ISO%2055000> (дата звернення: 01.07.2019).
2. Maria Lazarte. (2015). #WaterIs... standards! URL: <https://www.iso.org/ru/contents/news/2015/03/Ref1945.html> (дата звернення: 01.07.2019).
3. New ISO standards to improve quality of water services to consumers (2008). URL: <https://www.iso.org/ru/contents/news/2008/01/Ref1100.html> (дата звернення: 01.07.2019).
4. Агаджанов Г.К. Економіка водопровідно-каналізаційних підприємств: навч. посіб. — 2-е вид., перероб. та доп. — Х.: ХНАМГ, 2010. — 392 с.
5. Багацька К. Центр "Ейдос". Ефективність комунальних підприємств (дослідження), 2018. URL: <https://eidos.org.ua/novyny/efektyvnist-komunalnyh-pidpryjemstv-doslidzhennya/> (дата звернення: 01.07.2019).
6. Батракова Т.І. Управління ефективністю діяльності підприємства — запорука його успішного функціонування // Економічний аналіз. 2015 рік. Том 19. № 2. — С. 13—19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/escan_2015_19%282%29__4 (дата звернення: 01.07.2019).
7. Григораш О.В., Плакида С.І. Роль і місце економічної діагностики в підвищенні ефективності управління діяльністю підприємства // Актуальні проблеми економічного і соціального розвитку регіону: збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції. — 2011. — Т. 2. — С. 37—41. URL: <http://ea.donntu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20876/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3-%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%88%20%D0%9E-%D0%92.%2C%20%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B4%D0%B0%20%D0%A1.%D0%86..pdf> (дата звернення: 01.07.2019).
8. Забаштанська Т.В. Концептуальні підходи до оцінки ефективності функціонування комунального сектора економіки // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка. — 2013. — Вип. 3. — С. 24—29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_2013_3_5 (дата звернення: 01.07.2019).
9. Звіт про результати діяльності НКРЕКП у 2018 р. База даних "Офіційний сайт НКРЕКП". URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=39678> (дата звернення: 01.07.2019).
10. Кунь Е. Миссия выполняема: как модернизировать украинские города, 2018. URL: [119](https://www.prav-

</div>
<div data-bbox=)

da.com.ua/rus/columns/2018/05/30/7181721/ (дата звернення: 01.07.2019).

11. Лаврененко В.В., Аниськіна І.В. Сутність та складові клієнт-орієнтованого управління підприємством // Інвестиції: практика та досвід № 12. — 2013. — С. 58—61. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2013/16.pdf. (дата звернення: 01.07.2019).

12. Олександренко І.В. Методичні підходи до діагностики оборотних активів підприємства // Бізнес Інформ. — 2014. — № 2. — С. 277—283. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_2_50_5/ (дата звернення: 01.07.2019).

13. Оспіщев В.І. Фінанси: Курс для фінансистів: навчальний посібник. — К., 2008. — 567 с. URL: https://pidruchniki.com/10310208/finansy/osnovi_upravlinnya_aktivami_pidpriyemstva_strukturoyu (дата звернення: 01.07.2019).

14. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: підручник. — К.: КНЕУ, 2005. — 627 с. URL: https://www.studmed.ru/poddyerogn-am-fnansoviy-menedzhment_e68bd63.html (дата звернення: 01.07.2019).

15. Стратегії розвитку комунального сектору міського господарства / Під науковим керівництвом і редакцією ден., професора Кучеренка В.Р і к. е. н., доцента Дзезика С.С. — Одеса, 2009. — 154 с.

16. Тім Вестмореленд GFA Consulting Group від імені GLZ. Практичний посібник із започаткування системи управління активами водоканалу, 2016. URL: <https://ims-ukraine.org/sites/default/files/pdf.pdf> (дата звернення: 01.07.2019).

17. Філіпова О.С. Сутнісна характеристика ефективності підприємств житлово-комунального господарства // Економіка і управління. — 2012. — № 1. — С. 129—135. URL: http://kafmen.ru/library/compilations_vak/eiu/2012/1/p_129_-135.pdf (дата звернення: 01.07.2019).

References:

1. ISO (2014), "ISO 55000:2014 Preview Asset management — Overview, principles and terminology", available at: <https://www.iso.org/search.html?q=ISO%2055000> (Accessed 25 July 2019).

2. Lazarte, M. (2015), "#Water Is... standards!", available at: <https://www.iso.org/ru/contents/news/2015/03/Ref1945.html> (Accessed 25 July 2019).

3. ISO (2008), "New ISO standards to improve quality of water services to consumers", available at: <https://www.iso.org/ru/contents/news/2008/01/Ref1100.html> (Accessed 25 July 2019).

4. Ahadzhanov, H.K. (2010), Ekonomika vodoprovodno-kanalizatsijnykh pidpriyemstv [Economy of water supply and sewage enterprises], KhNAMH, Kharkiv, Ukraine.

5. Bahats'ka, K. (2018), ""Eidos" Center. Utility efficiency (research)", available at: <https://eidos.org.ua/novyny/efektyvnist-komunalnyh-pidpriyemstv-doslidzhennya/> (Accessed 25 July 2019).

6. Batrakova T.I. (2015), "Performance management of the enterprise is the key to its successful functioning", Ekonomichnyj analiz, vol. 19, no. 2, pp. 13—19, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2015_19%282%-29_4 (Accessed 25 July 2019).

7. Hryhorash, O.V. and Plakyda, S.I. (2011), "The role and place of economic diagnostics in improving the efficiency of enterprise activity management", Aktual'ni problemy ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku rehionu: zbirnyk materialiv vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii [Topical Issues of Economic and Social Development of the Region: Collection of Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], vol. 2, pp. 37–41, available at: <http://ea.donntu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/20876/1/%D0%93%D1%80-%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%B0%D1%88%20%D0%9E.%D0%92.%2C%20%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B4%D0%B0%20%D0%A1.%D0%86..pdf> (Accessed 25 July 2019).

8. Zabashtans'ka, T.V. (2013), Naukovyj visnyk Chernihivs'koho derzhavnoho instytutu ekonomiky i upravlinnia. Seriya 1: Ekonomika, vol. 3, pp. 24–29, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_2013_3_5 (Accessed 25 July 2019).

9. The National Commission for state regulation in the energy and utilities (NKREKP) (2019), "Report on the results of NKREKP 2018", available at: <http://www.nerc.gov.ua/?id=39678> (Accessed 25 July 2019).

10. Kun', E. (2018), "Mission feasible: how to modernize Ukrainian cities", available at: <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2018/05/30/7181721/> (Accessed 25 July 2019).

11. Lavrenenko, V.V. and Anis'kina, I.V. (2013), "The essence and components of customer-oriented enterprise management", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 12, pp. 58—61, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2013/16.pdf (Accessed 25 July 2019).

12. Oleksandrenko, I.V. (2014), "Methodical approaches to diagnostics of current assets of the enterprise", Biznes Inform, vol. 2, pp. 277—283, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_2_50_5/ (Accessed 25 July 2019).

13. Ospischev, V.I. (2008), Finansy: Kurs dlia finansystiv [Finance: A course for financiers], Kyiv, Ukraine, available at: https://pidruchniki.com/10310208/finansy/osnovi_upravlinnya_aktivami_pidpriyemstva_strukturoyu (Accessed 25 July 2019).

14. Poddier'ohin, A.M. (2005), Finansoviy menedzhment [Financial management], KNEU, Kyiv, Ukraine, available at: https://www.studmed.ru/poddyerogn-am-fnansoviy-menedzhment_e68bd63.html (Accessed 25 July 2019).

15. Kucherenko, V.R and Dzezyk, S.S. (2009), Stratehii rozvytku komunal'noho sektoru mis'koho hospodarstva [Strategies for development of the municipal sector of urban economy], Odessa, Ukraine.

16. Vestmorelend, T. (2016), "A practical guide to starting a water supply asset management system", GFA Consulting Group, available at: <https://ims-ukraine.org/sites/default/files/pdf.pdf> (Accessed 25 July 2019).

17. Filipova, O.S. (2012), "Essential characteristics of efficiency of housing and communal services enterprises", Ekonomika i upravlinnia, vol. 1, pp. 129—135, available at: http://kafmen.ru/library/compilations_vak/eiu/2012/1/p_129_-135.pdf (Accessed 25 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 31.07.2019 р.

*В. В. Карлаш,
здобувач, Національний університет цивільного захисту України, Навчально-науково-
виробничий центр Національного університету цивільного захисту України
ORCID ID: 0000-0002-8092-1189*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.121

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕФОРМУВАННЯМ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

*V. Karlash,
applicant of the National University of Civil Defense of Ukraine, Educational, Scientific
and Production Center of the National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkov*

STATE REGULATION OF THE REFORM OF THE HEALTH CARE SYSTEM OF UKRAINE

Статтю спрямовано на вивчення основних етапів проведення медичної реформи в Україні. Автор розкриває суть медичної реформи та роль державного регулювання у вирішенні супутніх цьому процесу проблем. Особлива увага приділяється розкриттю нової схеми державної страхової медицини, яка була введена в країні, відповідно до моделей, що діють у багатьох країнах Європейського Союзу.

Також у статті розкривається суть використання електронної системи охорони здоров'я, яка викликає необхідність безпосередньої участі з боку державного регулювання при вирішенні наявних проблем. Серед них автор виділяє необхідність захисту персональних даних і збереження автономності. Крім цього, автор вказує на необхідність державного регулювання фінансової стороною реформування системи охорони здоров'я, оскільки в ній виникає велика кількість проблем, які вимагають втручання з боку держави з метою забезпечення максимальної ефективності соціального захисту населення країни.

This article aims to explore the main stages of medical reform in Ukraine. The author reveals the essence of medical reform and the role of state regulation in solving the problems associated with this process. Particular attention is to the disclosure of the new scheme of state insurance medicine, which introduced in the country, in accordance with the models operating in many countries of the European Union.

The author has studied the new system of providing the population with health care, which is primarily associated with changes in the financing of primary health care. Studying the reform process, the author points to the existence of a number of difficulties that are associated with the sphere of state regulation of the health care industry.

Among the peculiarities of medical reform in Ukraine, the author identifies areas related to the creation of a new central executive authority, which is a regulatory body in ensuring the implementation of all necessary changes to achieve high quality of providing the population with medical services.

The article also reveals the essence of using the e-health system, which necessitates the direct participation of state regulation in solving existing problems. Among them, the author highlights the need to protect personal data and preserve autonomy.

The issues of procurement that cause controversial situations represent another problem that disclosed in the article. The author proposes a solution to the problem in adopting a separate procedure for challenging procurement procedures.

The author dwells on the description of a specific stage of the reform, highlighting, moreover, the defining positions that are characteristic of each period of transition to a new system of medical care in Ukraine.

In addition, the author points to the need for state regulation of the financial side of reforming the health care system, since a large number of problems arise in it that require government intervention in order to ensure maximum efficiency in the social protection of the population.

In conclusion, the author notes that the implementation of medical reform will be successful in the full legislative regulation of the health sector and the search for new forms of state regulation that will allow to adapt to the process of reforming additional funds.

Ключові слова: медична реформа, державне регулювання охорони здоров'я, електронна система охорони здоров'я, страхова медицина.

Key words: medical reform, state regulation of health care, e-health system, insurance medicine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З 19 жовтня 2017 року Верховною Радою України було прийнято закон "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення", який передбачав кардинальні зміни у системі охорони здоров'я.

Тим самим, починаючи з січня 2018 року у країні було введено страхову медицину, яка передбачає, що національна страхова система покриває лікування кожного громадянина. Початок переходу на нову систему забезпечення населення охороною здоров'я пов'язано зі змінами фінансування первинного медичного обслуговування. А сам перехід на страхову медицину розраховано на три роки, протягом яких передбачений запуск сімейної страхової медицини європейського зразка, при якій людина самостійно вибирає фахівця та укладає з ним угоду.

На сьогодні розроблено державний стандарт медичних послуг, котрий оплачується з бюджету. Іншими словами, кошти за надані медичні послуги переправляються за допомогою національного агентства медичного страхування.

Однак будь-який процес реформування передбачає наявність певного ряду складнощів, особливо в сфері державного регулювання. У зв'язку з цим існує необхідність детально розкрити етапи впровадження нової системи охорони здоров'я в Україні та виділити найбільш проблемні моменти державного регулювання сферою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЯГНЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань впровадження нової системи охорони здоров'я в нашій державі займаються багато сучасних вчених. Серед них можна виділити І.М. Солоненко, І.В. Рожкова, які розкривають основні напрями й проблеми в управлінні організаційними змінами у сфері охорони здоров'я, С.Л. Савостьянову, котра пропонує розглядати окремі механізми державного регулювання щодо суспільного розвитку у сфері забезпе-

чення населення України послугами з охорони здоров'я. Окрім цього, проблемами реформування системи охорони здоров'я займаються такі дослідники: І.М. Солоненко, О.П. Попов, Л.І. Жаліло, К.О. Надутий.

У зв'язку з цим, вагомість та актуальність цієї проблеми, її теоретична та практична важливість зумовлюють гостру потребу у подальшому дослідженні питань реформування медичної сфери в Україні.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метаю статті є розгляд основних етапів запровадження медичної реформи та виявлення основних проблем державного регулювання новими стандартами в системі охорони здоров'я України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Визначення нової схеми роботи державної страхової медицини первинної ланки є одним із важливих завдань процесу реформування системи охорони здоров'я. Цей механізм схожий з роботою системи добровільного медичного страхування, за якого отримувач страхових послуг знає, які послуги входять до його страховки та має можливість вибирати медичний заклад. Що стосується державної страхової медицини, то уявити таку схему (рис. 1).

Тим самим ми можемо побачити, що основне нововведення медичної реформи представлено створенням нового центрального органу виконавчої влади — Національної служби здоров'я України (далі НСЗУ). Роль цього органу полягає у виконанні двох взаємопов'язаних між собою функцій.

1. Забезпечувати функціонування електронної системи охорони здоров'я.

2. Виконувати функції замовника медичних послуг та лікарських засобів за програмою медичних гарантій.

Важливим моментом тут є те, що використання такої технології як електронна охорона здоров'я, впливає на появу ряду ускладнень, які потребують державного регулювання.

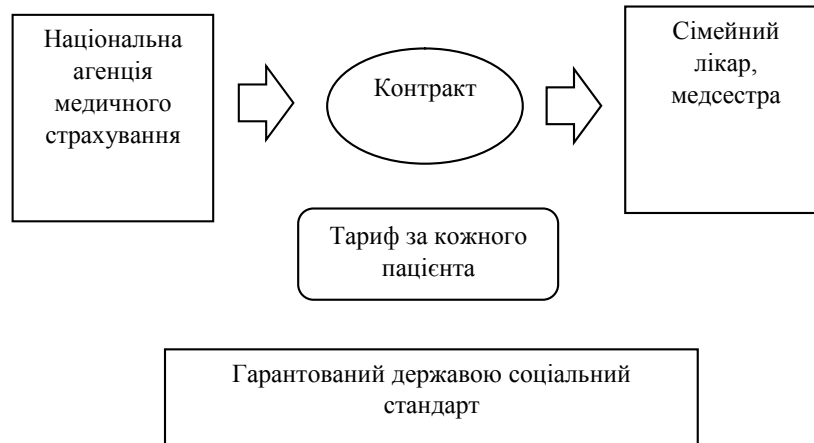

Рис. 1. Схема державної страхової соціальної медицини первинної ланки

Відзначимо, що електронна система охорони здоров'я є інформаційно-телекомунікаційною системою, яка забезпечує автоматизацію ведення обліку медичних послуг та управління медичною інформацією за допомогою створення й розміщення, публікації та обміну інформацією чи даними в електронному вигляді. У складі цієї системи знаходиться центральна база даних та електронні медичні інформаційні системи, між якими відбувається автоматичний обмін інформацією за допомогою відкритого програмного інтерфейсу.

Спираючись на цей фактор можна сказати, що така система передбачає збереження інформації по кожному пацієнту. У зв'язку з цим існує необхідність захисту персональних даних та збереження автономності. Позитивним моментом, який вже визначений законодавчо, вважається наявність положення про обов'язкове отримання згоди пацієнта на доступ до його даних, яке до того ж має бути оформлено в письмовій формі або мати ту форму, яка дає можливість зробити висновок про надання згоди.

Однак, на наш погляд, сьогодні є необхідність наявності більш чіткого державного регулювання функціонування відповідних електронних баз даних та захисту інформації в них. Іншими словами, прийняття спеціалізованих підзаконних нормативно-правових актів матиме важливе місце при вирішенні зазначеної проблеми. Разом з цим, ми припускаємо, що на законодавчому рівні важливо передбачити можливість встановлення особистого пароля пацієнта до свого кабінету. Це дозволить мати доступ до особистої інформації самому пацієнту та його лікарю, виключаючи всіх інших медичних працівників або інших людей.

Що стосується іншої функції НСЗУ, то тут також слід відзначити кілька моментів. Насамперед стоїть питання контролю за діяльністю цієї служби з боку антикорупційних органів та Антимонопольного комітету України. Це пояснюється тим, що сфера охорони здоров'я має соціальну значимість та фінансування обсягів програми медичних гарантій передбачає не менше 5% ВВП України.

Крім цього, ми виділяємо також кілька питань, які підлягають вирішенню з боку державного регулювання. Серед них, наприклад, питання наявності особливої процедури закупівлі НСЗУ медичних послуг та лікарських засобів, або ж регулювання їх з боку Закону Украї-

ни "Про державні закупівлі". На наш погляд, кращий варіант полягає в прийнятті окремого нормативно-правового акту, який буде забезпечувати законодавче здійснення даної процедури.

Ще одним питанням, яке необхідно вирішити, є відсутність належної процедури оскарження рішення НСЗУ про проведення закупівель, за винятком звернення до Антимонопольного кабінету України, що викликає ускладнення для особи у разі здійснення права на укладення контракту. Беручи до уваги можливі масштаби кількості проведення подібних закупівель, цілком очікуваним стає зростання відповідних звернень щодо оскарження рішень у разі відмови прийняття участі в торгах. Отже, ми припускаємо, що оптимальним буде розробка окремого порядку оскарження процедур закупівель, які проводяться НСЗУ, що дозволить мати належний правовий захист права на контракт та своєчасну закупівлю лікарських засобів.

З огляду на вищесказане, мінімізація ризиків та рішення відповідних проблем досягне за ефективно розробленого законодавчого регулювання питання. Водночас слід спиратися на міжнародний досвід, наприклад, Норвегії чи Швеції, оскільки в цих країнах обрано подібна система фінансування медицини.

Так, перший етап проведення медичної реформи розраховано на три роки. За цей час державне медичного страхування реалізовано на рівні медичних закладів первинної ланки. А з наступного, 2020 року, ця схема поширится на всі лікарні в країні. В рамках проведення першого етапу запускаються пілотні проекти в окремих лікувальних установах або в різних медичних структурах територіального або міського рівня.

Протягом 2018—2019 року держава продовжує використовувати механізми субвенції з метою надання підтримки реалізації реформи в тих установах, в яких спостерігаються фінансові труднощі.

Серед основних змін, які приймаються в поточному році, виділяється програма медичних гарантій медобслуговування населення. Так, формується перелік безкоштовних медичних послуг, оплата яких проводиться з державного бюджету. До цього списку належать також і ліки, які надаються пацієнтам у медичних установах.

Відзначимо, що на сьогодні держава оплачує медичні послуги, вироби та ліки, необхідні для профілак-

тики, діагностики, лікування та реабілітації, пов'язані з хворобами, травмами, отруєннями, патологічними станами і вагітністю. Така програма затверджується щорічно разом з державним бюджетом на наступний рік. Однак немає чіткої вказівки, які саме послуги і ліки безкоштовні. Виняток становлять медична допомога на первинному рівні і під час епідемій. Визначено те, що Україна буде витрачати з державного бюджету суму, яка становить не менше 5% від ВВП, а безкоштовною залишається екстрена та паліативна допомога.

Для отримання безкоштовних послуг, які передбачені програмою медичних гарантій, пацієнт повинен мати підписану декларацію з сімейним лікарем, терапевтом або педіатром. Така декларація виступає як договір про отримання медичних послуг. Примітним є те, що вибір лікарі не залежить від місця реєстрації, статі, соціального статусу чи матеріального стану. Обраний пацієнтом доктор надалі видає направлення на надання послуг на вторинному або третинному рівні безкоштовно, якщо вони входять до програми медичних гарантій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, сьогодні активно реформується сфера охорони здоров'я, за якої впроваджується нова модель фінансування, що здійснюється в три етапи. Перший етап був пов'язаний з введенням нової моделі фінансування медичної допомоги на рівні первинної ланки та благоустрої мережі стаціонарів за допомогою створення госпітальних округів. Поточний період передбачає впровадження в дію державних гарантованих медичних послуг й початок їх фінансування за допомогою національного замовника. Останнім етапом стає налагодження повноцінного функціонування нової системи фінансування охорони здоров'я.

Фінансування системи охорони здоров'я переходить на сучасну модель європейського зразка, яка передбачає наявність універсального медичного страхування з повною оплатою з державного бюджету. Така модель на сьогодні застосовується в багатьох країнах Європи. Вона передбачає, що громадяни здійснюють передоплату за медичне обслуговування за допомогою сплати загальних податків до державного бюджету. А медичні організації водночас укладають договори з державою, тим самим отримуючи фінансування, яке залежить від кількості пацієнтів, викликаючи тим самим конкуренцію за пацієнтів.

Людина самостійно вибирає лікаря, підписує з ним договір, а кошти лікаря за цього пацієнта перераховуються з державного бюджету. Вартість медичних послуг покривається страховою системою повністю або частково. Що стосується органів місцевої влади, то з місцевого бюджету можуть бути оплачені додаткові медичні послуги для жителів громади, а також забезпечено розвиток комунальних установ охорони здоров'я.

Важливим моментом є те, що проведення реформи передбачає період в чотири роки, який дає можливість забезпечувати необхідний соціальний захист громадян, підготувати медичних працівників, акумулювати кошти і залучити інвестиції для розвитку медичної сфери.

Однак реалізація проведення медичної реформи буде успішною за умов зміни оплати праці, повного за-

конодавчого регулювання сектора охорони здоров'я і пошуку нових форм державного регулювання, які дозволять пристосувати до процесу реформування додаткові кошти.

Література:

1. Москаленко М.Ф. Принципи побудови оптимальної системи охорони здоров'я: український контекст: монографія / М.Ф. Москаленко. — К.: Книга плюс, 2018. — 320 с.
2. Реформування системи охорони здоров'я на муніципальному рівні: навч. посіб. / І.М. Солоненко, О.П. Попов, Л.І. Жаліло, К.О. Надутый. — К.: Вид-во НАДУ, 2017. — 211 с.
3. Савостьянова С.Л. Особливості державного регулювання механізмів суспільного розвитку у сфері забезпечення населення України послугами з охорони здоров'я / С.Л. Савостьянова // Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: IV регіон. 236 наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 26 листоп. 2010 р.: тези доп. — Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2010. — С. 271—274.
4. Солоненко І.М. Управління організаційними змінами у сфері охорони здоров'я: монографія / І.М. Солоненко, І.В. Рожкова. — К.: Фенікс, 2008. — 276 с.
5. Britt L.D., Hoyt D.B., Jasak R., et al. Health care reform: impact on American surgery and related implications. *Ann Surg.* 2013 Oct; 258(4):517—526.
6. Hillestad R., Bigelow J., Bower A., et al. Can electronic medical record systems transform health care? Potential health benefits, savings, and costs. *Health Aff (Millwood)* 2005 Sep-Oct; 24(5):1103—1117.

References:

1. Moskalenko, M.F. (2018), *Principi pobudovi optimalnoyi sistemi ohoroni zdorov'ya: ukrayinskij kontekst: monografiya* [Principles of construction of an optimal health care system: Ukrainian context: monograph], Book Plus, Kyiv, Ukraine.
2. Solonenko, I.M. Popov, O.P. Zhalilo, L.I. Inflatable, K.O. (2017), *Reformuvannya sistemi ohoroni zdorov'ya na munitsipalnomu rivni: navch. posib* [Reforming the health care system at the municipal level: training. manual], Vid-vo NADU, Kyiv, Ukraine.
3. Savostyanova, S.L. (2010), "The peculiarities of state regulation of mechanisms of social development in the sphere of providing population of Ukraine services in health care", *Problemi upravlinnya socialnim i humanitarnim rozvitkom: IV region. 236 nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastyu*, 26 listop. 2010 r.: tezi dop., pp. 271—274.
4. Solonenko, I.M. (2008), *Upravlinnya organizacijnimi zminami u sferi ohoroni zdorov'ya: monografiya* [Management of organizational changes in the field of health: monograph], Feniks, Kyiv, Ukraine.
5. Britt, L.D. Hoyt, D.B. Jasak, R. et al. (2013), "Health care reform: impact on American surgery and related implications", *Ann Surg.* vol. 258, no 4, pp. 517—526.
6. Hillestad, R. Bigelow, J. Bower, A. et al. (2005), "Can electronic medical record systems transform health care? Potential health benefits, savings, and costs", *Health Aff (Millwood)* no 24 (5), pp. 1103—1117.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2019 р.

УДК 354.332

Ю. М. Семенова,
аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування
ORCID ID: 0000-0001-7805-6213

Є. А. Курілов,
головний державний ревізор-інспектор Департаменту податків та зборів з юридичних осіб
Державної фіскальної служби України, м. Київ,
ORCID ID: 0000-0001-9301-6981

О. Ф. Якимчук,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ, Україна
ORCID: ID 0000-0002-0960-8835

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.15.125

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОДОГОСПОДАРСЬКИХ КОМПЛЕКСІВ

Y. Semenova,
postgraduate student, National University of Water and Environmental Engineering,
Y. Kurilov,
Chief State Auditor-Inspector of the Department of Taxes and Fees for Legal Entities
of the State Fiscal Service of Ukraine, Kyiv
O. Yakimchuk,
postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv, Ukraine

STATE REGULATION OF INFORMATION PROVIDING PROCESSES OF WATER MANAGEMENT COMPLEXES

У статті визначається проблематика державного регулювання трансформації регіональних водогосподарських комплексів на основі впровадження якісного інформаційного забезпечення. Було враховано передумови для таких трансформацій, цілі та напрямки розвитку регіональних ВГК, визначено мету впровадження інформаційних систем та їх вплив на вирішення проблем водокористування. Розглянуто потужні інформаційні системи, створені за кордоном, виявлено сильні сторони запропонованого програмного забезпечення таких інформаційних систем. Визначено межі інтегрування інформаційних систем для вітчизняних регіональних ВГК та інформаційних платформ світу. Визначено стратегію впровадження інформаційних систем для ВГК у контексті інтегрованого управління водними ресурсами. Проаналізовано передумови державного регулювання інформаційних систем для ВГК. Доведено, що регулювання інформаційного забезпечення водогосподарських структур прямує до глобалізації.

The article deals with the problems as governing the transformation of regional water management complexes at different enterprises. The prerequisites for such transformations were taken into account, targeting and pushing for the development of regional water complexes, only they offered information systems and used them on the problem of water use. Deployed powerful information systems designed for the border, presents the strengths of the proposed software. The limits of integration of information systems for domestic regional water complexes and information platforms of the world have been defined. The strategy of implementing information systems for water complexes in the context of integrated water management has been defined. Prerequisites for the state regulation of information systems for water complexes have been analyzed. It is proved that regulation of information support of water management structures leads to globalization.

The state regulation of the water complexes information support processes is based on a rather weak legislative base, due to the lack of unified information systems for regional complexes and the need for their complete transformation for the implementation of such information systems. One of the organizational prerequisites for the improvement of regional water complexes and the possibility of legalizing statutory and non-statutory water management organizations and associations in regional water complexes could be facilitated, which could facilitate informational interaction between water management bodies, local authorities, and enterprises. We consider such interaction as a prerequisite for increased investment activity with regard to water complexes, which, in turn, requires an adequate classification of services that could be provided on a paid basis and informative communication between consumers and structures of water complexes.

State regulation of the information support of the water complexes can fulfill the function of creating preconditions for intensifying international cooperation on the use of water resources located at the border between states and their watercourses.

Ключові слова: державне регулювання, інформаційне забезпечення, водогосподарський комплекс.

Key words: state regulation, information support, water management complex (water complex).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Державне регулювання процесів інформаційного забезпечення ВГК спирається на доволі слабку законодавчу базу, що пов'язане із відсутністю єдиних інформаційних систем для регіональних ВГК і потребами у їх повній трансформації для імплементації таких інформаційних систем. Водночас саме законодавчі зміни можуть стати рушійною силою для таких трансформацій, що позначиться як на внутрішній діяльності ВГК, так і на рівні надання послуг з водопостачання населенню та іншим суб'єктам водокористування. Вирішення завдань, пов'язаних зі створенням та впровадженням інформаційних систем для ВГК, є продовженням напрямку ефективної співпраці з міжнародними партнерами для збільшення інвестування у водну інфраструктуру.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами розвитку ВГК займалися такі науковці: Голян В.А., Сисенко В.І., Тищенко О.І. [1; 2; 3]. З точки зору концепцій розвитку ВГК у контексті державного регулювання інформаційного забезпечення, дане питання є недостатньо дослідженим. Проблематику державного регулювання інформаційного забезпечення досліджували науковці Бондаренко М.Ф., Волянський В.В., Галлін Д.С., Горбулін В.П., Городенко Л.М., Демченко С.В., Іванов В.Ф., Кормич Б.А., Нестеряк Ю.В. [4], і багато інших, але більшість сучасних наукових праць спрямована на розкриття тем інформаційної безпеки держави у контексті військово-політичної нестабільності, тематики медіа-діяльності, інформаційного забезпечення державного регулювання, у більшості у політичних аспектах.

Натомість, підвищення ефективності регіональних ВГК вимагає ґрунтовних досліджень інформаційних систем, спрямованих на якісний збір, зберігання та функціональну обробку даних щодо водних ресурсів, а також сприяють обміну інформацією між регіональними ВГК, оптимізації звітної діяльності та міжнародних відносин у сфері збереження та відтворення водних ресурсів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є у формування напрямів державного регулювання процесів інформаційного забезпечення водогосподарських комплексів з метою вирішення проблем ВГК та оперативного реагування на загрози для природних ресурсів, зокрема водних, з одного боку, і на соціальну сферу (надання населенню якісних послуг водопостачання) — з іншого.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційне забезпечення ВГК є однією з організаційних передумов для удосконалення регіональних

ВГК та можливості узаконення статутних та нестатутних водогосподарських організацій та об'єднань у регіональні ВГК, що могло би полегшити інформаційну взаємодію між органами управління водними ресурсами, органами місцевої влади, підприємствами, що працюють у сфері водного господарства, екологічними організаціями, а також фінансовими установами. Таку взаємодію розглядаємо як передумову підвищення інвестиційної активності стосовно ВГК, що, у свою чергу, вимагає адекватну класифікацію послуг, які можуть надаватися на платній основі, та інформаційне забезпечення зв'язків між споживачами та структурами ВГК.

Державне регулювання інформаційного забезпечення ВГК може виконати функцію створення передумов для активізації міжнародного співробітництва стосовно використання водних ресурсів, які знаходяться на межі держав та їх водотоків. Таким чином, може бути створена програма співробітництва стосовно організації роботи спільних підприємств з єдиним напрямком екологічної діяльності, наприклад, оздоровлення басейну річки Західний Буг.

Інформаційне забезпечення ВГК покладається на державне регулювання, адже системи водопостачання переважної більшості регіональних ВГК не є достатньо модернізованими і не виходять на самоокупність, саме тому якісне інформаційне забезпечення може вплинути на підвищення рівня комерціалізації та капіталізації діяльності ВГК у сфері надання водогосподарських послуг. Отже, основними напрямками трансформації ВГК є:

- децентралізація системи управління водними ресурсами та спорудами;
- диверсифікація інструментів організаційно-економічного механізму державного регулювання водокористування;
- інституціоналізація водогосподарських об'єднань;
- налагодження міжнародної співпраці стосовно використання транскордонних водотоків;
- капіталізація систем надання послуг у сфері водопостачання та водовідведення [4].

Станом на 2018 рік пріоритетами діяльності ВГК "Рівнеоблводоканал" були визначені заходи щодо раціонального водокористування, як:

- створення безпечних умов для економічних процесів шляхом встановлення оптимальних режимів роботи водосховищ та водогосподарських систем комплексу;
- ведення водного кадастру та обліку водокористування (що дає можливість якісного планування послідовних стратегій раціоналізації водокористування) та їх узгодження з загальною державною стратегією природозбереження;
- здійснення моніторингу навколишнього середовища, а саме радіологічних та гідрохімічних показників якості поверхневих вод.

Реалізація таких стратегій розвитку ВГК передбачає прямі соціальні наслідки, а саме: забезпечення захисту населених пунктів та сільськогосподарських угідь від шкідливої дії вод або мінімізації збитків, яким неможливо запобігти, шляхом:

- підтримання функціональності гідротехнічних споруд, берегоукріплювальних споруд, розчищення русел водойм та малих річок та відновлення сприятливого гідрологічного режиму об'єктів;
- забезпечення безпечної експлуатації споруд, що відносяться до фонду ВГК.

Для сільськогосподарського сектору, діяльність ВГК повинна плануватися з урахуванням мотиваційних пріоритетів меліоративного комплексу, що ставить пріоритетне завдання: поліпшення екологічного стану зрошуваних та осушених ділянок шляхом модернізації меліоративних систем ВГК та спорудження нових, а також відновлення існуючих дренажних систем. Зниження водоемності водокористувачів, а також зменшення обсягів скидань забруднених вод у водні об'єкти передбачає:

- оптимізацію територіально-галузевої структури ВГК, використовуючи систему інтегрованого управління водними ресурсами;
- створення автоматизованої системи оцінки екологічних подій для прогнозування впливу на водні об'єкти ВГК;
- забезпечення водозберігаючих та маловодних проектів у межах ВГК.

Запровадження автоматизованих систем та систем інтегрованого управління водними ресурсами є складовою системи інформаційного забезпечення ВГК.

Наведемо приклади інформаційних систем, запроваджених за кордоном.

1. Моніторингова система Washmis для забезпечення роботи онлайн-системи підтримки прийняття рішень. Така інтегрована система дає можливість комунальним підприємствам приймати інтелектуальні рішення на основі зібраних, проаналізованих та візуалізованих гідравлічних даних (таких як витрати, тиск у мережах та рівень води) та дані про якість води (рівень хлору та РН) від датчиків, розташованих по всій системі водорозподілу. Крім того, Washmis пропонує додатки для смартфонів, які вміщують інформацію про клієнта, з'єднання, лічильники та активи ВГК. По суті, така інформаційна система — це набір "розумних лічильників" з набором функціональних модулів. Окремої уваги заслуговує модуль аварійних сповіщень, який надсилає повідомлення технічній групі у випадку перевищення допустимого рівня тиску у мережі або збільшення інших показників вище граничної межі [5].

2. ArcGIS — це набір різних професійних ГІС-додатків, що використовуються для вирішення проблем для підвищення ефективності роботи ВГК, візуалізації критичних точок та внутрішньої комунікації. ArcGIS є базою для створення інтегрованої моделі для мереж водорозподілу. Система містить шість основних процедур, базові з яких: створення цифрових векторних карт з подальшим створенням бази даних геоданих для зберігання мережових даних; точна графічна реконструкція мережі; створення правил топології для забезпечення точних просторових співвідношень. Згодом класи зв'язків застосовуються для зв'язку даних зовнішніх

моделей з базою даних GIS. Тематичні карти є корисним способом візуалізації даних, що використовуються для представлення інформації, наприклад, про діаметр трубопроводів та типи стиків. Одна з функцій ArcGIS — маркування, що використовується для анотації даних, зібраних у функції, та візуалізації статистичної інформації для відображення на екрані у вигляді карти. Методика використання ГІС у водорозподільних мережах є однією з оптимальних у контексті державного регулювання інформаційного забезпечення ВГК. Результати гідравлічних показників (наприклад, тиск, витрати тощо) та аналітичні моделі (наприклад, модель діаметру труби), проаналізовані цією системою, можуть бути використані для спрощеного пошуку критичних точок у мережах ВГК [6].

3. MAIC (Monitoring and Assessment Information System) — інформаційно-моніторингова система оцінювання базується на показниках води для прийняття управлінських рішень ВГК. Система вирішує такі проблеми ВГК:

- неузгодженість більшості моніторингових систем та систем оцінювання з інформаційними потребами ВГК стосовно основних функцій управління;
- повільна реакція моніторингових систем на законодавчі зміни;
- проблеми інтеграції даних, доступних з різних платформ;
- відсутність координованих рішень, що викликає подвоєння та ускладнення інфраструктури, ресурсів та зусиль стосовно збору, зберігання, обробки та управління даними;
- проблеми, успадковані від базових постачальників інформації у сфері водних ресурсів;
- відсутність загальної та єдиної інформаційної бази для ВГК.

Довгострокова ефективність інтегрованих програм моніторингу вимагає підзвітності в єдиному державному органі для забезпечення існування та функціонування різноманітних функцій ВГК, що задовольняють потреби водокористувачів. Фактична реалізація корпоративного управління MAIC відбувається паралельно із впровадженням реструктуризації в органах державного управління сегменту водних ресурсів, а також безпосередньо у ВГК [7].

4. Інформаційна система для обробки клієнтських запитів на базі Oracle E-Business Suite, створена у Санкт-Петербурзі для уніфікації систем реєстрації скарг, внутрішнього координування дій, налагодження зовнішньої співпраці зі структурами ЖКГ, система інтегрована з міською адресною базою для спрощеного пошуку зони аварії заявника.

5. Гідрологічно-метеорологічна глобальна інтегрована система спостереження WMO (WIGOS) дозволяє збирати дані з 17 супутників, сотні океанських буїв, тисяч літальних апаратів і кораблів і майже 10 000 станцій на суходолі.

6. Гідрологічно-метеорологічна глобальна телекомунікаційна система WMO (GTS) складається з виділеної мережі, цілодобових наземних та супутникових телекомунікаційних центрів зв'язку, створює звіти про погоду, діаграми та цифрові продукти, забезпечує систематичний пошук інформації та обмін даними інфор-

маційних систем WMO згідно з відповідними міжнародними програмами. WIS також зможе надавати важливі інформаційні дані іншим національним агенціям та користувачам [8].

7. WMO (GDPFS) — глобальна система обробки даних та прогнозування, що включає три світові метеорологічні центри та 40 регіональних спеціалізованих метеорологічних центрів, включно з регіональними спеціалізованими метеорологічними центрами, регіональними кліматичними центрами та регіональними центрами управління посухою.

Інформаційні бази будь-якої держави розробляються, регулюються та обробляються багатьма різними установами. Ефективний доступ до таких систем вимагає якісного інституційного сполучення та співробітництва на рівні: управління даними; розробки процедур державного регулювання даними стосовно водних ресурсів. У рамках організаційного механізму державного регулювання інформаційного забезпечення ВГК може бути здійснено ряд почергових кроків:

- підготовка законодавчої бази;
- стратегічні документи ВГК для міжвідомчої координації;
- організація керівного комітету та конкретних робочих груп.

На стратегічному рівні мова йде про раціональний збір та обробку даних щодо водних ресурсів, що реалізується на рівні стратегічних документів. На національному рівні враховуємо фактор політичної волі щодо адаптації законодавства до інформаційної системи. На міжнародному рівні протоколи обміну можуть бути впроваджені між країнами або між Україною та транскордонною басейновою організацією. В усіх випадках важливим фактором є усвідомлення важливості доступу до інформації для прийняття ефективних рішень у сфері управління водними ресурсами суб'єктами прийняття рішень. Повноцінна інформація має значення для прийняття рішень щодо інтегрованого управління водними ресурсами. Брак інформації створює невизначеність та призводить до ряду проблем оперативного управління, а також до прийняття неефективних інвестиційних рішень. Тому інформаційні системи для ВГК розглядаємо як базовий інструмент підтримки раціональної водної політики на місцевому, національному, транскордонному та глобальному рівнях. Ефективна мобілізація суб'єктів водокористування, інформаційних систем та ВГК передбачає уточнення ролей та місій кожного учасника у рамках організаційної структури; застосування методів проектного управління та контролю якості до інформації та процедур; визначення внутрішніх правил організації збору даних, обміну та поширення інформації.

ВИСНОВКИ

Отже, дієвим механізмом державного регулювання інформаційного забезпечення ВГК визначено створення або обрання існуючого програмного інформаційного забезпечення щодо зібрання, обробки та обміну інформацією стосовно водних ресурсів, адаптацію такої системи до регіональних ВГК та відповідно адаптацію

поточного законодавства до єдиної системи інформаційного обміну ВГК. Як демонструє закордонний досвід, питання регулювання інформаційного забезпечення водогосподарських структур тяжіє до глобалізації.

Література:

1. Голян В.А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення: [монографія] / В.А. Голян. — Луцьк: Твердиня, 2009. — 592 с.
2. Сысенко В.И. Концептуальные основы регионального водопотребления / В.И. Сысенко // Проблемы региональной экономики. — 2000. — № 3. — С. 41—47. 7.
3. Тищенко О.І. Водогосподарські проблеми Західного регіону України // Водне господарство України. — 2003. — № 5—6. — С. 3—7.
4. Нестеряк Ю.В. Визначення та узагальнення пріоритетів державної політики України в інформаційній сфері / Ю. В. Нестеряк. — Вісник Академії митної служби України. Серія "Державне управління": науковий збірник. — Дніпропетровськ.: Академія митної служби України, 2015. — № 2 (13).
5. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://washmis.com>
6. Environmental Systems [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.researchgate.net
7. Tenth South African National Hydrology Symposium: 26 — 28 September, 2001 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dwaf.gov.za>
8. Світова метеорологічна організація. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: public.wmo.int/en/disclaimer

References:

1. Golian, V. A. (2009), *Instytutsionalne seredovushche vodokorystuvannia: suchasnuy stan ta mekhanizmy vdoskonalennia* [Institutional environment of water use: current state and mechanisms of improvement], Tverdinya, Lutsk, Ukraine.
2. Sysenko, V. I. (2000), "Conceptual bases of regional water consumption", *Problemy regional'noj jekonomiki*, vol. 3, pp. 41—47.
3. Tyshenko, O. I. (2003), "Water management problems of the Western region of Ukraine", *Vodne hospodarstvo Ukrainy*, vol. 5—6, pp. 3—7.
4. Nesteriak, Y. V. (2015), "Defining and summarizing the priorities of the state policy of Ukraine in the information sphere", *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Serii "Derzhavne upravlinnia"*, vol. 2 (13).
5. Official website Washmis (2019), Available at: <https://washmis.com> (Accesed: 25 July 2019).
6. Environmental systems (2019), Available at: www.researchgate.net (Accesed: 25 July 2019).
7. The Department of Water and Sanitation (2001), "Tenth South African National Hydrology Symposium: 26—28 September", Available at: <http://www.dwaf.gov.za> (Accesed: 25 July 2019).
8. World Meteorological Organization (2019), Available at: public.wmo.int/en/disclaimer (Accesed: 25 July 2019).

Стаття надійшла до редакції 01.08.2019 р.